

Kringen rond de dader

246

Onderzoek en beleid

Kringen rond de dader

Grootschalig DNA-onderzoek als instrument in de opsporing

C.J. de Poot

E.W. Kruisbergen

Boom Juridische uitgevers

Justitie

**Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

Onderzoek en beleid

De reeks Onderzoek en beleid omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Exemplaren van dit rapport kunnen worden besteld bij het distributiecentrum van Boom Juridische uitgevers:

Boom distributiecentrum te Meppel

Tel. 0522-23 75 55

Fax 0522-25 38 64

E-mail bdc@bdc.boom.nl

Voor ambtenaren van het Ministerie van Justitie is een beperkt aantal gratis exemplaren beschikbaar.

Deze kunnen worden besteld bij:

Bibliotheek WODC, kamer KO 14

Postbus 20301, 2500 EH Den Haag

Deze gratis levering geldt echter slechts zolang de voorraad strekt.

De integrale tekst van de WODC-rapporten is gratis te downloaden van www.wodc.nl.

Op www.wodc.nl is ook nadere informatie te vinden over andere WODC-publicaties.

© 2006 WODC

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN-10 90 5454 776 6

ISBN-13 978 90 5454 776 1

NUR 824

Voorwoord

Wanneer de politie vermoedt dat de dader van een ernstig misdrijf gezocht moet worden in een bepaalde kring van personen, maar geen individuele aanwijzingen heeft die leiden naar een van hen, kan ze alle personen uit deze kring vragen vrijwillig DNA-materiaal af te staan met het doel dit te vergelijken met biologische sporen die de dader tijdens het misdrijf heeft achtergelaten. In zo'n geval spreken we van een *grootschalig DNA-onderzoek*.

Het gebruik van dit opsporingsinstrument vormt het onderwerp van dit rapport.

Het rapport laat onder meer zien hoe een grootschalig DNA-onderzoek in de praktijk wordt ingezet en welke resultaten ermee worden bereikt. Ook gaat het rapport in op de plaats die dit instrument inneemt in het opsporingsproces en op de praktische en juridische dilemma's die ermee gepaard gaan.

Zo is het bijvoorbeeld de vraag onder welke omstandigheden het geoorloofd is om een grote groep niet-verdachte personen – waar het onderzoek zich zonder het bestaan van DNA nooit op zou hebben gericht – bij het onderzoek te betrekken. Zijn er beperkingen wat betreft de aard en ernst van het misdrijf waarbij het middel wordt ingezet, het aantal personen waarop het onderzoek zich richt, en de kenmerken op grond waarvan deze personen worden geselecteerd? Stel dat uit de DNA-analyse van het daderspoor blijkt dat de donor van dit spoor een erfelijke aandoening heeft, mag je je onderzoek dan richten op een groep personen die deze aandoening heeft?

Een andere vraag is in hoeverre het onder omstandigheden toelaatbaar is om buiten de toestemming van een persoon om, aan de hand van DNA-materiaal van zijn bloedverwanten, informatie te verkrijgen over het mogelijke ouderschap van deze persoon. Technisch gezien is het mogelijk uitspraken te doen over verwantschapsrelaties, maar daarmee kunnen ook bestaande regels worden omzeild.

In dit rapport wordt inzicht gegeven in de wijze waarop in Nederland en in de ons omringende landen met deze dilemma's wordt omgegaan. Het onderzoeksrapport beschrijft daarmee de *huidige* mogelijkheden en beperkingen van grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument.

Voor dit onderzoek zijn dossiers bestudeerd bij het Parket-Generaal van het Openbaar Ministerie en het Nederlands Forensisch Instituut (NFI). Daarnaast zijn interviews gehouden met medewerkers van de politie en het Openbaar Ministerie. Mede namens de auteurs dank ik de medewerkers van het NFI en het Parket-Generaal voor de hulpvaardige wijze waarop ze de onderzoekers toegang hebben gegeven tot de benodigde onderzoeks dossiers en dank ik de respondenten voor hun bereidwillige medewerking aan dit onderzoek. Hun medewerking is onontbeerlijk geweest voor het welslagen van dit project.

Daarnaast gaat onze dank uit naar de leden van de klankbordgroep (zie bijlage 1) die met hun kritische vragen en hun zorgvuldige commentaar een waardevolle bijdrage hebben geleverd aan het verloop van het onderzoeksproject en aan dit rapport. Ten slotte is dank verschuldigd aan Willemien de Jongste en Wendy de Jong-Ward van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) voor respectievelijk het kritisch doorlezen van de rapportagetekst en het redigeren van de Engelse samenvatting.

Prof. dr. Frans Leeuw
Directeur WODC

Inhoud

Samenvatting	11
1 Inleiding	27
1.1 DNA-onderzoek in de opsporing	27
1.1.1 Het vinden van een dader	28
1.1.2 Grootschalig DNA-onderzoek	31
1.2 Aanleiding en probleemstelling van het onderzoek	33
1.3 Opzet van het onderzoek	39
1.4 De opbouw van dit rapport	40
2 DNA en DNA-bewijs	41
2.1 Cellen, chromosomen, genen en DNA-profielen	41
2.1.1 DNA en genetische factoren	42
2.1.2 Niet-coderend DNA	43
2.1.3 Het DNA-profiel	43
2.2 De bewijskracht van een DNA-profiel	44
2.2.1 Technieken van DNA-onderzoek en kenmerken van aangetroffen sporen	46
2.2.2 Een menselijke fout in de onderzoeksketen	50
2.2.3 De relevantie van het aangetroffen spoor	51
2.3 DNA als ooggetuige	52
3 Grootschalig DNA-onderzoek en het opsporingsproces	55
3.1 Opsporingsonderzoek bij ernstige misdrijven	55
3.1.1 De verdachte	57
3.1.2 Interessante personen	58
3.1.3 Onderzoek onder grote groepen interessante personen	60
3.1.4 Grootschalig DNA-onderzoek	62
3.2 (Grootschalig) DNA-onderzoek en praktische en juridische dilemma's	63
3.2.1 Aanwezige informatie in DNA-materiaal	64
3.2.2 Het bereik van strafrechtelijk onderzoek	67
3.2.3 Subsidiariteit	68
3.2.4 Vrijwilligheid	69
4 Wet- en regelgeving	73
4.1 Wet- en regelgeving in Nederland	73
4.1.1 Het gebruik van DNA-onderzoek in strafrechtelijk onderzoek	73
4.1.2 Grootschalig DNA-onderzoek	79
4.1.3 Wet- en regelgeving in relatie tot de dilemma's van grootschalig DNA-onderzoek	84
4.2 Wetgeving, regelgeving en uitvoeringspraktijk in het buitenland	87
4.2.1 DNA-onderzoek in Engeland en Wales, België en Duitsland	88

4.2.2	Grootschalig DNA-onderzoek in Engeland en Wales, België en Duitsland	92
4.2.3	Grootschalig DNA-onderzoek – opsporingsbelang versus bescherming van de persoonlijke levenssfeer	98
5	Het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek in de praktijk	101
5.1	Toelichting op het WODC-onderzoek en overzicht van uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken in Nederland	101
5.1.1	Selectie van zaken, dataverzameling en de presentatie van de onderzoeksgegevens	101
5.1.2	Overzicht van uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken in Nederland	104
5.2	De keuze voor de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek	106
5.2.1	In welke zaken wordt een grootschalig DNA-onderzoek ingezet?	106
5.2.2	De positie van het grootschalig DNA-onderzoek in het opsporingsproces	110
5.3	Interpretatie, toetsing en handhaving van het juridisch kader	112
5.3.1	Wanneer is een DNA-onderzoek een grootschalig DNA-onderzoek?	112
5.3.2	De toetsing van aangevraagde grootschalige DNA-onderzoeken	123
5.3.3	De feitelijke uitvoering van grootschalige DNA-onderzoeken in relatie tot de toetsing ervan	127
5.4	De opzet van een grootschalig DNA-onderzoek	129
5.4.1	Kenmerken van de dader en selectie van te onderzoeken personen	129
5.4.2	Het selecteren van personen met bepaalde daderkenmerken	136
5.4.3	Kringen van personen, prioriteringen en de fasering in het onderzoek	141
5.4.4	De praktijk van het selecteren	147
5.5	Het verloop van een grootschalig DNA-onderzoek	151
5.5.1	Het benaderen van personen en de bereidheid om deel te nemen aan het onderzoek	151
5.5.2	De afname van het DNA-materiaal	157
5.5.3	Contacten met het NFI en het College van Procureurs-Generaal	159
5.6	De opbrengsten van grootschalig DNA-onderzoek	160
5.6.1	Het vinden van de dader	160
5.6.2	Andere opbrengsten van het grootschalige DNA-onderzoek	162
5.6.3	De opbrengsten van grootschalige DNA-onderzoeken in het buitenland	164
5.7	Succesfactoren	166

6	Conclusies	175
6.1	Inhoud van het wettelijk kader	175
6.2	Handhaving van het wettelijk kader	182
6.3	Het gebruik van grootschalige DNA-onderzoeken door opsporingsteams	185
6.4	Resultaten van grootschalige DNA-onderzoeken	191
	Summary	195
	Literatuur	209
Bijlage 1	Samenstelling van de klankbordgroep	217
Bijlage 2	Schriftelijke vragenlijst afgenomen bij opsporingsteams	219
Bijlage 3	Checklijst gebruikt bij mondelinge uitdieping schriftelijke vragenlijst	225

Samenvatting

Het onderzoek: achtergrond, onderzoeksvragen en gegevensverzameling

Achtergrond

Wanneer de politie in een onderzoek naar een ernstig misdrijf geen concrete verdachte op het oog heeft, maar wel vermoedt dat de dader gezocht moet worden in een bepaalde kring van personen, kan ze deze personen vragen vrijwillig DNA-materiaal af te staan met het doel dit te vergelijken met biologische sporen die de dader tijdens het misdrijf heeft achtergelaten. In zo'n geval is sprake van een *grootschalig DNA-onderzoek*.

Voor zover bekend is in 1999 voor de eerste keer een grootschalig DNA-onderzoek uitgevoerd, om een serieverkrachter die al sinds 1995 in en rond Utrecht actief was op te kunnen sporen. Tussen 1999 en eind 2004 is dit opsporingsinstrument in nog dertien andere zaken ingezet.

In 2001 zijn door de Minister van Justitie (MvJ) en het College van Procureurs-Generaal (College van PG's) specifieke instructies uitgevaardigd voor de toepassing van dit instrument.

Het grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument en het wettelijke kader zijn dus beide relatief nieuw. Er is nog vrijwel geen empirisch onderzoek verricht naar de toepassing van dit opsporingsinstrument en de resultaten die ermee worden behaald, terwijl die behoefte wel bestaat. Enerzijds omdat het instrument en het wettelijke kader vrij nieuw zijn. Anderzijds omdat uit de praktijk signalen zijn gekomen die wijzen op onduidelijkheden in het wettelijk kader. Het Ministerie van Justitie en het College van PG's hebben het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) daarom gevraagd onderzoek te doen naar de toepassing van grootschalig DNA-onderzoek in de opsporingspraktijk. Het voorliggende rapport doet verslag van dit onderzoek.

Onderzoeksvragen

De probleemstelling die in het onderzoek centraal staat luidt:

Welke overwegingen spelen een rol bij de inzet van grootschalige DNA-onderzoeken, op welke wijze wordt dit opsporingsmiddel gebruikt, wat zijn de resultaten die ermee worden behaald en welke factoren zijn van invloed op deze resultaten?

De probleemstelling valt uiteen in vier deelvragen, die betrekking hebben op respectievelijk de beslissing om een grootschalig DNA-onderzoek in te stellen, de opzet en uitvoering daarvan, de behaalde resultaten en de factoren die op deze resultaten van invloed zijn.

Gegevensverzameling

In dit onderzoek is over 22 opsporingsonderzoeken informatie verzameld. In veertien zaken is een grootschalig DNA-onderzoek ingezet. De overige

acht zaken betreffen voor een deel zaken die in beginsel in aanmerking kwamen voor een grootschalig DNA-onderzoek, maar waarin (uiteindelijk) niet voor dit opsporingsinstrument is gekozen, en voor een deel betreffen dit zaken waarin DNA-afnamen bij vrijwilligers hebben plaatsgevonden, maar waarbij het niet helemaal duidelijk is of deze opsporingshandeling als een grootschalig DNA-onderzoek moet worden gezien.

De veertien zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek is ingezet, zijn intensief bestudeerd aan de hand van de dossiers die over deze zaken zijn opgebouwd bij het Parket-Generaal (PaG) en bij het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) en aan de hand van zowel schriftelijke vragenlijsten als *face-to-face* dan wel telefonische interviews met personen die deel uitmaakten van het opsporingsteam. Over de overige acht zaken is aan de hand van telefonische contacten en een *face-to-face* interview globale informatie verzameld bij leden van het onderzoeksteam en voor een deel ook bij het NFI.

Grootschalig DNA-onderzoek en het opsporingsproces: praktische en juridische dilemma's

Hoewel het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek bij de opheldering van misdrijven relatief nieuw is, gaat de Nederlandse praktijk van het grootschalig inzetten van opsporingsinstrumenten onder niet-verdachten enige decennia terug. Zo is bijvoorbeeld in 1974 aan de bewoners van het Groningse Blijham gevraagd mee te werken aan een schrijfproef, om de dader van een serie brandstichtingen op te sporen. Een jaar later is in Rotterdam aan 589 mannen verzocht vingerafdrukken af te staan in het kader van een moordzaak. Het instrument van *grootschalig onderzoek onder niet-verdachten* is dus niet nieuw. Wel is het zo dat bepaalde kenmerken van DNA-materiaal en de ontwikkelingen op het gebied van DNA-analyse de mogelijkheden van grootschalig opsporingsonderzoek sterk hebben verruimd. In de eerste plaats gaan lichamelijke, ook weinig intensieve activiteiten heel snel gepaard met het achterlaten van DNA-materiaal. Mede daardoor worden er op delictplaatsen vaker biologische sporen aangetroffen dan bijvoorbeeld handgeschreven briefjes of vingersporen. In de tweede plaats heeft DNA-materiaal in vergelijking met andere sporen een zeer groot discriminerend vermogen. Personen kunnen categorisch worden uitgesloten van daderschap aan de hand van hun DNA. Ten derde is het eenvoudiger om DNA-profielen met elkaar te vergelijken dan om personen uit te sluiten aan de hand van andere sporen, zoals een handschrift of een vingerspoor, of aan de hand van alibiconroles. Grootschalig DNA-onderzoek geeft dus mogelijkheden in de opsporing die door andere instrumenten in veel mindere mate worden geboden. Deze mogelijkheden en het feit dat grootschalig DNA-onderzoek zich richt op niet-verdachten, brengen echter ook dilemma's met zich mee.

Het eerste dilemma betreft de *aanwezige informatie in DNA-materiaal*. Hoewel DNA-materiaal in de opsporing op dezelfde wijze gebruikt wordt als een vingerafdruk of een handschrift, is DNA meer dan alleen een code aan de hand waarvan mensen kunnen worden geïdentificeerd. Voor het vervaardigen van DNA-profielen wordt gebruikgemaakt van *niet-coderend* DNA-materiaal, waaruit bij de huidige stand van de wetenschap geen informatie over persoonseigenschappen kan worden afgeleid. In andere delen van het DNA ligt echter wel informatie over erfelijke eigenschappen opgeslagen en door DNA-analyse zouden in principe erfelijke eigenschappen en aandoeningen kunnen worden geopenbaard. Kennis van het feit dat de donor van aangetroffen dadersporen een bepaald uiterlijk kenmerk of een bepaalde aandoening heeft, kan van belang zijn voor de opsporing. Het kan echter ook betekenen dat, wanneer het gaat om een aandoening die zich pas op latere leeftijd zal manifesteren, een persoon die tijdens een opsporingsonderzoek bij de politie in beeld komt, wordt geconfronteerd met een toekomstig en hem tot dan toe onbekend lot, waarmee zijn 'recht om niet te weten' wordt geschonden.

Voorts erven mensen ook het niet-coderende gedeelte van hun DNA voor de helft van hun vader en voor de helft van hun moeder. DNA-profielen van bloedverwanten komen dus in een bepaalde mate met elkaar overeen. Daardoor kunnen op basis van de vergelijking tussen het DNA-profiel van een bekende persoon en een aangetroffen spoor uitspraken worden gedaan over de waarschijnlijkheid dat een bloedverwant van die persoon de donor van dit spoor is, zonder dat die verwante persoon zelf voor DNA-onderzoek is benaderd. Verwantschapsonderzoek kan van praktische waarde zijn voor de opsporing. De zichtbaarheid van verwantschapsrelaties roept echter ook de *principiële* vraag op of het geoorloofd is dat DNA-onderzoek dat wordt verricht op lichaamsmateriaal van een bepaald persoon, consequenties kan hebben voor anderen.

Een tweede dilemma heeft betrekking op de verbreding van *het bereik van strafrechtelijk* onderzoek dat met een grootschalig DNA-onderzoek gepaard kan gaan. Een vaak genoemd voordeel van DNA-onderzoek is dat personen die om bepaalde redenen verdacht of 'interessant' zijn, met behulp van DNA-onderzoek zichzelf buiten verdenking of 'interesse' van de politie plaatsen, terwijl uitsluiting zonder dit instrument vaak niet of veel moeilijker mogelijk zou zijn. Tegenover dit voordeel, dat een persoon zijn onschuld kán aantonen, kan gesteld worden dat een deel van de geselecteerden in een grootschalig DNA-onderzoek zonder het bestaan van dit middel waarschijnlijk nooit hun onschuld zouden hoeven aantonen. Tegen mensen die worden geselecteerd in het kader van een grootschalig DNA-onderzoek, bestaan immers geen sterke, concrete individuele aanwijzingen voor betrokkenheid bij het delict. Aldus ontstaat in een grootschalig DNA-onderzoek enige afstand tot het klassieke uitgangspunt dat een strafrechtelijk opsporingsonderzoek zich richt op personen tegen wie tot het individu herleidbare aanwijzingen bestaan voor mogelijke betrokkenheid bij het betreffende misdrijf.

De toepassing van het *subsidiariteitsbeginsel* vormt het derde dilemma. Het subsidiariteitsbeginsel schrijft voor dat een opsporingsinstrument niet wordt ingezet als met een ander instrument dat minder ingrijpend is, dat wil zeggen minder beperkingen van rechten oplevert, hetzelfde resultaat kan worden bereikt. Bij de concrete toepassing van dit beginsel in de opsporingspraktijk zijn er verschillende interpretatierichtingen mogelijk. Enerzijds kan de nadruk worden gelegd op het uitputtend onderzoeken van alle mogelijke onderzoeksrichtingen met alle mogelijke opsporingsinstrumenten. In dat geval is een grootschalig DNA-onderzoek echt een laatste redmiddel. Anderzijds kan ook het efficiëntieaspect worden onderstreept; een lichter opsporingsinstrument heeft uitsluitend de voorkeur wanneer het, met een redelijke inzet van capaciteit, dezelfde resultaten oplevert. Het dilemma van de subsidiariteit heeft kortom betrekking op de vraag of een grootschalig DNA-onderzoek een *laatste* redmiddel (een *ultimum remedium*) moet zijn of dat het ook toelaatbaar is als *slagvaardiger* redmiddel.

Een grootschalig DNA-onderzoek richt zich op niet-verdachten. Deelname van deze niet-verdachten gebeurt op vrijwillige basis. De toepassing van het concept *vrijwilligheid* in de opsporingspraktijk is echter niet onprobleematisch en vormt het vierde dilemma. Ten eerste brengt het uitgangspunt van vrijwilligheid met zich mee dat de personen aan wie medewerking wordt gevraagd, kunnen besluiten deze medewerking niet te verlenen. Indien dit zich in een opsporingsonderzoek voordoet, staat het opsporingsteam voor de keus wat te doen met deze weigeraars. Het is vaak niet mogelijk om alsnog uitsluitsel te krijgen over het mogelijke ouderschap door middel van 'klassieke' instrumenten, zoals alibi-onderzoek. Het gebruik van dwangmiddelen of omwegen om toch informatie te krijgen over het DNA-profiel van de weigeraar zou het vrijwillige karakter onder druk zetten en bovendien in strijd zijn met de wet. De weigeraars proberen over te halen toch mee te werken is een weg die open staat, maar te vaak of te zeer aandringen op medewerking zou eveneens afbreuk doen aan de vrijwilligheid. Ten tweede moet beseft worden dat deelname door burgers weliswaar op individuele vrijwillige basis plaatsvindt, maar dat vanuit de sociale omgeving waarin een grootschalig DNA-onderzoek wordt uitgevoerd een sterke impliciete of expliciete druk kan uitgaan op de geselecteerde personen om toch vooral mee te werken. Ten derde roept de mogelijkheid om verwantschapsrelaties op te sporen de vraag op *waar* iemand die vrijwillig meedoet aan een (grootschalig) DNA-onderzoek nu precies mee instemt; stemt hij alleen in met het vergelijken van zijn eigen DNA-profiel met een bepaald daderspoor, of geldt zijn instemming ook voor het op basis van zijn DNA-profiel verkrijgen van kennis over mogelijke betrokkenheid van zijn familieleden bij het delict?

Wet- en regelgeving omtrent grootschalig DNA-onderzoek

Door de wetgever is in een aantal van de genoemde dilemma's een keuze gemaakt. Bij grootschalig DNA-onderzoek gaat het om een *ongeïdentificeerd daderspoor* dat informatie over de dader in zich draagt, en om een kring van *niet-verdachte personen* die men wil vergelijken met dit spoor. Wat betreft het analyseren van onbekend sporenmateriaal is het wettelijk toegestaan zowel het coderende als het niet-coderende DNA-materiaal te gebruiken om daaruit het geslacht, de etnisch-geografische herkomst of andere bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMVB) nader aan te wijzen uiterlijk waarneembare kenmerken van de onbekende donor af te leiden. Bij deze uiterlijk waarneembare kenmerken moet het in ieder geval gaan om kenmerken waarvan de betrokken persoon zeker op de hoogte is, omdat zij duidelijk zichtbaar zijn. Over verwantschapsinformatie die soms kan worden afgeleid uit de vergelijking van het DNA-profiel van een ongeïdentificeerd daderspoor met het DNA-profiel van bijvoorbeeld het slachtoffer, een verdachte of een vrijwillige deelnemer aan een grootschalig DNA-onderzoek, heeft de wetgever zich niet expliciet uitgelaten. Ook in de wetsgeschiedenis is dit onderwerp niet aan de orde geweest. Waarschijnlijk is tijdens de formulering en behandeling van de wetgeving niet stilgestaan bij de mogelijkheden en vooral de consequenties van verwantschapsonderzoek. Wel heeft het College van PG's eind 2005 een brief naar de verschillende parketten van het Openbaar Ministerie (OM) doen uitgaan. In deze brief wordt gesteld dat gericht verwantschapsonderzoek niet is toegestaan en dat spontane ontdekkingen van mogelijke verwantschap door het NFI uitsluitend aan het College van PG's kenbaar mogen worden gemaakt. Het College van PG's zal in voorkomende gevallen afwegen of ook het opsporingsteam de betreffende informatie mag verkrijgen.

De wettelijke mogelijkheid om bij *niet-verdachten* DNA-onderzoek te verrichten, wordt geboden door artikel 151a van het Wetboek van Strafvordering. Bij niet-verdachten mag uitsluitend op vrijwillige basis en na schriftelijke toestemming aan de hand van afgenomen materiaal DNA-onderzoek worden verricht. DNA-profielen van niet-verdachten worden uitsluitend vergeleken met een specifiek daderspoor, en worden niet opgenomen in of vergeleken met de DNA-databank (tenzij het DNA-profiel van de niet-verdachte overeen blijkt te komen met het daderspoor en de niet-verdachte daardoor als verdachte wordt aangemerkt). Het wetsartikel vormt ook de basis voor *grootschalig* DNA-onderzoek onder niet-verdachten. Voor dit opsporingsinstrument bestaat echter ook een meer specifiek juridisch kader. In januari 2001 verscheen een notitie van de MvJ waarin voorwaarden zijn genoemd waaronder een grootschalig DNA-onderzoek onder niet-verdachten is geoorloofd:

- er is sprake van een zeer ernstig misdrijf dat grote maatschappelijke onrust veroorzaakt;
- er is geen verdachte en er zijn geen aanwijzingen meer die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het delict;
- het instrument kan redelijkerwijs bijdragen aan de opheldering van het delict, wat wil zeggen dat er een bruikbaar spoor moet zijn waaruit een adequaat DNA-profiel kan worden gedestilleerd en dat er sterke, door feiten gestaafde aanwijzingen zijn dat het spoor afkomstig is van een persoon die zich binnen de geselecteerde kring van personen bevindt;
- de kring van de te onderzoeken personen is niet groter dan in het belang van de waarheidsvinding noodzakelijk is.

Na deze notitie van de MvJ heeft het College van PG's een instructie opgesteld waarin regels staan omschreven voor het verrichten van, onder andere grootschalig, DNA-onderzoek. In deze instructie worden de voorwaarden uit de notitie van de MvJ overgenomen en wordt de eis toegevoegd dat opsporingsteams voor de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek toestemming moeten vragen aan het College van PG's.

Het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek in de praktijk

In het empirische onderzoek is nagegaan hoe het opsporingsinstrument in de praktijk wordt ingezet, hoe in de praktijk wordt omgegaan met de genoemde dilemma's en in hoeverre het wettelijke kader voldoende houvast biedt voor de opsporingsteams.

Wanneer wordt er een grootschalig DNA-onderzoek ingezet?

In Nederland zijn zoals gezegd tot en met eind 2004 veertien grootschalige DNA-onderzoeken uitgevoerd. Daarbij is in totaal bij 4.600 niet-verdachten DNA-materiaal afgenomen.

Voor alle onderzoeken geldt dat het DNA-onderzoek wordt ingezet nadat er al enige tijd met andere opsporingsmethoden naar de dader is gezocht. De opsporingsinspanningen die worden verricht en de tijd die verstrijkt alvorens dit instrument wordt ingezet, verschilt echter van zaak tot zaak. Voor vier *cold case*-zaken en een herzieningszaak geldt dat ze vanaf het moment dat ze zijn heropend, gericht waren op het doen van grootschalig DNA-onderzoek. In de andere negen zaken varieert het moment van inzet van minder dan twee maanden tot drie jaar na het delict. Het moment waarop een grootschalig DNA-onderzoek wordt gestart, is afhankelijk van de mate waarin er nog klassieke opsporingsmogelijkheden voorhanden zijn die tot een dader kunnen leiden. De interpretatie van het moment waarop men verwacht niet meer tot een oplossing te kunnen komen

met een redelijke inzet van middelen is echter niet goed objectief vast te stellen en verschilt tussen teams.

Een andere relevante bevinding is dat, zo leert navraag bij rechercheurs en opsporingsteams, er waarschijnlijk zeer weinig opsporingsonderzoeken bestaan waarin een grootschalig DNA-onderzoek tot de mogelijkheden behoort, maar waarin dit instrument uiteindelijk niet is ingezet. Er zijn vrijwel geen voorbeelden van onderzoeken naar een zeer ernstig delict, waarin een bruikbaar DNA-spoor van de dader is aangetroffen en waarin klassieke opsporingsmethoden niet tot een verdachte hebben geleid, maar waarin uiteindelijk géén grootschalig DNA-onderzoek is uitgevoerd. Blijkbaar is het aantal zaken dat aan deze criteria voldoet schaars.

Onderzoeksbevindingen met betrekking tot het juridisch kader

Inhoud van het wettelijk kader: afbakening begrip 'grootschalig DNA-onderzoek'

De grondslag voor DNA-onderzoek onder niet-verdachten wordt gegeven door artikel 151a van het Wetboek van Strafvordering. Voor grootschalige DNA-onderzoeken bestaan echter aparte richtlijnen en bovendien mag het opsporingsinstrument alleen worden ingezet na toestemming van het College van PG's. Aangezien voor een grootschalig DNA-onderzoek dus afzonderlijke voorwaarden gelden, is het van belang dat dit opsporingsinstrument helder is afgebakend van 'regulier', dat wil zeggen niet grootschalig, DNA-onderzoek onder niet-verdachten. Wanneer is een DNA-onderzoek 'grootschalig'? Een eenduidige afbakening ontbreekt. In feite wordt nergens een duidelijke en sluitende omschrijving gegeven en de weinige definiërende teksten die er wel zijn in de parlementaire documenten en regelgeving, lijken bovendien in strijd met elkaar. Op basis van de onderzoeksbevindingen bevelen we aan om, als het aparte regime waaronder het opsporingsinstrument valt gehandhaafd blijft, een duidelijke definitie te geven. Óf grootschalige DNA-onderzoeken onder dit aparte regime blijven vallen, is vanzelfsprekend afhankelijk van een politieke afweging, die betrekking heeft op zowel principiële als ook meer praktische aspecten. Een duidelijke afbakening ten opzichte van 'regulier' DNA-onderzoek is alleen mogelijk op basis van de aantallen niet-verdachten die bij het onderzoek worden betrokken. Een onderscheid op basis van de status van de betreffende niet-verdachten, dat wil zeggen de informatie waarop de niet-verdachten in het opsporingsonderzoek naar voren zijn gekomen, is niet werkbaar. Aangezien het maken van een eenduidig onderscheid alleen mogelijk is op basis van een numerieke grens, heeft het NFI een inventarisatie uitgevoerd naar de zaken waarin niet-verdachten zijn vergeleken met een aangetroffen daderspoor. Op basis van deze inventarisatie lijkt een grens van tien of vijftien niet-verdachten het meest reëel.

Inhoud van het wettelijk kader: het afleiden van persoonskenmerken

Eerder in deze publicatie hebben we het gehad over het *dilemma van de aanwezige informatie in DNA-materiaal*, waarmee we onder andere refereerden aan de mogelijkheid om bepaalde persoonskenmerken uit DNA-materiaal af te leiden. De wetgeving laat op dit moment alleen onderzoek toe naar geslacht en etnisch-geografische herkomst en naar eventueel in de toekomst nader aan te wijzen andere kenmerken, waarbij aandoeningen en ziekten niet per definitie worden uitgesloten. Bij een mogelijke uitbreiding van de twee genoemde kenmerken met aandoeningen of ziekten, zal het in ieder geval moeten gaan om een aandoening of ziekte waarvan, op basis van de uiterlijke zichtbaarheid ervan, kan worden aangenomen dat de betrokken persoon daarvan op de hoogte is. Opmerkelijk daarbij is dat het kabinet bij de parlementaire behandeling van de betreffende wetgeving stelde dat het Downsyndroom niet tot deze kenmerken zal gaan behoren. Het uitsluiten van het Downsyndroom is opmerkelijk omdat dit bij uitstek een aandoening is die vanaf de geboorte zichtbaar is. Bovendien is het één van de weinige aandoeningen die vaak ook zichtbaar is in het niet-coderende deel van het DNA dat wordt gebruikt om een DNA-profiel op te maken. Hiermee geldt: ook al is een NFI-onderzoeker er niet naar op zoek, hij zal de aanwezigheid van het Downsyndroom in veel gevallen opmerken. Het argument dat tijdens de parlementaire behandeling werd gegeven voor de uitsluiting van dit kenmerk, was dat het naar verwachting geen relevante bijdrage zou kunnen leveren aan de opsporing. Tijdens het schrijven van onderhavige rapportage speelde er echter bij het NFI een concrete casus waarin in DNA-materiaal dat werd onderzocht in verband met een misdrijf, dit kenmerk werd aangetroffen. De NFI-onderzoeker heeft aldus kennis verkregen die hij krachtens de geldende wetgeving niet met het opsporingsteam mag delen.

Omdat, nog los van de wettelijke beperkingen, het aantal persoonskenmerken dat op dit moment op basis van DNA met voldoende zekerheid kan worden vastgesteld beperkt is, doet dit aspect van het dilemma van aanwezige informatie in DNA-materiaal zich in het algemeen nog weinig voor. Het gegeven voorbeeld toont echter aan dat het voorkomt en het is goed mogelijk dat door de wetenschappelijke ontwikkeling op het terrein van DNA-onderzoek de prevalentie van dergelijke problemen zal toenemen.

Inhoud van het wettelijk kader: onderzoek naar verwantschapsrelaties

Het tweede aspect van het *dilemma van de aanwezige informatie in DNA-materiaal* betreft de mogelijkheid van verwantschapsonderzoek. Het gaat hier om een dilemma onder andere omdat wet- en regelgeving voorschrijft in welke situaties bij personen, al dan niet op vrijwillige basis, DNA-onderzoek mag worden uitgevoerd en verwantschapsonderzoek in theorie de mogelijkheid zou bieden om deze voorschriften te omzeilen.

Uit ons onderzoek, dat echter is uitgevoerd voordat de hierboven genoemde brief van het College van PG's is uitgekomen, is gebleken dat in de uitvoeringspraktijk geen homogeen en helder beeld bestaat van de wettelijke (on)toelaatbaarheid van verwantschapsonderzoek. Omdat de kwestie juridische en praktische vragen oproept die tot op heden onbeantwoord zijn gebleven, lijkt het gewenst dat er een verdere gedachtevorming en standpuntbepaling, al dan niet uitmondend in regelgeving, plaatsvindt. Een standpuntbepaling blijft in deze publicatie achterwege. Wel articuleren we enkele belangrijke vragen. De *kernvraag* is natuurlijk wanneer onderzoek naar verwantschapsrelaties is toegestaan en wanneer niet. Daarbij moet ten eerste onderscheid worden gemaakt tussen juridische categorieën van personen, te weten verdachten en niet-verdachten. Een tweede essentieel onderscheid, vooral in het geval van niet-verdachten, is dat tussen verwantschapsonderzoek gericht op het doen van uitspraken over enerzijds personen die zelf niet mee willen werken dan wel waarbij het vragen om medewerking op bezwaren stuit en anderzijds personen die mee niet kunnen werken, bijvoorbeeld omdat ze overleden zijn, of zijn geëmigreerd. Een derde onderscheid dat bij het beantwoorden van de kernvraag van belang is, is het onderscheid tussen doelbewust verwantschapsonderzoek, zoals bij het benaderen van een familielid van een emigrant of van een verdachte, en een spontane ontdekking van mogelijke verwantschap door het NFI. In het laatste hoofdstuk van deze publicatie werken we de kwestie van verwantschapsonderzoek verder uit.

Handhaving van het wettelijk kader: het aanvragen van grootschalige DNA-onderzoeken in relatie tot de feitelijke uitvoering ervan

Een belangrijk deel van het in de praktijk uitgevoerde grootschalig DNA-onderzoek heeft zich buiten het oordeel van het College van PG's om voltrokken. De handhaving van het wettelijk kader is daarmee onvoldoende. Voor drie van de veertien bestudeerde zaken geldt dat voor ten minste een deel van het uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoek niet dan wel niet tijdig toestemming is gevraagd en dat er ook niet op andere wijze kennis van is gegeven aan het College van PG's. Verder zijn er nog drie zaken waarbij (een deel van) het grootschalig DNA-onderzoek niet formeel is aangevraagd maar waarin alleen 'mededeling' is gedaan van, al dan niet reeds lopend, DNA-onderzoek onder grote groepen niet verdachten. Deze constatering betreft alleen de zaken die in het WODC-onderzoek vrij intensief zijn bestudeerd. Uit een korte inventarisatie bij het NFI is echter gebleken dat het ook in andere opsporingsonderzoeken voorkomt dat bij tientallen niet-verdachten DNA wordt afgenomen zonder dat daarvoor toestemming is aangevraagd bij het College van PG's. Bij het niet (tijdig) aanvragen van toestemming voor een grootschalig DNA-onderzoek speelt een belangrijke rol dat opsporingsteams vaak de opvatting hebben dat het DNA-onderzoek dat

zij onder (grote aantallen) niet-verdachten verrichten, niet valt onder de noemer 'grootschalig DNA-onderzoek' en dat voor dit onderzoek dus ook geen goedkeuring van het College van PG's is vereist. Dit wordt voor een belangrijk deel weer veroorzaakt door het, reeds genoemde, ontbreken van een eenduidige omschrijving van wat onder een 'grootschalig DNA-onderzoek' dient te worden verstaan.

Daarnaast komt het voor dat in zaken waarbij wel toestemming is gevraagd voor een grootschalig DNA-onderzoek, uiteindelijk bij (veel) meer niet-verdachten DNA wordt afgenomen dan waarin de goedkeuring door het College van PG's voorzag. In de grootschalige DNA-onderzoeken die op enig moment zijn aangemeld, is bij 2.755 niet-verdachten DNA-materiaal afgenomen, terwijl slechts voor de afname van 1.797 daarvan een aanvraag is ingediend. In de betreffende zaken zijn dus 958 monsters te veel afgenomen (186 daarvan betreffen afnames bij niet-verdachten die plaatsvonden vóórdat een grootschalig DNA-onderzoek was aangevraagd of aangemeld; 772 afnames hebben betrekking op een overschrijding van het aantal dat in de aanvraag of de aanmelding was genoemd). Wanneer we daarbij tevens de grootschalige DNA-onderzoeken in ogenschouw nemen die nooit (formeel) zijn aangemeld bij het College van PG's, dan wordt deze discrepantie vanzelfsprekend nog groter: 1.797 goedgekeurde afnames op een totaal van 4.600 feitelijke afnames bij niet-verdachten die in het kader van een grootschalig DNA-onderzoek zijn verricht.

Handhaving van het wettelijk kader: de toetsing door het College van PG's van aangevraagde grootschalige DNA-onderzoeken

Wanneer een DNA-onderzoek eenmaal ter kennis is gekomen van het College van PG's, moet het College van PG's bepalen of hier sprake is van een grootschalig DNA-onderzoek en of de inzet van dit instrument in het specifieke geval is toegestaan. Uit de bestudeerde dossiers blijkt dat het College van PG's, in de periode waarop de dossiers betrekking hebben, verschillende standpunten heeft ingenomen ten aanzien van de vraag wat nu wel en wat niet onder de reikwijdte van een grootschalig DNA-onderzoek valt.

Verder geldt dat grootschalige DNA-onderzoeken, voor zover ze worden aangevraagd, in de meeste gevallen worden goedgekeurd door het College van PG's. Deze goedkeuring wordt echter vaak pas gegeven nadat in eerste instantie een verzoek is afgewezen. Deze afwijzingen hebben vooral betrekking op de door de opsporingsteams gemaakte selectie van personen die in het grootschalig DNA-onderzoek worden betrokken. De aanpassingen die het College van PG's in de voorgelegde grootschalige DNA-onderzoeken verlangt, betreffen dan ook vaak een nadere, meer precieze onderbouwing van de selectie, een selectie van een kleiner aantal personen en/of een fasering van het uit te voeren grootschalig DNA-onderzoek. Deze soorten van aanpassingen hebben

veelal met elkaar gemeen dat het College van PG's er een groot belang aan hecht dat de in eerste instantie geselecteerde kring van personen wordt onderverdeeld in verschillende deelgroepen die, op basis van een aantal kenmerken, ten opzichte van elkaar in een rangorde kunnen worden geplaatst wat betreft de waarschijnlijkheid dat de dader zich erin bevindt. Hoewel het streven naar het minimaliseren van het aantal niet-verdachten dat bij een DNA-onderzoek wordt betrokken begrijpelijk is, heeft deze nadruk op het onderverdelen en inperken van de geselecteerde kring van personen in de uitvoeringspraktijk enkele belangrijke nadelen, waar we verderop in deze samenvatting op terugkomen. Vanwege deze nadelen verdient het aanbeveling om bij de toetsing van voorgelegde plannen voor grootschalig DNA-onderzoeken minder nadruk te leggen op een onderverdeling van de geselecteerde kring van personen in subgroepen. Meer aandacht zou bij deze toetsing juist geschonken kunnen worden aan de 'kwaliteit' van deze in eerste instantie geselecteerde kring van personen zelf; heeft het opsporings-team op basis van de beschikbare opsporingsinformatie een duidelijk afgebakende kring van personen in beeld gekregen? Indien de kring van personen niet scherp genoeg is afgebakend, is de kans op succes waarschijnlijk klein en bestaat het gevaar dat deze kring sluipenderwijs wordt uitgebreid. Een grootschalig DNA-onderzoek moet dan achterwege blijven. Presenteert het opsporingsteam daarentegen wel een goed afgebakende kring van personen, dan is het wellicht verstandiger om deze gehele kring in het onderzoek te betrekken dan om een ver doorgevoerde uitdunning van die kring te bevorderen op basis van een onderverdeling in allerlei subcategorieën.

Wat betreft het proces waarmee de toetsing van aangevraagde grootschalige DNA-onderzoeken plaatsvindt, blijkt dat een deel van de communicatie tussen het College van PG's enerzijds en opsporingsteams anderzijds op informele wijze verloopt. Hoewel de snelheid waarmee dergelijke communicatie kan verlopen een groot voordeel is, heeft het als belangrijk nadeel dat op een later moment niet meer eenvoudig is vast te stellen wat exact is besloten.

Een andere relevante constatering omtrent de communicatie tussen het College van PG's enerzijds en de opsporingsteams anderzijds, heeft betrekking op de terugkoppeling van de resultaten en uitvoering van grootschalige DNA-onderzoeken. Met betrekking tot de grootschalige DNA-onderzoeken die zijn aangemeld bij het College van PG's, blijkt dat na deze aanmelding meestal geen terugkoppeling van het opsporingsteam aan het College van PG's plaatsvindt omtrent het verloop en de resultaten van het onderzoek. Het College van PG's is hierdoor vaak niet op de hoogte van de feitelijke uitvoering van het grootschalig DNA-onderzoek en de resultaten ervan. Het achterwege blijven van terugkoppeling komt de taakuitoefening van het College van PG's niet ten goede.

Opzet en het verloop van grootschalige DNA-onderzoeken

Selectie van personen

Een grootschalig DNA-onderzoek kan alleen worden uitgevoerd als het opsporingsteam een beeld heeft van de kring of kringen van personen waarop het onderzoek zich dient te richten. De mate waarin een team op basis van de beschikbare opsporingsinformatie tot een duidelijk afgebakende kring van personen kan komen, verschilt van zaak tot zaak. Aan de ene kant van het continuüm bevinden zich zaken waarin de opsporingsinformatie leidt tot één dominante, richtinggevende hypothese omtrent de kring van de te onderzoeken personen en waarbij deze kring bovendien vrij helder afgebakend kan worden. Dit geldt bijvoorbeeld als een delict gepleegd is in een geïsoleerd gebied en verondersteld wordt dat de dader uit dit gebied afkomstig moet zijn. Aan de andere kant van het continuüm bevinden zich zaken waarbij het niet mogelijk is om tot een duidelijk afgebakende of in omvang werkbare onderzoeksgroep te komen. Op basis van ons onderzoek concluderen we dat een grootschalig DNA-onderzoek eigenlijk alleen verantwoord is als de beschikbare opsporingsinformatie het mogelijk maakt om tot een duidelijke en vrij scherp afgebakende kring van personen te komen, zoals bijvoorbeeld alle inwoners van de wijken I en II van dorp X, of alle mannelijke leden van een bowlingvereniging. Wanneer dergelijke opsporingsinformatie ontbreekt en er alleen zicht is op een sterk heterogene en vrij diffuse onderzoeksgroep, is de kans op succes van het grootschalig DNA-onderzoek waarschijnlijk minder groot. Bovendien bestaat bij het ontbreken van een goed afgebakende kring van personen het gevaar dat de onderzoeksgroep zich gedurende het onderzoek steeds verder uitbreidt. In veel grootschalige DNA-onderzoeken wordt de in eerste instantie in beeld gebrachte kring van personen waarin de dader zich met enige waarschijnlijkheid zou kunnen bevinden, onderverdeeld in verschillende deelgroepen. Dit gebeurt dan vaak door bijvoorbeeld op basis van een aantal kenmerken binnen de oorspronkelijke onderzoeksgroep een rangorde aan te brengen en zodoende deelgroepen te vormen die in meerdere of mindere mate overeenkomen met de vermoedelijke dader. De feitelijke afname van DNA-materiaal kan dan, zo is althans de bedoeling, gefaseerd plaatsvinden en aanvangen bij de meest 'interessante' deelgroep. Een dergelijke gefaseerde werkwijze wordt ook gestimuleerd dan wel vereist in de oordelen die het College van PG's uitspreekt over voorgelegde plannen voor grootschalige DNA-onderzoeken. Enerzijds is het goed te verdedigen dat er alles aan wordt gedaan om de onderzoeksgroep te beperken door deze in verschillende stukken op te delen. Anderzijds kleven er echter vier belangrijke nadelen aan deze manier van werken.

Ten eerste kan het onderverdelen van deze kring van personen vaak alleen plaatsvinden met behulp van ‘klassieke researchmethoden’ zoals het horen van getuigen en het controleren van alibi’s, waarmee de efficiëntie van een grootschalig DNA-onderzoek als opsporings-instrument deels verloren gaat. Ten tweede brengt een zo sterk mogelijk doorgevoerde inperking van de kring van niet-verdachten op basis van een grote hoeveelheid kenmerken het gevaar van schijnexactheid met zich mee. Zo worden in onderzoeken soms numerieke gewichten aan verschillende persoonskenmerken toegekend, om uiteindelijk op basis van de samengestelde som een rangorde aan te brengen onder honderden personen. Dit veronderstelt een mate van kwantificeerbaarheid die vaak niet reëel is. Ten derde blijkt de praktische uitvoerbaarheid van een gefaseerde afname van DNA-materiaal soms gering te zijn. Een vierde nadeel is dat de middelen die ingezet worden om de onderzoeksgroep in te kunnen perken – om zodoende zo min mogelijk mensen met een DNA-onderzoek te belasten – als belastender kunnen worden ervaren dan een DNA-onderzoek zelf. Het, soms verschillende keren, bezoeken van niet-verdachten en hun familie, het afnemen van uitgebreide vragenlijsten en het controleren van alibi’s, wordt door een deel van de mensen als een grotere inbreuk op hun persoonlijke leven ervaren dan het afstaan van wangslijmvlies. Ook op grond van deze onderzoeksbevinding concluderen we dat de beslissing om een grootschalig DNA-onderzoek in te zetten vooral moet worden genomen op basis van de mate waarin aanwezige opsporings-informatie overtuigend in de richting wijst van een goed afgebakende kring van personen. Is deze kring van personen er, dan zal het vaak efficiënter zijn om deze gehele kring in het grootschalig DNA-onderzoek te betrekken dan om een ver doorgevoerde onderverdeling aan te brengen. Ten slotte een opmerking over de hulpmiddelen waarvan de politie gebruik kan maken bij het selecteren van een kring van personen. Eén zo’n hulpbron is de gedragsdeskundige, de *profiler*. Hoewel veel opsporingsteams gebruikmaken van een *profiler*, blijken ze de opgestelde daderprofielen in de praktijk nauwelijks te gebruiken voor de selectie van personen. Het profiel wordt namelijk óf te algemeen geacht om ermee tot een selectie van personen te komen óf, bij een specifiek profiel, het opsporingsteam acht de kans te groot dat de dader niet aan dit profiel voldoet en gebruikt het daarom niet bij het selecteren van personen.

Contacten met het NFI

Over de samenwerking met het NFI zijn de opsporingsteams goed te spreken. Bij een grootschalig DNA-onderzoek bestaat er altijd een vaste contactpersoon bij het NFI die het team op de hoogte houdt van de stand van zaken. Met deze persoon worden afspraken gemaakt over aantallen monsters die worden aangeleverd en over de termijn waarop de uitslag daarvan mag worden verwacht. Deze afspraken worden volgens de opsporingsteams in het algemeen ook nagekomen.

Omgang met weigeraars

Ons onderzoek laat zien dat de bereidheid tot medewerking aan een grootschalig DNA-onderzoek onder niet-verdachten bijzonder groot is. In de bestudeerde zaken ligt het gemiddelde percentage weigeraars op grofweg één procent. Niet-verdachten die zich bevinden in de fysieke of sociale omgeving van het slachtoffer weigeren minder vaak dan personen die zijn geselecteerd op grond van bepaalde antecedenten.

Het palet van mogelijkheden waarmee opsporingsteams kunnen reageren op niet-verdachten die weigeren mee te werken aan een grootschalig DNA-onderzoek, is vrij beperkt. Het bestaat voornamelijk uit het nogmaals benaderen van de weigeraars in kwestie en het via andere wegen de persoon van mogelijk daderschap proberen uit te sluiten. Een aantal weigeraars is uitgesloten op basis van afgenomen DNA-materiaal bij bloedverwanten.

Vanzelfsprekend is voor een opsporingsteam iedere weigeraar er een te veel. Weigeraars vormen echter een 'probleem' dat inherent is aan het grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument. Het is immers noodzakelijkerwijs verbonden aan de *vrijwilligheid* waarop de deelname van de niet-verdachten is gebaseerd.

De opbrengsten van grootschalig DNA-onderzoek

Van de veertien grootschalige DNA-onderzoeken behoorde in twee gevallen de dader tot de deelnemende niet-verdachten. De directe opbrengsten van de inzet van dit opsporingsinstrument zijn echter breder. Zo is in een derde zaak nader onderzoek verricht naar een weigeraar. Deze persoon kon op grond van nieuw verzamelde opsporingsinformatie als verdachte worden aangemerkt en is uiteindelijk veroordeeld. In een vierde zaak kwam, vermoedelijk naar aanleiding van de aandacht die het grootschalig DNA-onderzoek kreeg in de lokale media, tijdens de voorbereiding van het grootschalig DNA-onderzoek een tip binnen over een persoon die uiteindelijk de dader bleek te zijn. In een vijfde zaak ten slotte is de mogelijke opbrengst van het grootschalig DNA-onderzoek veel speculatiever maar toch het noemen waard. Het betreft hier een serie brandstichtingen en bedreigingen die zijn beëindigd sinds de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek. Het is mogelijk dat de dader door de inzet van dit instrument bevreesd is geworden tegen de lamp te lopen. Naast de vier zaken waarin het grootschalig DNA-onderzoek zeker of misschien een bijdrage heeft geleverd aan de opheldering van een misdrijf en de vijfde zaak waarin dit onderzoek mogelijk heeft bijgedragen aan de beëindiging van een serie misdrijven, zijn er twee zaken waarin geheel onafhankelijk van het grootschalige DNA-onderzoek uiteindelijk een dader is geïdentificeerd.

Een effectief opsporingsinstrument?

Vanwege het kleine aantal zaken en de grote complexiteit van deze zaken is het niet mogelijk om uitspraken te doen over *de* effectiviteit van grootschalige DNA-onderzoeken als opsporingsinstrument. Wat we op deze plaats wel kunnen zeggen, is dat het ten behoeve van een effectieve inzet van grootschalige DNA-onderzoeken is vereist dat het opsporingsteam in staat is om op basis van opsporingsinformatie een, met betrekking tot de samenstelling en afbakening, duidelijke, en wat omvang betreft werkbare kring van personen in beeld te brengen. Of zo'n kring ook totstandkomt, hangt zoals gezegd af van verschillende aspecten. Waarschijnlijk is de kans om tot een dergelijke onderzoeksgroep te komen, het grootst in een dorpsomgeving. In dorpen is de bevolkingsomvang immers kleiner en de mate van geïsoleerdheid doorgans groter dan in stedelijke woongebieden. Bovendien is de anonimiteit van de leefgemeenschap in dorpen vaak kleiner, oftewel de sociale controle groter, waardoor het achterhalen van de aanwezige personen in het dorp op een specifiek moment, inclusief bezoekers en logés en dergelijke, eenvoudiger zal zijn. Daar komt bovendien bij dat vanwege deze geringere anonimiteit, of grotere sociale controle, de sociale druk om mee te doen aan het grootschalig DNA-onderzoek groter zou kunnen zijn. Ten slotte is niet alleen het selecteren van een duidelijk afgebakende kring van personen beter mogelijk in een dorps- dan in een stadsomgeving, maar is waarschijnlijk ook de kans dat de dader zich in die kring bevindt in een dorp groter dan in een stad. Bekend is dat daders hun delicten vaak plegen op locaties waar de routine van het dagelijks leven hen brengt, zoals op weg naar hun werk of de kroeg. Omdat er in een dorp relatief weinig mensen verkeren die er niet wonen, zal er, als daar een misdrijf plaatsvindt, een relatief grote kans zijn, groter dan wanneer het delict in de stad wordt gepleegd, dat de dader afkomstig is uit de omgeving van die plaats.

Naast het opsporingsteam, de beschikbare opsporingsinformatie en de omgeving waar het delict plaatsvond, vormen de geselecteerde niet-verdachten een belangrijke, en in een bepaald opzicht de belangrijkste, (f)actor bij het welslagen van een grootschalig DNA-onderzoek. Ondanks de hoeveelheid en de kwaliteit van de inspanningen die een opsporingsteam verricht, is de afloop van een grootschalig DNA-onderzoek immers voor een belangrijk deel afhankelijk van het gedrag van deze niet-verdachten. Nu kunnen niet-verdachten, en dus ook de dader, altijd hun medewerking weigeren. Zolang echter de algemene bereidheid tot medewerking groot is en het aantal weigeraars dus klein, kan ook in het geval dat de dader in de selectie zit maar weigert deel te nemen, het grootschalig DNA-onderzoek een belangrijke bijdrage leveren aan zijn opsporing. Mede vanwege deze grote afhankelijkheid van de vrijwillige medewerking, is het van belang dat, ongeacht de inhoudelijke keuzen die daarbij worden gemaakt, er beleidsmatig aandacht wordt besteed aan de geconstateerde vraag- en probleempunten bij de vormgeving en handhaving van het wettelijk kader.

1 Inleiding

1.1 DNA-onderzoek in de opsporing

In 1988 wordt in Nederland voor het eerst gebruikgemaakt van DNA-onderzoek¹ om vast te kunnen stellen of een persoon die in eerste aanleg is veroordeeld tot een gevangenisstraf van tweeëneenhalf jaar voor het plegen van ten minste twee verkrachtingen, werkelijk de dader is van deze misdrijven (De Jong, 2000; Korvinus, 1989). De verdachte is door één slachtoffer herkend op basis van zijn uiterlijk en zijn stem. Een ander slachtoffer, dat ten tijde van het misdrijf was geblinddoekt, herkent eveneens zijn stem. Bovendien heeft de verdachte al eerder zedenmis-drijven gepleegd. Om vast te kunnen stellen of deze man de verkrachtingen heeft gepleegd, wordt zijn bloed vergeleken met het sperma dat bij de verkrachtingen is aangetroffen. Dit gebeurt op basis van bloedgroep en phosphoglucomutase – een enzym dat onder andere voorkomt in rode bloedcellen en in spermavocht. Het onderzoek wijst op een biologische overeenkomst tussen het bloed van de verdachte en het aangetroffen sperma. De bloedgroep van de dader van dit misdrijf komt echter voor bij 40 % van de bevolking; het enzymtype bij 8 % van de bevolking en bij 1 % van de mannen tussen de 20 en de 40 jaar. Hoewel de combinatie van herkenning, eerdere antecedenten en biologische overeenkomst redelijk overtuigend lijkt, worden de bloed- en spermamonsters op aandringen van de advocaat van de verdachte naar Engeland gestuurd voor DNA-onderzoek. Dit onderzoek wijst uit dat de twee spermamonsters met elkaar overeenkomen, en dat de verkrachtingen dus inderdaad door dezelfde dader zijn gepleegd. Het DNA-profiel van de verdachte komt echter niet overeen met het DNA-profiel van het aangetroffen sperma. Op basis van dit onderzoek wordt de verdachte vrijgesproken door het Hof in Amsterdam.

In de opsporing wordt van oudsher gebruikgemaakt van uiterlijk waarneembare kenmerken om personen die een misdrijf hebben gepleegd te kunnen identificeren. Uiterlijke kenmerken zijn echter voor een belangrijk deel een afspiegeling van de genetische identiteit van een persoon. Zoals bovenstaand voorbeeld illustreert, biedt DNA-analyse ons feitelijk een directere manier om de identiteit van een persoon vast te stellen (Hoekstra, 2004, pp. 99).² Het gegeven dat elk individu genetisch gezien uniek is, vormt de basis voor de identificatie van personen door DNA-analyse. Het afgelopen decennium heeft het gebruik van DNA-onderzoek in de opsporing een hoge vlucht genomen, met name doordat voortschrijdende analysetechnieken het mogelijk hebben gemaakt uit steeds kleinere hoeveelheden celmateriaal een DNA-profiel te bepalen. Hierdoor kan

1 DNA staat voor *Desoxyribo Nucleic Acid* oftewel desoxyribo-nucleïnezuur.

2 Overigens hoeft het genetische materiaal waarin de uiterlijke kenmerken van een persoon opgeslagen liggen niet geanalyseerd te worden om deze persoon te kunnen identificeren. Voor de identificatie van personen wordt juist gebruikgemaakt van stukken niet-coderend DNA. Zie hierover paragraaf 2.1.

steeds vaker gebruik worden gemaakt van DNA-onderzoek om te bewijzen of uit te sluiten dat celmateriaal van een bepaald persoon is aangetroffen op de plaats van een misdrijf. Deze persoon is dan tijdens het opsporingsonderzoek in beeld gekomen, en het DNA-onderzoek wordt ingezet om vast te stellen of aangetroffen biologische sporen van hem of haar afkomstig kunnen zijn, en of deze persoon de feiten waarvan hij wordt verdacht dus kan hebben gepleegd. Mensen kunnen categorisch worden uitgesloten als mogelijke donor van een aangetroffen spoor – en daarmee soms ook als dader van het misdrijf – als hun DNA-profiel niet overeenkomt met het DNA-profiel van dit spoor. Wat dat betreft lijkt het DNA-profiel op de vingerafdruk. DNA-profielen worden ook wel aangeduid met de term genetische vingerafdruk of *DNA-fingerprint* om deze overeenkomst te benadrukken. Net als een vingerafdruk bestaat een DNA-profiel uit een streepjes- of piekenpatroon dat voor elk mens uniek is en niet verandert gedurende het leven van die mens.³ Een patroon dus dat als identificatiemiddel kan worden gebruikt.

1.1.1 *Het vinden van een dader*

DNA-onderzoek wordt niet alleen gebruikt als bewijsmateriaal op basis waarvan een verdenking tegen een bekende persoon kan worden bevestigd of ontkracht. Net als een vingerafdruk, kan een biologisch spoor ook worden gebruikt om een dader tegen wie nog geen verdenkingen zijn gerezen op te sporen. Veelal gebeurt dat door vergelijkingen te maken tussen het DNA-profiel van een spoor dat bij het misdrijf is aangetroffen en de DNA-profielen van bekende personen die zijn opgeslagen in een gegevensbestand. Sinds 1913 worden in Nederland vingerafdrukken van verdachten en veroordeelden opgeslagen in een gegevensbestand, vanuit het idee dat nieuwe delicten die door deze daders worden gepleegd met zo'n bestand gemakkelijker kunnen worden opgehelderd. In 1932 is hiervoor een centrale dienst opgericht en sinds 1990 bestaat er een geautomatiseerd zoekstelsel (Het Automatisch Vinger Afdrukkensysteem Nederlandse Kollektie (HAVANK)) dat in enkele minuten de volledige verzameling van ruim tien miljoen vingerafdrukken (afkomstig van één miljoen personen) kan doorzoeken op afdrucken die sterk overeenkomen met een spoor dat is aangetroffen bij een misdrijf. In het jaar 2004 zijn naar schatting 1660 verdachten opgespoord doordat hun vingerafdruk – die was opgeslagen in het Nederlandse vingersporenbestand – overeenkwam met

3 Alleen personen die samen uit één bevruchte eikel zijn voortgekomen (ééneiige meerlingen) zijn genetisch identiek. Hun DNA-patronen zijn dus niet van elkaar te onderscheiden. Hierin verschilt het DNA-patroon van de vingerafdruk. Vingerafdrukken komen vroeg in de embryonale ontwikkeling tot stand onder invloed van zowel genen als omgevingsfactoren. Hoewel de embryo's zich in de baarmoeder in een tamelijk homogeen milieu bevinden, zorgen subtiele omgevingsverschillen ervoor dat ze elk een unieke set vingerafdrukken ontwikkelen.

een afdruk die werd aangetroffen bij een misdrijf (Stol e.a., 2005).⁴ Eind 1996 is, naar analogie van dit vingersporenbestand, een gegevensbestand voor DNA-profielen in gebruik genomen. Net als het vingersporenbestand, bevat dit bestand profielen van bekende verdachten en veroordeelden en profielen van sporen die zijn aangetroffen bij nog niet opgehelderde delicten, de zogenoemde ongeïdentificeerde sporen. Bij het zoeken naar een onbekende dader hebben DNA-sporen een aantal duidelijke voordelen boven de vingerafdruk. Allereerst is het DNA in al onze cellen gelijk. Hierdoor kan een bloedspoor probleemloos worden vergeleken met een speekselspoor of met een uitgetrokken haar. Daarnaast is er slechts weinig celmateriaal nodig om een volledig profiel te kunnen produceren. In theorie volstaat zelfs één enkele cel. Onze vingers hebben daarentegen alle tien andere ‘papillairlijnen’. Het spoor dat een dader met zijn wijsvinger maakt komt dus niet overeen met het spoor dat zijn middelvinger achterlaat. Bovendien zijn vingersporen die bij misdrijven worden aangetroffen vaak onvolledig of van slechte kwaliteit. In het bestand met ongeïdentificeerde sporen kunnen dus sporen van verschillende vingers van dezelfde dader – of zelfs van verschillende delen van één vinger van die dader – zijn opgeslagen, zonder dat dit leidt tot een koppeling van deze zaken. Bij het vergelijken van vingersporen volstaat men daarom doorgaans met een standaardonderzoek: een vergelijking van het spoor dat bij een misdrijf is veiliggesteld met de volledige vingertoppen van alle verdachten en veroordeelden uit het bestand. Daarnaast is het maken van vergelijkingen tussen DNA-profielen veel minder arbeidsintensief dan het maken van vergelijkingen tussen vingerafdrukken. DNA-profielen zijn opgeslagen als cijferreeksen, die eenvoudig automatisch met elkaar kunnen worden vergeleken. Het vingersporenbestand is opgebouwd uit beelden, waarbij van elk beeld een serie kenmerken is opgeslagen. Op basis van die kenmerken kan het systeem een voorselectie maken van sporen met overeenkomstige kenmerken (een ‘trefferlijst’). Vervolgens moet handmatig worden nagegaan of een spoor uit deze trefferlijst overeenkomt met het spoor dat is aangetroffen bij het delict.⁵

Elk nieuw spoor dat wordt opgenomen in de DNA-databank wordt automatisch vergeleken met zowel de DNA-profielen van sporen die bij andere onopgeloste zaken zijn veiliggesteld als met de profielen van bekende verdachten, veroordeelden en overleden slachtoffers in de

4 Naast de vingerafdrukken van bekende verdachten en veroordeelden bevat het Nederlandse vingerafdrukkenbestand ook een bestand met ongeïdentificeerde vingersporen die op delictplaatsen zijn aangetroffen en een bestand met vingerafdrukken van vreemdelingen en asielzoekers. Voor een uitgebreide uiteenzetting over het Nederlandse vingersporenbestand en over het gebruik van dit bestand in de opsporing, verwijzen we naar Stol e.a. (2005).

5 De laatste jaren is de validiteit en betrouwbaarheid van de dactyloscopie herhaaldelijk in twijfel getrokken. Zie bijvoorbeeld Walker en Stockdale (1999). Zie Broeders (2003, hoofdstuk 6) voor een samenvatting van deze discussie.

DNA-databank. DNA-profielen van nieuwe verdachten of veroordeelden worden eveneens zowel vergeleken met de profielen van alle bekende daders uit de databank (om uit te kunnen sluiten dat eenzelfde persoon onder verschillende namen wordt opgenomen in de bank) als met de profielen van ongeïdentificeerde sporen. Door deze wijze van vergelijken kan men dus oude openstaande zaken koppelen aan nieuwe verdachten en nieuwe zaken koppelen aan zowel bekende verdachten als aan oude openstaande zaken. De DNA-databank groeit snel. In 2005 is de databank gegroeid met 8.021 personen tot in totaal 14.747 personen en met 5.291 sporen tot in totaal 25.223 ongeïdentificeerde sporen. In de eerste helft van 2006 zijn deze aantallen vervolgens opgelopen tot 20.633 personen en 27.397 sporen. Hoeveel daders hiermee zijn opgespoord is niet bekend. Niet alleen met directe 'matches' tussen een bekende verdachte en een eerder opgeslagen of nieuw binnengekomen spoor kunnen zaken worden opgehelderd, ook DNA-matches tussen sporen die werden aangetroffen bij verschillende openstaande zaken kunnen soms tot een dader leiden. Door een koppeling tussen verschillende openstaande zaken kan de opsporingsinformatie uit deze zaken met elkaar in verband worden gebracht, hetgeen soms tot nieuwe opsporingsmogelijkheden leidt (zie hierover De Poot en Van Koppen, 2002, p. 307; De Vries, 2005). Hoewel het totale aantal DNA-profielen in de Nederlandse DNA-databank relatief gering is, heeft de databank in de afgelopen negen jaar al meer dan 10.000 'matches' opgeleverd.

Sporen en dadersporen

Overigens leidt niet elke match tussen een aangetroffen spoor en een bekende verdachte automatisch tot de dader van een delict. Met name biologische sporen kunnen gemakkelijk worden achtergelaten door mensen die niets met een misdrijf te maken hebben. Het gaat in de opsporing dan ook niet alleen om de *identificatie* van sporen, maar vooral ook om de reconstructie van wat er is gebeurd en om de relatie tussen deze gebeurtenis en het aangetroffen spoor, oftewel om de *interpretatie* van het spoor. Niet alle mensen die als verdachte zijn aangemerkt op grond van een overeenkomst tussen hun vingerafdruk of DNA-profiel en een spoor dat bij een misdrijf is aangetroffen, blijken het betreffende misdrijf ook daadwerkelijk te hebben gepleegd. We geven een voorbeeld van zo'n zaak, om zowel de kracht als de beperkingen van het DNA-onderzoek te illustreren. In de zomer van 1999 wordt in Nederland voor het eerst een verdachte van moord opgespoord door een match tussen het DNA-profiel van sporen die op de delictplaats waren aangetroffen en het profiel van een bekende verdachte uit de DNA-databank. De databank bevat op dat moment slechts 540 zogenoemde referentiemonsters (Broeders, 2003) – monsters afgenomen bij personen. De euforie over dit succes is dan ook groot. Het betreft een zaak die in de media bekend wordt als de zaak Van de Wiel. Op 17 april 1999 wordt de 48-jarige Cees van de Wiel – een homoseksuele man

met veel wisselende contacten – in zijn woning in Tilburg om het leven gebracht. Het onderzoek naar deze moordzaak komt na enkele weken intensief rechercheren op een dood spoor terecht, totdat in de zomer van dat jaar in Nijmegen een 18-jarig meisje wordt verkracht. Daar wordt een 27-jarige Somalische asielzoeker uit Groesbeek voor opgepakt. Na zijn aanhouding wordt zijn DNA vergeleken met profielen uit de DNA-databank. Het profiel van deze Somaliër blijkt overeen te komen met het DNA van haren die waren aangetroffen op het bed van slachtoffer Van de Wiel. De Somaliër wordt aangehouden voor deze moord, maar hij ontkent ooit in Tilburg geweest te zijn. Ook wordt er geen aanvullend bewijs tegen hem gevonden. Zo worden er geen vingerafdrukken van de verdachte gevonden in de woning van het slachtoffer en wordt het moordwapen – dat was veiliggesteld op geur – door de speurhond niet met de verdachte in verband gebracht. Bovendien zijn er diverse getuigen die beweren de verdachte rond het tijdstip van de moord te hebben gesproken in het asielzoekerscentrum in Groesbeek. In december wijdt Peter R. de Vries een televisie-uitzending aan deze zaak. Kort na die uitzending meldt zich een getuige bij de politie die beweert dat een goede vriend van hem de moord heeft gepleegd. De getuige wil echter geen officiële verklaring afleggen en noemt geen details waar de politie mee verder kan. Het duurt hierna vijf maanden eer er opnieuw schot komt in de zaak. In mei 2000 legt diezelfde getuige samen met een andere getuige een verklaring af waarin ze details noemen die de dader hen heeft toevertrouwd. Op grond van deze verklaringen kan de politie de dader van dit misdrijf, een 23-jarige bedrijfskunde student uit Rotterdam, aanhouden. Deze bekent de moord de volgende dag. Nader onderzoek wijst uit dat er in de woning van het slachtoffer zowel bloed- als spermasporen van deze persoon aanwezig waren (Broeders, 2003; De Poot, 2001). Het blijft een raadsel hoe de sporen van de Somaliër in de woning van het slachtoffer terecht zijn gekomen en waarom het ontlastende DNA-bewijs in dit onderzoek niet eerder naar voren is gekomen.

Deze zaak laat zien dat het niet voldoende is alleen de bron van een spoor te identificeren. Naast identificatie moet er in het opsporingsonderzoek een verband worden aangetoond tussen de aangetroffen sporen en het misdrijf dat werd gepleegd, of zoals Broeders (2003) stelt: It's not "Whose DNA is it?" but "How did it get there?".

1.1.2 Grootschalig DNA-onderzoek

Een DNA-spoor kan het opsporingsproces dus verder helpen als het onderzoek tot een gerichte verdenking tegen een bepaalde persoon leidt (in dat geval kan deze verdenking met behulp van een DNA-onderzoek worden bevestigd of ontkracht), als het DNA-profiel van de dader is opgeslagen in de DNA-databank of als er sporen van andere door diezelfde dader gepleegde delicten zijn opgeslagen in de DNA-databank. Er zijn

echter zaken waarin, ondanks het feit dat er tot de dader herleidbare biologische sporen voorhanden zijn, geen dader wordt gevonden. In dat geval kan de politie onder bepaalde omstandigheden haar toevlucht nemen tot een zogenoemd *grootschalig DNA-onderzoek* (ook wel *DNA-bevolkingsonderzoek* genoemd). Zo'n grootschalig DNA-onderzoek is gericht op het vinden van de dader in een groep niet-verdachte personen die als dader in aanmerking zou kunnen komen, bijvoorbeeld omdat deze personen bepaalde kenmerken die uit de opsporingsinformatie naar voren zijn gekomen delen met de dader, of omdat ze rond het tijdstip waarop het misdrijf heeft plaatsgevonden in de buurt waren van de delictplaats en dus in de gelegenheid geweest zouden kunnen zijn om het delict te plegen. Als er geen individuele verdenkingen bestaan tegen de afzonderlijke leden van zo'n groep, maar wel wordt aangenomen dat de dader zich in hun midden bevindt, kan aan deze personen worden gevraagd of ze vergelijkingsmateriaal – in dit geval DNA-materiaal – willen afstaan, zodat de sporen die bij het misdrijf zijn aangetroffen met hun referentiemateriaal kunnen worden vergeleken. Iedereen die het delict niet heeft gepleegd kan op basis van zo'n onderzoek worden uitgesloten als mogelijke dader. Als de dader zich daadwerkelijk in de geselecteerde kring van personen bevindt, kan deze met een grootschalig DNA-onderzoek worden gevonden als hij vrijwillig aan het onderzoek meewerkt, maar bijvoorbeeld ook als nader onderzoek naar de personen die hun medewerking weigeren belastende informatie over één van hen aan het licht brengt. Over deze onderzoeksmethode gaat dit rapport. Niet omdat de methode van grootschalig onderzoek onder niet-verdachten op zichzelf nieuw is. Uit de jaren '70, '80 en '90 van de twintigste eeuw kennen we zaken waarin vingerafdrukken en schrijfproeven zijn gebruikt om op deze wijze te speuren naar een dader. Wel omdat de mogelijkheid om deze methode toe te passen aanzienlijk is verruimd door de nieuwe DNA-technieken en omdat het op grote schaal afnemen, analyseren en vergelijken van DNA-materiaal dilemma's met zich meebrengt die verheldering behoeven.

Nieuwe technieken met nieuwe mogelijkheden

Hoewel DNA-materiaal in de opsporing op dezelfde wijze gebruikt kan worden als een vingerafdruk of een handschrift, is DNA toch anders. In de eerste plaats is DNA meer dan alleen een code aan de hand waarvan mensen kunnen worden geïdentificeerd. In menselijk DNA ligt informatie over erfelijke eigenschappen opgeslagen en door DNA-analyse zouden dus in principe allerlei erfelijke eigenschappen en aandoeningen kunnen worden geopenbaard. DNA-onderzoek zou daarmee gevoelige informatie over personen kunnen ontsluiten. In de tweede plaats bevat DNA-materiaal niet alleen informatie over de eigenaar, maar ook over diens bloedverwanten. Het gaat immers om erfelijk materiaal dat mensen voor de helft met hun vader en voor de helft met hun moeder delen. In de derde plaats is het zeer eenvoudig om het DNA-materiaal

waarin deze gevoelige informatie verborgen ligt te bemachtigen. Een minuscule druppeltje bloed of een beetje speeksel op een sigarettenpeuk of kauwgommetje is vaak al voldoende om iemands DNA te verkrijgen. In de vierde plaats is het bijzonder eenvoudig om DNA-profielen met elkaar te vergelijken. Waar het op grote schaal vergelijken van handschriften of vingerafdrukken veel werk met zich meebrengt, is het massaal vergelijken van DNA-profielen relatief eenvoudig. Werklast en kosten-batenoverwegingen zullen daarom minder als een natuurlijke begrenzing werken bij het massaal vergelijken van een spoor met een groep niet-verdachte personen wanneer dit gebeurt op basis van DNA, dan wanneer dit op basis van een vingerafdruk of handschrift zou moeten gebeuren.⁶ In de vijfde plaats heeft DNA een ongeëvenaard onderscheidend vermogen. Met behulp van DNA kan dus sterker dan met de meeste andere forensische technieken een praktisch zeker verband worden gelegd tussen sporenmateriaal dat bij een misdrijf is aangetroffen en de persoon van wie het afkomstig is (Broeders, 2003).

Door deze kenmerken biedt DNA-onderzoek opsporingsteams mogelijkheden die met andere instrumenten niet of in veel mindere mate voorhanden zijn. Op deze mogelijkheden en vooral ook de praktische en juridische dilemma's die zij met zich meebrengen, gaan we in deze publicatie uitvoerig in.

1.2 Aanleiding en probleemstelling van het onderzoek

Voor zover bekend is in 1999 voor de eerste keer een grootschalig DNA-onderzoek uitgevoerd in Nederland. In dat jaar besluiten politie en Openbaar Ministerie (OM) in Utrecht om 115 mannen te benaderen met het verzoek om DNA-materiaal af te staan ten behoeve van de opsporing van een serieverkrachter die al sinds 1995 in en rond de domstad actief is. Sindsdien is tot en met eind 2004, het moment waarop het WODC met het onderzoek is begonnen, in nog dertien andere zaken dit opsporingsinstrument ingezet. Het totaal aantal opsporingsonderzoeken waarin dit middel is gebruikt, ligt bij de aanvang van ons onderzoek dus op veertien. In het kader van deze onderzoeken is aan in totaal ongeveer 4.600 personen gevraagd om vrijwillig lichaamsmateriaal af te staan voor DNA-onderzoek.⁷ Het algemene, formeel wettelijk kader voor het gebruik van DNA-onderzoek bij de opsporing van misdrijven is in 2001 met de inwerkingtreding van de wet *Wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken*

6 Dit laat overigens onverlet dat ook een grootschalig DNA-onderzoek een kostbare aangelegenheid is.

7 Omdat er op dit moment geen afgebakende juridische definitie is van het begrip *grootschalig DNA-onderzoek*, is het niet mogelijk om met een *vooraf* gegeven scheidslijn onderscheid te maken tussen dit type van DNA-onderzoek enerzijds en 'reguliere' DNA-onderzoeken anderzijds. Dit brengt met zich mee dat een aantal opsporingsonderzoeken door anderen wellicht wel respectievelijk niet als grootschalig DNA-onderzoek zouden worden aangemerkt (zie paragraaf 5.3.1).

op een aantal belangrijke punten gewijzigd. Het is in de wetsgeschiedenis van deze wijziging dat voor het eerst expliciet wordt gewezen op de wettelijke mogelijkheid om een *grootschalig* DNA-onderzoek uit te voeren (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 6, pp. 44-45). Vervolgens is in hetzelfde jaar door de Minister van Justitie (MvJ) een notitie uitgebracht waarin hij specifieke voorwaarden formuleert waaraan grootschalige DNA-onderzoeken moeten voldoen (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 49). Ten slotte is eveneens in 2001 door het College van Procureurs-Generaal (College van PG's) een instructie uitgevaardigd waarin wordt ingegaan op het gebruik van dit instrument (College van PG's, 2001).

Het grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument en het wettelijke kader ervoor zijn dus beide relatief nieuw. In Nederland is nog vrijwel geen empirisch onderzoek verricht naar de uitvoering en resultaten van dit opsporingsmiddel.⁸ Er bestaat echter wel behoefte aan inzicht in de uitvoering en resultaten van grootschalige DNA-onderzoeken, juist omdat het instrument en het wettelijke kader vrij nieuw zijn, maar ook omdat uit de uitvoerings- en handhavingspraktijk signalen zijn gekomen die wijzen op onduidelijkheden in het wettelijk kader. Andere aspecten die een rol spelen bij de informatiebehoefte zijn de grote potentiële mogelijkheden van DNA-onderzoek, de snelheid waarmee technologische en beleidsmatige ontwikkelingen op dit terrein verlopen, de hoge kosten van het middel en het feit dat het zich, in tegenstelling tot andere opsporingsmiddelen, richt op grote aantallen niet-verdachte personen. Het Ministerie van Justitie en het College van PG's hebben het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) gevraagd onderzoek te doen dat dit inzicht biedt.

Probleemstelling

Zoals gezegd is vanwege het relatief nieuwe karakter van het grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument, nog weinig bekend over wijze waarop het wordt uitgevoerd en de (indirecte) resultaten die het oplevert. Vast staat wel dat bij de inzet van het instrument vooral vanwege de technische en tactische mogelijkheden die het biedt en het feit dat het zich richt op niet-verdachten, verschillende vrij fundamentele keuzen en dilemma's een rol spelen. Deze keuzen en dilemma's hebben bijvoorbeeld betrekking op de informatie die in DNA-materiaal aanwezig is, de fase in het opsporingsproces waarin een grootschalig DNA-onderzoek wordt toegepast, de omvang van de kring van te onderzoeken personen en de manier waarop het opsporingsteam deze personen

8 Tot nu toe zijn er alleen drie scripties uitgekomen (Bletterman, 2004; Ridder, 2004; Allemeersch, 2005) waarin op juridische aspecten van grootschalige DNA-onderzoeken wordt ingegaan. In een van deze scripties (Allemeersch, 2005) wordt daarnaast één concrete casus beschreven waarin het instrument is ingezet, te weten het opsporingsonderzoek naar de dader van de moord op een 80-jarige vrouw in het Zeelandse Sint Philipsland in 2002.

selecteert en de wijze waarop het team reageert op 'weigeraars', dat wil zeggen personen die niet mee willen werken aan het onderzoek.⁹ Voor een goed begrip van de werking van grootschalige DNA-onderzoeken is het nodig dat er een helder beeld bestaat van de manier waarop in de uitvoeringspraktijk met dergelijke vragen wordt omgegaan. Het WODC-onderzoek¹⁰ heeft daarom een sterke beschouwelijke component die zich richt op de achtergronden van de betreffende keuzen en dilemma's en de feitelijke uitwerking die zij krijgen in de uitvoering. Daarnaast brengt onderhavige studie ook de resultaten in kaart die opsporingsteams behalen met de inzet van grootschalige DNA-onderzoeken. Aldus ontstaat de volgende probleemstelling:

Welke overwegingen spelen een rol bij de inzet van grootschalige DNA-onderzoeken, op welke wijze wordt dit opsporingsmiddel gebruikt, wat zijn de resultaten die ermee worden behaald en welke factoren zijn van invloed op deze resultaten?

Begripsafbakening

Voordat we de probleemstelling uitwerken in onderzoeksvragen, bakenen we eerst het begrip grootschalig DNA-onderzoek af. Onder een grootschalig DNA-onderzoek verstaan we in deze studie een opsporingsonderzoek waarin aan een geselecteerde groep, of groepen, niet-verdachte personen wordt gevraagd vrijwillig lichaamsmateriaal af te staan op basis waarvan een DNA-profiel wordt vastgesteld dat vervolgens wordt vergeleken met het DNA-profiel van op de plaats delict aangetroffen, en vermoedelijk van de dader afkomstig, lichaamsmateriaal.

In de literatuur, media en wetgeving worden voor dit type DNA-onderzoek verschillende termen gehanteerd; naast *grootschalig DNA-onderzoek*, wordt ook vaak de term *DNA-bevolkingsonderzoek* of *grootschalig DNA-bevolkingsonderzoek* gebruikt. In deze publicatie gebruiken we consequent de term *grootschalig DNA-onderzoek*. We benadrukken daarbij dat het gebruik van het bijvoeglijk naamwoord 'grootschalig' niet betekent dat er altijd honderden mensen worden betrokken bij deze DNA-onderzoeken. Een grootschalig DNA-onderzoek kan zich ook richten op een veel kleiner aantal personen.

Onderzoeksvragen

Ons onderzoek richt zich zowel op de uitvoering als op de resultaten van grootschalige DNA-onderzoeken. Met betrekking tot de uitvoering zijn

9 In hoofdstuk 3 gaan we dieper in op de mogelijkheden en de dilemma's die het gebruik van DNA-onderzoek in de opsporing met zich meebrengt.

10 Aangezien in deze publicatie de term 'onderzoek' in verschillende betekenissen wordt gebruikt, bijvoorbeeld in 'DNA-onderzoek' en 'opsporingsonderzoek', zullen we vaak 'WODC-onderzoek' of 'ons onderzoek' gebruiken wanneer we refereren aan het onderzoek dat de basis vormt van onderhavige publicatie.

we met name geïnteresseerd in de belangrijkste keuzen die een opsporingsteam bij de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek maakt en in de overwegingen die daarbij een rol spelen. Hierbij maken we een onderscheid tussen enerzijds de keuzen die *voorafgaan* aan en anderzijds de keuzen die gemaakt worden *tijdens* de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek. De probleemstelling valt uiteen in vier deelcategorieën van onderzoeksvragen, die betrekking hebben op respectievelijk de beslissing om een grootschalig DNA-onderzoek in te stellen, de opzet en uitvoering daarvan, de behaalde resultaten en de factoren die op deze resultaten van invloed zijn.

1 Op grond van welke overwegingen wordt besloten om een grootschalig DNA-onderzoek in te zetten?

De overwegingen die een rol spelen bij de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek brengen we in beeld door te kijken naar het soort zaken waarin dit instrument wordt toegepast en de positie die het instrument inneemt in het opsporingsproces.

- a In welke zaken worden grootschalige DNA-onderzoeken ingezet? Hierbij gaat het om vragen als: wat is de aard en de ernst van het misdrijf, over welke aanwijzingen beschikt het opsporingsteam, hoe zeker is men ervan dat gevonden DNA-materiaal afkomstig is van de dader en in welke mate staat de zaak publiek in de belangstelling?
- b Welke positie in het opsporingsproces neemt een grootschalig DNA-onderzoek in? Hierbij gaat het enerzijds om de vraag in welke fase van het opsporingsproces grootschalige DNA-onderzoeken worden ingezet: hoeveel tijd is er verstreken na het misdrijf, welke andere opsporingsmethoden zijn reeds gebruikt en met welke resultaten? In de regelgeving met betrekking tot grootschalige DNA-onderzoeken wordt voor de inzet van dit instrument een subsidiariteitscriterium gehanteerd: een grootschalig DNA-onderzoek mag worden ingezet als andere opsporingsinstrumenten geen resultaten hebben (gehad). Een dergelijke voorwaarde kan echter op verschillende wijzen worden geïnterpreteerd. Het is de vraag of de opsporingsonderzoeken van elkaar verschillen in de manier waarop in de praktijk uitvoering wordt gegeven aan dit criterium. Anderzijds richt deze onderzoeksvraag zich op de opsporingsinformatie die aan de keuze voor de toepassing van dit instrument ten grondslag ligt: op welke wijze heeft de informatie uit eerder ingezette opsporingshandelingen de keuze voor een grootschalig DNA-onderzoek gestuurd?

2 Hoe wordt het grootschalig DNA-onderzoek opgezet en uitgevoerd?

De tweede onderzoeksvraag valt uiteen in de selectie van de te onderzoeken groep van personen, de benadering van deze personen, de wijze waarop met weigeraars wordt omgegaan en de samenwerking met het Nederlands Forensisch Instituut (NFI).

- a Op basis van welke informatie en welke kenmerken en met behulp van welke middelen (technologie en/of *profilers*) wordt de groep te onderzoeken personen geselecteerd?

Met deze onderzoeksvraag richten we ons op de wijze waarop verzamelde opsporingsinformatie van invloed is op de selectie van personen die benaderd worden om DNA-materiaal af te staan. Deze selectie kan bijvoorbeeld plaatsvinden op grond van de fysieke (geografische) of sociale afstand tot het slachtoffer of het hebben van antecedenten. Verder gaat het er hier om of er bepaalde middelen zijn ingezet om tot een selectie van personen te komen. Is hiervoor bijvoorbeeld de hulp ingeroepen van een gedragsdeskundige of *profiler* of heeft men hiervoor bepaalde gegevensbestanden geraadpleegd?

- b Hoe groot is de geselecteerde groep van personen? Hierbij is naast de omvang van belang of de selectie een fasering kende: vindt de selectie in verschillende fasen plaats, zodat eerst een kleinere kring van personen wordt onderzocht en daarna, indien nodig een grotere groep? En zo ja, op basis van welke kenmerken vindt de prioritering van personen plaats?

- c Hoe wordt de geselecteerde groep van personen benaderd? Hierbij gaat het om de vraag hoe personen op de hoogte worden gebracht van het onderzoek (face-to-face gesprek, telefonisch of schriftelijk); of er gebruik wordt gemaakt van de media en of de doelgroep direct wordt gevraagd medewerking te verlenen aan het onderzoek of dat dit indirect gebeurt, bijvoorbeeld terwijl ze gehoord worden in het kader van een buurtonderzoek?

- d Hoe groot is het aantal weigeraars en hoe gaat het opsporingsteam met deze weigeraars om?

Is het feit dat een persoon weigert gehoor te geven aan een oproep voor vrijwillige deelname aan een grootschalig DNA-onderzoek, voor het opsporingsteam aanleiding om verder onderzoek te doen naar deze persoon? En is het mogelijk weigeraars op een andere wijze uit te sluiten van daderschap?

- e Hoe verloopt de samenwerking met het NFI?

3 *Wat zijn de resultaten die met grootschalige DNA-onderzoeken worden behaald?*

Een grootschalig DNA-onderzoek richt zich op de identificatie, of *insluiting*, van een verdachte, wat dan ook, net zoals dat het geval is bij andere opsporingsinstrumenten, het belangrijkste te behalen resultaat is van dit middel. Van identificatie van een verdachte is sprake als uit de vergelijkingen van de DNA-profielen van de afgenomen monsters (referentiemonsters) enerzijds en het DNA-profiel van het op de plaats delict gevonden lichaamsmateriaal (het daderspoor) anderzijds, een zogenoemde *match* naar voren komt. Een match of overeenkomst tussen het DNA-profiel van een persoon en het DNA-profiel van aangetroffen lichaamsmateriaal, wil in eerste instantie zeggen dat deze persoon niet kan worden uitgesloten als degene van wie dat lichaamsmateriaal afkomstig is.

Daarnaast zal een grootschalig DNA-onderzoek altijd als resultaat hebben dat personen worden *uitgesloten* van mogelijk daderschap. Ook kunnen meer indirecte resultaten optreden, onder andere als gevolg van de aandacht die een grootschalig DNA-onderzoek trekt, bijvoorbeeld in de vorm van tips. Wanneer een grootschalig DNA-onderzoek niet leidt tot identificatie van de dader, komt de vraag naar voren of en hoe de inzet van het instrument het opsporingsonderzoek verder heeft geholpen.

4 *Welke factoren zijn van invloed op de resultaten die met een grootschalig DNA-onderzoek worden behaald?*

Wanneer we weten welke resultaten opsporingsteams behalen met grootschalige DNA-onderzoeken, is de volgende stap te bekijken of deze resultaten begrepen kunnen worden vanuit de verkregen inzichten in de wijze waarop en omstandigheden waaronder grootschalige DNA-onderzoeken worden uitgevoerd. Daarbij zijn we terughoudend met het beoordelen van de verschillende opsporingsonderzoeken in termen van *effectiviteit*. De effectiviteit van een keuze die gemaakt wordt in een opsporingsonderzoek, kan strikt genomen alleen worden vastgesteld als de uitkomst van het opsporingsonderzoek exclusief toegerekend kan worden aan die keuze. Opsporingsonderzoeken voldoen echter nooit aan deze voorwaarde. De kans dat een opsporingsonderzoek succesvol wordt opgehelderd, is afhankelijk van een groot aantal factoren die niet beïnvloedbaar zijn door het opsporingsteam, bijvoorbeeld of de dader in kwestie ‘slim’ of ‘dom’ optreedt bij het plegen van het misdrijf en het ontlopen van de politie. Bovendien zijn er slechts veertien grootschalige DNA-onderzoeken uitgevoerd die op vele punten van elkaar verschillen. Het is daarom niet mogelijk verregaande conclusies te trekken over de effecten die onder specifieke omstandigheden van deze opsporingsmethode mogen worden verwacht en we zullen dus geen uitspraken

doen over de effectiviteit van dit opsporingsinstrument in strikte zin. Wel kunnen we met ons onderzoek inzichtelijk maken welke factoren en keuzen op welke wijze een rol kunnen spelen bij het verloop en de uitkomsten van een grootschalig DNA-onderzoek.

1.3 Opzet van het onderzoek

Vanwege het feit dat er nog weinig bekend is over het onderwerp en vanwege de aard van de onderzoeksvragen – die voor een belangrijk deel zijn gericht op het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop met bepaalde keuzen en dilemma's wordt omgegaan – is voor een grotendeels kwalitatieve onderzoeksmethode gekozen. Wanneer onderzoek wordt verricht op een relatief nieuw terrein en het begrijpen van overwegingen een belangrijk doel is van onderzoek, laten de te verzamelen onderzoeksgegevens zich doorgaans niet makkelijk voorstructureren. Een kwalitatieve onderzoeksmethode is in deze omstandigheden, vanwege de flexibiliteit van het onderzoeksinstrumentarium, het meest geschikt (vergelijk Maso, 1987; Babbie, 1989). De dataverzameling bestaat uit literatuuronderzoek, dossieronderzoek en interviews.

Literatuurstudie

Voor dit onderzoek is de op Nederland betrekking hebbende wetgeving en literatuur bestudeerd wat betreft het gebruik van (grootschalige) DNA-onderzoek(en). Om de Nederlandse situatie in perspectief te plaatsen, is tevens literatuur bestudeerd en zijn sleutelpersonen bevraagd over de wetgeving en uitvoeringspraktijk in de ons omringende landen, te weten Duitsland, België en Engeland en Wales.

Bestudering opsporingsonderzoeken: dossieronderzoek en interviews

Een belangrijk deel van onderhavig onderzoek is erop gericht in beeld te brengen hoe bepaalde met het instrument van een grootschalig DNA-onderzoek samenhangende keuzen in de opsporingspraktijk worden ingevuld en welke factoren hierbij een rol spelen. In dit onderzoek is over 22 zaken informatie verzameld. In veertien zaken is een grootschalig DNA-onderzoek ingezet. De overige acht zaken betreffen voor een deel zaken die in beginsel in aanmerking kwamen voor een grootschalig DNA-onderzoek, maar waarin (uiteindelijk) niet voor dit opsporingsinstrument is gekozen, en voor een deel betreffen dit zaken waarin DNA-afnamen bij vrijwilligers hebben plaatsgevonden, maar waarbij het niet helemaal duidelijk is of deze opsporingshandeling als een grootschalig DNA-onderzoek moet worden gezien.

De veertien zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek is ingezet zijn intensief bestudeerd aan de hand van de dossiers die over deze zaken zijn opgebouwd bij het Parket-Generaal (PaG) en bij het NFI en aan de

hand van zowel schriftelijke als face-to-face dan wel telefonische interviews met personen die deel uitmaakten van het opsporingsteam.¹¹ Over de overige acht zaken is aan de hand van telefonische contacten en een face-to-face interview globale informatie verzameld bij leden van het onderzoeksteam en voor een deel ook bij het NFI. In hoofdstuk 5 wordt de gegevensverzameling bij de bestudering van de opsporingsonderzoeken meer uitgebreid besproken.

1.4 De opbouw van dit rapport

De rest van deze publicatie is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 komt eerst aan de orde wat DNA, en een DNA-profiel, nu eigenlijk precies is en welke waarde aangetroffen DNA-sporen kunnen hebben in een opsporingsonderzoek. Na deze meer algemene beschouwing over DNA en DNA-sporen, gaan we in hoofdstuk 3 specifiek in op *grootschalig* DNA-onderzoek; welke mogelijkheden biedt dit instrument en welke praktische en juridische dilemma's gaan ermee gepaard? Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving van het wettelijk kader, zowel in Nederland als in het buitenland. Het grootste deel van de empirische uitkomsten van het onderzoek dat het WODC heeft verricht, zijn verwerkt in het vijfde hoofdstuk. In dat hoofdstuk komt het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek in de uitvoeringspraktijk aan bod. In hoofdstuk 6 ten slotte worden de conclusies en aanbevelingen die uit de onderzoeksbevindingen volgen gepresenteerd.

2 DNA en DNA-bewijs

Een DNA-profiel¹² heeft een bijzonder groot persoonsonderscheidend vermogen en daarmee dus in principe een bijzonder grote bewijskracht. De kracht van DNA-bewijs is zowel afhankelijk van de technische kenmerken van het aangetroffen biologische spoor als van de relatie tussen het aangetroffen spoor en het gepleegde delict. Zeker nu het technisch mogelijk is van zeer kleine sporen de herkomst te bepalen, is de vraag naar de relatie tussen een spoor en een gepleegd delict van het grootste belang. In dit hoofdstuk zullen we uitleggen wat DNA is, welke informatie DNA in zich draagt en wat de kenmerken zijn van een DNA-profiel. Vervolgens zullen we ons richten op aspecten die te maken hebben met de relevantie van het aangetroffen spoor in het licht van het gepleegde delict.

2.1 Cellen, chromosomen, genen en DNA-profielen

Mensen, planten en dieren zijn opgebouwd uit cellen en in elke cel ligt een celkern met *chromosomen*. Deze chromosomen zijn de dragers van onze erfelijke eigenschappen. Zij zijn in tweevoud aanwezig in elke lichaamscel. De mens beschikt over 23 chromosoomparen. Bij het ontstaan van de voortplantingscellen (zaad- en eicellen) worden deze chromosoomparen gesplitst. Voortplantingscellen hebben dus elk 23 enkelvoudige chromosomen. Een voortplantingscel kan van ieder chromosoompaar waaruit het is ontstaan één exemplaar kiezen. Dat betekent dat er voor elke zaad- en eicel van de mens 2 tot de macht 23 (ongeveer 8,3 miljoen) verschillende keuzemogelijkheden zijn. Bij de bevruchting komen één specifieke zaadcel en één specifieke eicel samen. Eén man en één vrouw kunnen dus in theorie samen bijna 70 biljoen ($8,3 \text{ miljoen} \times 8,3 \text{ miljoen}$) kinderen op de wereld brengen die in hun chromosoomstructuren allemaal van elkaar verschillen (Hoekstra, 2004). Ieder kind is dus in genetisch opzicht uniek, tenzij het deel uitmaakt van een eeneiige meerling. En ieder kind heeft in genetisch opzicht evenveel geërfd van de vader als van de moeder. Eén van de 23 chromosoomparen is het geslachtschromosoom, dat bij vrouwen gelijkwaardig is (XX) en bij mannen ongelijkwaardig (XY). De zaadcel van de man bezit ofwel een X-chromosoom, ofwel een Y-chromosoom en bepaalt daarmee dus het geslacht van het kind. De overige 22 chromosoomparen worden *autosomale* chromosomen genoemd. Chromosomen zijn onder meer opgebouwd uit DNA. DNA is een lang molecuul, dat bestaat uit allerlei stukjes met kenmerkende structuren die op vaste plaatsen liggen. Van sommige DNA-stukjes weten we dat ze onze erfelijke eigenschappen bepalen. Deze noemen we *genen*. DNA-fragmenten waarvan we de functie niet kennen worden *merkers* genoemd. Genen en merkers liggen op vaste plaatsen in het DNA, die DNA-gebieden of *DNA-loci* worden genoemd. Een DNA-fragment dat afkomstig is van de

¹² DNA is een afkorting van *Desoxyribo Nucleic Acid* ofwel desoxyribo-nucleïnezuur.

vader en het overeenkomstige fragment van de moeder zijn meestal niet exact hetzelfde, maar vertonen kleine verschillen ten opzichte van elkaar. De verschillende verschijningsvormen van eenzelfde fragment noemen we *allelen*. Omdat ieder mens een complete set chromosomen erft van beide ouders, kan men op elk DNA-gebied twee allelen krijgen die identiek zijn aan elkaar (dit noemen we *homozygoot*) of die van elkaar verschillen (dit noemen we *heterozygoot*). Van het merendeel van de DNA-gebieden bestaan binnen de bevolking slechts zeer weinig verschillende allelen.

2.1.1 DNA en genetische factoren

Het DNA waaruit onze chromosomen zijn opgebouwd, is een ingewikkeld molecuul dat uit suikermoleculen en nucleïnezuur bestaat. Het DNA-molecuul ziet eruit als een soort lange wenteltrap die op een speciale manier is opgerold. Deze trap bestaat uit twee draden die door een soort treden met elkaar verbonden zijn. De treden worden gevormd door koppels van nucleotiden of basenparen. Er zijn vier verschillende soorten basen, namelijk adenine (A), guanine (G), thymine (T) en cytosine (C). De twee draden zijn complementair: als op de ene draad een A ligt, ligt op de andere draad op die plek een T en vice versa en als op de ene draad een C ligt, ligt op de andere draad op dezelfde plek een G en vice versa. Deze twee complementaire draden zijn aan elkaar verbonden door verbindingen tussen de basen. Op die wenteltrap kunnen vele reeksen van enkele honderden tot duizenden treden met een herkenbare structuur worden afgebakend. Een aantal van die reeksen, de genen, zijn verantwoordelijk voor het ontstaan van onze erfelijke eigenschappen.

Genen bepalen onze eigenschappen doordat ze verantwoordelijk zijn voor de productie van eiwitten, de bouwstenen van ons lichaam. In een stukje DNA dat een gen wordt genoemd vormt de volgorde van de basenparen een soort instructie op basis waarvan onze lichaamscellen eiwitten kunnen produceren. Zo is er een hemoglobinegen voor de productie van hemoglobine en een insulinegen voor de productie van insuline. Het DNA is dus een verzameling instructies voor het maken van tienduizenden eiwitten waaruit het menselijk lichaam is samengesteld. Eiwitten vervullen vele functies in het lichaam. Hormonen, antilichamen, spijsverteringsenzymen, neurotransmitters – velen hiervan zijn eiwitten. Eiwitten verzorgen de communicatie tussen cellen en organen; verdedigen ons lichaam tegen indringers, voorzien onze cellen van voedsel en transporteren zuurstof naar alle uithoeken van het lichaam. Eiwitten geven vorm en structuur aan onze weefsels en organen en bepalen hun werking (Allemeersch, 2005). Menselijke eigenschappen en menselijk gedrag worden bepaald door een complex samenspel tussen omgevingsfactoren en een veelheid van met elkaar interacterende genen.

Hoewel er grote waarneembare verschillen zijn tussen mensen, is het erfelijke materiaal van alle mensen voor 99,7 tot 99,9 procent aan elkaar

gelijk. Het DNA van de mens is zelfs voor 99% gelijk aan het DNA van de chimpansee (Hessing en Donker, 2002). De grootste verschillen in het menselijke DNA vinden we niet in de genen, maar in de stukken DNA die niet voor eiwitten coderen.

2.1.2 *Niet-coderend DNA*

Ongeveer 3% van het menselijke DNA is direct betrokken bij de productie van eiwitten. De functie van de rest van het DNA is nagenoeg onbekend (Hoekstra, 2004). In dit nog onbegrepen deel van het DNA (het *junk-DNA* of *niet-coderend DNA*) bevinden zich merkers die veel sterker van persoon tot persoon verschillen dan onze genen. Het verschil in variatie tussen coderend en niet-coderend DNA is eenvoudig te verklaren. Een kleine verandering in het DNA van een gen kan resulteren in de productie van eiwitten met een abnormale structuur en kan leiden tot erfelijke aandoeningen. Veranderingen in het niet-coderende gedeelte van het DNA zijn veel minder dramatisch en vormen geen bedreiging voor de levensvatbaarheid of het vermogen tot voortplanting (Kloosterman, 2001). Ongeveer 40% van het niet-coderende DNA bestaat uit zogenoemd repetitief DNA. Dit zijn stukken DNA waarin dezelfde basenvolgorde steeds wordt herhaald. Deze herhalingen doen zich bij alle mensen op dezelfde plaatsen in het genoom voor en ook de basiseenheid die wordt herhaald is voor iedereen identiek. Op sommige plekken in het DNA varieert het aantal herhalingen van zo'n basiseenheid heel sterk tussen personen. Mensen met veel herhalingen in dit DNA-gebied hebben een lang allel, mensen met weinig herhalingen hebben een kort allel. De gebieden waar deze variabele herhalingen voorkomen zijn zeer geschikt voor het karakteriseren van biologische sporen.

2.1.3 *Het DNA-profiel*

Door voor een aantal gebieden met variabele herhalingen de lengte van beide allelen te bepalen, ontstaat een streepjes- of piekenpatroon dat een *DNA-profiel* wordt genoemd. Tegenwoordig is een DNA-profiel opgebouwd uit de DNA-kenmerken van ten minste tien verschillende DNA-gebieden. In het forensische onderzoek typeert men steeds dezelfde DNA-gebieden, zodat alle profielen met elkaar kunnen worden vergeleken. De DNA-gebieden die gebruikt worden om een DNA-profiel te bepalen hebben allemaal een code, bijvoorbeeld TH01, VWA, FGA en D2S1338. De kenmerken van deze gebieden worden bepaald door het aantal keren dat het kenmerkende DNA-stukje zich herhaalt. Op locus VWA kan het kenmerkende DNA-stukje zich op het ene allel bijvoorbeeld vijftien keer herhalen, en op het andere allel achttien keer. Gebied VWA krijgt dan de DNA-typering 15/18. Een persoon kan voor elk locus twee verschillende allelen hebben (VWA 15/18), of twee dezelfde (VWA 15/15). In het eerste geval zijn op locus VWA

twee pieken te zien, in het tweede geval is er één piek te zien die ongeveer dubbel zo hoog is. In een DNA-profiel laat de hoogte van de piek zien in welke mate een bepaald DNA-kenmerk aanwezig is.

Door deze DNA-kenmerken voor tien verschillende loci te typeren, kunnen mensen worden geïdentificeerd, zonder dat dit patroon iets verraaft over de genetisch bepaalde eigenschappen van de eigenaar van dit DNA. Wel wordt in een DNA-profiel vrijwel altijd de geslachtslocus geanalyseerd, zodat kan worden bepaald of het DNA-materiaal afkomstig is van een man of van een vrouw.

Genetische verwantschap

De variabele DNA-gebieden die gebruikt worden om een DNA-profiel te bepalen, vertonen veel variatie tussen personen, maar per generatie is de kans op een mutatie gering. Slechts op een beperkt aantal plaatsen is die kans groter dan 1% (Kloosterman, 2001). Dit maakt deze gebieden ook uitermate geschikt voor het doen van onderzoek naar biologische verwantschap.

2.2 De bewijskracht van een DNA-profiel

Volgens Broeders (2005) geldt voor alle testen, en dus ook voor forensische analyses, dat zij naast correcte uitslagen ook incorrecte uitslagen kunnen opleveren. Als het gehele onderzoekstraject foutloos verloopt en als er voldoende DNA-materiaal wordt aangetroffen om een reproduceerbaar profiel te kunnen bepalen, is de kans dat met DNA-analyse correct kan worden bepaald of het DNA-profiel van een aangetroffen spoor overeenkomt met of verschilt van het DNA-profiel van een verdachte echter bijzonder groot. Het moge duidelijk zijn dat de grootste problemen in de gestelde voorwaarden schuilen: een foutloos onderzoekstraject en voldoende DNA-materiaal. Hier komen we nog op terug. Laten we beginnen met de ideale omstandigheid dat het DNA-onderzoek probleemloos verloopt. In dat geval is de kans dat het DNA-profiel van een aangetroffen spoor overeenkomt met het DNA-profiel van de persoon die dat spoor ook werkelijk heeft achtergelaten op de plaats delict 100%; de kans op een *vals negatieve* uitslag is dan dus nul. Het DNA is immers in al onze cellen gelijk.¹³ Als het profiel van een verdachte op één enkel allel niet overeenkomt met het profiel van een aangetroffen spoor, kan de verdachte worden uitgesloten als donor van dit spoor (Broeders, 2003, 2005).

13 Uitzonderingen daargelaten, zoals mensen die een beenmergtransplantatie hebben ondergaan en mensen die zijn opgebouwd uit twee soorten DNA. Dit laatste is een zeer uitzonderlijk biologisch verschijnsel, dat vermoedelijk is ontstaan door de versmelting van twee embryo's en wordt aangeduid met de term chimerisme.

Hoewel de kans op een vals negatieve uitslag bij een foutloos verlopen onderzoekstraject normaal gesproken dus nul is, is de kans op een *vals positieve* uitslag dat niet. Een overeenkomst tussen het DNA-profiel van een persoon en een aangetroffen spoor betekent namelijk niet automatisch dat deze persoon ook de donor is van dit spoor. Het betekent in eerste instantie dat deze persoon niet kan worden uitgesloten als mogelijke donor. De waarde die je aan deze bevinding moet hechten, is afhankelijk van de zeldzaamheid van het opgemaakte profiel. Hoewel ieder mens in genetisch opzicht uniek is¹⁴, maakt een DNA-profiel slechts een klein gedeelte van dit unieke genoom zichtbaar. De zeldzaamheid van een DNA-profiel is afhankelijk van het aantal DNA-gebieden dat men heeft getypeerd en van de typering die voor deze gebieden is verkregen. Naarmate een profiel uit meer merkers bestaat, zullen er minder mensen bestaan met een overeenkomstig profiel. Hoe groot de kans is dat een willekeurige persoon, die geen bloedverwant van de verdachte is, hetzelfde profiel heeft als de verdachte, kan worden berekend op basis van referentiebestanden. Aan de hand van de frequentie van voorkomen van elk afzonderlijk allel, kan hieruit de zeldzaamheid van het DNA-profiel worden bepaald (zie Kloosterman, 2001; Broeders, 2003). Met deze berekening kan worden bepaald hoeveel gewicht aan de gevonden overeenkomst kan worden toegekend: hoe zeldzamer het profiel, hoe kleiner de kans op een toevalstreffer, en hoe kleiner de kans op een toevalstreffer, hoe meer waarde aan de overeenkomst mag worden gehecht en hoe krachtiger dus het bewijs. De kans dat een willekeurige persoon hetzelfde DNA-profiel heeft als een aangetroffen spoor is bij een volledig profiel (waarbij tien SGM+ loci zijn getypeerd), onder de veronderstelling dat het onderzoeksproces foutloos is verlopen, altijd kleiner dan één op de één miljard.¹⁵ De specifieke samenstelling van volledige DNA-profielen is dus extreem zeldzaam. Familieleden hebben echter een grotere kans op een overeenkomstig DNA-profiel. De kans dat twee broers hetzelfde DNA-profiel hebben is, wanneer de profielen zijn vastgesteld op basis van tien SGM+ loci, ongeveer 1 op 30.000.

Een spoor waaruit een DNA-profiel is bepaald dat uit tien merkers bestaat, blijkt in de praktijk vrijwel altijd afkomstig te zijn van de persoon wiens DNA-profiel overeenkomt met het DNA-profiel uit dat spoor. Het systeem van tien merkers is pas eind 1999 binnen Europa geïntroduceerd. Voordien werden in de meeste landen profielen met zes merkers gebruikt. Uit die tijd kennen we wel voorbeelden van zaken waarin het DNA-profiel van een aangetroffen biologisch spoor toevallig overeenkomt met het profiel van een in de DNA-databank opgenomen persoon, die onmogelijk de donor van dit spoor kan zijn.¹⁶ In deze zaken heeft men met nadere

14 Met uitzondering van eenenige meerlingen.

15 Zie voor een kritische bespreking van de waarde van DNA-bewijs Van Koppen en Elffers (2006).

16 Zie: Foundation for Information Policy Research (2004) Paper 1&2: p. 35.

analyses, waarbij niet zes maar negen loci werden geanalyseerd, kunnen aantonen dat de profielen op deze overige loci van elkaar verschilden. Het is niet uitgesloten dat het huidige systeem van tien merkers in de toekomst nog beter moet gaan discrimineren tussen personen. Naarmate databestanden groter worden, wordt ook de kans op een toevalstreffer groter. Vandaar dat Sir Allec Jeffreys, de uitvinder van het forensische DNA-onderzoek, pleit voor de uitbreiding van DNA-profielen van tien, naar vijftien of zestien merkers.¹⁷ Hij verwijst daarbij naar de Tsunami-ramp. Om de slachtoffers van de Tsunami te identificeren heeft men DNA-profielen bestaande uit zestien merkers gebruikt, omdat door de vele biologische verwantschappen tussen de slachtoffers de kans op toevalstreffers anders te groot zou zijn.

2.2.1 Technieken van DNA-onderzoek en kenmerken van aangetroffen sporen

De mate waarin een aangetroffen spoor gebruikt kan worden in een opsporingsonderzoek en de bewijskracht van zo'n spoor zijn sterk afhankelijk van de hoeveelheid aangetroffen celmateriaal en ook van de kwaliteit van dit materiaal, de aard van dit materiaal en de mate waarin dit materiaal met cellen van andere personen is vermengd. Hieronder bespreken we een aantal ontwikkelingen die het mogelijk hebben gemaakt steeds kleinere hoeveelheden celmateriaal te analyseren en gaan we in op de technische kenmerken van aangetroffen sporen.

Technieken van DNA-onderzoek

DNA-onderzoek gaat in de beginjaren – eind jaren '80, begin jaren '90 van de twintigste eeuw – met veel problemen gepaard (zie Kloosterman, 2001). In die periode is het in veel gevallen niet mogelijk om uit een biologisch spoor voldoende DNA te isoleren om een DNA-profiel te kunnen maken. Voor het vervaardigen van één DNA-profiel moet er in dat tijdvak een flinke hoeveelheid biologisch materiaal voorhanden zijn. Bovendien moet er volgens de wet zelfs voldoende celmateriaal beschikbaar zijn om twee profielen te bepalen, omdat de verdachte recht heeft op een tegenonderzoek. Verder is het in die periode nog niet mogelijk om sporen te analyseren die uit mengsels van celmateriaal van verschillende personen bestaan.¹⁸ Daarnaast neemt het DNA-onderzoek in deze beginjaren zo'n vier weken tijd in beslag. Van eenvoudige en snelle vergelijkingen is in die jaren dus nog geen sprake.

¹⁷ House of Commons, Science and Technology Committee (2005), Hoofdstuk 4: National Databases.

¹⁸ Een mengsel van celmateriaal afkomstig van verschillende personen – waaruit een zogenoemd mengprofiel wordt gedestilleerd – kan bijvoorbeeld worden aangetroffen bij verkrachtingen (sperma van de dader is dan vermengd met slijmvlies van het slachtoffer).

In 1992 ontwikkelt men echter een techniek waarmee kleine hoeveelheden DNA kunnen worden vermeerderd zonder dat daarbij levend celmateriaal gebruikt hoeft te worden – de zogenoemde vermeerderingstechniek.¹⁹ Met deze techniek kan heel specifiek het DNA van de gewenste loci worden vermeerderd. In 1994 maakt deze techniek opgang binnen het forensische onderzoek en vanaf dat moment wordt het technisch mogelijk om een DNA-profiel te bepalen van kleine hoeveelheden celmateriaal, bijvoorbeeld van speeksel op een sigarettenpeuk of van een klein bloeddruppeltje. Ook de snelheid waarmee men DNA kan analyseren neemt in die periode sterk toe. Tegenwoordig kan binnen 24 uur een standaard DNA-onderzoek worden verricht.

Rond 1999 wordt een ultrasensitieve analysemethode ontwikkeld, die vergelijkbaar is met de vermeerderingstechniek, maar in staat is nog geringere hoeveelheden DNA te analyseren. Met deze *Low Copy Number*-techniek kan uit een aanrakingsspoor dat bestaat uit enkele menselijke cellen een DNA-profiel worden bepaald. De gevoeligheid van deze techniek maakt echter tevens dat de uitkomsten met terughoudendheid moeten worden geïnterpreteerd. Juist bij aangetroffen lichaamsmateriaal dat uit niet meer bestaat dan enkele lichaamscellen, is de kans immers relatief groot dat het materiaal geen relatie heeft tot het misdrijf. Bovendien is deze techniek iets minder betrouwbaar dan de standaard-DNA-techniek, wat wil zeggen dat een DNA-profiel dat is opgemaakt met behulp van de Low Copy Number-techniek pieken kan bevatten die in werkelijkheid niet in het betreffende DNA-materiaal aanwezig zijn. Overigens neemt deze analysetechniek ook meer tijd in beslag. Door de ontwikkeling van deze vermeerderingstechnieken, is het onder meer mogelijk geworden om DNA-profielen uit gedeeltelijk afgebroken DNA te vervaardigen en om DNA-mengprofielen te analyseren.

DNA-profielen en kenmerken van de aangetroffen sporen

Het is niet altijd mogelijk om uit aangetroffen biologisch celmateriaal een volledig DNA-profiel te bepalen. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als er te weinig celmateriaal aanwezig is, als het materiaal sterk is vervuild of als het door vocht en hitte is aangetast en gedeeltelijk is afgebroken. Monsters die door vocht en hitte zijn aangetast konden vroeger niet gebruikt worden. Tegenwoordig kunnen van dit soort monsters soms gedeeltelijke DNA-profielen zichtbaar worden gemaakt. Uiteraard is de bewijskracht van deze partiële profielen minder groot. Als er minder kenmerken zichtbaar zijn, zijn er immers meer personen te vinden die deze kenmerken delen met de donor van het aangetroffen materiaal. Mensen van wie het DNA-profiel niet overeenkomt met het spoor, kunnen echter ook met deze partiële profielen categorisch worden uitgesloten als mogelijke dader. Omdat de DNA-onderzoekstechnieken steeds gevoeliger zijn geworden,

19 De Polymerase Chain Reaction (PCR) of polymerase kettingreactie.

worden in biologische sporen steeds vaker DNA-mengprofielen aangetroffen. DNA-mengprofielen zijn opgebouwd uit het DNA-materiaal van verschillende personen. Om deze profielen te kunnen interpreteren moet eerst worden vastgesteld hoeveel personen hebben bijgedragen aan dit profiel. Dit kan door van elke merker de informatie over het aantal pieken en hun piekhoogte te combineren. De piekhoogten geven informatie over de hoeveelheid celmateriaal die elke donor aan het mengsel heeft bijgedragen. Mengprofielen die afkomstig zijn van twee personen zijn soms eenvoudig te ontrafelen. Bijvoorbeeld als het mengprofiel uit DNA-materiaal van het slachtoffer en DNA-materiaal van de verdachte bestaat. In dat geval kan men DNA van het slachtoffer afnemen als referentiemateriaal. Door dit profiel als het ware 'af te trekken' van het mengprofiel, blijft het profiel van de onbekende donor over. Soms is het ook mogelijk een DNA-profiel van twee donoren te ontrafelen doordat het profiel veel meer DNA-materiaal bevat van de eerste donor, dan van de tweede. In dat geval is het profiel met de hoogste pieken het hoofdprofiel, en het andere het onderliggende profiel. DNA-mengprofielen zijn echter niet in alle gevallen ondubbelzinnig te analyseren. Als het DNA-mengsel afkomstig is van twee onbekende personen die allebei evenveel hebben bijgedragen aan het spoor, is het profiel niet ondubbelzinnig te ontrafelen. Als op een DNA-locus bijvoorbeeld een allel te zien is dat zich twaalf keer herhaalt, een dat zich zestien keer herhaalt, een dat zich twintig keer herhaalt en een dat zich 25 keer herhaalt, en de pieken van alle vier deze kenmerken even hoog zijn, dan betekent dit dat het profiel afkomstig is van twee personen en dat het DNA-profiel van beide donoren hierin even prominent aanwezig is. Welke kenmerken deze personen op deze ene merker vertonen is echter niet vast te stellen. Het kan gaan om de combinatie 12/16 en 20/25; 12/20 en 16/25 of 12/25 en 16/20. DNA-mengprofielen met meer dan twee donoren zijn zeer moeilijk te ontrafelen. In dat geval is alleen te concluderen of de DNA-kenmerken van iemand al of niet aanwezig zijn in het mengprofiel. Als dat het geval is, kan diegene een donor zijn van het spoor, maar het is zeer moeilijk in dat geval de waarde van dit DNA-bewijs te bepalen. Net als bij partiële sporen geldt ook hier dat de bewijskracht in geval van een overeenkomst kleiner is dan bij een volledig enkelvoudig profiel. Mensen wier DNA-kenmerken niet in dit mengprofiel worden aangetroffen kunnen echter onverminderd worden uitgesloten als mogelijke donor van het spoor.

Autosomen, Y-chromosomen, en mitochondriën

Een standaard DNA-profiel wordt gemaakt op basis van de kenmerken die gelegen zijn op de *autosomen*, de 22 gelijkwaardige chromosoomparen die zich in de celkern bevinden. Het is echter ook mogelijk een DNA-profiel te bepalen op basis van merkers die op het *Y-chromosoom* liggen. Net zoals bij de overige chromosomen komen op dit Y-chromosoom gebieden voor met sterk variërende herhalingen. Het kan soms handig zijn om dit Y-chromo-

somale profiel te bepalen, omdat alleen mannen hierover beschikken. Bij onderzoeken naar verkrachtingen wordt bijvoorbeeld vaak een vaginaal uitstrijkje afgenomen om de identiteit van de dader vast te kunnen stellen. In deze uitstrijkjes is vaak een grote hoeveelheid vrouwelijk celmateriaal aanwezig en een geringe hoeveelheid mannelijk materiaal. Hierdoor is het niet altijd mogelijk de mannelijke fragmenten zichtbaar te maken als men zich richt op de standaardmerkers (Kloosterman, 2001). Door een analyse te verrichten op het Y-chromosoom, kan in ieder geval het Y-profiel van de mannelijke component zichtbaar worden gemaakt. Een groot nadeel hierbij is dat Y-chromosomaal DNA verre van individuspecifiek is. De bewijskracht van dit profiel is dus gering.

Y-chromosomaal DNA is weinig individuspecifiek omdat iedere zoon het Y-chromosoom onveranderd van zijn vader krijgt. Dit maakt de profielen wel heel geschikt voor het identificeren van mannelijke slachtoffers, omdat niet alleen de vader en de zonen van het slachtoffer over hetzelfde Y-chromosomale DNA beschikken, maar ook bijvoorbeeld de broers van het slachtoffer, de broers van de vader en hun zonen.

In sommige onderzoeken wordt biologisch materiaal aangetroffen dat nauwelijks kernhoudende cellen bevat. Haren, en in het bijzonder uitgevallen haren, vormen daar een voorbeeld van. Buiten de haarwortel bevatten haren geen intacte cellen. Toch is er ook een mogelijkheid om dit soort materiaal te karakteriseren. Naast het chromosomale DNA in de celkern, hebben cellen ook nog DNA in de *mitochondriën*. In het celvocht rond de celkern bevinden zich mitochondriën die een belangrijke functie vervullen bij de energiehuishouding van de cel. Deze mitochondriën bevatten DNA en omdat er in elke cel honderden mitochondriën zitten, bevat één cel in principe voldoende materiaal voor het vervaardigen van een mitochondriaal DNA-profiel. Dit mitochondriale DNA (mt-DNA) is veel kleiner dan chromosomaal DNA. Net als het chromosomale DNA bevat het mt-DNA gebieden die sterk kunnen variëren tussen personen. Het mt-DNA is echter erg kort en erft in principe onveranderd over van moeder op kind. Hierdoor is er op het niveau van mt-DNA kwantitatief gezien minder genetische variatie tussen mensen. De bewijskracht van mt-DNA is daardoor beperkt. De kans dat het mt-DNA van een willekeurig individu overeenkomt met het DNA-profiel van een aangetroffen haar varieert afhankelijk van de gevonden DNA-sequentie tussen de 0,1% en de 3%. Een ander probleem is dat het mt-DNA binnen *hetzelfde* individu kleine variaties vertoont. Niet alle hoofdharen hebben hetzelfde mt-DNA en ook het mt-DNA van verschillende weefsels kan verschillen. Dit fenomeen heet *heteroplasmie*. Een of twee verschillen in de volgorde van de bouwstenen tussen het referentiemonster en een aangetroffen spoor sluit een persoon daarom nog niet uit. Toch kan mt-DNA in sommige gevallen – als voldoende rekening wordt gehouden met de genoemde beperkingen – goed als uitsluitingsmiddel worden gebruikt. Gemiddeld zullen pakweg 97 van de 100 onschuldige verdachten met mt-DNA-onder-

zoek kunnen worden uitgesloten als mogelijke donor van aangetroffen dadersporen (Kloosterman, 2001).

Mitochondriaal DNA van een moeder erft zowel over op haar zoon als op haar dochter. Dit komt omdat bij de voortplanting alleen de kern van een zaadcel de eicel binnendringt. Daar smelt de celkern samen met de kern van de eicel. De mitochondriën in het celvocht van een bevruchte eicel zijn dus vrijwel uitsluitend afkomstig van de moeder. In principe zullen familieleden in de vrouwelijke lijn dus allemaal hetzelfde mt-DNA hebben. Wel ondergaat dit mt-DNA regelmatig kleine wijzigingen bij de overgang van generatie op generatie.

2.2.2 Een menselijke fout in de onderzoeksketen

Een foutloos onderzoekstraject is een belangrijke voorwaarde voor het gebruik van aangetroffen celmateriaal in het opsporingsonderzoek en voor een gegrond oordeel over de waarde van het aangetroffen DNA-profiel. Je moet er zeker van zijn dat het celmateriaal dat men heeft onderzocht werkelijk bij het misdrijf is aangetroffen, en dat het werkelijk is aangetroffen op de aangegeven plek. Het mag dus niet verwisseld zijn met celmateriaal uit een ander onderzoek of van een ander spoor. Ook moet je er zeker van zijn dat dit spoor niet vervuild is met bijvoorbeeld celmateriaal van getuigen, ambulancepersoneel, of politiemedewerkers die als eerste op de plaats delict zijn gearriveerd, of met celmateriaal van de technisch rechercheur die het spoor heeft veiliggesteld, of van de medewerker van het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) die het spoor verder heeft geanalyseerd. Uiteraard mag het spoor ook niet vervuild zijn met sporen uit een ander onderzoek, die bijvoorbeeld nog aanwezig waren in de gebruikte lijkzak of op de gebruikte onderzoekstafel, of met andere sporen die bij hetzelfde onderzoek zijn veiliggesteld, bijvoorbeeld doordat het celmateriaal hiermee in contact is gekomen. Ook moet je er zeker van zijn dat er geen sprake is van een analysefout, bijvoorbeeld doordat een mengprofiel abusievelijk als een enkelvoudig profiel wordt geïnterpreteerd.

Hoewel dit soort fouten door zorgvuldige protocollen en procedures kunnen worden gereduceerd, zullen ze nooit helemaal kunnen worden voorkomen. Tijdens ons onderzoek zijn we op een zaak gestuit waarin bij een slachtoffer een spoor werd aangetroffen dat afkomstig bleek te zijn van een slachtoffer van een heel ander delict en dat alleen te verklaren was doordat er contaminatie van sporen uit verschillende misdrijven had plaatsgevonden. In een andere zaak kwam het DNA-profiel van een geanalyseerd spoor overeen met het DNA-profiel van een medewerker van het NFI. In dit geval was het aangetroffen spoor dus tijdens de analyse gecontamineerd met celmateriaal van de NFI-medewerker die het spoor onderzocht.

Omdat dit soort fouten nooit helemaal kunnen worden voorkómen, wordt er bij het NFI gebruikgemaakt van een eliminatiebestand waarin de DNA-profielen van alle NFI-medewerkers zijn opgenomen. Bij de

meeste onderzoeken wordt ook DNA-materiaal afgenomen van getuigen, ambulancemedewerkers en politiemensen die op de plaats delict zijn geweest, om er zeker van te zijn dat de sporen waar men zich in het verdere onderzoek op gaat richten niet van één van deze personen afkomstig zijn. Overigens kan deze procedure met name bij getuigen ook wel een dilemma met zich meebrengen. Hoe weet je dat je getuige niet ook de dader is van het misdrijf? Een overeenkomst tussen het DNA-profiel van een getuige en een aangetroffen spoor kan in dat geval soms ook een aanleiding zijn voor nader onderzoek naar het daderschap van deze persoon. Dit brengt ons op het volgende onderwerp, namelijk de interpretatie en relevantie van een aangetroffen spoor.

2.2.3 De relevantie van het aangetroffen spoor

Als er bij een delict biologisch sporenmateriaal wordt aangetroffen betekent dit niet per definitie dat er een relatie bestaat tussen dit spoor en het delict. Gebeurtenissen hebben slechts een beperkt aantal fysieke gevolgen. Bovendien kan vanuit die fysieke gevolgen vrijwel nooit uniek worden teruggeredeneerd naar één specifieke gebeurtenis (De Poot e.a., 2004, p. 94). Aangetroffen sporen kunnen vaak door verschillende gebeurtenissen worden veroorzaakt. De waarde van aangetroffen sporen is dus sterk afhankelijk van de context waarin deze sporen worden geplaatst, zelfs als onomstotelijk kan worden vastgesteld dat de sporen afkomstig zijn van de verdachte. Als er bijvoorbeeld DNA-sporen van een verdachte worden aangetroffen op het lichaam van een vermoord slachtoffer, kan dit betekenen dat er contact is geweest tussen de het slachtoffer en de verdachte. Het spoor kan daar echter ook via een ander contact terecht zijn gekomen – bijvoorbeeld doordat een andere persoon materiaal van de verdachte op het slachtoffer heeft overgedragen of daar welbewust heeft ‘geplant’. Maar zelfs als we ervan uitgaan dat er fysiek contact geweest is tussen het slachtoffer en de verdachte, kan met dit spoor niet zonder meer worden bewezen dat de verdachte ook de moord heeft gepleegd. Fysieke sporen kunnen slechts aspecten van een gebeurtenis bevestigen, en vereisen een aanvullende context om als bewijsmateriaal voor een misdrijf te kunnen dienen. We kennen zaken waarin het DNA-profiel van aangetroffen sporenmateriaal overeenkomt met het profiel van een verdachte die achteraf onschuldig blijkt, zoals in de zaak Van de Wiel die we in de inleiding beschreven, en we kennen nog veel meer zaken waarin het DNA-profiel van aangetroffen sporenmateriaal niet overeenkomt met het DNA van de dader, omdat dit sporenmateriaal niet gerelateerd blijkt te zijn aan het delict. We kennen ook zaken waarin het DNA-profiel van aangetroffen sporenmateriaal niet overeenkomt met het profiel van een verdachte, en waarin men deze verdachte toch aanhoudt en veroordeelt, omdat men veronderstelt dat de aangetroffen sporen niet delictgerelateerd zijn, maar waarin achteraf blijkt dat de sporen wel degelijk delictgerelateerd waren, en dat de verdachten

dus onterecht zijn veroordeeld, zoals bij de Schiedammer Parkmoord en de Puttense Moordzaak.

Het is nu eenmaal relatief gemakkelijk om verklaringen te vinden voor de aanwezigheid van bepaalde sporen. Volgens Broeders (2003, pp. 272) is het daarom goed om mogelijke hypothesen over de associatie tussen aangetroffen sporen en het gepleegde strafbare feit op te stellen vóórdat dit sporenmateriaal is geanalyseerd en de herkomst van het materiaal is vastgesteld. In dat geval zal het oordeel over het belang van aangetroffen sporen niet plotseling drastisch veranderen op het moment dat blijkt dat een verdachte niet kan worden geassocieerd met sporen die in eerste instantie als vermoedelijke dadersporen werden aangemerkt. Volgens Broeders zullen alternatieve verklaringen die dadersporen tot niet-dadermateriaal degraderen dan niet zo eenvoudig worden geloofd als men geen sluitende verklaring vindt voor de herkomst van deze sporen. En zo'n sluitende verklaring kan feitelijk alleen worden gevonden door de herkomst van dit aangetroffen sporenmateriaal te achterhalen. Het vooraf opstellen van hypothesen over de associatie tussen aangetroffen sporen en gepleegde delicten wordt echter ingewikkelder naarmate de hoeveelheid aangetroffen sporenmateriaal geringer is.

2.3 DNA als ooggetuige

Aangetroffen DNA-sporen bieden niet alleen mogelijkheden voor het opsporingsonderzoek vanwege hun uitzonderlijke persoonsonderscheidende vermogen. In principe draagt DNA-materiaal ook informatie in zich over uiterlijk waarneembare kenmerken van de persoon van wie het afkomstig is. Ook uit andere sporen kunnen soms wel kenmerken worden afgeleid van degene die dit spoor heeft achtergelaten. Een schoenafdruk verradt bijvoorbeeld hoe groot de voeten zijn van degene die deze afdruk heeft achtergelaten, aangetroffen haren verraden de haarkleur en de haarstructuur van de eigenaar en uit een oorafdruk op een deur kan – aan de hand van de hoogte waarop deze afdruk wordt aangetroffen – worden afgeleid hoe lang de persoon die deze afdruk gemaakt heeft ongeveer moet zijn. DNA draagt in beginsel veel meer informatie over uiterlijke kenmerken in zich. Een probleem bij het afleiden van uiterlijke kenmerken uit aangetroffen DNA is echter dat er nauwelijks een één-op-éénrelatie tussen genen en uiterlijke kenmerken bestaat. Uiterlijke kenmerken worden namelijk bepaald door interactie tussen genetische factoren enerzijds en omgevingsfactoren anderzijds. Uit een DNA-spoor kan wel eenvoudig het geslacht – ook een uiterlijk waarneembare eigenschap – van de donor worden afgeleid. Voorts kan roodharigheid met een vrij grote mate van zekerheid worden afgeleid uit het DNA.²⁰

20 Het ontstaan van dit kenmerk wordt namelijk toegeschreven aan slechts één gemuteerd gen. Maar dit is vrij uitzonderlijk. Grimes en collega's (2001) identificeerden acht mutaties op het *melanocortinegen* die met roodharigheid in verband staan en die het toelaten om met ruim 80% zekerheid uit te maken of iemand al dan niet roodharig is. Als beide allelen van het melanocortinegen gemuteerd zijn, heeft

Daarnaast kan uit Y-chromosomaal DNA informatie worden afgeleid over de geografische herkomst van personen. Y-profielen erven via de mannelijke lijn over en dragen dus informatie in zich over de voorvaderen van de donor. Tijdens de vele overgangen van generatie op generatie ondergaat dit Y-chromosomale DNA af en toe kleine wijzigingen. Met het in kaart brengen van deze wijzigingen door de tijd heen, kan informatie worden verkregen over mannelijke evolutielijnen. Deze informatie kan worden gebruikt bij het bepalen van de etnisch-geografische afkomst van de eigenaar van een DNA-spoor (De Knijff, 2005; Kayser, 2006). Mt-DNA, dat via de vrouwelijke lijn overerft, ondergaat zelfs zeer regelmatig kleine wijzigingen bij de overgang van generatie op generatie en ook deze informatie kan gebruikt worden bij het bepalen van de etnisch-geografische afkomst van personen.

Ook leeftijd manifesteert zich in het DNA. Met name mitochondriaal DNA erodeert op specifieke plaatsen gedurende het leven van de cel en dit gebeurt in een min of meer voorspelbaar tempo.²¹ Het is echter niet mogelijk om op basis van dit kenmerk de leeftijd af te leiden van een donor die biologisch celmateriaal heeft achtergelaten op een delictplaats. Biologische sporen die gemakkelijk achterblijven op een delictplaats, zoals bloed, speeksel of huidcellen, vernieuwen zich namelijk voortdurend, en verraden daardoor weinig over de leeftijd van de persoon van wie ze afkomstig zijn. Voor leeftijdsbepalingen zijn cellen nodig die een leven lang meegaan, zoals het hart of de hersenen. Dit kenmerk kan wel goed gebruikt worden bij het bepalen van de leeftijd van overleden personen. Momenteel wordt er volop onderzoek verricht naar de mogelijkheden van DNA als 'ooggetuige'. Enerzijds door te onderzoeken of er verbanden bestaan tussen genkenmerken en uiterlijk waarneembare kenmerken en anderzijds door na te gaan of er verbanden bestaan tussen de kenmerken van de variabele niet-coderende DNA-regio's en de etnisch-geografische afkomst van personen. Wellicht zal de kennis die uit deze onderzoeken voortvloeit in de toekomst gebruikt kunnen worden bij het maken van een signalement of bij het selecteren van personen voor een grootschalig DNA-onderzoek. Als in een DNA-spoor bijvoorbeeld kenmerken worden gevonden die veel voorkomen in de ene bevolkingsgroep, terwijl ze in de andere bevolkingsgroep uiterst zeldzaam zijn, kan deze informatie worden gebruikt om het opsporingsproces te sturen.

een persoon een grote kans dat hij rode haren heeft. Er zijn echter mensen die over deze mutaties beschikken terwijl ze geen rode haren hebben, en er zijn nog veel meer mensen die rode haren hebben, terwijl hun melanocortinegen ongemuteerd is, of slechts een mutatie vertoont op één van de allelen (zie hierover Allemeersch, 2005).

21 Volgens Meissner en collega's (1997) is het mogelijk op basis van de mate van erosie vast te stellen hoe oud een cel is. Hoe ouder de cel is, hoe meer van het mitochondriale DNA is geërodeerd. De verhouding tussen het beschadigde en onbeschadigde DNA geeft dan een indicatie van de leeftijd van een cel.

3 Grootschalig DNA-onderzoek en het opsporingsproces

Om tijdens een opsporingsonderzoek op grote schaal DNA-onderzoek te kunnen verrichten moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan. In de eerste plaats moeten er natuurlijk biologische sporen worden aangetroffen bij het misdrijf. In de tweede plaats moet het waarschijnlijk zijn dat er een relatie bestaat tussen deze sporen en het delict. In de derde plaats moet uit deze sporen een DNA-profiel kunnen worden afgeleid. Dit hoeft niet per se een volledig profiel te zijn. Ook partiële profielen, of profielen die zijn afgeleid uit Y-chromosomaal of mitochondriaal DNA bieden technisch gezien mogelijkheden om een groep interessante personen verder in te perken. In de vierde plaats moeten er hypothesen zijn op grond waarvan men tot een groep interessante personen kan komen. Meestal vloeien deze hypothesen voort uit andere bevindingen die tijdens het opsporingsonderzoek zijn gedaan, maar in theorie zou men ook aan de hand van het DNA zelf tot zo'n afgebakende groep kunnen komen. Als aan de genoemde randvoorwaarden is voldaan, en een grootschalig DNA-onderzoek tot de mogelijkheden behoort, is het aan het opsporingsteam om keuzen te maken: wegen de kosten van een grootschalig DNA-onderzoek op tegen de verwachte baten, op welk moment zou het onderzoek moeten worden ingezet en hoe zou dit onderzoek moeten worden vormgegeven? Deze keuzen worden onder meer bepaald door de opsporingsinformatie die uit het onderzoek naar voren komt en door een aantal dilemma's die met een grootschalig onderzoek gepaard gaan. In dit hoofdstuk geven we eerst een beschrijving van het opsporingsproces en van het zoeken naar een dader in een groep niet-verdachte personen. Vervolgens bespreken we deze dilemma's.

3.1 Opsporingsonderzoek bij ernstige misdrijven

De wens om de dader van een misdrijf koste wat kost op te sporen is bij ernstige misdrijven groter dan bij minder ernstige zaken. Bij het gros van de misdrijven onderzoekt de politie vooral de meest kansrijke en voor de hand liggende aanknopingspunten en wordt het onderzoek stopgezet als deze zoekwegen niet tot een dader leiden (De Poot e.a, 2004: 209). Alleen bij ernstige misdrijven probeert ze zo veel mogelijk opsporingskansen te benutten en richt het onderzoek zich soms op grote groepen niet-verdachte personen. Er is dan een verband gevonden tussen het misdrijf en zo'n groep personen en de politie hoopt de dader te kunnen vinden door elk individu uit de groep aan een onderzoek te onderwerpen. Hoe de politie op zo'n groep stuit en hoe zo'n onderzoek wordt verricht kan het beste worden verduidelijkt met een korte algemene beschrijving van onderzoek naar een ernstig delict.²²

22 Voor een uitgebreide beschrijving van het rechercheproces verwijzen we naar De Poot en collega's (2004).

In een groot opsporingsonderzoek, bijvoorbeeld naar aanleiding van een moord, moet de politie proberen te reconstrueren wat er gebeurd kan zijn. Hiervoor moet ze zoeken naar informatie die mogelijk met het misdrijf in verband staat. Bij deze zoektocht richt de politie zich in eerste instantie op een aantal vaststaande elementen die tijdens het misdrijf een rol hebben gespeeld: de *plaats* waar het misdrijf zich heeft afgespeeld en het *slachtoffer* waarop het misdrijf zich heeft gericht. Op de plaats des onheils en in de omgeving daarvan wordt technisch en tactisch sporenonderzoek verricht. Voorts wordt in de omgeving met buurt- en passantenonderzoeken gezocht naar getuigen die iets hebben waargenomen dat met het misdrijf in verband kan staan.

Hierna richt het onderzoek zich op het slachtoffer van het misdrijf. Er wordt technisch en tactisch sporenonderzoek verricht in de woning van het slachtoffer, de dagelijkse handel en wandel van het slachtoffer wordt in kaart gebracht en de laatste levensdag van het slachtoffer wordt minutieus gereconstrueerd. Hiertoe worden zo veel mogelijk mensen uit de sociale en fysieke omgeving van het slachtoffer ondervraagd. Aan de hand van deze verklaringen probeert de politie een beeld te krijgen van de omstandigheden waarin het slachtoffer is vermoord, en probeert ze tot mogelijke scenario's te komen over motieven of aanleidingen voor de moord.

De bevindingen op de delictplaats en rond het slachtoffer leveren aanknopingspunten op, bijvoorbeeld over de werkwijze van de dader, het gebruikte vervoermiddel, het gebruikte wapen en de gekozen delictplaats waarmee verder kan worden gespeurd naar de dader.

De zoektocht naar informatie die in de eerste onderzoeksfase wordt verricht, leidt niet alleen tot concrete aanknopingspunten waarmee *bottom-up* naar nieuwe informatie over het misdrijf en naar de dader kan worden gezocht. Uit deze informatie worden ook mogelijke scenario's afgeleid over de richting waarin de dader moet worden gezocht.

Vanuit deze scenario's zoekt de politie dan *top-down* naar informatie die mogelijk samenhangt met de gebeurtenis. Sommige onderzoeksbevindingen roepen direct tamelijk precieze scenario's op. Als het slachtoffer van moord bijvoorbeeld een befaamde crimineel is, houdt de politie vooral rekening met een liquidatie; is het slachtoffer vermogend, dan is een roof- of erfmoord waarschijnlijk en is het slachtoffer een vrouw, dan houdt ze vooral rekening met partnerdoding of lustmoord. De scenario's die de politie mogelijk acht, bepalen waar ze op zoek gaat naar nieuwe informatie over het misdrijf en ook of ze gevonden informatie relevant vindt, dus of op de gevonden informatie wordt doorgerechercheerd. Met zo'n zoektocht die geleid wordt door een bepaald scenario, komt de politie op zoekgebieden die ze lang niet altijd bij het onderzoek zou betrekken als ze alleen via getuigen- of sporeninformatie had gezocht.

Het bottom-up zoeken vanuit sporen en getuigeninformatie noemen we *misdrijfgeleid* zoeken, het top-down zoeken vanuit een mogelijk scenario over de richting waarin de verdachte moet worden gezocht wordt *verdachtegeleid* zoeken genoemd.

3.1.1 De verdachte

Zowel met *misdrijfgeleid* zoeken vanuit sporen- en getuigeninformatie als met *verdachtegeleid* zoeken vanuit scenario's kunnen potentiële verdachten bij de politie in beeld komen. Als de politie eenmaal een verdachte op het oog heeft, is het haar taak de hypothese omtrent het daderschap van deze persoon aan de hand van bewijsmiddelen te bevestigen of te ontkrachten. Als er voldoende verdenkingen tegen iemand zijn gerezen, komt het onderzoek in een nieuwe fase terecht. De politie onderwerpt de verdachte dan aan een uitgebreid onderzoek. Hierbij kunnen dwangmiddelen worden gebruikt. De verdachte kan dan worden aangehouden en verhoord, gegevens en goederen van de verdachte kunnen in beslag worden genomen, zijn huis kan worden doorzocht en de verdachte kan worden gedwongen DNA-materiaal of vingerafdrukken af te staan ten behoeve van het onderzoek. Ook kan men proberen bewijsmateriaal te vergaren voordat de verdachte van zijn verdachtstatus op de hoogte wordt gebracht, bijvoorbeeld door hem af te luisteren of te observeren. De mate waarin in deze onderzoeksfase naar extra bewijs moet worden gezocht is sterk afhankelijk van de manier waarop de verdachte bij de politie in beeld is gekomen. Is men *misdrijfgeleid* vanuit sporen en getuigeninformatie over het misdrijf bij de verdachte terechtgekomen, dan is er vaak al direct bewijs voorhanden. Heeft men hierbij echter gebruik gemaakt van een zogenoemde *sleepnetmethode* (Crombag e.a., 1992, pp. 144-148), bijvoorbeeld door op zoek te gaan naar een bestuurder van een zwarte Volkswagen Golf, een lange man met een zwart leren jack, of een man met blonde krullen, dan is het van belang dat in de bewijsfase van het onderzoek krachtig bewijs wordt gevonden. In zo'n geval is het verband tussen de verdachte en het delict niet erg sterk en is het goed mogelijk dat een andere man met blonde krullen of een andere Volkswagen Golf-bestuurder het delict heeft gepleegd. Als gebruik is gemaakt van de sleepnetmethode, zou het onderzoek daarom sterker gericht moeten zijn op falsificatie (Crombag e.a., 1992, p. 140). Hetzelfde geldt voor mensen waar de politie *verdachtegeleid* op is gestuit. In dat geval is het verband tussen de verdachte en het misdrijf gebaseerd op een *mogelijk* scenario over het delict. De verdachte is dan bijvoorbeeld in beeld gekomen omdat hij een motief had om het delict te plegen of in de gelegenheid was om dat te doen. Dat maakt hem echter nog geen dader. Ook dan moet krachtig aanvullend bewijs worden gezocht en moet tevens worden nagegaan of de onderzoeksbevindingen mogelijk door een alternatief scenario kunnen worden verklaard en moet dus ook naar falsificatie worden gezocht.

DNA kan zo'n krachtig bewijsmiddel zijn, waarmee de verdenking tegen een persoon die door een sleepnetmethode of scenario in beeld is gekomen kan worden bevestigd of weerlegd. Zoals gezegd heeft DNA een bijzonder groot persoonsonderscheidend vermogen. Als voldoende

duidelijk is dat een aangetroffen spoor een daderspoor is, kunnen personen die dit delict niet hebben gepleegd als dader worden uitgesloten aan de hand van dit spoor. Men is dus beter in staat onterechte verdenkingen te weerleggen als er bij een misdrijf biologisch materiaal van de dader is aangetroffen. Het vinden van dergelijk materiaal vormt echter allerm minst een garantie tegen onterechte veroordelingen, zoals duidelijk blijkt uit bijvoorbeeld de Puttense Moordzaak, waarin de aanwezigheid van niet met de verdachten overeenkomend sporenmateriaal werd weggere-deneerd door de politie, officier van justitie (OvJ) en rechter.²³ Bewust zoeken naar falsificatie blijft dus een noodzakelijke stap in het opsporing-proces. We komen hier zo op terug.

3.1.2 *Interessante personen*

Soms leidt een opsporingsonderzoek niet naar één of enkele potentiële verdachten, maar naar een groep personen waarvan men veronder-stelt dat ze kenmerken deelt met de vermoedelijke dader. De politie kan *misdrijfgeleid*, vanuit sporen- of getuigeninformatie op zo'n groep stuiten; ze kan ook *verdachtegeleid* bij zo'n groep terechtkomen, op basis van een scenario over de richting waarin de verdachte moet worden gezocht. Als de politie denkt dat de dader zich in deze groep bevindt, zal het verdere onderzoek zich op die groep 'interessante personen' concentreren. Hierbij kan de politie verschillende strategieën hanteren. Ze kan haar onderzoek eerst richten op de personen die sterk overeenkomen met het beeld dat men zich in het onderzoek van de dader heeft gevormd en als er geen verdere aanwijzingen voor hun daderschap worden gevonden zo verder toewerken naar minder voor de hand liggende personen (*best-first search*). Ze kan ook kiezen voor een strategie die gericht is op het steeds verder inperken van zo'n groep door uitsluiting van personen die het misdrijf niet gepleegd kunnen hebben (*breadth-first search*).²⁴ De eerste methode is gericht op verificatie, de tweede op falsificatie.

Best-first of breadth-first

Beide zoekstrategieën hebben voor- en nadelen: de *best-first search*-strate-gie kan snel leiden tot een dader, maar brengt risico's met zich mee omdat het gemakkelijker is bevestiging te vinden voor een scenario waar men vanuitgaat, dan om dit scenario te falsificeren. Hieraan liggen een aantal psychologische mechanismen ten grondslag. In de eerste plaats is dit een gevolg van de manier waarop ons geheugen werkt. Mensen kunnen namelijk beter overeenkomsten *herkennen* dan dat ze zich algemene informatie of tegenstrijdigheden kunnen *herinneren* (Wolters, 2002). Hierdoor wordt informatie die eerder in het onderzoek werd vergaard en

23 Zie Blaauw (2002), Van Koppen (2003) en Posthumus (2005).

24 Zie over deze opsporingsstrategieën ook De Poot e.a. (2004) pp. 220 en verder.

die het scenario waar men in gelooft tegenspreekt, eerder over het hoofd gezien dan informatie die dit scenario ondersteunt. In de tweede plaats hebben mensen de neiging om als ze eenmaal een scenario over het misdrijf hebben gevormd, vooral te letten op informatie die dit scenario bevestigt en bewijs dat het tegenspreekt te negeren of 'weg te redeneren'. In het laatste geval wordt een verklaring gezocht waarmee deze tegenstrijdige informatie toch een plek kan krijgen in het verhaal. Deze neiging, die bekend staat als de *confirmation bias*, brengt het gevaar met zich mee dat alleen informatie die het scenario ondersteunt wordt gebruikt in de bewijsvoering, en dat informatie die dit scenario tegenspreekt en pleit voor een alternatieve verklaring van de bevindingen, niet wordt onderkend (Nickerson, 1998). Dit in combinatie met een zoekstrategie die ook vooral gericht is op het zoeken naar bewijs en niet op het zoeken naar falsificaties, zorgt ervoor dat alternatieve hypothesen, die mogelijk beter bij de onderzoeksbevindingen passen, niet altijd worden overwogen.²⁵ De *breadth-search first*-methode is een in dit opzicht veiligere methode omdat ze gericht is op falsificatie en dus op uitsluiting van personen die de dader niet kunnen zijn. Deze onderzoeksmethode brengt echter andere nadelen met zich mee. In de eerste plaats is deze methode erg arbeidsintensief, omdat elke persoon uit de geselecteerde kring moet worden onderzocht. In de tweede plaats is deze methode feitelijk alleen goed mogelijk als er bewijsmateriaal voorhanden is met een groot discriminerend vermogen dat uiteindelijk terug te voeren is op één enkel individu, zoals een vingerafdruk, een DNA-spoor of beeldmateriaal dat afkomstig is van de dader en aan de hand waarvan personen die het delict niet hebben gepleegd daadwerkelijk uitgesloten kunnen worden. We kennen wel voorbeelden van zaken waarin men een groep interessante personen aan de hand van alibicontroles heeft onderzocht. Mensen die aan de hand van hun alibi kunnen bewijzen dat ze het delict onmogelijk kunnen hebben gepleegd, kunnen uiteraard worden uitgesloten van verder onderzoek. Een probleem bij het uitsluiten aan de hand van alibi's is echter dat de groep zonder (bewijsbaar) alibi het delict evenmin hoeft te hebben gepleegd. Aan de hand van dergelijk bewijs kan de groep dus wel worden ingeperkt, maar de mensen die na deze uitsluitingsstrategie overblijven kunnen hiermee niet worden ingesloten. We merken overigens op dat een alibi alleen ter uitsluiting kan dienen wanneer de correctheid of geloofwaardigheid ervan kan worden vastgesteld, iets dat lang niet altijd mogelijk is. Een derde probleem dat zich voordoet bij de *breadth-first search*-strategie, en dat onlosmakelijk met het voorgaande punt verbonden is, is dat deze strategie ervan uitgaat dat de dader zich in de geselecteerde kring van personen bevindt. De strategie impliceert dat de enige persoon

25 Tot welke dramatische gevolgen deze mechanismen kunnen leiden zagen we in het onderzoek naar de Puttense Moordzaak (zie hierover Blaauw, 2002) en de Schiedammer Parkmoord (zie hierover Van Koppen, 2003 en Posthumus, 2005).

die overblijft na logische uitsluiting van alle personen die het delict niet gepleegd kunnen hebben als verdachte kan worden aangemerkt. Het feit dat iemand op basis van aangetroffen sporenmateriaal niet kan worden uitgesloten maakt hem echter nog geen dader, tenzij je heel zeker weet dat je de gehele kring van mogelijke daders hebt onderzocht. En van dit laatste kun je in de praktijk vrijwel nooit zeker zijn. De Agatha Christie-situatie van een moord tijdens een boottocht op de Nijl, waarbij de verdachte zich onder het personeel of de gasten moet bevinden, komt in de praktijk slechts sporadisch voor. Zonder hard identificatiebewijs kun je er dus nooit zeker van zijn dat de enige persoon die na deze zoekmethode overblijft de dader is. Ook om die reden is deze zoekmethode in de praktijk alleen goed mogelijk als er bewijsmateriaal voorhanden is waarmee mensen niet alleen goed kunnen worden uitgesloten, maar waarmee ze ook met een hoge mate van waarschijnlijkheid kunnen worden geïdentificeerd (ingesloten).²⁶

3.1.3 Onderzoek onder grote groepen interessante personen

In de praktijk kent het onderzoek onder grote groepen niet-verdachte personen vele vormen. We geven een aantal voorbeelden van oude zaken die lang voor de opkomst van het DNA-bewijs in Nederland werden verricht. Hiermee willen we laten zien dat het selecteren van (soms grote) groepen interessante personen en het verrichten van uitgebreid onderzoek binnen zo'n groep niet nieuw is. De voorbeelden laten zien dat groepen personen die aan een onderzoek worden onderworpen zowel misdrijfgeleid (aan de hand van een 'feitelijk kenmerk' van de dader) als verdachtegeleid (aan de hand van een scenario over de dader) bij de politie in beeld kunnen komen. Voorts laten deze voorbeelden zien dat de politie zich in het onderzoek naar zo'n groep soms kan baseren op een spoor dat met grote waarschijnlijkheid tot één unieke persoon te herleiden is, zoals een vingerafdruk, maar dat er ook zaken zijn waarin dit soort informatie ontbreekt. In dat geval moet de politie zich verlaten op bijvoorbeeld alibicontroles bij de leden van zo'n groep.²⁷

Een voorbeeld van een onderzoek dat zich richt op een grote groep personen die misdrijfgeleid bij de politie in beeld is gekomen vinden we bij een Rotterdamse moordzaak. In deze zaak weten getuigen te vertellen dat de daders zijn gevlucht in een witte Volkswagen 1600. Als eenvoudiger zoekwegen niet tot de dader leiden, besluit de politie alle bezitters van dit type Volkswagen – enkele duizenden – te achterhalen en hun alibi na te trekken. Uiteindelijk blijkt dat de bewuste Volkswagen niet tot het

26 Identificatie- of individualisatiebewijs is probabilistisch van aard. Aan de hand van 'keiharde dadersporen' kunnen mensen met zekerheid uitgesloten worden als dader, maar nooit met zekerheid als dader worden geïdentificeerd (zie hierover Broeders, 2003).

27 De beschrijvingen van deze zaken zijn ontleend aan Blaauw (1992; 1997) en Eikelenboom (2002).

Nederlandse wagenpark behoort. Deze zaak laat zien dat – zelfs als een groep goed in kaart kan worden gebracht, omdat het daderkenmerk op basis waarvan de leden worden geselecteerd ergens geregistreerd staat – er toch altijd een kans bestaat dat de dader zich niet in de geselecteerde groep bevindt.

Een tweede voorbeeld van een onderzoek onder een grote groep personen die misdrijfgeleid in beeld is gekomen zien we bij een moordzaak op een bankloper. In deze zaak hebben de daders het lichaam van het slachtoffer verzwaaard door er met behulp van een tv-antennekabel een steen aan vast te binden. Nader onderzoek wijst uit dat die tv-antennekabel in Duitsland is gefabriceerd en dat er in totaal vijftien kilometer van deze kabel naar Nederland is geëxporteerd. Het politieonderzoek richt zich vervolgens op alle Nederlandse bezitters van deze kabel. Tijdens een wekenlang durend onderzoek probeert de politie deze 15 kilometer kabel meter na meter te achterhalen. Van alle mensen die een stuk kabel in bezit hebben wordt, onder meer door alibicontroles, nagegaan of ze op enigerlei wijze met de zaak in verband kunnen worden gebracht. Tijdens dit onderzoek komt men erachter dat twee mannen die men al om andere redenen op het oog had, kort voor de moord 200 meter van die kabel hebben gekocht. Na deze ontdekking kan het verdere onderzoek naar de kabelbezitters worden stopgezet. Dit voorbeeld laat zien dat het in kaart brengen van een groep personen die een bepaald kenmerk met de dader delen soms enorm veel werk met zich meebrengt. Selecteren en onderzoeken zijn dan processen die parallel aan elkaar worden verricht. In dat geval kan er al tijdens het selectieproces een dader opduiken. Uiteraard hoeft dan niet de gehele groep geselecteerd en uitgerechercheerd te worden.

Het onderzoek naar de moord op een taxichauffeur in Kralingseveer biedt een voorbeeld van een zaak waarin een grote groep personen die verdachtegeleid in beeld komt aan een onderzoek wordt onderworpen. In deze zaak zijn er nauwelijks aanknopingspunten waarmee naar de dader kan worden gezocht. Op de plaats delict wordt echter wel een vingerafdruk aangetroffen die vermoedelijk afkomstig is van de dader. In deze zaak gaat de politie uit van het scenario dat de dader een man is en dat hij afkomstig is uit de omgeving van de plek waar het misdrijf is gepleegd. Op grond van dit scenario selecteert de politie een groep van ongeveer 600 mannen uit Kralingseveer in de leeftijd van 15 tot 65 jaar. Al deze mannen wordt gevraagd of ze vrijwillig hun vingerafdrukken af willen staan ten behoeve van het onderzoek. De bereidheid om hieraan gehoor te geven is groot: 98% van de geselecteerde personen staat zijn vingerafdrukken af. Helaas wordt deze zaak echter niet opgelost.

In het Groningse plaatsje Blijham vindt een jaar eerder (in 1974) een soortgelijk onderzoek plaats. In dit onderzoek probeert men een pyromaan op te sporen door onderzoek te verrichten bij personen die het misdrijf gepleegd zouden kunnen hebben. De politie gaat bij de selectie van deze personen uit van het scenario dat de branden zijn gesticht door een man

die in de omgeving van de branden woont. Op grond van dit scenario worden alle mannen uit Blijham in de leeftijd van 12 tot 65 jaar geselecteerd. In deze zaak vormt een handgeschreven anonieme brief waarin nieuwe branden worden aangekondigd het aanknopingspunt waarmee deze groep verder wordt onderzocht. De politie vraagt al deze mannen of ze bereid zijn een schrijfproef te verrichten. Ook in deze zaak is de bereidheid om aan dit onderzoek mee te werken zeer groot en in dit geval leidt deze opsporingsstrategie wel tot de dader.

Ons laatste voorbeeld laat zien dat er bij de selectie van 'potentiële verdachten' ook wel gebruik wordt gemaakt van een combinatie van concrete informatie over het misdrijf en een scenario dat men zich op basis van de beschikbare opsporingsinformatie vormt. In deze laatste zaak – een moord in Stede Broec – vertelt het slachtoffer vlak voordat ze aan haar verwondingen bezwijkt dat ze door een jonge man is aangevallen. Onderzoek op de plaats delict wijst uit dat de dader vermoedelijk via een open raam haar huis is binnengekomen. In de woning van het slachtoffer worden vingerafdrukken en schoensporen van de dader gevonden. De politie veronderstelt dat de dader de omgeving van de plaats delict goed kent, omdat hij over allerlei muurtjes geklommen moet zijn om via het raam het huis van het slachtoffer binnen te kunnen komen. De combinatie van het signalement dat het slachtoffer kon geven en het scenario dat de man afkomstig is uit de buurt van de plaats delict, leidt tot de selectie van 1.700 jonge mannen (in de leeftijd van 18 - 45 jaar) uit Stede Broec. Al deze mannen wordt gevraagd of ze hun vingerafdrukken af willen staan ten behoeve van het onderzoek. Ook onder deze groep mannen is de bereidheid om aan het onderzoek mee te werken groot en ook hier leidt deze strategie tot de dader.

3.1.4 Grootschalig DNA-onderzoek

Met de opkomst van het DNA-onderzoek in het strafrecht krijgt ook het onderzoek onder grote groepen niet-verdachte personen een nieuwe impuls. In het eerste Engelse onderzoek waarin gebruik wordt gemaakt van forensische DNA-vergelijkingen wordt deze methode meteen ook grootschalig ingezet. Deze Britse zaak betreft een onderzoek naar de moord op twee jonge meisjes. Het eerste meisje is in 1983 verkracht en vermoord, het tweede meisje in 1986. Op grond van de plaatsen waar de lichamen zijn aangetroffen en overeenkomsten in de wijze waarop de delicten zijn gepleegd, vermoedt de politie dat de twee moorden zijn gepleegd door dezelfde dader. Op de lichamen van beide meisjes zijn spermasporen aangetroffen. In deze zaak wordt allereerst gebruikgemaakt van DNA-onderzoek om aan te tonen dat de twee verkrachtingen door dezelfde dader zijn gepleegd. Vervolgens wordt met DNA-onderzoek aangetoond dat degene die verdacht wordt van deze moorden, en die inmiddels één van de moorden heeft bekend, de delicten niet kan hebben gepleegd.

omdat zijn DNA-profiel niet overeenkomt met het profiel van de aangetroffen spermasporen. Omdat alle aanknopingspunten in deze zaak zijn uitgerechercheerd, besluit de politie met behulp van het aangetroffen DNA-materiaal te speuren naar de dader. Hiertoe wordt een grote groep mannen die als dader in aanmerking zou kunnen komen onderworpen aan een nader onderzoek. De politie gaat ervan uit dat de moorden gepleegd zijn door een jonge man die in de omgeving van de delictplaatsen woont. Daarom wordt aan mannen uit de streek in de leeftijd van 17 tot 35 jaar (ongeveer 5.000) gevraagd of ze bereid zijn een bloedmonster af te staan ten behoeve van het onderzoek. Deze monsters worden allereerst geanalyseerd op bloedgroep en enzymtype. Vervolgens wordt DNA-onderzoek verricht op het bloed van de mannen die hetzelfde bloedtype hebben als de dader (ongeveer 10%). Dit grootschalige DNA-onderzoek levert in eerste instantie geen verdachte op. Niet omdat de dader niet tot de geselecteerde groep personen behoort, maar omdat hij zich aan het onderzoek weet te onttrekken. De dader heeft aan een vriend gevraagd of hij bereid is zich voor hem uit te geven. De dader vertelt deze vriend dat hij zelf onmogelijk mee kan doen aan het onderzoek, omdat dan uitkomt dat hij zelf op deze manier al eens een vriend heeft geholpen. Het geval wil echter dat een dame de betreffende vriend enige tijd later in een kroeg hoort opscheppen over het feit dat hij de politie om de tuin heeft geleid door voor iemand anders mee te doen aan de *screening*. De vrouw stapt met deze informatie naar de politie en zo wordt deze zaak uiteindelijk toch nog opgehelderd. Doordat het mogelijk is het DNA te analyseren van biologische sporen die bij een misdrijf zijn aangetroffen, behoort het onderzoek onder grote groepen niet-verdachte personen vaker tot de mogelijkheden. In de eerste plaats omdat er op delictplaatsen vaker biologische sporen worden aangetroffen dan bijvoorbeeld vingersporen of handgeschreven briefjes. In de tweede plaats omdat DNA een zeer groot discriminerend vermogen heeft, en potentiële verdachten dus categorisch kunnen worden uitgesloten aan de hand van hun DNA. In de derde plaats omdat het relatief eenvoudig is om DNA-profielen met elkaar te vergelijken. Het is veel minder arbeidsintensief om potentiële verdachten door middel van een DNA-analyse uit te sluiten van verder onderzoek, dan wanneer dit aan de hand van andere sporen – zoals een vingerspoot of een handschrift – of aan de hand van alibiconroles zou moeten gebeuren.

3.2 (Grootschalig) DNA-onderzoek en praktische en juridische dilemma's

Grootschalig DNA-onderzoek geeft dus mogelijkheden in de opsporing die door andere instrumenten niet of in veel mindere mate worden geboden. Deze mogelijkheden en het feit dat grootschalig DNA-onderzoek zich richt op niet-verdachten, brengen echter ook bepaalde dilemma's met zich mee

die, zoals veel principiële keuzeproblemen op strafrechtelijk gebied, in bredere zin alle betrekking hebben op het evenwicht tussen bescherming van de persoonlijke levenssfeer enerzijds en het belang van een efficiënte en effectieve bestrijding van de misdaad anderzijds. De belangrijkste van deze dilemma's bespreken we hieronder. We doen dat zonder uitvoerig stil te staan bij wat wettelijk al dan niet is toegestaan wat betreft de wijze waarop een opsporingsteam met deze dilemma's om kan gaan. In deze paragraaf gaat het er vooral om deze dilemma's in beeld te brengen. De keuzen die de wetgever in deze dilemma's maakt, komen aan bod in het volgende hoofdstuk.

3.2.1 *Aanwezige informatie in DNA-materiaal*

DNA bevat verschillende soorten van informatie. Welke uit DNA af te leiden gegevens kunnen in een opsporingsonderzoek worden gebruikt en welke consequenties brengt dat met zich mee?

Het deel van het DNA dat op dit moment wordt gebruikt om iemands DNA-profiel vast te stellen, is bij de huidige stand van de wetenschap betekenisloos. Het bevat geen informatie over eigenschappen of kenmerken van de persoon in kwestie en dient dan ook alleen voor identificatiedoeleinden; het profiel is niet meer dan een numerieke code op basis waarvan bijvoorbeeld kan worden vastgesteld of een aangetroffen spoor en een afgenomen monster van dezelfde mens afkomstig kunnen zijn. Andere delen van het DNA dragen echter wel informatie over de eigenaar van het DNA in zich. Zo zijn (met een bepaalde mate van waarschijnlijkheid) uit het DNA bepaalde *persoonkenmerken* af te leiden. Dit geldt voor het geslacht en, met een bepaalde mate van waarschijnlijkheid, voor roodharigheid, maar ook voor sommige erfelijke aandoeningen, zoals bijvoorbeeld het syndroom van Down²⁸, albinisme²⁹, hemofilie³⁰, Huntington³¹ en cystische fibrose³². Kennis van het feit dat de donor van aangetroffen dadersporen een bepaald kenmerk of een bepaalde aandoening heeft, kan van belang zijn voor de opsporing. Zo is het doorgaans uiterlijk goed zichtbaar dat iemand het syndroom van Down of albinisme heeft, wat het opsporen van de persoon in kwestie zeer vergemakkelijkt.

28 Een ontwikkelingsstoornis met karakteristieke gelaatskenmerken en een lichte tot ernstige verstandelijke beperking.

29 Een stoornis in de pigmentvorming in ogen, huid en haar.

30 Een afwijking in het bloedstollingssysteem, die wordt veroorzaakt door het ontbreken van een stollingsfactor.

31 Een aandoening die bepaalde delen van de hersenen aantast. De ziekte begint sluipend tussen het 30^e en het 50^e levensjaar waarna de patiënt geleidelijk verslechtert. De ziekte uit zich in onwillekeurige bewegingen die langzaam verergeren, verstandelijke achteruitgang en een verscheidenheid aan psychiatrische symptomen.

32 Een ernstige afwijking van de water- en zouthuishouding van de cellen, waardoor bijna alle slijmproducerende klieren van het lichaam aangetast worden doordat ze abnormaal taai slijm produceren (taaislijmziekte).

In mindere mate en op meer indirecte wijze geldt dat ook voor mensen met ernstige aandoeningen zoals hemofilie of cystische fibrose. Van mensen met deze aandoeningen zal onder andere door de regelmatige toediening van medicijnen en/of de intensieve medische behandeling in de naaste omgeving bekend zijn dat zij de betreffende ziekte hebben. Bovendien zullen personen die aan deze aandoeningen lijden regelmatig bepaalde medische specialisten bezoeken, een gegeven waarvan in een opsporingsonderzoek gebruikgemaakt zou kunnen worden. In deze voorbeelden gaan we ervan uit dat op het moment dat het DNA-onderzoek plaatsvindt, de ziekte of aandoening zich bij de betreffende persoon al heeft geopenbaard. Het is echter ook mogelijk dat de eigenaar van bepaalde genetische kenmerken die tot een aandoening leiden niet op de hoogte is van die ziekte of aandoening omdat de daarmee gepaard gaande symptomen of gebreken nog niet zijn opgetreden. Wanneer DNA-onderzoek, behalve op het vaststellen van een numerieke code voor het DNA-profiel, zich ook op deze genetische kenmerken richt, bestaat dan ook de kans dat een persoon, doordat hij tijdens een opsporingsonderzoek bij de politie in beeld komt, wordt geconfronteerd met een toekomstig en hem tot dan toe onbekend lot, waarmee zijn 'recht om niet te weten' wordt geschonden.³³

Ten tweede herbergt DNA-materiaal niet alleen informatie over personen bij wie het is afgenomen, maar ook over bloedverwanten van deze personen. DNA-profielen van familieleden komen in bepaalde mate met elkaar overeen. Daardoor is het mogelijk om op basis van het profiel van een persoon uitspraken te doen over de waarschijnlijkheid dat een naaste verwante van die persoon, zonder dat deze verwante zelf voor DNA-onderzoek is benaderd, degene is die het betreffende spoor heeft achtergelaten. Verwantschap kan met grote mate van zekerheid worden vastgesteld op basis van volledige DNA-profielen die zijn bepaald aan de hand van het DNA dat aanwezig is in de kern van lichaamscellen. Daarnaast kunnen aanwijzingen voor verwantschap, met een kleinere mate van zekerheid, worden verkregen wanneer alleen het Y-chromosomale deel van dit DNA uit celkernen voorhanden is of aan de hand van het mitochondriale DNA. Verwantschapsonderzoek biedt in theorie – dus los van de juridische toelaatbaarheid – een aantal belangrijke voordelen in een opsporingsonderzoek. Zo kan van personen die om wat voor reden dan ook niet mee kunnen of willen werken aan afname van DNA-materiaal, toch met een bepaalde mate van zekerheid worden bepaald of zij de donor kunnen zijn van een spoor. Daarnaast bestaat er in een grootschalig DNA-onderzoek, evenals in andere onderzoeken, altijd de kans op een toevallige vondst; in een kring van personen die is geselecteerd voor grootschalig DNA-onderzoek kan een DNA-profiel worden aangetroffen dat weliswaar niet

33 Het aldus verkrijgen van informatie over erfelijke ziekten of aandoeningen is op dit moment overigens niet toegestaan (zie hoofdstuk 4).

volledig gelijk is aan het daderspoor in kwestie, maar wel zoveel overeenkomsten vertoont dat de donor van dat daderspoor zeer waarschijnlijk een familielid is van deze vrijwillige deelnemer. We geven een voorbeeld van een Poolse zaak waarin de dader van een serieverkrachting op basis van deze verwantschapsinformatie aan het licht komt. In het noordwesten van Polen, nabij het plaatsje Swinoujscie, vinden vanaf 1996 in een periode van zes jaar in totaal veertien verkrachtingen plaats van vrouwen in leeftijd variërend van 9 tot en met 26 jaar, alsmede een moord op een 22-jarige vrouw. Uit DNA-onderzoek blijkt dat een en dezelfde dader verantwoordelijk is voor deze misdrijven. Aangezien deze dader tijdens zijn misdrijven een masker draagt, kunnen de slachtoffers slechts weinig informatie over de man geven. Uit de verklaringen van de slachtoffers blijkt alleen dat het gaat om een lange, atletisch gebouwde man die een weinig verfiind taalgebruik bezigt. Verder geldt dat de dader, wanneer hij de misdrijven pleegt, gewapend is met een vuurwapen. Drie maanden na de moord op de 22-jarige vrouw besluit het opsporingsteam om alle mannen van 22 tot en met 38 jaar die woonachtig zijn in Swinoujscie of omgeving aan een onderzoek te onderwerpen. Bij een deel van hen zal ook DNA-materiaal worden afgenomen om hen op basis van Y-chromosomaal DNA uit te sluiten van daderschap. In beginsel voldoen ongeveer 12.000 personen aan de genoemde selectiecriteria. Wanneer echter meer dan 700 personen zijn verhoord en bij 420 personen DNA-materiaal is afgenomen, blijkt het Y-chromosomale DNA-profiel van één man op alle negen merkers overeen te komen met het daderspoor. Het betreft een 28-jarige man die op drie kilometer afstand woont van de plaats waar de eerste vrouw is verkracht. Naast het Y-chromosomale DNA-profiel is ook het volledige DNA-profiel van het daderspoor vastgesteld. Uit de vergelijking met dat volledige profiel blijkt dat de persoon in kwestie niet de gezochte man is, maar gezien de overeenkomst in het Y-chromosomale deel van zijn DNA-profiel waarschijnlijk wel een naast familielid daarvan. Als vervolgens zijn broer wordt benaderd (die klaarblijkelijk niet in het grootschalig DNA-onderzoek is opgenomen), blijkt dat zijn DNA-profiel wel volledig overeenkomt met het DNA-profiel uit de sporen die bij de slachtoffers zijn aangetroffen (Dettlaff-Kakol en Pawlowski, 2002, pp. 289-290). Verwantschapsonderzoek kan dus van praktische waarde zijn voor de opsporing. De zichtbaarheid van verwantschapsrelaties roept echter ook de *principiële* vraag op of het geoorloofd is (los van de juridische toelaatbaarheid) dat DNA-onderzoek dat wordt verricht op lichaamsmateriaal van een bepaald persoon, consequenties kan hebben voor andere, aan hem verwante maar in eerste instantie niet (direct) in het DNA-onderzoek betrokken personen.³⁴

34 In hoofdstuk 4 gaan we in op de keuzen die de wetgever met betrekking tot deze en andere kwesties heeft gemaakt.

3.2.2 *Het bereik van strafrechtelijk onderzoek*

In termen van een effectieve en een efficiënte opsporingspraktijk biedt DNA-onderzoek, in vergelijking met andere opsporingsinstrumenten, in beginsel twee voordelen, althans voor zover het aangetroffen spoor voldoende merkers bevat en daadwerkelijk een daderspoor betreft. Ten eerste kunnen personen die om bepaalde redenen verdacht of ‘interessant’ zijn, met behulp van DNA-onderzoek zichzelf zowel snel en eenvoudig alsook categorisch buiten verdenking of ‘interesse’ van de politie plaatsen, terwijl uitsluiting zonder dit instrument vaak niet of veel moeilijker mogelijk zou zijn. Ten tweede maken de relatieve snelheid en eenvoud van uitsluiting het mogelijk de kring van personen die betrokken wordt in het opsporingsonderzoek sterk te verbreden. Aangezien, wederom onder de voorwaarde dat er een technisch en tactisch adequaat spoor is, in beginsel ieder persoon uitgesloten kan worden, kan de politie in een DNA-onderzoek mensen selecteren die zonder dit middel buiten beeld zouden blijven of althans zeker geen onderwerp van intensief onderzoek zouden worden. Zonder DNA-onderzoek is het immers vaak onmogelijk en/of te arbeidsintensief om van bijvoorbeeld 400 personen definitief vast te stellen dat zij het delict niet hebben gepleegd.

Tegenover het als eerste genoemde voordeel – dat een persoon zijn onschuld kán aantonen – kan gesteld worden dat een deel van de geselecteerden in een grootschalig DNA-onderzoek zonder het bestaan van dit middel waarschijnlijk nooit hun onschuld zouden hóeven aantonen. Tegen mensen die worden geselecteerd in het kader van een grootschalig DNA-onderzoek bestaan immers geen sterke, concrete individuele aanwijzingen voor betrokkenheid bij het delict. Bovendien zullen in een regulier onderzoek vaak kleinere aantallen niet-verdachten betrokken zijn, omdat zoals gezegd het zonder DNA-onderzoek vaak niet mogelijk is grote aantallen personen definitief van daderschap uit te sluiten. Aldus bestaat de kans dat in een grootschalig DNA-onderzoek enige afstand ontstaat tot het klassieke uitgangspunt van strafrechtelijk opsporingsonderzoek, wat behelst dat een opsporingsonderzoek zich juist richt op personen tegen wie tot het individu herleidbare aanwijzingen bestaan voor mogelijke betrokkenheid bij het betreffende delict (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr 49, p. 6). Nu kan dit probleem worden geminimaliseerd door de kring van interessante personen in eerste instantie te verkleinen door met klassieke rechtermethoden, zoals alibi-onderzoek, informatie over de mogelijke betrokkenheid van deze personen te achterhalen en op basis van die informatie een kleinere selectie te betrekken in het DNA-onderzoek. Wordt dit gedaan, dan verliest het instrument van het grootschalig DNA-onderzoek echter het als tweede genoemde voordeel van de snelheid en eenvoud waarmee grote groepen personen kunnen worden uitgesloten. Daarnaast is – los van het efficiëntieaspect – een dergelijke

werkwijze alleen zinvol als het betreffende ‘klassiek rechercheren’ als minder ingrijpend wordt gezien dan een grootschalig DNA-onderzoek.

3.2.3 *Subsidiariteit*

Bij de opheldering van een misdrijf kunnen in beginsel verschillende opsporingsinstrumenten worden ingezet. In de keuze die een opsporingsteam maakt tussen de verschillende mogelijkheden speelt vanzelfsprekend de verwachte kans op succes van een instrument, gegeven de concrete context van het gepleegde misdrijf, een belangrijke rol. Verder gelden bij deze keuze bepaalde randvoorwaarden, zowel van juridische alsook van economische of organisatorische aard. Economische randvoorwaarden hebben bijvoorbeeld betrekking op de tijd, mankracht en andere middelen die het opsporingsteam ter beschikking staan. Belangrijke juridische uitgangspunten zijn onder andere het proportionaliteits-, het doelmatigheids- en het subsidiariteitsbeginsel. De *proportionaliteit* van een opsporingsinstrument refereert aan de verhouding – de evenredigheid – tussen de ingrijpendheid van het middel enerzijds en het als gevolg van het misdrijf geschonden rechtsbelang anderzijds. Een opsporingsmiddel is *doelmatig* wanneer het feitelijk bijdraagt aan de opheldering van het delict in kwestie. Het *subsidiariteits*-beginsel ten slotte schrijft voor dat een opsporingsinstrument niet wordt ingezet als met een ander instrument dat minder ingrijpend is, dat wil zeggen minder beperkingen van rechten oplevert, hetzelfde resultaat kan worden bereikt (zie Kruissink e.a., 1999, p. 28; Projectgroep Recherche Basiscursus, 1990).

Wanneer een opsporingsinstrument als relatief ingrijpend wordt beschouwd, wat bij een grootschalig DNA-onderzoek samenhangt met het feit dat het tientallen of honderden niet-verdachten bij een strafrechtelijk onderzoek betreft, schrijft het subsidiariteitsbeginsel dus voor dat eerst andere opsporingsmiddelen worden ingezet, althans voor zover met die middelen hetzelfde resultaat kan worden behaald. Hoewel subsidiariteit als *beginsel* helder is – eerst lichtere middelen benutten alvorens zwaardere te gebruiken – zijn bij de concrete toepassing van dit begrip in de opsporingspraktijk verschillende interpretatierichtingen mogelijk. Het subsidiariteitsbeginsel kan op verschillende wijzen worden geïnterpreteerd. Enerzijds kan er de nadruk op worden gelegd dat alle mogelijke onderzoeksrichtingen en opsporingsinstrumenten uitputtend zijn onderzocht. Een grootschalig DNA-onderzoek is dan echt een laatste redmiddel. In dat geval moet overigens vervolgens wel de vraag worden beantwoord wánnere dan álle andere alternatieven zijn uitgeput. Anderzijds kan ook het efficiëntieaspect dat in het subsidiariteitscriterium aanwezig is worden onderstreept; een lichter opsporingsinstrument heeft uitsluitend de voorkeur wanneer het dezelfde resultaten oplevert. Een grootschalig DNA-onderzoek is dan geoorloofd wanneer het ten opzichte van andere,

in beginsel bruikbare opsporingsmiddelen een meerwaarde heeft wat betreft (de verhouding tussen) bestede tijd en capaciteit en verwachte opbrengst, waarbij dan overigens weer de vraag speelt vanaf welk moment andere instrumenten als minder efficiënt gelden. Wordt deze interpretatie gevolgd, dan zal een grootschalig DNA-onderzoek eerder tot de mogelijkheden behoren dan binnen de eerstgenoemde uitleg. Het dilemma van de subsidiariteit heeft kortom betrekking op de vraag of een grootschalig DNA-onderzoek een *laatste* redmiddel (een *ultimum remedium*) moet zijn of dat het ook toelaatbaar is als *slagvaardiger* redmiddel.

3.2.4 Vrijwilligheid

Een grootschalig DNA-onderzoek richt zich op niet-verdachten. Deelname van deze niet-verdachten gebeurt op vrijwillige basis. Nu is de positie van *verdachten* in strafrechtelijk onderzoek met verschillende rechtswaarborgen omgeven. Tegen een verdachte kunnen dwangmiddelen worden ingezet, zoals aanhouding en huiszoeking, en uiteindelijk kan tegen een voor de rechter gebrachte verdachte een straf worden uitgesproken. Dergelijke inbreuken op iemands persoonlijke vrijheid worden alleen aanvaardbaar geacht wanneer zij geschieden onder in het nationale en internationale recht verankerde voorwaarden, zoals het recht op een eerlijk proces. Tegen een *niet-verdachte* kunnen geen dwangmiddelen worden ingezet en dus ontbreken ook de bij deze dwangmiddelen behorende rechtswaarborgen. De enige en fundamentele voorwaarde die geldt voor de betrokkenheid van een niet-verdachte in een strafrechtelijk onderzoek, met uitzondering van getuigen in een rechtszaak, is dat hij zijn medewerking verleent op vrijwillige basis. De toepassing van het concept vrijwilligheid in de opsporingspraktijk is echter niet onproblematisch. Ten eerste brengt het uitgangspunt van vrijwilligheid met zich mee dat de personen aan wie medewerking wordt gevraagd, kunnen besluiten deze medewerking niet te verlenen. Indien dit zich in een opsporingsonderzoek voordoet, staat het opsporingsteam voor de keus wat te doen met deze weigeraars. Zonder aanvullende activiteiten is het niet mogelijk om weigeraars in een grootschalig DNA-onderzoek van daderschap uit te sluiten – zij hebben immers nu juist geweigerd het materiaal af te staan dat deze uitsluiting mogelijk maakt. Indien een weigeraar de status van verdachte krijgt toegekend, kunnen dwangmiddelen worden toegepast en kan zelfs onder bepaalde voorwaarden onder dwang DNA-materiaal worden afgenomen. Een dergelijke reactie maakt van het vrijwillige karakter echter wel een erg betrekkelijke kwestie (en is onder het huidige wettelijke kader bovendien niet toegestaan; zie paragraaf 4.1.2 en 4.1.3). Hetzelfde geldt voor een ander alternatief dat, puur vanuit het opsporingsbelang beredeneerd, voor de hand ligt, namelijk het via DNA-onderzoek bij een familielid de persoon alsnog proberen uit te sluiten. Welke mogelijkheden rest het opsporingsteam dan? Het opsporingsteam kan in beginsel

proberen meer informatie te verzamelen over de persoon in kwestie – zonder daarbij middelen in te zetten die alleen bij een verdachte zijn toegestaan – zodat de weigeraar toch nog kan worden uitgesloten dan wel dat er zodanige aanwijzingen voor zijn betrokkenheid bij het delict ontstaan dat hij alsnog als verdachte kan worden aangemerkt. Het is duidelijk dat het verkrijgen van de benodigde informatie vaak niet mogelijk zal zijn of uitsluitend met zeer veel moeite. Daarnaast kan het opsporingsteam proberen de weigeraar alsnog over te halen lichaamsmateriaal af te staan, waarbij echter geldt dat herhaaldelijke pogingen of zeer dringende verzoeken het vrijwillige karakter van de afname van DNA onder druk kan zetten.

Naast de hiervoor genoemde directe of indirecte pressie die van politiehandelen kan uitgaan, kan, ten tweede, ook de omgeving waarin een grootschalig DNA-onderzoek plaatsvindt van belang zijn voor de mate waarin een geselecteerde persoon zijn DNA-materiaal zuiver op basis van vrijwilligheid afstaat. Ernstige misdrijven die als schokkend worden ervaren, zoals de moord op een kind, veroorzaken in de omgeving waarin het zich heeft afgespeeld nogal eens hevige gevoelens van verontwaardiging en angst. Een eventueel in te zetten grootschalig DNA-onderzoek zal bij de selectie van personen zich vaak (mede) op de omgeving richten. Vanwege het grote belang dat in die omgeving wordt gehecht aan het vinden van de dader – men ‘eist’ dat de verantwoordelijke wordt opgespoord – zal er een grote sociale druk uitgaan op de geselecteerden om hun medewerking te verlenen. Een geselecteerd persoon moet dan sterk in zijn schoenen staan om medewerking aan het onderzoek te weigeren; een weigering zal immers door een deel van zijn omgeving sterk worden afgekeurd. Vooral wanneer bekend is wie weigert, zal druk die daarvan uitgaat groot zijn, maar ook wanneer dat verborgen blijft zullen veel mensen niet ongevoelig zijn voor het morele oordeel van hun omgeving. Een derde kanttekening omtrent de vrijwilligheid waarmee mensen DNA-materiaal afstaan, houdt verband met het feit dat DNA-materiaal niet alleen informatie bevat over de donor van het materiaal, maar ook over zijn familieleden. De mogelijkheid om verwantschapsrelaties op te sporen roept de vraag op *waar* iemand die vrijwillig meedoet aan een (grootschalig) DNA-onderzoek nu precies mee instemt. Stemt hij alleen in tot het vergelijken van zijn eigen DNA-profiel met een bepaald daderspoor, of geldt zijn instemming ook voor het op basis van zijn DNA-profiel verkrijgen van kennis over mogelijke betrokkenheid van zijn familieleden bij het delict? En indien dit laatste het geval is, moeten personen die zijn geselecteerd voor afname van DNA-materiaal dan expliciet worden gewezen op deze consequentie?

De status van niet-verdachte personen

In deze paragraaf zijn vier dilemma's besproken die samenhangen met de inzet van grootschalig DNA-onderzoek, een opsporingsinstrument dat zich

richt op niet-verdachten. Tot slot merken we nog op dat ook de status van 'niet-verdachte' in de opsporingspraktijk niet geheel onproblematisch is. Een verdachte hoeft niet tegen zichzelf te getuigen en geniet het zwijgrecht. Zodra een persoon een verdachte is en hij in een 'verhoorsituatie' terechtkomt, dient hij op dit recht om te zwijgen gewezen te worden; hem moet de zogenoemde cautie worden verleend. Blijft dit achterwege en wordt bijvoorbeeld informatie gevraagd en verkregen bij een persoon waarvan een rechter achteraf vaststelt dat deze op dat moment als verdachte behandeld had moeten worden en dus cautie verleend had moeten zijn, dan kan dit leiden tot de kwalificatie 'onrechtmatig verkregen bewijs'. Dit brengt met zich mee dat in een grootschalig DNA-onderzoek alleen personen kunnen worden benaderd waartegen geen zodanig directe aanwijzingen zijn dat het gevaar rijst dat zij als verdachte kunnen worden beschouwd. Aangezien selectie van personen voor een grootschalig DNA-onderzoek per definitie plaatsvindt op basis van informatie omtrent mogelijke betrokkenheid bij het delict, bestaat aldus een precare scheidslijn die bij deze selectie niet gepasseerd mag worden.

4 Wet- en regelgeving

Dit hoofdstuk gaat in op het relevante juridische kader voor (grootschalig) DNA-onderzoek in Nederland en in het ons omringende buitenland. De wetten en regels zullen zoveel mogelijk worden beschouwd in het licht van de in het voorgaande hoofdstuk geschetste dilemma's.

4.1 Wet- en regelgeving in Nederland

4.1.1 *Het gebruik van DNA-onderzoek in strafrechtelijk onderzoek*

Ontstaansgeschiedenis wetgeving

De eerste Nederlandse wetgeving voor DNA-onderzoek in strafzaken is in 1994 in werking getreden (Staatsblad 1993, 596). De aanleiding voor deze wetgeving was gelegen in gerechtelijke uitspraken waaruit duidelijk werd dat het wettelijk kader er niet in voorzag om in strafrechtelijk onderzoek effectief (genoeg) gebruik te maken van DNA-onderzoek. De Maastrichtse rechtbank bepaalde namelijk in 1989 dat artikel 195 van het Wetboek van Strafvordering (Sv), dat onderzoek aan de persoon van de verdachte regelt, niet de mogelijkheid biedt tot het zonder de toestemming van de verdachte afnemen van tot het lichaam behorend materiaal, zoals bloed en wangslijmvlies (Rechtbank Maastricht, NJ 1989, 914; Rechtbank Maastricht, NJ 1990, 227), hetgeen later door de Hoge Raad is bevestigd (Hoge Raad, NJ 1990, 751).

Om het wettelijk instrumentarium op dit punt te verbreden, zijn op 1 september 1994 nieuwe bepalingen van kracht geworden. Deze bepalingen boden de officier van justitie (OvJ), wanneer er geen bekende verdachte was, de bevoegdheid om DNA-onderzoek te laten verrichten op lichaamsmateriaal. De rechter-commissaris (RC) kreeg de bevoegdheid toegekend om, gedurende een gerechtelijk vooronderzoek, DNA-onderzoek te laten uitvoeren in het geval de verdachte wel bekend was en tevens kon de RC sinds 1 september 1994 bij bepaalde ernstige misdrijven *bevelen* dat bij een verdachte bloed wordt afgenomen voor DNA-onderzoek, wat erop neer komt dat de afname desnoods onder dwang kon plaatsvinden.

Ingevoerde wetswijzigingen

Sindsdien is de wetgeving op verschillende punten gewijzigd. De belangrijkste veranderingen zijn doorgevoerd met de invoering, op 1 november 2001, van de *Wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken* (Staatsblad 2001, 335). Deze wetswijziging betreft zowel een verruiming als regulering van wettelijke mogelijkheden voor DNA-onderzoek. De belangrijkste redenen voor de wetgever om deze mogelijkheden te verruimen, zijn ten eerste het feit dat voor het verkrijgen van DNA-materiaal bloedafname niet meer nodig is, omdat het minder ingrijpende afnemen van wangslijmvlies ook voldoet, en ten tweede een groeiend maatschappelijk draagvlak voor gebruik van DNA-onderzoek

bij de opsporing van misdrijven. Gegeven deze omstandigheden worden de dan vigerende voorschriften voor DNA-onderzoek als te beperkend beschouwd.³⁵

De *verruiming* heeft enerzijds betrekking op de gedwongen afname van DNA-materiaal bij verdachten. Ten opzichte van de oude wetgeving is dit toegestaan bij misdrijven met een strafdreiging van ten minste vier jaar in plaats van acht jaar^{36,37}, kan het plaatsvinden wanneer dat in belang is van het onderzoek en hoeft er geen sprake meer te zijn van 'dringend(e) noodzakelijk(heid) voor het aan de dag brengen van de waarheid'³⁸ en voldoet een bevel van de OvJ in plaats van de RC. Anderzijds zijn ook de mogelijkheden voor vrijwillige afname vergroot, zowel bij verdachten als bij niet-verdachten. Zo kan bij vrijwillige medewerking een daartoe opgeleide opsporingsambtenaar het DNA-materiaal afnemen en hoeft dat niet meer door of onder verantwoording van een medicus te gebeuren. Verder kan afname op vrijwillige basis plaatsvinden onder gezag van een OvJ en is de autoriteit van een RC niet meer vereist. Voor vrijwillige deelname aan DNA-onderzoek door niet-verdachten ten slotte wordt onder andere ruimte geboden doordat in artikel 151 Sv niet meer uitsluitend wordt gerefereerd aan verdachten.

35 Tegelijk met deze nieuwe *regeling DNA-onderzoek in strafzaken*, een wet in formele zin, is een *besluit DNA-onderzoek in strafzaken*, een Algemene Maatregel van Bestuur (AMVB), in werking getreden. Dit besluit geeft concrete invulling aan bepaalde aspecten van de nieuwe wet, die betrekking hebben op waarborgen rondom afname en opslag van celmateriaal en uitvoeringstechnische kwesties (MvJ, 2001).

36 Het gaat om misdrijven die in het eerste lid van artikel 67 Sv worden genoemd. Dit zijn misdrijven waarop een maximumstraf staat van ten minste vier jaar en een aantal andere met name genoemde misdrijven.

37 De MvJ heeft pas na tussenkomst van de Tweede Kamer ingestemd met deze verruiming van de categorie van misdrijven waarbij gedwongen afname is toegestaan. De redenen voor instemming zijn anders dan hiervoor genoemd. Het zogenoemde *Tandenborstelarrest* van de Hoge Raad, van 29 juni 1999 – ten tijde van de behandeling van de wetwijziging – stelt dat DNA-onderzoek ook is toegestaan aan materiaal dat de verdachte heeft achtergelaten op bijvoorbeeld een in beslag genomen tandenborstel (Hoge Raad, NJ 2000, 10). De consequentie hiervan is dat ook zonder een wetwijziging DNA-onderzoek mag worden verricht ter opheldering van misdrijven die zijn genoemd in artikel 67 lid 1 Sv (misdrijven waarop een maximumstraf staat van ten minste vier jaar en een aantal andere met name genoemde misdrijven), omdat dat misdrijven zijn waarbij goederen in beslag genomen kunnen worden (overigens kunnen op gezag van een RC ook bij misdrijven met een lagere strafdreiging goederen in beslag worden genomen). Daarnaast betekent het arrest dat in het geval een verdachte niet meewerkt, DNA-materiaal kan worden verkregen via in beslag genomen voorwerpen, hetgeen het oorspronkelijke bezwaar wegneemt dat de inbreuk op lichamelijke integriteit die met gedwongen afname gepaard gaat bij 'lichtere' categorieën van misdrijven niet proportioneel zou zijn. Een laatste reden om de categorie misdrijven uit te breiden zijn de resultaten van het project 'DNA bij inbraken', waaruit zou blijken dat het ophelderingspercentage van inbraken door DNA-onderzoek kan worden verhoogd (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 3, p. 5-6; 26 271 nr. 9, p. 15).

38 De reden om de eis van 'dringend noodzakelijk (...)' te vervangen door het lichtere 'in belang van het onderzoek', is, onder andere, enerzijds dat bloedafname niet meer nodig is nu ook uit wangslimvlies een (goed) DNA-profiel verkregen worden, waardoor het afnemen van lichaamsmateriaal (een wattenstaafje in de mond in plaats van een injectienaald) een minder grote inbreuk met zich meebrengt op de lichamelijke integriteit. Anderzijds sluit de nieuwe formulering beter aan op de voorwaarden die in het Wetboek van Strafvordering zijn gesteld bij gebruik van vergelijkbare opsporingsinstrumenten. Zo wordt de eis van 'dringende noodzakelijkheid' bij het dwangmiddel 'onderzoek aan lichaam en kleding' alleen gesteld bij niet-verdachten, terwijl bij verdachten alleen een ernstig bezwaar tegen hen hoeft te bestaan (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 6, pp. 18-19).

Naast verruiming van mogelijkheden tot DNA-onderzoek, heeft de wet het gebruik van DNA in opsporingsonderzoeken ook op enkele punten *gereguleerd*. Voor vrijwillige afname, bij verdachten of niet-verdachten, geldt dat deze explicieter en meer genormeerd in de wet is opgenomen dan voorheen. Zo is voorgescreven dat bij vrijwillige afname de door de persoon in kwestie gegeven toestemming schriftelijk vastgelegd dient te worden. Wat betreft de herkomst van het materiaal dat wordt gebruikt voor DNA-onderzoek, schrijft de wet voor dat het bij niet-verdachten uitsluitend mag gaan om afgenomen materiaal, dat wil zeggen materiaal dat met medeweten van de persoon en bij de persoon zelf is verkregen; het zogenoemde afvangen van materiaal zoals het verzamelen van weggegooid sigarettenpeuken, verloren haren of gebruikte drinkglazen, is dus niet (meer) toegestaan. Voor DNA-onderzoek bij verdachten geldt dit absolute verbod niet maar schrijft de wet voor dat 'in beginsel' afgenomen materiaal (wangslimvlies, bloed of haren) wordt gebruikt. Het gebruik van afgenomen materiaal heeft ten opzichte van afgevangen materiaal het voordeel dat het doorgaans een kwalitatief beter DNA-profiel oplevert en dat er meer zekerheid bestaat omtrent de identiteit van de donor van het materiaal. Specifiek voor DNA-onderzoek bij niet-verdachten is verder van belang dat alleen bij het afnemen van materiaal zekerheid kan bestaan over de vrijwillige medewerking van de persoon in kwestie (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 9). Een laatste regulering ten slotte betreft het beheer van een DNA-databank.

Een laatste wijziging die met de wet is doorgevoerd betreft geen verruiming of regulering maar alleen een verandering van een bestaand voorschrift, te weten de voorkeursafname wat betreft soort lichaamsmateriaal dat wordt gebruikt. Deze voorkeursafname is niet meer bloed maar wangslimvlies, waarbij bloedafname door middel van een vingerprik en uitgetrokken haren de alternatieven zijn.

Na de inwerkingtreding van de genoemde wetswijziging zijn vervolgens op deelterreinen de wettelijke mogelijkheden voor DNA-onderzoek verder verruimd. De belangrijkste wetswijzigingen betreffen ten eerste het gebruik van *uiterlijk waarneembare persoonskenmerken* uit DNA-onderzoek, wat in 2003 voor het eerst wordt toegestaan. Voor 1 september 2003 mocht DNA-onderzoek, zo schreef artikel 138a Sv voor, alleen zijn gericht 'op de vergelijking van DNA-profielen'. Vanaf de genoemde datum is hieraan toegevoegd: 'of het vaststellen van uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van de onbekende verdachte' (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 3).

Ten tweede is in 2005 de wet *Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden* van kracht geworden (Kamerstukken II, 2004-2005, 28 685, nr. 3). Deze wet maakt het mogelijk om bij veroordeelden DNA-materiaal af te nemen en dit op te slaan, ook al worden deze veroordeelden niet verdacht van een misdrijf anders dan het misdrijf waarvoor zij reeds veroordeeld zijn. Ten opzichte van de wetgeving omtrent het gebruik van DNA in de opsporing

zoals die gold voor deze wetswijziging, betekent dit een vrij fundamentele verandering. Voorheen diende DNA-onderzoek van belang te zijn voor de opheldering van een specifiek misdrijf. Door deze wetswijziging is DNA-onderzoek voor het eerst ook toegestaan buiten het kader van een concreet opsporingsonderzoek. Afname van DNA-materiaal bij veroordeelden die niet van een nieuw strafbaar feit worden verdacht, heeft immers per definitie geen direct belang voor een bestaand opsporingsonderzoek. De mogelijke meerwaarde van afname van DNA-materiaal bij veroordeelden is dat het kan bijdragen aan toekomstige opsporingsonderzoeken, mocht de veroordeelde opnieuw misdrijven plegen waarbij hij DNA-materiaal achterlaat, alsmede aan de opheldering van onopgeloste misdaden uit het verleden die eventueel op naam van de betreffende veroordeelden staan. Tevens zou van de wetswijziging een preventieve werking uit kunnen gaan.

Huidige wettelijk kader

Het huidige, sinds de genoemde wetgeving vigerende kader voor het gebruik van DNA-onderzoek in strafrechtelijk onderzoek, komt in hoofdlijnen op het volgende neer.

Wat betreft de *informatie die uit DNA-materiaal gedestilleerd mag worden* ten behoeve van een opsporingsonderzoek geldt het volgende. DNA-onderzoek mag zich uitsluitend richten op het vaststellen en vergelijken van DNA-profielen (dat wil zeggen de uitsluitend voor identificatie van belang zijnde en verder betekenisloze numerieke codes) én dus ook op het vaststellen van uiterlijke kenmerken. Vaststelling van uiterlijke kenmerken op basis van DNA-materiaal mag alleen plaatsvinden ten behoeve van de opsporing van misdrijven genoemd in artikel 67 lid 1 Sv, oftewel misdrijven waar een maximumstraf voor geldt van ten minste vier jaar (alsmede de andere in dit wetsartikel genoemde misdrijven). Dergelijk onderzoek dient verder uitsluitend gericht te zijn op het bepalen van geslacht en 'ras', waarmee etnisch-geografische herkomst wordt bedoeld, of andere bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) vastgestelde uiterlijk waarneembare kenmerken. Hierbij is vervolgens het voorbehoud aangebracht dat het moet gaan om 'uiterlijk waarneembare persoonskenmerken waarvan met zekerheid kan worden gesteld dat de betrokken persoon daarvan op de hoogte is omdat zij voor een ieder fysiek zichtbaar zijn en die anders dan in de vorm van een bepaald gedrag tot uitdrukking komen' (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 5, p. 10). Erfelijke aandoeningen en ziekten zijn niet per definitie uitgesloten als te onderzoeken kenmerk, mits het gaat om een aandoening waarvan het evident is dat de betrokken persoon daarvan op de hoogte is, waarbij in de wetsgeschiedenis albinisme als voorbeeld wordt genoemd, een 'aandoening' overigens die op dit moment nog niet met voldoende zekerheid uit DNA-materiaal kan worden afgeleid (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 5, p. 10). Daarnaast geldt de restrictie dat het niet mag gaan om kenmerken die

alleen in 'gedrag' naar voren komen, waarmee onder andere een eigenschap als links- of rechtshandigheid uitgesloten lijkt (Koops en Prinsen, 2005). Ten slotte mogen alleen die kenmerken op basis van DNA-materiaal worden vastgesteld die expliciet in de wet of AMvB worden genoemd; het gebruik van niet-genoemde kenmerken is dus verboden. Op dit moment kan alleen het geslacht en met enige mate van waarschijnlijkheid de etnisch-geografische herkomst uit DNA worden afgeleid, wat dus ook de twee enige kenmerken zijn die nu in de wet zijn opgenomen, maar het is mogelijk dat in de toekomst meer uiterlijke eigenschappen genetisch getraceerd kunnen worden (De Knijff, 2004, p. 43; Koops en Prinsen, 2005). In het kader van het onderhavige onderzoek is het nog relevant op te merken dat in de wetsgeschiedenis met betrekking tot de gebruiksdoelen van uit DNA-materiaal af te leiden uiterlijk waarneembare persoonskenmerken nog met nadruk wordt verwezen naar de mogelijkheid om de uitkomsten te gebruiken bij de selectie van te onderzoeken personen in een grootschalig DNA-onderzoek (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 3, p. 2).

De wetgever heeft zich niet expliciet uitgelaten over de toelaatbaarheid van verwantschapsonderzoek. Ook in de wetsgeschiedenis is dit onderwerp niet aan de orde geweest. Waarschijnlijk is tijdens de formulering en behandeling van de wetgeving vooral uitgegaan van DNA-onderzoek dat al dan niet kan uitmonden in een *match*, dat wil zeggen een volledige overeenkomst tussen een spoor en een referentiemonster (een monster afgenomen bij een persoon), en is niet (uitgebreid) stilgestaan bij de mogelijkheden en vooral de consequenties van verwantschapsonderzoek. Wel heeft het College van Procureurs-Generaal (College van PG's) in november 2005 een brief, gericht aan onder andere de hoofdofficieren van justitie, doen uitgegaan met betrekking tot dit onderwerp. De aanleiding was enerzijds dat het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) in voorkomende gevallen opdracht kreeg van het OM om onderzoek te doen naar verwantschapsrelaties, wat concreet neerkomt op de vraag een uitspraak te doen over de mogelijkheid dat een achtergelaten spoor afkomstig is van een naast familielid van een persoon bij wie DNA-materiaal is afgenomen. Anderzijds kwam het voor dat medewerkers van het NFI een mogelijke verwantschapsrelatie *spontaan* ontdekten, dus zonder dat hen dat was verzocht. Het College van PG's stelt in zijn brief dat gericht verwantschapsonderzoek niet is toegestaan. Verder stelt het College van PG's dat uitkomsten van DNA-onderzoek die op verwantschap kunnen wijzen en die spontaan door het NFI worden opgemerkt, door het NFI alleen aan het College van PG's en dus niet aan het betreffende opsporingsteam mogen worden gemeld. Het College van PG's neemt dan vervolgens in overweging of in het specifieke geval het opsporingsteam van deze bevinding op de hoogte gebracht kan worden.

DNA-onderzoek bij verdachten op vrijwillige basis kan plaatsvinden onder gezag van de OvJ of RC en zonder beperkingen wat betreft zwaarte van het

misdrijf of mate van verdenking. DNA-onderzoek op vrijwillige basis kan in beginsel dus bij alle delicten, maar het moet wel gaan om een strafbaar feit voor de opheldering waarvan DNA-onderzoek van belang kan zijn, wat betekent dat sprake is van aangetroffen celmateriaal dat vermoedelijk van de dader afkomstig is. De afname van het lichaamsmateriaal geschiedt door een daartoe opgeleide opsporingsambtenaar en de wijze van afname (wangslijmvlies, bloed of haar) mag bij vrijwillige medewerking door de verdachte zelf worden bepaald. Voor gedwongen afname (een 'bevel tot afname') bij verdachten gelden wel beperkende voorwaarden met betrekking tot zwaarte van het misdrijf en de mate van verdenking; het moet gaan om een misdrijf waarvoor een maximumstraf van ten minste vier jaar geldt (of een ander in artikel 67 lid 1 Sv met name genoemd misdrijf) en tegen de verdachten moeten 'ernstige bezwaren' zijn gerezen. Verder dient de afname van DNA-materiaal ook hier 'in belang van het onderzoek' te zijn. Gedwongen afname van DNA-materiaal, waarvoor zowel een RC als een OvJ een bevel kan geven, vindt plaats door of onder verantwoordelijkheid van een medicus.

In beginsel verloopt het DNA-onderzoek bij verdachten op basis van afgenomen materiaal. Slechts vanwege zwaarwegende redenen en bij misdrijven met een strafdreiging van vier jaar of meer (en bij de andere in artikel 67 lid 1 Sv met name genoemde misdrijven) mag, zonder dat de verdachte daarvan op de hoogte is, celmateriaal van door de verdachte gehanteerde voorwerpen in plaats van afgenomen celmateriaal worden gebruikt.³⁹ Zwaarwegende redenen zijn: de verdachte is overleden of onbereikbaar; de verdachte verzet zich (naar verwachting) hevig tegen afname; of de geheimhouding van het DNA-onderzoek is van strategisch belang, bijvoorbeeld omdat de verdachte tot een groepering behoort en het van belang is te voorkomen dat de leden van deze groepering elkaar informeren (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 6, p. 6).

Verder geldt dat wanneer er sprake is van een spoor of een verdachte in verband met een misdrijf waarvoor een maximumstraf van ten minste vier jaar kan worden opgelegd (of wanneer sprake is van een ander in artikel 67 lid 1 Sv met name genoemd misdrijf), het DNA-profiel in de DNA-databank bij het NFI wordt opgeslagen en (periodiek) vergeleken met de daarin reeds aanwezige en toekomstige DNA-profielen van bij misdrijven aangetroffen sporen.

DNA-onderzoek bij niet-verdachten is uitsluitend mogelijk op vrijwillige basis. Er gelden in dat geval geen voorwaarden met betrekking tot de zwaarte van het misdrijf. Wel moet ook hier sprake zijn van een delict waarbij DNA-onderzoek van belang kan zijn voor de opheldering ervan. Verder kan DNA-onderzoek bij niet-verdachten uitsluitend verlopen via afgenomen materiaal, mag de niet-verdachte zelf de wijze van afname kiezen en wordt zijn DNA-profiel niet opgenomen in en/of vergeleken met

39 Dit is een afbakening van het zogenoemde 'tandenborstelarrest' (zie voetnoot 37).

de databank (tenzij het DNA-profiel van de niet-verdachte overeen blijkt te komen met het daderspoor en de niet-verdachte daardoor als verdachte wordt aangemerkt).

DNA-onderzoek bij veroordeelden is voorgeschreven wanneer de personen in kwestie zijn veroordeeld voor misdrijven met een strafdreiging van ten minste vier jaar (of voor een ander in artikel 67 lid 1 Sv met name genoemd misdrijf). Bij deze categorie van personen vindt DNA-onderzoek uitsluitend plaats op basis van een bevel van een OvJ, wat wil zeggen dat per definitie sprake is van gedwongen afname.⁴⁰

Met betrekking tot de *DNA-databank* heeft de wetgever ervoor gekozen het beheer ervan onder te brengen bij het NFI en niet bij politie. Verder geldt dat profielen van onbekende personen en verdachten worden opgeslagen in de databank en vergeleken met de reeds in de databank aanwezige profielen. Een DNA-profiel van een niet-verdachte mag alleen worden vergeleken met het daderspoor dat is aangetroffen in verband met het desbetreffende strafbare feit. Indien het profiel van de niet-verdachte niet overeenkomt met dat van het daderspoor, wordt het afgenomen celmateriaal vernietigd en het profiel niet in de databank opgeslagen. Is die overeenkomst er wel, dan zal de persoon als verdachte worden aangemerkt en blijft het celmateriaal bewaard en zal het DNA-profiel worden opgeslagen in de databank. Wanneer deze persoon later niet meer als een verdachte wordt beschouwd, bijvoorbeeld omdat hij door de rechter is vrijgesproken, wordt het celmateriaal vervolgens weer vernietigd en het DNA-profiel verwijderd.

4.1.2 Grootschalig DNA-onderzoek

De juridische grondslag voor het uitvoeren van grootschalig DNA-onderzoeken is gelegen in artikel 151a Sv. Dit is met name het geval sinds de inwerkingtreding van de *Wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken*. Sinds deze wijziging wordt in de wet meer expliciet ruimte geboden voor DNA-onderzoek bij niet-verdachten, terwijl de oude wetsteksten waren toegespitst op DNA-onderzoek onder verdachten. In de nota naar aanleiding van het verslag gaat, in antwoord op vragen van Kamerleden, de Minister van Justitie (MvJ) in op de mogelijkheid van een grootschalig DNA-onderzoek, een mogelijkheid die dus wordt geboden door de gekozen formulering van het nieuwe artikel 151a, waarin niet meer uitsluitend wordt gesproken van verdachten.

40 Gedwongen afname – dus afname krachtens een bevel daartoe – houdt in dat de afname gebeurt buiten de wil van de persoon om. Dat de persoon in kwestie in de praktijk geen tegenwerking biedt, staat daar in beginsel los van.

'De leden van de fractie van GroenLinks constateren dat de bewoordingen van het voorgestelde artikel 151a Sv de mogelijkheid openen van DNA-onderzoek aan lichaamsmateriaal dat is afgestaan door niet-verdachten. In de memorie van toelichting heb ik aangegeven dat dergelijk onderzoek op vrijwillige basis onder omstandigheden van groot belang kan zijn, met name als duidelijk is dat de dader van een ernstig delict in een beperkte kring van personen gezocht moet worden. De leden van de fractie van GroenLinks vragen zich in dit verband af wat onder de woorden 'beperkte kring' moet worden verstaan. Biedt artikel 151a Sv bijvoorbeeld de ruimte om een grootscheeps bevolkingsonderzoek te doen zoals de korpschef van Utrecht in het najaar van 1998 voorstelde met het oog op het opsporen van een in die regio actieve serieverkrachter? Het antwoord op deze vraag luidt in beginsel bevestigend. Ingeval derden op vrijwillige basis celmateriaal willen laten afnemen ten behoeve van een op grote schaal opgezet DNA-onderzoek, staat artikel 151a dit toe.' (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 6, p. 44-45)

Het Wetboek van Strafvordering biedt dus een algemene basis voor grootschalig DNA-onderzoek. Voor dit opsporingsinstrument bestaat echter ook een meer specifiek juridisch kader, een juridisch kader bovendien dat al meer dan dertig jaar geleden is ontstaan. Hoewel het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek bij de opheldering van misdrijven relatief nieuw is, gaat de Nederlandse praktijk van het grootschalig inzetten van opsporingsinstrumenten onder niet-verdachten alsmede de wetsgeschiedenis op dit terrein enige decennia terug. In paragraaf 3.1.3 hebben we enkele grootschalige onderzoeken besproken die in de jaren '70 en '80 in Nederland zijn verricht. Omdat deze onderzoeken destijds een maatschappelijk debat op gang hebben gebracht dat relevant is in het kader van de huidige regelgeving, bespreken we een aantal van deze onderzoeken hier nogmaals kort.

In 1974 nodigt de politie de bewoners van het Groningse Blijham in de leeftijd van 12 tot 65 jaar uit voor een schrijfproef. De aanleiding voor het inzetten van dit opsporingsinstrument is een serie ernstige brandstichtingen. Het enige aanknopingspunt in het opsporingsonderzoek naar de dader betreft een met de hand geschreven anonieme brief, waarin nieuwe brandstichtingen worden aangekondigd. De schrijfproef leidt tot de aanhouding van de dader van deze brandstichtingen (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr 49, p. 3). Naar aanleiding van dit grootschalige onderzoek zijn destijds Kamervragen gesteld. In antwoord daarop wijst de toenmalige MvJ met nadruk op de vrijwillige medewerking van de betrokken personen; nadere aanwijzingen aan het OM wat betreft het gebruik van grootschalig opsporingsonderzoek acht hij niet nodig (Kamerstukken II, 1973-1974, aanhangsel, p. 2151). Niet veel later, in 1975, wordt in Rotterdam een grootschalige vingerafdrukkenproef ingezet in een opsporingsonderzoek naar de verantwoordelijke voor een moord op

een taxichauffeur in de wijk Kralingse Veer. In deze ‘Rotterdamse vingerafdrukkenproef’ worden alle mannelijke bewoners in de leeftijd van 15 tot 65 jaar binnen een bepaalde straal rondom de plaats delict, in totaal 589 personen, benaderd met het verzoek om medewerking. Van de 589 benaderde mannen stemde 98% in met het afgeven van vingerafdrukken. In dit geval leidt het grootschalig onderzoek niet tot de aanhouding van de dader. Ook dit opsporingsonderzoek leidt vervolgens tot Kamervragen. Ditmaal stelt de MvJ dat het weliswaar niet mogelijk is om in het algemeen aan te geven wanneer een dergelijk instrument nog evenredig is aan de aard van het delict, maar dat dergelijke, grootschalige, op niet-verdachte personen gerichte onderzoeken in ieder geval wel aan vier criteria moeten voldoen (Kamerstukken II, 1974-1975, aanhangsel, pp. 1079-1080). Deze criteria zijn:

- er is sprake van een zeer ernstig misdrijf dat grote verontrusting onder groepen van de bevolking heeft veroorzaakt;
- er is een aanmerkelijke kans dat de dader zich bevindt in een kleine gemeenschap van personen;
- andere opsporingsmiddelen zijn niet succesvol;
- er moeten strikte waarborgen zijn ter voorkoming van het gebruik van de verkregen gegevens voor enig ander doel.

In 1984 wordt wederom een grootschalige vingerafdrukkenproef ingezet. Dit speelt zich af naar aanleiding van een moord in Stede Broec, een plaatsje in Noord-Holland. Alle mannelijke inwoners tussen de 18 en 45 wordt gevraagd medewerking te verlenen aan het laten afnemen van vingerafdrukken. Het onderzoek resulteert in de aanhouding van de vermoedelijke dader. Tijdens de terechtzitting in deze zaak pleit de advocaat van de verdachte dat het bewijs dat is voortgebracht door dit opsporingsinstrument op niet geoorloofde wijze is verkregen en derhalve niet gebruikt mag worden. De Alkmaarse rechtbank oordeelt echter dat deze opsporingsmethode, gegeven de omstandigheden, niet onrechtmatig is en kwalificeert het bewijs derhalve als rechtmatig verkregen. De rechtbank voert daarbij aan dat het betreffende grootschalige onderzoek niet in strijd is met de beginselen van een goede procesorde aangezien de opsporingsmethode voldoet aan een aantal criteria. De criteria die in de uitspraak worden genoemd, zijn dezelfde als die door de MvJ in 1975 zijn opgesteld (Rechtbank Alkmaar, NJ 1985, 677; Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, p. 3; Poelert, 1989, p. 218).

Geruime tijd nadat de MvJ de genoemde criteria heeft opgesteld, in 2000, ontstaat in de Tweede Kamer opnieuw een discussie over het grootschalig inzetten van een opsporingsinstrument onder niet-verdachten, in dit geval een grootschalig DNA-onderzoek. De aanleiding betreft het opsporingsonderzoek naar de dader van de verkrachting van en moord op een jonge vrouw in 1999. In deze zaak is door de familie van het slachtoffer en misdaadjournalist Peter de Vries voorgesteld om een grootschalig

DNA-onderzoek uit te voeren onder duizenden personen. Dit voorstel wordt afgewezen door het OM. In een brief van de MvJ aan de Tweede Kamer waarin hij ingaat op de keuzen die in dit opsporingsonderzoek zijn gemaakt, kondigt hij aan dat een notitie geschreven zal worden over de wenselijkheid van grootschalige DNA-onderzoeken in het algemeen. Deze *Notitie over grootschalige DNA-onderzoeken* verschijnt in januari 2001. De voorwaarden die daarin worden genoemd komen grotendeels overeen met de criteria die in 1974 zijn opgesteld, waaraan in de notie ook wordt gerefereerd. Volgens de nu geldende voorwaarden vereist de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek onder niet-verdachten:

- dat er sprake is van een zeer ernstig misdrijf dat grote maatschappelijke onrust veroorzaakt;
- dat er geen verdachte is en er geen aanwijzingen meer zijn die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het delict;
- dat het instrument redelijkerwijs kan bijdragen aan de opheldering van het delict. Allereerst moet het aannemelijk zijn dat het aangetroffen spoor een daderspoor betreft dan wel dat het onderzoek van dit spoor een substantiële bijdrage kan leveren aan de opheldering van het delict. Bovendien moeten er sterke, door feiten gestaafde aanwijzingen zijn dat het spoor afkomstig is van een persoon die zich binnen de geselecteerde kring van personen bevindt, zoals bijvoorbeeld in de zaak Yasmina⁴¹, alwaar op grond van sterke feitelijke aanwijzingen kon worden aangenomen dat de betreffende moordenaar uit de buurt afkomstig zou zijn. Voorts dienen de DNA-profielen van het aangetroffen materiaal voldoende onderscheidende kenmerken te bevatten;
- dat de kring van de te onderzoeken personen niet groter is dan in het belang van de waarheidsvinding noodzakelijk is. Daarbij spelen niet alleen de belangen van betrokkenen een rol, maar ook het algemene opsporingsbelang. Zo dient het beslag op de capaciteit van het NFI en de politie zo beperkt mogelijk te zijn om ruimte te houden voor onderzoek in andere (belangrijke) zaken' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, p. 7).

Verder stelt de MvJ in de notitie dat personen die weigeren deel te nemen aan een grootschalig DNA-onderzoek vanwege hun weigering niet als verdachte kunnen worden aangemerkt. Wel kan hun weigering aanleiding zijn om verder onderzoek te doen naar de betreffende personen. Ten slotte

41 Dit betreft een moordzaak in 2000 waarbij het slachtoffer in een vuilniszak tussen huishoudelijk afval is aangetroffen. In het opsporingsonderzoek zijn in de betreffende wijk in eerste instantie alle afvalcontainers en alle gebruikte en ongebruikte vuilniszakken in beslag genomen. Als duidelijk wordt dat op een vuilniszak waarin het stoffelijk overschot is aangetroffen een vingerafdruk is gevonden en in een andere, bij het misdrijf gebruikte vuilniszak een handgeschreven brief, wordt vervolgens aan een deel van de wijkbewoners gevraagd mee te werken aan een vingerafdrukken- en een schrijfproef. Dit leidt, elf dagen na ontdekking van het stoffelijk overschot, tot de aanhouding van de dader (www.om.nl).

wordt in de notitie opgemerkt dat het niet mogelijk is om uitspraken te doen over de wijze waarop de kring van personen die in een grootschalig DNA-onderzoek om medewerking wordt gevraagd, geselecteerd moet worden.

Bezien we de vier criteria in het licht van de juridische basiswaarden die bij de inzet van opsporingsinstrumenten van belang zijn, dan blijkt het volgende. Het als eerste en als vierde genoemde criterium refereren vooral aan de proportionaliteit van het middel van een grootschalig DNA-onderzoek. De tweede voorwaarde is te lezen als een eis met betrekking tot de subsidiariteit. Het doelmatigheidsbeginsel ten slotte komt terug in het derde criterium.

Na deze notitie van de MvJ vaardigt het College van PG's in september 2001 een instructie uit voor de parketten van het OM waarin regels staan omschreven voor het verrichten van, onder andere, grootschalig DNA-onderzoek (College van PG's, 2001).⁴² In de instructie van het College van PG's worden de voorwaarden zoals die zijn omschreven in de notitie van de MvJ overgenomen en op twee punten aangevuld. Ten eerste doet het College van PG's in tegenstelling tot de MvJ wel uitspraken omtrent de selectie van te onderzoeken personen. Deze selectie kan bestaan uit: (een combinatie van) personen die fysiek of sociaal (kennissenkring) in de omgeving van het slachtoffer verkeren; personen die voldoen aan het profiel van de dader (opgesteld op basis van bijvoorbeeld een daderanalyse of tips over het signalement); en personen met soortgelijke antecedenten. Ten tweede meldt de instructie dat een grootschalig DNA-onderzoek uitsluitend is toegestaan met toestemming van het College van PG's. Een grootschalig DNA-onderzoek moet dus worden aangevraagd, waarbij de OvJ moet aangeven waarom de inzet van dit opsporingsinstrument nodig is, hoe en op basis van welke overwegingen de kring van te onderzoeken personen is samengesteld en hoe groot deze kring van personen naar schatting zal zijn (College van PG's, 2001, p. 7).

Overigens gold en geldt ook los van de instructie dat het College van PG's bemoeienis heeft met bepaalde opsporingsonderzoeken. Dit is onder andere het geval bij zogenoemde 'gevoelige' zaken, zaken die in grote maatschappelijke belangstelling staan en belangrijke afbreukrisico's met zich meebrengen. Gegeven de voorwaarde dat inzet van een grootschalig DNA-onderzoek alleen is toegestaan bij de opheldering van een 'zeer ernstig misdrijf dat grote maatschappelijke onrust' veroorzaakt, zijn zaken waarin dit instrument wordt overwogen bijna per definitie 'gevoelig'.

42 Los van het deel dat over grootschalig DNA-onderzoek handelt, worden in deze *Instructie DNA-onderzoek* vooral enkele belangrijke punten uit de wet *Wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken* nog eens benadrukt en schrijft het bovendien voor hoe bepaalde aspecten uit deze wet procedureel en organisatorisch uitgewerkt dienen te worden.

4.1.3 *Wet- en regelgeving in relatie tot de dilemma's van grootschalig DNA-onderzoek*

In paragraaf 3.2 zijn enkele met (grootschalig) DNA-onderzoek samenhangende dilemma's besproken. Hieronder gaan we nog eens expliciet na welke keuzen de wetgever en het College van PG's, hebben gemaakt in deze dilemma's en welke argumenten daarbij een rol hebben gespeeld. Wat betreft de informatie die in DNA-materiaal aanwezig is, het eerste dilemma, mag in een opsporingsonderzoek in beginsel alleen gebruik worden gemaakt van het, verder betekenisloze, numerieke DNA-profiel en bepaalde per AMvB aan te wijzen uiterlijk waarneembare kenmerken, die op dit moment zijn beperkt tot geslacht en etnisch-geografische herkomst. In de wetgeving is de mogelijkheid opengelaten dat op enig moment sommige erfelijke aandoeningen en ziekten worden toegevoegd aan deze twee kenmerken. De wetgever hecht daarbij veel belang aan het 'recht om niet te weten' (Koops en Prinsen, 2005). Vereist is immers dat het moet gaan om een 'aandoening of ziekte (...) waarvan met zekerheid kan worden gesteld dat de betrokken persoon daarvan op de hoogte is omdat hij deze vanaf zijn geboorte heeft en deze voor een ieder zichtbaar is en die anders dan in de vorm van een bepaald gedrag tot uitdrukking komt (...)'. (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 5, p. 10). Daarbij valt het op dat het Downsyndroom wordt uitgesloten als een dergelijke 'aandoening of ziekte'. Het uitsluiten van het Downsyndroom is opmerkelijk omdat dit bij uitstek een aandoening is die vanaf de geboorte zichtbaar is. Bovendien zal tijdens een regulier onderzoek aan een DNA-spoor de aanwezigheid van het chromosoom dat de genetische basis vormt voor het Downsyndroom, vaak naar voren komen. Het is namelijk een van de weinige aandoeningen die vaak ook zichtbaar is in het niet-coderende deel van het DNA dat wordt gebruikt om een DNA-profiel op te maken.⁴³ Hiermee geldt: ook al is een NFI-onderzoeker er niet naar op zoek, hij zal de aanwezigheid van het Downsyndroom in veel gevallen opmerken. Het argument dat tijdens de parlementaire behandeling werd gegeven voor de uitsluiting van dit kenmerk, was dat het naar verwachting geen relevante bijdrage zou kunnen leveren aan de opsporing van misdrijven (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 5, p. 10). Daarmee lijkt er dus van uit te zijn gegaan dat mensen die het Downsyndroom hebben niet bij misdrijven betrokken zijn. Tijdens het schrijven van onderhavige rapportage speelde er echter bij het NFI een concrete casus waarin in DNA-materiaal dat werd onderzocht in verband met een ernstig misdrijf, dit kenmerk werd aangetroffen. In dit specifieke geval bevond dit DNA-materiaal zich op een kledingstuk dat mogelijk door de dader

43 Het Downsyndroom vindt zijn genetische oorsprong op het 21^e chromosoom. Op dit chromosoom ligt een van de tien markers waaruit een volledig DNA-profiel bestaat. Bij mensen die dit syndroom hebben, komt het 21^e chromosoom drie in plaats van twee keer voor.

was gedragen bij het betreffende misdrijf. De NFI-onderzoeker heeft aldus kennis verkregen die hij krachtens de geldende wetgeving niet met het opsporingsteam mag delen.

De wetgeving voorziet niet in expliciete ge- en verboden op het terrein van het verwantschapsonderzoek. Een brief van het College van PG's doet dat wel. Daarin wordt gesteld dat gericht verwantschapsonderzoek niet is toegestaan en dat toevallige uitkomsten uitsluitend aan het College van PG's kenbaar gemaakt mogen worden, dat in voorkomende gevallen zal afwegen of ook het opsporingsteam de betreffende informatie mag verkrijgen.

Wij merken hierbij op dat dit vervolgens de vraag oproept of deelnemers aan DNA-onderzoek vooraf op de hoogte gebracht moeten worden van de mogelijkheid – die er immers is – dat hun deelname consequenties heeft voor familieleden. Op dit moment is het zo dat iemand waarbij DNA-materiaal wordt afgenomen, alleen wordt ingelicht over de gevolgen die de uitkomsten van het onderzoek voor hemzelf kunnen hebben, wat overigens in overeenstemming lijkt met de voor dit punt relevante wetsgeschiedenis: 'Een DNA-onderzoek onder niet-verdachten kan tot de conclusie leiden dat zij het delict of de delicten niet hebben begaan, maar kan ook de consequentie hebben dat een niet-verdachte als verdachte moet worden aangemerkt.(...) Ik vind het van belang dat de verdachte en de derde voorafgaand aan het verlenen van zijn schriftelijke toestemming op de consequenties van zijn medewerking aan een DNA-onderzoek wordt gewezen.' (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 6, p. 40).

Een tweede dilemma van grootschalig DNA-onderzoek is dat het zich richt op niet-verdachten, waarmee enige afstand ontstaat tot de grondslagen van strafrechtelijk onderzoek. De wetgever vindt dit toelaatbaar mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan, die zijn vastgelegd in de besproken 'Notitie over grootschalige DNA-onderzoeken'. Een belangrijke voorwaarde is dat het instrument alleen wordt ingezet bij ernstige delicten (proportionaliteit). Verder mag de kring van te onderzoeken personen niet groter zijn dan noodzakelijk en dient de selectie van de personen plaats te vinden op grond van door feiten gestaafde aanwijzingen. Maar bovenal is een dergelijke verruiming 'slechts aanvaardbaar (...) omdat de betrokkene vrijwillig meewerkt' (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 3, p. 3). De verruiming van het bereik van strafrechtelijk onderzoek, dat het instrument van grootschalig DNA-onderzoek met zich meebrengt, vindt zijn legitimiteit dus vooral in het feit dat de geselecteerde personen vrijwillig meewerken. Daarnaast wordt in de 'Notitie over grootschalige DNA-onderzoeken' tegenover het nadeel dat niet-verdachten in strafrechtelijk onderzoek worden betrokken, ook nog een voordeel geplaatst, namelijk dat het ook in het belang van de vrijwillig meewerkende personen zelf is als zij, als 'potentiële verdachten', worden uitgesloten van daderschap (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 49, p. 5).

Met betrekking tot het moment waarop een grootschalig DNA-onderzoek ingezet kan worden, het derde dilemma, geldt dat de subsidiariteitseis niet

heel absoluut is geformuleerd. De 'Notitie over grootschalige DNA-onderzoeken' biedt ruimte om het instrument te gebruiken in situaties waarin er nog wel andere opsporingsmogelijkheden zijn, maar de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek een grote efficiëntiewinst zou opleveren. De in deze notitie als tweede genoemde voorwaarde waaraan voldaan moet zijn alvorens een grootschalig DNA-onderzoek kan worden ingezet, luidt immers: (...) 'er geen verdachte is en er geen aanwijzingen meer zijn die met een *redelijke inzet van middelen* een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het delict' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 49, p. 7; cursivering WODC). Dit element komt eveneens terug in twee in deze notie genoemde voordelen van grootschalig DNA-onderzoek: 'Grootschalig DNA-onderzoek kan een verdachte opleveren die anders als zodanig niet of *minder snel* in beeld zou zijn gekomen'; en: 'Voorts kan het gebruik van dit middel in sommige gevallen wellicht *efficiënter* zijn dan het nog maandenlang doorrechercheren met een groot researchteam' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 49, p. 5; cursiveringen WODC). In de instructie die het College van PG's heeft uitgebracht en waarin instructies over (grootschalig) DNA-onderzoek worden gegeven aan de parketten, worden deze genoemde voordelen niet overgenomen. Omdat daarnaast in de instructie het grootschalig DNA-onderzoek een '*laatste redmiddel*' wordt genoemd en wordt gesteld dat in aanvragen om toestemming voor de inzet van dit instrument aangegeven moet worden '(...) waarom er *geen ander opsporingsmiddel voorhanden* is om de dader te kunnen aanwijzen' – dus zonder de toevoeging 'met redelijke inzet van middelen' – lijkt de subsidiariteits-eis in de instructie van het College van PG's iets zwaarder te zijn aangezet (College van PG's, 2001, p. 7; cursiveringen WODC).

We zagen al eerder dat het voor de wetgever bij grootschalige DNA-onderzoeken een cruciaal gegeven is dat de niet-verdachten vrijwillig hun medewerking verlenen. Deze vrijwilligheid, die het vierde dilemma van grootschalig DNA-onderzoek vormt, komt op verschillende plekken in de wetgeving en de wetsgeschiedenis terug, onder andere met betrekking tot de wijze waarop lichaamsmateriaal verkregen dient te worden. Om eventuele onduidelijkheid over het vrijwillige karakter van het afstaan van DNA-materiaal door niet-verdachten te voorkomen, stelt de wetgever bij DNA-onderzoek onder deze categorie van personen verplicht dat hun toestemming in een schriftelijke verklaring wordt vastgelegd en dat het onderzoek uitsluitend plaatsvindt op afgenomen materiaal. Het gebruik van ander materiaal, afgevangen dan wel afgegeven, is niet toegestaan omdat het alleen bij afgenomen materiaal zeker is dat de persoon in kwestie van tevoren zijn toestemming heeft gegeven (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 6 en 9).^{44,45}

44 Verder heeft het gebruik van afgenomen materiaal zoals gezegd als voordelen dat het vaak een kwalitatief beter DNA-profiel oplevert en dat er meer zekerheid bestaat over de identiteit van de donor van het materiaal (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 9).

45 In reactie op Kamerleden die voorstellen om bij niet-verdachten ook DNA-onderzoek toe te staan op basis van niet-afgenomen materiaal, stelt de MvJ dat een dergelijke werkwijze wel eens de bereidheid tot

Een consequentie van de vrijwilligheid op grond waarvan geselecteerde personen in een grootschalig DNA-onderzoek meewerken, is zoals gezegd dat de mogelijkheid bestaat dat een aantal niet-verdachten besluit die medewerking niet te verlenen, wat het opsporingsteam voor de vraag stelt hoe het met deze 'weigeraars' om moet gaan. Poelert constateerde al in 1988 naar aanleiding van de destijds uitgevoerde grootschalige opsporingsonderzoeken in onder andere Blijham (handschriftonderzoek), Rotterdam en Stede Broec (beide een vingerafdrukkenproef), dat de positie van weigeraars en de houding van de politie jegens hen problematisch is (Poelert, 1988, p. 219). Wat zegt de wetgeving op dit punt? Daarin geldt primair dat een persoon geen verdachte kan worden op basis van het feit dat hij weigert mee te werken aan het onderzoek. Mensen kunnen alleen verdachte worden op basis van feiten en omstandigheden die uit opsporingsinformatie naar voren komen. Wel kan het weigeren door een niet-verdachte aanleiding zijn om nader onderzoek te doen naar deze persoon.⁴⁶ De uitkomsten van dit aanvullende onderzoek kunnen in beginsel wel leiden tot de conclusie dat het betreffende individu als verdachte moet worden aangemerkt. Verder geldt dat de politie terughoudend moet zijn met het verschillende keren benaderen van dezelfde persoon teneinde hem alsnog tot medewerking over te halen (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, p. 7). Hoewel de wetgeving er niet expliciet op ingaat, lijkt, gezien de voorwaarde dat DNA-onderzoek bij niet-verdachten op basis van afgenomen materiaal moet plaatsvinden omdat dan duidelijk is dat de persoon toestemming heeft gegeven, het afnemen van DNA-materiaal bij familie van een weigeraar om deze alsnog uit te kunnen sluiten, in ieder geval niet in overeenstemming met de *geest* van de wet. Bovendien heeft zoals gezegd het College van PG's een brief doen uitgaan waarin nadrukkelijk wordt gesteld dat gericht verwantschapsonderzoek niet is toegestaan. Wat betreft de mogelijke sociale druk tot medewerking die de vrijwilligheid in een grootschalig DNA-onderzoek in gevaar kan brengen, merkt de wetgever ten slotte op dat het feit dat een persoon mogelijk een dergelijke druk voelt, niets af doet aan de vrijwilligheid waarmee hij zijn medewerking verleent (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, p. 7).

4.2 Wetgeving, regelgeving en uitvoeringspraktijk in het buitenland

In deze paragraaf gaan we na in hoeverre de wet- en regelgeving omtrent (grootschalig) DNA-onderzoek in de ons omringende landen – te weten België, Duitsland en Engeland en Wales – afwijkt van de Nederlandse situatie. Voordat we specifiek ingaan op grootschalig DNA-onderzoek,

medewerking aan grootschalige DNA-onderzoeken onder druk kan zetten (Kamerstukken II, 1998-1999, 26 271, nr. 9, p. 5).

46 Bij dit nader onderzoek mag de politie, zolang de weigeraar de status van niet-verdachte heeft, uiteraard geen opsporingsinstrumenten inzetten die alleen maar tegen verdachten mogen worden gebruikt.

bespreken we in paragraaf 4.2.1 twee belangrijke aspecten van de wet- en regelgeving in deze landen omtrent DNA-onderzoek in het algemeen, die relevant zijn in dit kader.⁴⁷ In de eerste plaats gaan we in op de vraag wat er wettelijk is vastgelegd over het gebruik van de in DNA-materiaal aanwezige informatie; mag er ook worden gezocht naar mogelijke bloedverwanten van de donor van een spoor en mag uit aangetroffen DNA-materiaal informatie worden afgeleid over de uiterlijke kenmerken, geografische herkomst of erfelijke aandoeningen van de donor? In de tweede plaats concentreren we ons op de vraag of wettelijk is vastgelegd van wie DNA-materiaal mag worden afgenomen om dit te vergelijken met aangetroffen sporen materiaal en of personen tot het afstaan van hun DNA kunnen worden gedwongen. In paragraaf 4.2.2 komt de specifieke wet- en regelgeving in de genoemde buitenlandse met betrekking tot grootschalig DNA-onderzoek aan de orde. In paragraaf 4.2.3 ten slotte bespreken we deze wet- en regelgeving nog eens in relatie tot de afweging die een rol speelt bij veel keuzes op het terrein van het strafrecht, namelijk de afweging tussen bescherming van de persoonlijke levenssfeer enerzijds en het belang van de bestrijding van de misdaad anderzijds.

4.2.1 DNA-onderzoek in Engeland en Wales, België en Duitsland

DNA-onderzoek

Zowel in Nederland als in de ons omringende landen wordt uit aangetroffen celmateriaal standaard een DNA-profiel opgesteld dat bestaat uit tien merkers en het geslachtskenmerk. Uiteraard is het niet altijd mogelijk om een volledig DNA-profiel op te maken en wordt soms volstaan met een partieel DNA-profiel, met een profiel van het Y-chromosoom, of met een mitochondriaal profiel. Als men niet direct verdachten op het oog heeft, kan het DNA-profiel van het aangetroffen celmateriaal vergeleken worden met de DNA-profielen die zijn opgenomen in de nationale databank. Zowel in Nederland als in de ons omringende landen zijn in de DNA-databanken alleen autosomale DNA-profielen opgenomen. Mitochondriale of Y-chromosomale profielen kunnen dus niet vergeleken worden met de profielen in de databank.

Net als in Nederland bestaan er ook in België, Duitsland en Engeland en Wales geen expliciete wettelijke ge- of verboden wat betreft *verwantschapsonderzoek*. In België zijn tot op heden slechts twee grootschalige DNA-onderzoeken uitgevoerd (zie paragraaf 4.2.2). Over de toepassing van verwantschapsonderzoek in deze gevallen of bij DNA-onderzoek in het algemeen, is niets bekend. Voor Duitsland en Engeland en Wales geldt

⁴⁷ Voor een vollediger overzicht van de wet- en regelgeving omtrent DNA-onderzoek in de genoemde landen, verwijzen we naar Van den Heuvel en collega's (2005) die onlangs een rechtsvergelijkende studie hebben verricht naar bestaande regelingen en praktijken met betrekking tot het toepassen van DNA-onderzoek in de strafrechtelijke keten.

dat het gebruik van verwantschapsinformatie in de praktijk niet wordt geschuwd (Sauter, 2003; Van den Heuvel e.a., 2005) Verwantschapsonderzoek kan plaatsvinden aan de hand van individuele monsters, maar in Engeland en Wales het kan ook worden gedaan met gebruikmaking van de DNA-databank.

In Nederland, Duitsland en België wordt bij het vergelijken van een spoor met de profielen in de DNA-databank alleen gezocht naar volledige overeenkomsten tussen het profiel van een aangetroffen spoor en de profielen in de DNA-databank. In Engeland en Wales kan dit vergelijkingsonderzoek nog een stap verder gaan. Als de standaardvergelijkingen geen match opleveren en het misdrijf ernstig is, mag in Engeland en Wales ook worden gezocht naar gedeeltelijke gelijkenissen tussen het DNA-profiel van aangetroffen sporenmateriaal en de DNA-profielen van personen in de DNA-databank. Een grote overeenkomst tussen het profiel van een spoor en een persoon kan erop wijzen dat dit spoor afkomstig is van een bloedverwant van die betreffende persoon. Op deze wijze wordt gezocht naar mogelijke ouders of kinderen van de donor van het spoor en naar mogelijke broers of zussen van deze donor. De lijst met potentiële familieleden die zo'n verwantschapsonderzoek oplevert gaat naar de politie. Er is door de ACPO (*Association of Chief Police Officers*, een onafhankelijke organisatie van politieofficieren die zich bezighoudt met de ontwikkeling van de politiedienst(en) in Engeland, Wales en Noord-Ierland) en de FSS (*Forensic Science Service*, het Britse equivalent van het NFI) een *code of practice* opgesteld voor de politie, met richtlijnen die dienen om te voorkomen dat een te grote inbreuk wordt gemaakt op de persoonlijke levenssfeer van mensen die opgenomen zijn in de databank en van de mensen die uit zo'n familiaal onderzoek naar voren komen. Verwantschapsonderzoeken worden alleen uitgevoerd als er sprake is van een ernstig misdrijf. Voorts zijn er een aantal regels aan de hand waarvan beoordeeld kan worden of de zaak voor een verwantschapsonderzoek in aanmerking komt: er moet in principe een volledig DNA-profiel worden aangetroffen op de plaats delict en er moet een aanzienlijke kans zijn dat dit profiel afkomstig is van de dader van het misdrijf. Voorts moet er aanvullende informatie over de dader voorhanden zijn die gebruikt kan worden om prioriteringen aan te geven in de lijst van mogelijke verwanten van de donor die uit verwantschapsonderzoek naar voren komt. De resultaten van een familiale toets kunnen gebruikt worden bij het zoeken naar de dader, hetzij door de mogelijke verwanten van de donor die uit de zoektocht naar voren komen openlijk te benaderen, hetzij door een grootschalig DNA-onderzoek te verrichten onder de bloedverwanten van personen die uit de zoektocht in de databank naar voren zijn gekomen in de hoop dat de donor zich onder hen bevindt.⁴⁸

48 Zie hierover The National DNA Database Annual Report 2004/5; Major Crime Department of Hampshire Constabulary (2006); Williams (2004).

Wat betreft het gebruik van *informatie die in DNA-materiaal aanwezig is omtrent uiterlijk waarneembare kenmerken*, geldt het volgende. In Duitsland en België is het alleen toegestaan uit het niet-coderende gedeelte van het DNA-materiaal het geslacht van de donor te bepalen. Feitelijk vormt deze geslachtsbepaling een onderdeel van het standaard-profiel. In Engeland en Wales is het evenals in Nederland wel toegestaan om uit zowel het coderende als het niet-coderende gedeelte van het DNA informatie af te leiden over de uiterlijke kenmerken van de donor van dit materiaal. In Engeland en Wales bestaat hiervoor geen wettelijk kader. In de praktijk blijkt men aangetroffen sporen daar het meest uitgebreid te analyseren (Van den Heuvel e.a., 2005; Major Crime Department of Hampshire Constabulary, 2006). Men leidt niet alleen uiterlijke kenmerken, zoals de kans op rode haren en de vermoedelijke etnisch-geografische afkomst van de dader af uit het DNA. Ook wordt er onderzoek gedaan naar zeldzame allelen (Bieber e.a., 2006; Paoletti e.a., 2006). Als er zo'n zeldzaam allel wordt gevonden, kan in de DNA-databank gezocht worden naar andere personen met een dergelijk allel. Deze informatie kan dan gebruikt worden om bijvoorbeeld na te gaan of het zeldzame allel relatief veel voorkomt in een bepaald geografisch gebied en indien mogelijk wordt deze informatie gebruikt om de dader op te sporen.

DNA-onderzoek bij verdachten en niet-verdachten

Als men een verdachte op het oog heeft, wil men het aangetroffen DNA-materiaal uiteraard eerst vergelijken met het profiel van deze verdachte persoon. Soms hoeft hiertoe alleen een gerichte opdracht gegeven te worden aan het forensisch laboratorium, omdat het profiel van deze persoon al is opgeslagen in de DNA-databank, maar in veel gevallen moet de verdachte daartoe eerst zijn DNA-materiaal afstaan. Zowel in Nederland als in de ons omringende landen is het mogelijk verdachten te dwingen DNA-materiaal af te staan. Wel zijn er verschillen wat betreft de ernst van het misdrijf waarbij gedwongen DNA-afname is toegestaan. In Nederland kan een verdachte worden gedwongen celmateriaal af te staan als hij verdacht wordt van een misdrijf waarbij voorlopige hechtenis is toegestaan. Dit geldt voor misdrijven met een strafdreiging (maximale straf) van ten minste vier jaar (en voor de andere in artikel 67 lid 1 Sv genoemde misdrijven). In België is afname onder dwang mogelijk als een persoon wordt verdacht van een misdrijf met een strafdreiging van ten minste vijf jaar. In Duitsland en in Engeland en Wales worden er geen specifieke eisen gesteld aan het misdrijf waarvan iemand wordt verdacht. In Engeland en Wales wordt van iedereen die aangehouden wordt voor een *recordable offence*⁴⁹ een DNA-profiel vastgesteld en opgenomen in

49 Een overtreding die geregistreerd wordt in het Nationale Politiesysteem. In Engeland en Wales vallen ook relatief geringe overtredingen in deze categorie, zoals wildplassen en bedelen.

de databank. In België en Duitsland mag alleen DNA-materiaal worden afgenomen in het kader van een concreet opsporingsonderzoek waarbij sporenmateriaal is aangetroffen.

Ook kan het nodig zijn aangetroffen celmateriaal te vergelijken met het DNA-profiel van het slachtoffer of van andere personen die mogelijk hun sporen hebben achtergelaten op de plaats delict om het aangetroffen sporenbeeld goed te kunnen interpreteren. In elk van de genoemde landen is het toegestaan om verdachten en andere personen (niet-verdachten) te vragen vrijwillig celmateriaal af te staan ten behoeve van een concreet onderzoek waarbij sporenmateriaal is aangetroffen. In Nederland kunnen in zo'n geval alleen verdachten tot het afstaan van DNA-materiaal worden gedwongen. In België en Duitsland is het ook mogelijk niet-verdachten, waaronder slachtoffers en 'getuigen', hiertoe te dwingen. Uiteraard moet er dan wel sprake zijn van een concreet opsporingsonderzoek waarbij sporenmateriaal is aangetroffen dat mogelijk aan een van hen toebehoort en moet het onderzoek nodig zijn om de waarheid te achterhalen. Voorts gelden dezelfde regels die ook voor gedwongen afname bij verdachten gelden. De Engelse wetgeving is het minst helder op dit punt. De Engelse wet staat toe alle mensen waarvan vermoed wordt dat ze *betrokken zijn* bij een *recordable offence*⁵⁰ te dwingen DNA-materiaal af te staan mits onderzoek aan dit celmateriaal ertoe zal bijdragen de betrokkenheid van deze persoon te bevestigen of te weerleggen. Het is duidelijk dat 'betrokkenheid' ruimer is dan een verdachte, maar het begrip is niet helder omschreven. In de praktijk lijken slachtoffers en getuigen echter niet zonder meer gedwongen te worden DNA-materiaal af te staan tenzij ze als verdachte worden aangemerkt.

Evenals in Nederland mag in Engeland en Wales en in Duitsland ook gebruik worden gemaakt van 'niet afgenomen celmateriaal' of *covert sampling*. Op dit punt biedt het juridisch kader in deze landen meer mogelijkheden dan in Nederland. In Duitsland is het toegestaan niet-afgenomen materiaal te verzamelen van verdachten van misdrijven waar minimaal een jaar gevangenisstraf op staat. Hiervoor is toestemming van de rechter vereist.

In Engeland en Wales moet de politie toestemming hebben van een politiechef om niet-afgenomen materiaal te verzamelen en te gebruiken, maar er is verder geen wetgeving die toeziet op deze methode. In de praktijk lijkt *covert sampling* alleen bij verdachten te worden toegepast. In België is het niet toegestaan om heimelijk buiten een verdachte om diens DNA-materiaal te verzamelen (De Smet, 2003; Van den Heuvel e.a., 2005).

50 Zie voetnoot 49.

4.2.2 *Grootschalig DNA-onderzoek in Engeland en Wales, België en Duitsland*

In alle genoemde landen is het mogelijk om mensen te vragen vrijwillig DNA-materiaal af te staan ten behoeve van de opsporing, mits er bij het misdrijf dat men onderzoekt menselijk celmateriaal is aangetroffen dat mogelijk van de dader afkomstig is (conform het Nederlandse artikel 151a Sv). Net zo min als in Nederland zijn er in deze landen voorwaarden gesteld aan de aard van het delict waarbij dit is toegestaan. De mate waarin deze wettelijke mogelijkheid in de praktijk wordt gebruikt om *grootschalige* DNA-onderzoeken uit te voeren, verschilt echter van land tot land. In Engeland en Wales, en ook in Duitsland is van meet af aan gebruikgemaakt van deze mogelijkheid. In beide landen is in 1989 het eerste grootschalige DNA-onderzoek verricht. In België echter wordt in de praktijk nauwelijks gebruikgemaakt van de mogelijkheid om grotere groepen personen aan een DNA-onderzoek te onderwerpen (Allemeersch, 2005; Van den Heuvel e.a., 2005).

Grootschalig onderzoek in België

De Belgische wetgeving lijkt niet aan een grootschalig DNA-onderzoek in de weg te staan. In de memorie van toelichting op de Belgische DNA-wet heeft de wetgever duidelijk aangegeven dat DNA-onderzoek in een vroeg stadium van het onderzoek mag worden aangewend, omdat met DNA-onderzoek 'foute denkpistes' kunnen worden voorkómen (De Smet, 2003). DNA biedt de mogelijkheid om in een vroeg stadium in de opsporing uitsluitsel te krijgen over de mogelijke betrokkenheid van personen bij een misdrijf, zonder dat men daarvoor hoeft over te gaan tot meer belastende opsporingsmethoden, zoals langdurige ondervragingen, confrontatie, observatie of het aftappen van telefoonverkeer (De Smet, 2003; Allemeersch, 2005). De wetgever is er echter ook duidelijk over dat deze benadering niet mag leiden tot disproportionele toepassingen, waarbij als voorbeeld van een onevenredige toepassing wordt genoemd een lokale verkrachtingszaak waarin de politie zou overgaan tot het onderwerpen aan een DNA-onderzoek van de hele mannelijke dorpsbevolking (Allemeersch, 2005). Volgens de Belgische wet hoeft het DNA-onderzoek niet te worden beperkt tot personen tegen wie al aanwijzingen van schuld bestaan, maar het mag ook niet gebruikt worden om een klopjacht op de dader te houden. Of zoals De Smet (2003) stelt: 'Het parket mag via de techniek van DNA-onderzoek wel vissen naar de dader, maar mag daarbij geen grote netten gebruiken'. Volgens Allemeersch (2005) biedt deze negatieve omschrijving – waarin wel wordt aangegeven wat er niet kan, maar niet wat er wel kan – geen enkele houvast. Zij stelt dat het Belgische wettelijke kader meer mogelijkheden biedt tot het verrichten van grootschalig DNA-onderzoek dan op dit moment in de praktijk worden gebracht. In die Belgische uitvoeringspraktijk zijn

tot op heden voor zover bekend twee grootschalige DNA-onderzoeken verricht.⁵¹

Grootschalig DNA-onderzoek in Engeland en Wales

In Engeland en Wales hebben de afgelopen tien jaar (1995 tot en met 2005) 328 grootschalige DNA-onderzoeken plaatsgevonden. Daar waren in totaal 87.601 personen bij betrokken, wat het gemiddelde aantal deelnemers op 267 brengt.⁵² Het grootste aantal deelnemers in een onderzoek bedraagt zo'n 4.500. Het merendeel van de zaken betreft zedendelicten en moordzaken, maar de methode wordt soms ook toegepast bij overvallen en bij andere zaken waarin van grootschalige vergelijkingen heil wordt verwacht. Vanwege de vrijwillige basis waarop DNA-materiaal wordt afgenomen, is er officieel geen ondergrens voor de ernst van een delict om in aanmerking te komen voor een grootschalig onderzoek. Tot op heden is er geen juridisch kader voor dit grootschalige onderzoek. Wel is er in januari 2006 een uitgebreide handleiding opgesteld met richtlijnen voor de inzet en uitvoering van deze methode: *'A practotioners guide to intelligence-led mass screening'* (Major Crime Department of Hampshire Constabulary, 2006). Uit deze richtlijnen blijkt dat het grootschalige DNA-onderzoek in Engeland en Wales wordt gezien als een gangbare opsporingsmethode bij ernstige en moeilijk oplosbare zaken. Niet als een laatste redmiddel, maar juist als een economische manier om grote groepen mensen snel vrij te pleiten en potentiële verdachten te identificeren (Bletterman, 2004). De criteria om een grootschalig DNA-onderzoek toe te passen zijn vooral van praktische en minder van juridische aard. Op grond van kosten-batenoverwegingen wordt geadviseerd om grootschalige onderzoeken vooral bij ernstige gewelds- en zedendelicten uit te voeren, maar het wordt aan de politie overgelaten om dit soort afwegingen te maken. Een grootschalig DNA-onderzoek wordt hier niet gezien als een grote inbreuk op de burgerlijke vrijheden (Bletterman, 2004). In Engeland en Wales maakt men in de gebruikte terminologie een onderscheid tussen *mass screens* die zich richten op een weinig selectieve groep personen en *intelligence-led screens* die meer focussen op een selecte groep personen die aan de hand van opsporingsinformatie wordt geselecteerd.^{53,54}

51 In een geval ging het om de opsporing van een persoon die dreigbrieven verstuurde naar aanleiding van het dragen van een hoofddoek door een van de medewerkers van een bedrijf (Van den Heuvel e.a., 2005, pp. 59). Een andere zaak betrof de opsporing van de dader van een moord net buiten een discotheek (Allemeersch, 2005).

52 Informatie over de praktijk van het grootschalige onderzoek in Engeland en Wales is afkomstig van Paul Davis en andere medewerkers van The Forensic Science Service, Fiona Irving van de West-Midlands Police, Robin Williams van de University of Durham, Lynn Fereday van de Home Office – Forensic Science & Pathology Unit, Ian Shaw van het Centre for Forensic Investigation – University of Teesside en de Central Police Training and Development Authority (Engeland & Wales).

53 Zie Major Crime Department of Hampshire Constabulary (2006); Schuller e.a. (2001): hoofdstuk 7.

54 Wij merken hierbij op dat in de praktijk in alle grootschalige DNA-onderzoeken opsporingsinformatie wordt gebruikt.

Overigens komen deze richtlijnen, die vooral uit praktisch oogpunt zijn opgesteld door politie en forensisch lab, verrassend aardig overeen met de Nederlandse richtlijnen die daarnaast ook op juridische gronden zijn gestoeld:

- er moet sprake zijn van een ernstig misdrijf;
- er moet een aanzienlijke kans zijn dat het aangetroffen spoor afkomstig is van de dader;
- het onderzoek kan pas plaatshebben als het onderzoek op en rond de plaats delict en rond het slachtoffer volledig is afgerond, omdat de informatie die uit het opsporingsonderzoek naar voren komt essentieel is om tot een kring van personen te kunnen komen;
- er wordt geadviseerd om niet alleen aan de hand van opsporingsinformatie, maar eventueel ook aan de hand van een geografisch of psychologisch profiel tot een specifieke selectie van personen te komen en prioriteringen aan te geven in deze selectie;
- deelnemers moeten schriftelijke toestemming geven voor een vrijwillig DNA-onderzoek.

Wat betreft de waarborgen voor de personen die benaderd worden om aan het DNA-onderzoek deel te nemen, vinden we echter duidelijke verschillen met de Nederlandse situatie. In de eerste plaats wat betreft de wijze waarop de weigeraars worden behandeld. In Engeland en Wales lijkt de mogelijkheid om van een weigeraar een verdachte te maken groter dan in Nederland. In de richtlijnen uit 2006 zijn hiervoor de volgende regels opgesteld:

- als een persoon zijn medewerking weigert, moet hij nogmaals worden benaderd door de recherchechef. Indien nodig kan zijn raadsman hierbij aanwezig zijn;
- als de persoon blijft weigeren kan de leider van het onderzoek besluiten over de verdere stappen. Dit kan zijn dat de persoon de TIE-status krijgt (hetgeen staat voor *Trace, Interview and Eliminate*, en in de praktijk betekent dat de persoon zeer grondig wordt doorgelicht). Het verdere onderzoek kan dan gronden geven om de persoon te elimineren als mogelijke dader, of om hem aan te houden;
- als de persoon is aangehouden kan hij gedwongen worden zijn DNA af te staan;
- het is niet de bedoeling dat alle weigeraars zonder meer worden aangehouden. Hoewel de wet het toestaat van alle arrestanten DNA af te nemen en dit dus een verleidelijke optie is, is deze werkwijze in het verleden op veel kritiek gestuit.

Maar ook voor de vrijwillige deelnemers betekent deelname aan een grootschalig DNA-onderzoek in Engeland een grotere inbreuk op de privacy dan in Nederland. In de eerste plaats wordt het DNA-materiaal van vrijwilligers in Engeland en Wales niet alleen gebruikt voor één-op-

éénvergelijkingen met een aangetroffen spoor. Men leidt uit dit vrijwillig afgestane materiaal ook informatie af over mogelijke familiebanden tussen de vrijwillige deelnemer en de donor van het spoor. In de tweede plaats kunnen vrijwillige deelnemers er sinds 2001 in toestemmen dat hun DNA-materiaal niet alleen wordt gebruikt voor het onderzoek waarvoor ze zijn benaderd, maar dat het tevens wordt opgenomen in de DNA-databank ten behoeve van toekomstig onderzoek. Dit is een besluit waarop de vrijwilliger – als het eenmaal is genomen – nooit meer terug kan komen. Ondanks het feit dat mensen door DNA-materiaal af te staan niet alleen informatie over zichzelf, maar ook over hun familieleden prijsgeven, is de bereidheid om aan grootschalige onderzoeken deel te nemen in Engeland en Wales groot. Er blijken nauwelijks weigeraars te zijn en 47% van de deelnemers aan een grootschalig onderzoek stemt er bovendien in toe dat het afgenomen DNA-materiaal wordt opgenomen in de DNA-databank, en gebruikt wordt ten behoeve van toekomstig onderzoek. Of de mensen die hiermee instemmen zich realiseren dat ze daarmee ook informatie over hun familieleden prijsgeven en toevoegen aan de databank is de vraag. Overigens moet hierbij worden aangetekend dat mensen die niet van harte meedoen aan een grootschalig DNA-onderzoek zich hier in de praktijk niet gemakkelijk aan kunnen onttrekken. Weigeraars worden al snel als mogelijke verdachten aangemerkt en veel intensiever bij het onderzoek betrokken dan mensen die vrijwillig hun DNA-materiaal afstaan. Voor een aantal mensen zal de vrijwillige deelname aan het DNA-onderzoek wellicht een keuze zijn tussen twee kwaden.

Grootschalig DNA-onderzoek in Duitsland

Zoals gezegd is ook in Duitsland het eerste grootschalige DNA-onderzoek in 1989 verricht. In deze zaak werd een groep van 92 mannen verzocht DNA-materiaal af te staan en met dit onderzoek werd de dader van de moord op twee jonge vrouwen geïdentificeerd (Heitborn en Steinbild, 1990). Het aantal personen dat bij een grootschalig DNA-onderzoek wordt betrokken loopt in Duitsland op tot – in het meest extreme geval – 17.900 personen. Sauter (2003) inventariseerde aan de hand van een vragenlijst hoeveel grootschalige DNA-onderzoeken er in Duitsland zijn uitgevoerd. Van de zestien *Landeskriminalämter* (deelstaten) deden er elf mee aan zijn onderzoek. In die elf deelstaten hebben tot en met medio 2003, voor zover de respondenten konden nagaan, 69 grootschalige DNA-onderzoeken plaatsgevonden. Omdat een centrale registratie van de inzet van dit opsporingsinstrument ontbreekt en omdat over vijf deelstaten geen gegevens beschikbaar zijn, is het waarschijnlijk dat in werkelijkheid een groter aantal keren gebruik is gemaakt van dit opsporingsinstrument.⁵⁵

55 Gezien het relatief grote aantal mensen dat aan de door Sauter gevonden en beschreven onderzoeken deelnam (het gemiddelde aantal deelnemers ligt rond de 1500) is het voorstelbaar dat de kleinere onderzoeken niet als een 'DNA-massentest' zijn geïnterpreteerd of dat de ondervraagde personen zich vooral de omvangrijke onderzoeken konden herinneren.

Voor 49 van de 69 grootschalige DNA-onderzoeken kon worden nagegaan hoeveel personen erbij betrokken waren. Aan deze 49 onderzoeken hadden gemiddeld ruim 1.500 personen deelgenomen. De bandbreedte was echter nogal groot. Zo liep in vier zaken het aantal deelnemers aan het DNA-onderzoek op tot meer dan 10.000 personen. In Duitsland wordt dit opsporingsinstrument vooral bij ernstige moord- en zedenzaken ingezet en sporadisch bij delicten als overvallen, pyromanie, bombrieven, het lekken van belangrijke politie-informatie en bij het identificeren van de ouders van aangetroffen vondelingen of babylijkjes.

Sauter (2003) beschrijft vijf zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek werd georganiseerd terwijl er geen dader-DNA was aangetroffen op de plaats delict. In deze zaken werd met behulp van het DNA-materiaal van het slachtoffer gezocht naar de daders van babymoorden en van kinderen die te vondeling waren gelegd. Omdat verondersteld werd dat deze kinderen door een naaste verwant om het leven waren gebracht of te vondeling waren gelegd, en de identiteit van de slachtoffers niet bekend was, werd met behulp van een grootschalig DNA-onderzoek aan de hand van het DNA-profiel van het kind gezocht naar personen die verwant konden zijn aan dit kind. De DNA-monsters van de vrijwillige deelnemers werden dus onderzocht op verwantschap met het slachtoffer om zodoende zowel de identiteit van het slachtoffer vast te kunnen stellen als te zoeken naar de dader.

Recentelijk werd in een Duitse zaak een grootschalig DNA-onderzoek verricht terwijl er slechts enkele merkers van het autosomale DNA-profiel van de vermoedelijke dader konden worden vastgesteld. Deze *cold case*-zaak was gericht op de opsporing van de dader die op brute wijze een zevenjarig meisje had verkracht en vermoord. Op het lichaam van dit meisje was een schaamhaar aangetroffen waaruit onder meer een mitochondriaal DNA-profiel kon worden opgemaakt. Hoewel mitochondriaal DNA allerminst tot een enkele individu te herleiden is, werd met een combinatie van dit mitochondriale DNA-profiel en een aantal autosomale DNA-merkers de donor van de aangetroffen sporen gezocht en gevonden in een groep van 2.335 vrijwillige deelnemers (Szibor e.a., 2006). Tot voor kort was er in Duitsland geen specifiek juridisch kader voor het toepassen van een grootschalig DNA-onderzoek. De Duitse praktijk leidde tot zeer veel discussie omtrent subsidiariteit, proportionaliteit en vrijwilligheid.⁵⁶ Uit de discussies blijkt dat er in deze Duitse *DNA-massentests* vaak grote groepen niet-verdachten werden betrokken, terwijl er volgens velen nauwelijks sprake was van een zorgvuldige en weloverwogen selectie. Men achtte het daarom noodzakelijk om tot wetten of regels te komen waarmee '*Massentests ins Blaue hinein*' zouden kunnen worden

56 Zie: Stellungnahme des ULD zur Novellierung der DNA-Analyse im Strafverfahren (2005) www.datenschutzzentrum.de; Positionspapier des ULD zur Durchführung molekulargenetischer Reihenuntersuchungen (2003) (www.datenschutzzentrum.de); Van den Heuvel e.a. (2005).

voorkómen. Voorts was men van mening dat de methode vaak voortijdig werd ingezet voordat men andere minder ingrijpende opsporingsmid-delen had uitgeprobeerd. De meeste discussies hadden echter betrekking op de kwestie van vrijwilligheid en de wijze waarop weigeraars werden behandeld. Mensen die hun medewerking aan een grootschalig onder-zoek weigerden, werden vaak alsnog gedwongen hun DNA-materiaal af te staan op grond van paragraaf 81c van de *Strafprozeßordnung*. In dit wetsartikel wordt gesteld dat niet-verdachten ('getuigen' en anderen) gedwongen kunnen worden hun DNA-materiaal af te staan als dit noodzakelijk is om de waarheid te kunnen achterhalen. Ook werden weigeraars geregeld als verdachte aangemerkt vanwege hun weigering, zodat ze vervolgens op grond van hun status als verdachte gedwongen konden worden DNA-materiaal af te staan (Van den Heuvel e.a., 2005). Met name deze onduidelijkheid over de juridische positie van de weige-raars heeft in 2005 tot een wetswijziging geleid waarmee het grootschalig DNA-onderzoek een wettelijke basis heeft gekregen in paragraaf 81h van de *Strafprozeßordnung*. Deze wet lijkt sterk op de Nederlandse richtlijnen uit 2001 en geeft aan:

- voor welke misdrijven een grootschalig DNA-onderzoek is toegestaan, namelijk voor misdrijven tegen het leven, de lichamelijke integriteit, de persoonlijke vrijheid en de seksuele zelfbeschikking;
- dat de personen die geselecteerd worden voor een grootschalig DNA-onderzoek aan bepaalde kenmerken moeten voldoen waaraan vermoedelijk ook de dader voldoet;
- dat het aantal personen dat hiervoor wordt geselecteerd in redelijke verhouding moet staan tot de ernst van het misdrijf;
- dat dit onderzoek enkel kan plaatsvinden op bevel van de rechter, dat op schrift dient te worden gesteld en waarin duidelijk is aangeduid en gemotiveerd aan welke kenmerken de geselecteerde personen moeten voldoen;
- dat personen alleen met hun schriftelijke instemming mee kunnen doen aan een grootschalig DNA-onderzoek en dat dit DNA-onderzoek enkel tot doel heeft het DNA-materiaal van deze personen te vergelijken met het DNA-profiel van het celmateriaal dat bij dit misdrijf werd aan-getroffen;
- dat de DNA-gegevens van deze personen onverwijld vernietigd moeten worden als ze niet meer nodig zijn voor de waarheidsvinding en dat hiervan proces-verbaal moet worden opgemaakt;
- dat de te onderzoeken personen er schriftelijk over geïnformeerd dienen te worden dat deze maatregel slechts met hun vrijwillige mede-werking mag worden uitgevoerd, dat het afgenomen lichaamsmateriaal uitsluitend voor het onderzoek naar het bovenbedoelde ernstige feit mag worden gebruikt, dat het zal worden vernietigd zodra het voor het onderzoek niet meer nodig is en dat het verkregen DNA-profiel niet in de databank zal worden opgeslagen.

4.2.3 *Grootschalig DNA-onderzoek – opsporingsbelang versus bescherming van de persoonlijke levenssfeer*

In het zoeken naar een balans tussen enerzijds het beschermen van de maatschappelijke veiligheid – en daarmee dus het opsporingsbelang – en anderzijds het bescherming van de persoonlijke levenssfeer, maken de ons omringende landen keuzen die op een aantal punten verschillen van de Nederlandse situatie. In Engeland en Wales prevaleert het opsporingsbelang in een aantal opzichten boven de belangen van individuele burgers die bij het opsporingsproces worden betrokken: grootschalige DNA-onderzoeken worden relatief vroeg in het opsporingsproces ingezet en de methode wordt gezien als een economische manier om grote groepen mensen snel vrij te pleiten en potentiële verdachten te identificeren. Wel wordt de groep personen die bij een grootschalig DNA-onderzoek wordt betrokken zoveel mogelijk ingeperkt en worden er zo mogelijk prioriteringen aangebracht in de groep, maar deze werkwijze is eerder ingegeven door economische belangen, dan om te voorkomen dat te veel niet-verdachte personen bij het onderzoek worden betrokken. Betrokken worden bij een opsporingsonderzoek en benaderd worden voor een vrijwillige DNA-afname wordt niet gezien als een grote inbreuk op de persoonlijke levenssfeer. Indien er geen opsporingsinformatie voorhanden is om de groep in te perken worden *zeer* grootschalige DNA-onderzoeken nuttig en nodig geacht.

Ook wat betreft de private informatie die het DNA in zich draagt, het gebruik van vrijwillig afgestaan DNA-materiaal ten behoeve van andere onderzoeken en de wijze waarop met weigeraars wordt omgegaan, heeft het opsporingsbelang duidelijk meer gewicht dan de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van individuele burgers. Men wijst de vrijwilligers expliciet op het belang van een grote DNA-databank en zet vrijwilligers ertoe aan hun DNA-materiaal hierin op te laten nemen ten behoeve van toekomstig onderzoek. Bovendien tracht men uit deze DNA-profielen additionele opsporingsinformatie af te leiden over mogelijke verwantschappen. Voorts worden mensen die weigeren mee te werken ertoe overgehaald toch hun DNA-materiaal af te staan, of ze worden het onderwerp van een zeer intensief opsporingsonderzoek, waarna ze vaak alsnog worden gedwongen hun DNA-materiaal af te staan.

Voordat de meest recente wetswijziging in Duitsland van kracht was, werd in Duitsland in een aantal opzichten eveneens meer waarde gehecht aan het opsporingsbelang dan in Nederland. Wat betreft het aantal niet-verdachte personen dat bij een opsporingsonderzoek werd betrokken overtroffen de Duitse onderzoeken zelfs de Britse *mass screens*. En ook wat betreft de wijze waarop met weigeraars werd omgegaan was de situatie vergelijkbaar. Alleen wat betreft de private informatie die DNA-sporen in zich dragen is men in Duitsland altijd terughoudender geweest dan in Engeland en Wales en in Nederland. In Duitsland mag enkel het

niet-coderende deel van het DNA-materiaal worden gebruikt in de opsporing.

Hoe de situatie nu, na de laatste wetswijziging, in de praktijk verloopt, is nog niet te overzien, maar zoals gezegd lijkt de Duitse wetgeving inzake grootschalige DNA-onderzoeken nu sterk op de Nederlandse wetgeving. Met dit nieuwe wettelijke kader verschuift de balans weer wat naar de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Zo mag het grootschalig DNA-onderzoek alleen nog worden ingezet bij een beperkte groep misdrijven en moet de groep te selecteren vrijwilligers duidelijk omschreven en gemotiveerd worden. Dit zal het onderzoeken van hele grote groepen niet-verdachten tegengaan. Bovendien kunnen weigeraars niet meer zomaar worden gedwongen hun DNA-materiaal af te staan als er geen concrete aanwijzingen voor hun betrokkenheid bestaan. Anders dan in Nederland is in de Duitse wet niets opgenomen over het moment waarop een grootschalig DNA-onderzoek zou moeten worden ingezet. Of het in Duitsland is toegestaan om verwantschapsinformatie uit het DNA af te leiden is niet duidelijk. In de nieuwe wet is opgenomen dat DNA-onderzoek enkel tot doel heeft 'het DNA-materiaal van de vrijwillige deelnemer te vergelijken met het DNA-profiel van het celmateriaal dat bij dit misdrijf werd aangetroffen', maar of dit betekent dat bij vergelijkingen ook gezocht mag worden naar verwantschappen of dat er alleen naar volledige overeenkomsten mag worden gezocht, wordt hierbij niet geëxpliciteerd. Aangezien over het verrichten van verwantschapsonderzoek in Duitsland nauwelijks discussie is ontstaan, veronderstellen we dat de wetgever niet heeft getornd aan de Duitse traditie om verwantschapsinformatie in de opsporing te benutten.

Zoals gezegd is men in België het meest terughoudend in het uitvoeren van grootschalige DNA-onderzoeken. DNA-onderzoek wordt hier wel gezien als een efficiënte en weinig belastende manier om snel uitsluitsel te kunnen krijgen over de mogelijke betrokkenheid van personen bij een misdrijf. Het verrichten van een DNA-onderzoek wordt dus niet gezien als een grote inbreuk op iemands persoonlijke levenssfeer. Onderwerp worden van een opsporingsonderzoek is hier echter duidelijk voorbehouden aan personen tegen wie concrete aanwijzingen voor betrokkenheid bij een misdrijf bestaan. Men is dus zeer terughoudend in het vergroten van het bereik van een opsporingsonderzoek en het betrekken van grote groepen niet-verdachte personen hierbij. Daarmee kent men in België duidelijk meer waarde toe aan het beschermen van de persoonlijke levenssfeer van de burgers dan in Nederland en in de andere genoemde landen. In paragraaf 5.6 (subparagraaf 5.6.3) gaan we bij de bespreking van de opbrengsten van grootschalig DNA-onderzoek verder in op de inzet van dit instrument in het buitenland.

5 Het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek in de praktijk

5.1 Toelichting op het WODC-onderzoek en overzicht van uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken in Nederland

5.1.1 *Selectie van zaken, dataverzameling en de presentatie van de onderzoeksgegevens*

Voor onderhavig onderzoek van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) zijn, voor zover bekend, alle grootschalige DNA-onderzoeken bestudeerd die tot nu in Nederland zijn uitgevoerd. In totaal blijkt dit instrument in veertien zaken te zijn ingezet. Deze veertien zaken vormen de kern van de dataverzameling in dit onderzoek en het grootste deel van de verkregen inzichten in het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek is op deze zaken gebaseerd. Voordat we inhoudelijk op de zaken ingaan, volgt eerst een toelichting op de selectie ervan, de dataverzameling die heeft plaatsgevonden en de wijze waarop we het materiaal presenteren.

Ten behoeve van de selectie van de zaken is in eerste instantie bij het Parket-Generaal (PaG), alwaar het College van Procureurs-Generaal (College van PG's) is gevestigd, nagegaan in welke zaken het betreffende opsporingsinstrument is ingezet. Dit resulteerde in twaalf opsporingsonderzoeken. Vervolgens is ook door het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) geïnterviewd of er nog meer zaken waren waarin op grote schaal DNA-vergelijkingen met niet-verdachten hebben plaatsgevonden. Dit heeft twee extra zaken opgeleverd. Voor een van deze zaken geldt dat deze nooit formeel of informeel als grootschalig DNA-onderzoek is aangemeld bij het College van PG's. Aangezien in deze zaak wel aan een relatief groot aantal niet-verdachten is gevraagd DNA-materiaal af te staan, is deze zaak wel meegenomen in ons onderzoek. Voor de andere zaak is volgens het opsporingsteam wel toestemming aan het College van PG's gevraagd en gekregen.

Bij het verzamelen van informatie over deze opsporingsonderzoeken is van de volgende bronnen gebruikgemaakt. Ten eerste is dossieronderzoek verricht. Voor twaalf van de veertien zaken is zowel het dossier bestudeerd dat aanwezig is op het PaG alsook het dossier dat het NFI over deze zaak heeft aangelegd. Bij de twee door het NFI aangeleverde zaken is alleen het NFI-dossier bestudeerd. Wat betreft de inhoud van de dossiers geldt het volgende. De dossiers bij het PaG bestaan vooral uit communicatie tussen enerzijds de (hoofd)officier van justitie (OvJ) onder wie de betreffende zaak valt en anderzijds het College van PG's dan wel medewerkers van het PaG. Deze dossiers bevatten vooral brieven, e-mails en naar aanleiding van telefoongesprekken opgestelde notities die handelen over het betreffende opsporingsonderzoek in het algemeen en het DNA-onderzoek in het bijzonder. Veel van deze stukken zijn opgesteld in het kader van een aanvraag, respectievelijk een reactie op een aanvraag, voor toestem-

ming voor een grootschalig DNA-onderzoek. De NFI-dossiers bestaan hoofdzakelijk uit rapportages van dit instituut aan het opsporingsteam, doorgaans de OvJ, waarin verslag wordt gedaan van het verrichte DNA-onderzoek in een zaak.

Ten tweede is voor alle veertien zaken, nadat contact is opgenomen met de relevante OvJ's, schriftelijk een vragenlijst (zie bijlage 2) afgenomen bij de politiefunctionarissen die onderdeel uitmaken/uitmaakten van de desbetreffende opsporingsteams. Veelal is de vragenlijst voorgelegd aan de teamleider. De informatie die dit heeft opgeleverd, is in een derde ronde van gegevensverzameling vervolgens uitgediept in interviews met politiefunctionarissen en een OvJ (zie bijlage 3). Voor drie zaken is dat gebeurd in face-to-face interviews, voor elf zaken in telefonische interviews.

Naast de vrij diepgaande informatie die is verzameld over deze veertien zaken, zijn meer summiere gegevens verkregen over nog acht opsporings-onderzoeken. Over deze zaken is, aan de hand van een face-to-face interview en telefonische contacten, globale informatie verzameld bij de betreffende OvJ en/of politiefunctionaris en voor een deel ook bij het NFI. Het betreft enerzijds zaken, door NFI of politie aangeleverd, waarbij het in eerste instantie niet helemaal duidelijk is of deze als grootschalig DNA-onderzoek gezien moeten worden. Bepaalde aspecten van deze zaken bieden echter wel relevante informatie omtrent de omstandigheden waaronder en de wijze waarop opsporingsteams (grootschalig) DNA-onderzoek uitvoeren. Anderzijds betreft het zaken die desgevraagd zijn aangeleverd als zijnde een zaak die in beginsel in aanmerking zou komen voor inzet van een grootschalig DNA-onderzoek, maar waarbij dat (uiteindelijk) niet is gebeurd. Naar dergelijke zaken waarbij geen gebruik is gemaakt van een grootschalig DNA-onderzoek, is gezocht om goed inzicht te krijgen in de afwegingen die een rol spelen bij de inzet van dit instrument. Het zoeken naar dergelijke opsporingsonderzoeken is gedaan door tijdens contacten met politiefunctionarissen over zaken waarin wel grootschalig DNA-onderzoek is ingezet, steeds te vragen of zij kennis hadden van relevante opsporingsonderzoeken waarbij dit instrument niet is toegepast. Ook andere sleutelpersonen bij politie en het NFI zijn benaderd met deze vraag.

Al met al is dus over 22 opsporingsonderzoeken informatie verzameld. Hiervan zijn er veertien intensief bestudeerd en acht vooral op hoofdpunten. Het merendeel van de onderzoeksbevindingen is gebaseerd op deze veertien 'kernzaken'. Daar waar relevant zal ook informatie over de overige acht zaken aan bod komen.

Naast de genoemde gegevensverzameling die betrekking heeft op concrete opsporingsonderzoeken, heeft in de laatste fase van het onderzoek nog een interview plaatsgevonden dat vooral in het teken stond van meer algemene, niet zaakspecifieke problematiek met betrekking tot het instrument van grootschalig DNA-onderzoek. Dit interview is afgenomen bij de ex-voorzitter van het College van PG's, die in functie was op het moment dat in veel van de aldaar aangeleverde zaken beslissingen zijn genomen door het

Tabel 1 Overzicht van in Nederland uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken

Periode waarin delict is gepleegd	
1983-1994	5
1995-1999	3
2000-2004	6
Totaal	14
Cold case	
Ja	5
Nee	9
Totaal	14
Type delict	
(zeden)Moord	11
Verkrachting	2
Brandstichting en bedreiging	1
Totaal	14
Aantal afgenomen monsters	
Niet-verdachten*	4.600
Overig:	
Verdachten	32
Niet-verdachten overig**	37
Totaal	4.669
Status zaak	
Lopend	6
Afgerond met veroordeling verdachte	5
Afgerond met verdachte***	1
Opgelegd	2
Totaal	14

Bron: opsporingsteams/bewerking WODC

* Exclusief twaalf personen bij wie in een opsporingsonderzoek twee keer DNA is afgenomen.

** Personen, zoals (familieleden van) slachtoffers en politiemedewerkers, bij wie uitsluitend tot afname van DNA-materiaal is overgegaan om de aard van op het plaats delict aangetroffen sporenmaterialia te beoordelen.

*** In deze zaak kwam de verdachte pas na zijn overlijden in beeld bij het opsporingsteam. DNA-onderzoek heeft uitgewezen dat het DNA-profiel van deze persoon overeenkomt met het op de plaats delict aangetroffen spoor.

College van PG's.

Tot slot een opmerking over de presentatie. De opsporingsonderzoeken die in deze studie centraal staan, worden niet bij naam genoemd en komen zoveel als mogelijk geanonimiseerd aan de orde. Dit brengt met zich mee dat de specifieke opsporingsonderzoeken ook nergens in hun

geheel worden besproken; steeds krijgen afzonderlijke fasen of aspecten van de zaken aandacht. De achtergrond van deze geanonimiseerde presentatie is tweeledig. Ten eerste is een aantal zaken nog niet afgerond, wat een reden is om terughoudend te zijn in het bespreken van een individuele casus. Ten tweede heeft ons onderzoek niet tot doel afzonderlijke opsporingsonderzoeken in evaluerende, dat wil zeggen beoordelende, zin met elkaar te vergelijken.

5.1.2 Overzicht van uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken in Nederland

Tabel 1 bevat een totaaloverzicht van de veertien opsporingsonderzoeken die de kern van onze dataverzameling vormen. Deze veertien opsporingsonderzoeken vormen zoals gezegd het totaal aan tot nu toe in Nederland uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken.⁵⁷ In de tabel zijn verschillende kenmerken van de zaken weergegeven, maar om zojuist genoemde redenen worden deze kenmerken niet tegen elkaar afgezet.

Vier van de genoemde veertien zaken betreffen zogenoemde *cold cases*; opsporingsonderzoeken naar onopgeloste misdrijven die na jarenlang te hebben stilgelegen weer worden gestart. Daarnaast betreft een zaak een heropening van een opsporingsonderzoek dat aanvankelijk met de veroordeling van verdachten was afgesloten maar, jaren na deze veroordeling, weer is heropend omdat deze verdachten in een herzieningsprocedure zijn vrijgesproken. In totaal zijn vijf van de veertien zaken dus een voortzetting of een herstart van een opsporingsonderzoek dat in het verleden al eens heeft plaatsgevonden. Eventueel DNA-onderzoek dat in deze zaken in het verleden is verricht, dus voordat het opsporingsonderzoek opnieuw werd gestart, is wel geïnventariseerd maar verder niet meegenomen in ons onderzoek en wordt ook niet weergegeven in cijfermatige overzichten in deze publicatie (zoals tabel 1). Het DNA-onderzoek dat in deze vijf zaken in 'het verleden' is uitgevoerd is overigens relatief beperkt.⁵⁸ Ook voor de interviews over deze zaken geldt dat zij gehouden zijn bij de opsporingsteams die bij de nieuw gestarte opsporingsonderzoeken betrokken waren en dat ze betrekking hadden op het onderzoek dat door deze *cold case*-teams werd verricht. De reden hiervoor is ten eerste dat informatie over de oudere fasen van deze vijf zaken veel moeilijker of niet (volledig) niet te vinden is, omdat de administratie vaak moeilijk te achterhalen of afwezig is en omdat

57 Omdat er op dit moment geen afgebakende juridische definitie is van het begrip *grootschalig DNA-onderzoek*, is het niet mogelijk om met een *vooraf* gegeven scheidslijn onderscheid te maken tussen dit type van DNA-onderzoek enerzijds en 'normale' DNA-onderzoeken anderzijds. Dit brengt met zich mee dat een aantal opsporingsonderzoeken door anderen wellicht wel respectievelijk niet als grootschalig DNA-onderzoek zouden worden aangemerkt (zie paragraaf 5.3.1).

58 Als de aantallen afgenomen monsters uit de oudere fasen van deze vijf opsporingsonderzoeken wel worden meegenomen, dan komt het totaal, inclusief verdachten, op 4.766 in plaats van 4.669.

politied medewerkers vaak niet meer in hun oude functie werkzaam zijn (zie hierover Van Leuken, 2001). Ten tweede zijn eventueel te verkrijgen gegevens over onderzoeken die meer dan tien jaar geleden hebben plaatsgevonden minder betrouwbaar dan gegevens over recente onderzoeken, omdat respondenten veel verder in hun geheugen moeten graven voor deze informatie.

Tabel 1 laat zien dat de delicten waarop de veertien bestudeerde opsporingsonderzoeken betrekking hebben tussen 1983⁵⁹ en 2004 hebben plaatsgevonden. Het grootschalig DNA-onderzoek dat in deze zaken is verricht, heeft zich echter recenter afgespeeld. In één zaak startte het grootschalige DNA-onderzoek in 1999. In de andere dertien zaken startten men met dit onderzoek in 2000 of later.

Wat betreft het peilmoment van ons onderzoek, het meest recente moment waarop de verzamelde informatie betrekking heeft, geldt het volgende. Voor de acht zaken die zijn afgerond of opgelegd is de stand van zaken bekend zoals die geldt ten tijde van het (voorlopige) einde van het betreffende opsporingsonderzoek; de informatieverzameling is op dit punt voor deze zaken dus volledig. Voor de zes opsporingsonderzoeken die nog lopen, ligt het peilmoment in december 2005/januari 2006.

Grootschalige DNA-onderzoeken richten zich uitsluitend op niet-verdachten. In tabel 1 zijn voor de volledigheid echter ook de aantallen verdachten opgenomen waarbij in deze zaken DNA is afgenomen.

Wat betreft de niet-verdachten geldt nog het volgende. In bepaalde zaken is het opsporings-team van oordeel dat bijvoorbeeld een (deel)selectie van tientallen of honderden niet-verdachten waarbij DNA is afgenomen niet tot het grootschalig DNA-onderzoek behoort, wat samenhangt met de wijze waarop een grootschalig DNA-onderzoek in de praktijk wordt gedefinieerd (zie paragraaf 5.3.1). Aangezien het in alle gevallen om niet-verdachten gaat die zijn geselecteerd omdat de politie vermoedt dat de dader in de betreffende kring van personen aanwezig is, ligt het ons inziens zowel inhoudelijk alsook voor het overzicht voor de hand om alleen onderscheid te maken tussen verdachten enerzijds en niet-verdachten anderzijds, waarbij de laatstgenoemden dan onder het grootschalig DNA-onderzoek vallen. Deze tweedeling hebben we in tabel 1 aangevuld met een 'restcategorie' niet-verdachten die bestaat uit mensen, voornamelijk (familieleden van) slachtoffers en politied medewerkers, bij wie het zeker is dat afname van DNA-materiaal alleen heeft plaatsgevonden om te bepalen of op de plaats delict aangetroffen sporen al dan niet als daderspoor beschouwd moeten worden.⁶⁰ Voor alle veertien grootschalige

59 Binnen de categorie van misdrijven uit 1983-1994 heeft slechts één misdrijf zich afgespeeld in de jaren tachtig. Dit betrof een zaak waarin één en dezelfde dader in 1983 een verkrachting heeft gepleegd en in 1986 een slachtoffer heeft verkracht en vermoord. De andere vier zaken uit deze categorie vonden plaats in 1991, 1992, 1993 en 1994.

60 We lichten dit toe met een voorbeeld. Stel dat er in een woonhuis een moord plaatsvindt op een man. De echtgenote van de man treft, wanneer zij thuiskomt uit haar werk, het lichaam van het slachtoffer

DNA-onderzoeken tezamen bestond deze categorie uit 37 personen. Wanneer we in deze publicatie spreken over personen die in grootschalig DNA-onderzoek worden betrokken, doelen we daarmee, tenzij anders vermeld, steeds op de ‘hoofdcategorie’ niet-verdachten (de 4.600 in tabel 1), waarvan de genoemde 37 dus zijn uitgesloten. Deze hoofdcategorie duiden we in het vervolg simpelweg aan met ‘niet-verdachten’.

5.2 De keuze voor de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek

5.2.1 In welke zaken wordt een grootschalig DNA-onderzoek ingezet?

Delicten

Een van de vier voorwaarden waaraan voldaan moet zijn alvorens een grootschalig DNA-onderzoek kan worden ingezet, is dat er ‘sprake is van een zeer ernstig misdrijf dat grote maatschappelijke onrust veroorzaakt’ (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, pp. 7). Grootschalig DNA-onderzoek is dus voorbehouden aan opsporingsonderzoeken die zich richten op zware misdrijven.

De veertien zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek is ingezet, zijn dan ook alle als zodanig – ‘zeer ernstig’ – te beschouwen. In elf gevallen heeft het opsporingsonderzoek betrekking op een moordzaak, twee keer gaat het om (seriematige) verkrachting en een keer om brandstichting en bedreiging. Het aandeel van zedenzaken is echter groter dan deze aantallen doen vermoeden; in maar liefst tien van de elf moordzaken is tevens sprake van (waarschijnlijk) een (poging tot) verkrachting of aanranding of eventueel van een mogelijk vrijwillig seksueel contact voorafgaande aan de moord. In tien gevallen gaat het dus (waarschijnlijk) om een zogenoemde zedenmoord. De andere, elfde, moordzaak betreft een roofmoord. In de twee zaken waarin ‘alleen’ een verkrachting heeft plaatsgevonden, is in beide gevallen sprake van meerdere slachtoffers. Voor de brandstichtings- en bedreigingszaak ten slotte geldt dat gedurende een lange periode er een hele reeks van, bovendien in ernst toenemende, misdrijven heeft plaatsgevonden.

aan. In eerste instantie hurkt ze naast haar man neer op zoek naar levenstekens en vervolgens belt ze het alarmnummer. Wanneer de gearriveerde medische dienst constateert dat de man overleden is, vindt er sporenonderzoek plaats. Op en rond het lichaam worden bloed, haren en speeksel aangetroffen, die naar het NFI worden overgebracht voor DNA-onderzoek. Aangezien het mogelijk is dat dit lichaamsmateriaal, vooral de haren en het speeksel, niet van de dader afkomstig is maar van het slachtoffer, zijn vrouw, de politiefunctionarissen of het medisch personeel, dient ook van hen het DNA-profiel vastgesteld te worden zodat een vergelijking kan worden gemaakt met het DNA-profiel van de aangetroffen sporen. Indien deze vergelijking uitwijst dat het materiaal niet van het slachtoffer of zijn vrouw afkomstig is en ook niet door hulpverleners is achtergelaten, is mogelijkerwijs sprake van een daderspoor. Overigens gaat een dergelijke redenering natuurlijk alleen op als de betreffende personen – in dit voorbeeld de echtgenote en het politie- en medisch personeel – bij voorbaat volledig uitgesloten kunnen worden als dader.

De gepercipieerde ernst van een misdrijf kan behalve aan het delict zelf ook aan andere dimensies worden afgelezen. De verontwaardiging die bijvoorbeeld een zeden- of levensdelict oproept, kan mede afhankelijk zijn van persoonskenmerken van het slachtoffer. Voor een beschrijving van de achtergrond daarvan, kunnen we aanhaken bij de *Just World Hypothesis* (Lerner, 1980, Van Koppen en Hessing, 2002). Volgens deze hypothese geloven mensen in het algemeen in een rechtvaardige wereld, een wereld waarin mensen krijgen wat ze verdienen en onschuldige mensen dus geen erge dingen overkomt. Omdat personen van een zeer lage of juist hoge leeftijd doorgaans sterker worden geassocieerd met 'onschuld' en 'weerloosheid' dan mensen van meer 'middelbare' leeftijd, zal een moord op een kind of een bejaarde een grotere aanslag betekenen op het geloof in een rechtvaardige wereld en daarmee meer afschuw oproepen van het publiek (en aandacht krijgen in de media) dan de gewelddadige dood van een 40-jarige. In de veertien door ons bestudeerde zaken zijn in alle gevallen delicten tegen personen gepleegd; moord, verkrachting of bedreiging. Bij een aantal zaken is sprake van meerdere slachtoffers. Kijken we naar de leeftijd van deze slachtoffers, dan gaat het drie keer om een bejaarde vrouw. In negen zaken is het (een van de) slachtoffer(s) jonger dan 25 jaar, waarbij vijf maal sprake is van (een) minderjarig(e) slachtoffer. De twee overige opsporingsonderzoeken richten zich op misdrijven met een slachtoffer van 'middelbare' leeftijd.⁶¹ Behalve dat de zaken wat betreft delict en voor het merendeel ook wat betreft leeftijd van het slachtoffer als ernstig gelden, is bij in ieder geval twee moordzaken tevens sprake van extreem geweld.

Omdat het in alle veertien zaken om zeer ernstige misdrijven gaat, wordt aan de opheldering ervan veel belang gehecht. Dat het opsporen van de daders van deze misdrijven belangrijk wordt gevonden, blijkt voor vier zaken ook uit het feit dat het een zogenoemde *cold case* betreft. Als een zaak niet een zekere prioriteit heeft, wordt het opsporingsonderzoek, jaren nadat het delict heeft plaatsgevonden, immers niet opnieuw gestart.

Sporen

Het gebruik van een grootschalig DNA-onderzoek om de dader van een misdrijf op te sporen, heeft alleen zin als er sprake is van een zowel technisch als tactisch adequaat daderspoor. Een spoor is *technisch* adequaat wanneer het een zodanig onderscheidend vermogen heeft dat aan een overeenkomst tussen het profiel van een spoor en het DNA-profiel

61 Dat het vaak gaat om zaken met jonge slachtoffers, hangt overigens voor een deel samen met de wijze waarop sommige zaken bij de opsporingsteams zijn aangeleverd. Twee zaken zijn namelijk voorbereid en aangeleverd door het Landelijk Team Kindermoorden (LTK). Dit LTK is in 2001 opgericht en heeft zich over een aantal tot dan toe onopgehelderde moorden en verdwijningen op/van kinderen gebogen. Het LTK, dat inmiddels niet meer bestaat, heeft zelf geen concrete opsporingshandelingen uitgevoerd. De werkwijze van het LTK was erop gericht per zaak te bepalen of de heropening van een opsporingsonderzoek zinvol kon zijn en zo ja daartoe een plan van aanpak op te stellen.

van een persoon, met een grote mate van waarschijnlijkheid de conclusie kan worden verbonden dat het spoor afkomstig is van de persoon in kwestie. Het onderscheidend vermogen van een spoor wordt bepaald door het aantal zogenoemde 'merkers' dat het profiel bevat en door de zeldzaamheid van de allelen waaruit deze merkers zijn opgebouwd. De huidige Nederlandse standaard voor het bepalen van DNA-profielen is de SGM+ (Second Generation Multiplex +) set van merkers, bestaande uit tien merkers en een bepaling van het geslachtskenmerk. Een DNA-profiel geldt op dit moment als 'volledig' wanneer het uit deze elf merkers bestaat. Gedeeltelijke profielen, dat wil zeggen profielen die bestaan uit minder merkers, kunnen echter wel degelijk van belang zijn in een opsporingsonderzoek. Omdat ook met een kleiner aantal merkers het aantal theoretisch mogelijke combinaties zeer groot is, kan een gedeeltelijk profiel namelijk nog steeds een vrij unificerend resultaat opleveren. Wil aan een DNA-profiel voldoende bewijskracht worden ontleend, dan moet het ten minste zes merkers bevatten (Stol e.a., 2005, p. 25) of minder merkers met een zeldzame typering.

Van de veertien door ons onderzochte zaken, bevat het daderspoor in twaalf gevallen een volledig profiel. Bij twee zaken gaat het om een gedeeltelijk profiel. Een onvolledig profiel heeft niet alleen een kleinere bewijswaarde, maar kan tevens als complicatie met zich meebrengen het niet mogelijk is om het op geautomatiseerde wijze te vergelijken met de reeds in de databank opgenomen DNA-profielen. Hiervan is in elk geval sprake bij één van de twee zaken. Een dergelijke vergelijking moet dan 'handmatig' plaatsvinden en zal daarom veel minder vaak worden herhaald dan automatische vergelijkingen.⁶² Wat betreft de volledigheid van de DNA-profielen van de aangetroffen sporen merken we nog op dat in de vier *cold case*-zaken en het heropende onderzoek, DNA-sporen zijn gebruikt die in de eerdere fase van het betreffende opsporingsonderzoek – dus voordat het een *cold case* of heropende zaak werd – niet (in de hoedanigheid van DNA-spoor) beschikbaar waren dan wel een minder bruikbaar profiel opleverden. Deze nieuwe of opgewaardeerde DNA-sporen, die voornamelijk zijn verkregen door verbeterde technieken, boden de betreffende opsporingsteams nieuwe, meer of minder belangwekkende, onderzoeksmogelijkheden.

De *tactische* waarde van een spoor refereert aan de mate van waarschijnlijkheid dat een aangetroffen spoor afkomstig is van de dader. De tactische waarde heeft met andere woorden betrekking op de inhoudelijke interpretatie van een spoor in termen van de relatie tussen het betreffende lichaamsmateriaal enerzijds en het delict anderzijds. Hoe zeker is het bijvoorbeeld dat de huidcellen die, in het geval van een moordzaak, zijn gevonden onder de nagels van het slachtoffer of een aangetroffen bloeddruppel op zijn kleding, zijn achtergelaten door de moordenaar?

62 Deze herhaling is nodig omdat er continu nieuwe profielen worden toegevoegd aan de databank.

Of hoe waarschijnlijk is het dat het sperma dat aanwezig is in het lichaam van een gedode vrouw afkomstig is van degene die haar heeft gedood? Het zal niet verbazen dat voor alle veertien zaken geldt dat het opsporingsteam er min of meer van overtuigd is dat de betreffende sporen dadersporen zijn. Bij moorden met een zedencomponent, waarbij sperma en/of een schaamhaar is aangetroffen, wordt het door het betreffende opsporingsteam zeer waarschijnlijk geacht dat de donor van het sperma (of schaamhaar) ook de dader is van de moord. In een aantal gevallen wordt deze gedachte versterkt door andere sporen, bijvoorbeeld bloed dat van dezelfde persoon afkomstig blijkt te zijn, of door het feit dat min of meer vaststaat dat het sperma is gedoneerd op dezelfde plaats als waar het slachtoffer is vermoord. De stelligheid waarmee de betreffende sporen als daderspoor worden beschouwd, is echter niet in alle gevallen even groot. Zo gaat in één zaak de teamleider er wel van uit dat de aangetroffen sporen dadersporen zijn, maar helemaal zeker is hij daar niet van. In zijn woorden heeft een eventueel te vinden donor van dat spoor 'in ieder geval iets uit te leggen'. In een andere zaak, een zedenmoord, blijkt de interpretatie van aangetroffen lichaamsmateriaal, dat in eerste instantie als daderspoor is geïnterpreteerd, (tijdelijk) te wijzigen wanneer uit DNA-onderzoek blijkt dat een persoon die ervan verdacht wordt de dader te zijn, niet degene is die het lichaamsmateriaal heeft achtergelaten. In weer een andere zaak wordt een spoor juist wel als daderspoor geïnterpreteerd terwijl in een eerdere fase van het onderzoek het betreffende lichaamsmateriaal (uiteindelijk) niet als daderspoor is beschouwd. Dit betreft een zaak waarin personen wier DNA-profiel niet overeenkomt met het spoor in kwestie na een eerste opsporingsonderzoek zijn veroordeeld voor het delict, maar in een herziening uiteindelijk zijn vrijgesproken.

In gesprekken met medewerkers van de politie en het NFI is gevraagd of zij op de hoogte waren van zaken waarin geen grootschalig DNA-onderzoek is ingezet, maar waar dat, gezien de aanwezigheid van een DNA-spoor en het ontbreken van een verdachte, misschien wel had gekund. De respondenten aan wie deze vraag is voorgelegd, konden slechts een klein aantal zaken noemen. Omtrent de zaken die zijn genoemd, is contact opgenomen met de betrokken OvJ en/of een politiefunctionaris. In deze zaken bleek op één zaak na bij navraag wel DNA-onderzoek onder niet-verdachten te hebben plaatsgevonden. Gevraagd naar de reden waarom niet een grootschalig(er) DNA-onderzoek is ingezet, bleek in één zaak dat er onzekerheid bestond over de tactische waarde van het spoor; het opsporingsteam was er niet 100% van overtuigd dat het een daderspoor betrof. In een andere zaak was er ook twijfel over het spoor en noemde men daarnaast als reden dat een grootschalig DNA-onderzoek onrust zou kunnen veroorzaken in de kleine, besloten gemeenschap waar het delict zich had afgespeeld. Dit is een interessante redenering aangezien in andere zaken het feit dat het misdrijf in

een kleine gemeenschap heeft plaatsgevonden, juist een aanleiding is om wel een grootschalig DNA-onderzoek in te zetten omdat dan de kring van te onderzoeken personen goed kan worden afgebakend. In weer een andere zaak hebben er wel plannen bestaan voor een grootschalig DNA-onderzoek, maar zijn deze niet uitgevoerd omdat de vermoedelijke dader op andere wijze is opgespoord. Ten slotte is door een politiefunctionaris nog een zaak genoemd waarin de opsporing van een seriematige schennispleger centraal stond. In dit opsporingsonderzoek was er een adequaat daderspoor aanwezig maar is vooral vanwege de relatief geringe ernst van de feiten – de dader hield het bij schennis plegen en maakte dus geen lichamelijke slachtoffers – de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek achterwege gebleven. Voor zover met ons onderzoek is vast te stellen, lijkt het dus niet of slechts in beperkte mate voor te komen dat in een zaak waarin dat wel tot de mogelijkheden behoort de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek achterwege blijft.

5.2.2 *De positie van het grootschalig DNA-onderzoek in het opsporingsproces*

In deze paragraaf gaan we voor de zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek is ingezet na in welke fase van het opsporingsproces dit middel is toegepast.

De keuze die een opsporingsteam kan maken wat betreft het moment in het opsporingsproces waarop een grootschalig DNA-onderzoek wordt ingezet, is in beginsel afgebakend door wet- en regelgeving. In dit geval gaat het om de in de instructie van het College van PG's beschreven voorwaarde van subsidiariteit, die voorschrijft dat het instrument alleen kan worden toegepast wanneer *'er geen verdachte is en er geen aanwijzingen meer zijn die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het delict'*. Veel wettelijke voorschriften die het handelen van beampten moeten sturen, of dat handelen nu opsporing betreft of de uitoefening van een andere door wetgeving ingekaderde bevoegdheid, zoals het verstrekken van uitkeringen of het beslissen over een asielaanvraag, kennen noodzakelijkerwijs een zekere mate van onbepaaldheid (vergelijk Van der Veen, 1990; Doeschot e.a., 1999; Mascini, 2004). De werkelijkheid is veelal te complex om te kunnen voorzien in uitputtende opsommingen van wat bijvoorbeeld moet worden verstaan onder een *'redelijke inzet van middelen'* of een *'voldoende kans'*. De onbepaaldheid van dergelijke begrippen brengt met zich mee dat ze in de uitvoeringspraktijk dienen te worden ingevuld, wat betekent dat de beampten – in dit geval opsporingsfunctionarissen – een bepaalde mate van beslissingsruimte of discretionaire bevoegdheid hebben. Hoe gaan ze daarmee om, oftewel hoe wordt in de praktijk uitvoering gegeven aan de subsidiariteitseis?

De subsidiariteit van een opsporingsinstrument heeft betrekking op het moment waarop de politie het inzet. Dit ‘moment’ is te interpreteren in termen van tijd, maar het refereert ook aan de andere opsporingsmiddelen die zijn ingezet alvorens het instrument in kwestie, in dit geval een grootschalig DNA-onderzoek, wordt toegepast.

Voor alle veertien bestudeerde zaken geldt dat de eerste stappen in het opsporingsonderzoek bestonden uit onderzoek op en rond de plaats delict, buurt- en passantenonderzoek en het in kaart brengen van de sociale omgeving van het slachtoffer.

Met betrekking tot de vier *cold case*-zaken en de herzieningszaak geldt dit hoofdzakelijk wanneer ook de oudere fasen van het opsporingsonderzoek in beschouwing worden genomen. Bij deze vijf zaken staat namelijk vanaf de vernieuwde start van het opsporingsonderzoek de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek centraal; het opsporingsonderzoek is daar in feite vanaf het begin op gericht. Hierbij speelt wat betreft de *cold case*-zaken een rol dat het DNA-spoor een belangrijk nieuw handvat was, aangezien het ten tijde van de eerdere fase van het opsporingsonderzoek niet of alleen in minder bruikbare vorm aanwezig was.⁶³

Bij de overige negen zaken laat het moment van inzet een vrij grote variatie zien. In twee zaken lijkt het grootschalig DNA-onderzoek echt als *ultimum remedium* te zijn ingezet. In een van deze zaken, een zedenmoord, begint het opsporingsteam met een grootschalig DNA-onderzoek als het opsporingsonderzoek zeventien maanden loopt. In deze maanden heeft het onderzoek overigens wel een paar maanden stil gelegen. Het opsporingsonderzoek heeft op dat moment nog geen verdachte opgeleverd. De andere zaak betreft een serie brandstichtingen en bedreigingen. Hier is het grootschalig DNA-onderzoek ingezet drie jaar nadat bij een van de delicten een bruikbaar spoor is aangetroffen (op dat moment is het eerste delict uit de serie misdrijven al twee jaar oud). In deze zaak speelt bij de late inzet mede een rol dat de delicten in ernst toenamen. Daarnaast, en dat geldt ook voor de als eerste genoemde zaak, is van belang dat het betreffende opsporingsteam een grootschalig DNA-onderzoek echt als sluitstuk van het opsporingsonderzoek beschouwde.

Naast twee zaken die wat betreft moment van inzet een middenpositie innemen, respectievelijk zes en acht maanden na het delict, is bij vijf zaken sprake van een relatief vroege inzet van het opsporingsinstrument; hier start het opsporingsteam binnen twee maanden na het delict met een grootschalig DNA-onderzoek. In drie van deze zaken heeft het tot dan toe ingezette opsporingsonderzoek nog geen verdachte in beeld gebracht. Bij twee zaken zijn op dat moment wel al verdachten naar voren gekomen. Voor een van deze zaken geldt dat de betreffende verdachte al

63 In de herzieningszaak is ook sprake van DNA-sporen die in de oudere fase van het onderzoek niet voorhanden waren. Deze speelden echter een minder grote rol aangezien in het eerdere onderzoek al meerdere DNA-sporen zijn gevonden die bovendien van betere technische kwaliteit waren.

van mogelijk ouderschap was uitgesloten op het moment dat het grootschalig DNA-onderzoek van start ging. In de andere zaak is een eerste fase van het grootschalig DNA-onderzoek uitgevoerd op het moment dat de betreffende verdachte nog vast zat. Hier is het opsporingsteam, nadat DNA-onderzoek uitwees dat de verdachte niet de donor was van het aangetroffen lichaamsmateriaal, er echter van uitgegaan dat deze verdachte mogelijk het delict heeft gepleegd samen met een andere, onbekende persoon. De opsporing van deze onbekende persoon was het doel van (dit deel van) het grootschalig DNA-onderzoek.⁶⁴

Aan de vroege inzet van een grootschalig DNA-onderzoek kunnen in hoofdlijnen twee benaderingen ten grondslag liggen. De snelle toepassing kan zijn ingegeven door de omstandigheid dat het opsporingsteam vanaf de start van het onderzoek sterk het vermoeden heeft dat de dader in een specifieke omgeving gezocht moet worden. Wanneer dan een eerste periode van tactisch Rechercheren geen verdachte heeft opgeleverd, ligt de inzet van dit instrument 'voor de hand'. Er is echter ook een andere benadering mogelijk. Daarbij is de vroege inzet van het instrument niet of niet uitsluitend een gevolg van een, na een bepaalde periode van tactisch onderzoek, genomen beslissing om een specifieke kring van personen aan DNA-onderzoek te onderwerpen, maar is het (tevens) ingegeven door een opsporingsstrategie waarin DNA-onderzoek al vroeg in het opsporingsonderzoek wordt gebruikt om meer in het algemeen alle of een belangrijk deel van de niet-verdachte doch 'interessante' personen die naar voren komen én nog gaan komen, uit te sluiten.

5.3 Interpretatie, toetsing en handhaving van het juridisch kader

5.3.1 Wanneer is een DNA-onderzoek een grootschalig DNA-onderzoek?

Wet- en regelgeving

Voor de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek moet een opsporingsteam toestemming vragen aan het College van PG's. Ander, dus niet 'grootschalig', DNA-onderzoek onder niet-verdachten kan worden uitgevoerd zonder de toestemming van het College van PG's. Van belang is dus de afbakening van het begrip 'grootschalig DNA-onderzoek'; wanneer wordt een DNA-onderzoek onder niet-verdachten een grootschalig DNA-onderzoek waarvoor goedkeuring van het College van PG's nodig is? In de wet- en regelgeving wordt een dergelijke afbakening niet gegeven. Bij de afbakening van het begrip grootschalig DNA-onderzoek kan in beginsel de nadruk worden gelegd op verschillende aspecten: de groot-

⁶⁴ Overigens beschouwen verschillende opsporingsteams, los van de vraag of het vroeg of laat is ingezet, (een deel van) het door hen ingezette DNA-onderzoek niet als een 'grootschalig DNA-onderzoek'. Hierop komen we in paragraaf 5.3.1 uitgebreid terug.

schaligheid, hetgeen betrekking heeft op de aantallen personen waar het onderzoek zich op richt; het feit dat het instrument zich richt op niet-verdachten; en op de selectiecriteria op basis waarvan de kring van de te onderzoeken personen is samengesteld.⁶⁵

In de *Notitie over grootschalige DNA-onderzoeken* van de Minister van Justitie (MvJ) wordt alleen de volgende omschrijving gegeven van een grootschalig DNA-onderzoek:

'In bijzondere gevallen kan ook een grootschalig (vergelijkend) opsporingsonderzoek een aangewezen middel zijn. Bij zo'n onderzoek wordt een geselecteerde groep van personen tegen wie geen individuele aanwijzingen voor betrokkenheid bij het delict bestaan, benaderd vrijwillig daaraan mee te werken. Het onderzoek is gericht op een vergelijking van sporen die direct verband houden met het gepleegde strafbare feit' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, p. 2).

Het belangrijkste definiërend kenmerk is hier dat het gaat om personen 'tegen wie geen individuele aanwijzingen voor betrokkenheid bij het delict bestaan'. Dit zou begrepen kunnen worden als een benadrukking van het gegeven dat een grootschalig DNA-onderzoek zich richt op niet-verdachten. In een eerdere brief van de MvJ lijkt echter een onderscheid gemaakt te worden tussen (zeer) grootschalig DNA-onderzoek enerzijds en overig DNA-onderzoek onder niet-verdachten anderzijds op basis van de kenmerken waarmee de betreffende personen zijn geselecteerd (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 11). In deze brief, van 26 oktober 2000, gaat de MvJ in op het achterwege blijven van een (zeer) grootschalig DNA-onderzoek bij de opsporing van de moordenaar van Marianne Vaatstra. Tevens wordt een stand van zaken gegeven van het betreffende opsporingsonderzoek. Een DNA-onderzoek onder honderden niet-verdachten dat in deze zaak in uitvoering was, wordt in de notitie niet gezien als een 'grootschalig bevolkingsonderzoek'. De inzet daarvan wordt in deze brief immers juist afgewezen.

'Thans en in de komende maanden is het politieteam doende te bezien of betrokken personen aan de hand van het daderprofiel in verband kunnen worden gebracht met het misdrijf. Wanneer de betrokken per-

65 Van dit laatste aspect, de selectiecriteria, zou gezegd kunnen worden dat het conceptueel gezien toebehoort aan het als tweede genoemde aspect. Immers aangezien een grootschalig DNA-onderzoek zich richt op niet-verdachten, zullen de selectiecriteria per definitie een enigszins algemeen karakter hebben, dat wil zeggen dat ze niet heel specifiek naar enkele, concrete individuen zullen leiden. We noemen de selectiecriteria hier echter toch apart omdat uit het WODC-onderzoek is gebleken dat juist dit aspect veelvuldig wordt genoemd als onderscheidend kenmerk van een grootschalig DNA-onderzoek.

sonen woonachtig zijn of zijn geweest in een straal van 15 km van de plaats delict, dan wel een relatie met het gebied hebben, en zij aan het leeftijds criterium voldoen, alsmede aan één of meer andere 'kenmerken' van het daderprofiel, of wanneer sprake is van gemotiveerde tips, worden zij uitgenodigd om mee te werken aan een vrijwillig DNA-onderzoek. (...) Voorlopig wordt uitgegaan van in totaal enkele honderden personen. (...)

Aldus is sprake van 'normaal' (doch zeer intensief) recherchewerk, uitmondend in het gericht benaderen van een aantal op grond van dat onderzoek geselecteerde personen voor het medewerken aan een vrijwillig DNA-onderzoek. Anderen dan de betrokkenen zijn van dat verzoek om vrijwillige medewerking in beginsel niet op de hoogte zodat van de hierna te bespreken sociale druk bij een grootschalig bevolkingsonderzoek geen sprake is.⁶⁶

(...)

Reeds in juni jongstleden heeft het openbaar ministerie in de persbijeenkomst toegelicht dat en waarom niet is gekozen voor een grootschalig DNA-bevolkingsonderzoek.

(...)

Onder andere in de uitzending van Peter R. de Vries van 8 oktober jl. is thans opnieuw de mogelijkheid geopperd om een grootschalig DNA-bevolkingsonderzoek te doen, waarbij alle mannen tussen de 20 en 45 jaar die woonachtig zijn (geweest) in een straal van 15 kilometer van de plaats van het delict worden uitgenodigd om mee te werken aan een vrijwillig DNA-onderzoek.

Het College van PG's van procureurs-generaal heeft mij te kennen gegeven de mogelijkheid van zo'n grootschalig DNA-bevolkingsonderzoek te verwerpen. Om te beginnen vanwege argumenten die rechtstreeks aan het onderzoek zijn ontleend. Het door politie en openbaar ministerie voorbereide DNA-onderzoek is veel gericht en toegespitst op de uitkomsten van het onderzoek tot nu toe, dan zo'n grootschalig bevolkingsonderzoek dat uitsluitend gebaseerd is op woonplaats en leeftijd (enkele kenmerken uit het daderprofiel) en dat bovendien de verdere uit het onderzoek tot nu toe naar voren gekomen kennis buiten beschouwing laat' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 11, pp. 2-3; cursiveringen WODC).

66 Vervolgens gaat de brief in op de sociale druk die bij een 'grootschalig bevolkingsonderzoek' kan spelen om te benadrukken dat het DNA-onderzoek in de genoemde zaak zich wat dit betreft van een 'grootschalig DNA-bevolkingsonderzoek' onderscheidt.

In de aangehaalde fragmenten kan gelezen worden dat een DNA-onderzoek onder honderden niet-verdachten⁶⁷ niet behoort tot een grootschalig DNA-onderzoek ('grootschalig bevolkingsonderzoek') zolang de selectie van de niet-verdachten plaatsvindt op grond van *normaal* researchewerk en op basis van bepaalde, in de fragmenten genoemde, criteria.

We merken hierbij ten eerste op dat dit onderscheid tussen een grootschalig DNA-onderzoek (of een 'DNA-bevolkingsonderzoek') enerzijds en overig DNA-onderzoek onder niet verdachten anderzijds, *een* mogelijke interpretatie is van de brief. Ten tweede wordt aan dit (aldus geïnterpreteerde) onderscheid in de aangehaalde brief zelf niet de consequentie verbonden dat voor het ene type DNA-onderzoek wel en voor het andere type niet de toestemming van het College van PG's is vereist. Deze toestemming is bovendien alleen als voorwaarde opgenomen in de instructie die het College van PG's zelf, ná de genoemde brief van de MvJ, heeft uitgebracht. Een dergelijke consequentie blijkt echter wel als zodanig te worden ervaren door een deel van de opsporingsteams. Hierop komen we later terug.

In de *Notitie over grootschalige DNA-onderzoeken*, die de MvJ op 25 januari 2001 aan de Tweede Kamer aanbiedt, worden voorwaarden genoemd waaraan moet zijn voldaan alvorens een grootschalig DNA-onderzoek kan worden ingezet. In de notitie wordt niet ingegaan op de criteria op basis waarvan de niet-verdachten kunnen worden geselecteerd. In de *Instructie DNA-onderzoek* van het College van PG's is, zoals in paragraaf 4.1.2 is uiteengezet, de notitie van de MvJ geheel overgenomen en op twee punten aangevuld, te weten het punt dat voor een grootschalig DNA-onderzoek toestemming gevraagd moet worden aan het College van PG's en het punt van de selectiecriteria. De instructie licht toe dat de kring van te onderzoeken personen in een grootschalig DNA-onderzoek kan bestaan uit: personen die in de gelegenheid waren het delict te plegen omdat zij in de (fysieke of sociale) nabijheid van het slachtoffer verkeren; personen die voldoen aan het daderprofiel (opgesteld naar aanleiding van bijvoorbeeld een daderanalyse of tips over een signalement); en personen met soortgelijke antecedenten (College van PG's, 2001, p. 7). Deze criteria zijn voor een belangrijk deel dezelfde als de kenmerken die in de brief van de MvJ over de zaak Vaatstra zijn genoemd ('15 km van de plaats delict, dan wel een relatie met het gebied hebben' (nabijheid slachtoffer, WODC), 'en zij aan het leeftijds criterium voldoen, alsmede aan één of meer andere "kenmerken" van het daderprofiel, of wanneer sprake is van gemotiveerde tips' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 11, p. 2)). De kenmerken die in de instructie van het College van PG's als voorbeeld dienen van

67 In de brief van de MvJ staat niet expliciet dat deze honderden personen niet-verdachten betreffen. Uit nadere informatie die in wij hebben verzameld over deze zaak blijkt echter dat het om niet-verdachten gaat. Bovendien blijkt dit ook uit de omschrijving die wordt gegeven in de brief; nergens wordt immers gesproken over verdenkingen jegens deze personen. Ten slotte is het tevens zeer onwaarschijnlijk dat in welke moordzaak dan ook op enig moment sprake is van honderden verdachten.

factoren op basis waarvan personen kunnen worden geselecteerd in een grootschalig DNA-onderzoek, zijn dus van dezelfde soort als de kenmerken die zijn toegepast in een DNA-onderzoek, in de zaak Vaatstra, dat in de brief van de MvJ, (wanneer we de weergegeven interpretatie volgen) juist vanwege het gebruik van die kenmerken, nadrukkelijk als zijnde geen grootschalig DNA-onderzoek ('grootschalig bevolkingsonderzoek') is gedefinieerd.

Ten slotte maken we nog een opmerking over de gehanteerde terminologie. Ook deze is namelijk niet homogeen. In de brief van de MvJ waarin wordt ingegaan op het opsporingsonderzoek naar de moordenaar van Marianne Vaatstra, wordt uitsluitend gesproken over een 'grootschalig (DNA-)bevolkingsonderzoek' of '(DNA-)bevolkingsonderzoek'. De niet veel later verschenen notitie van de MvJ die specifiek over dit opsporingsinstrument handelt, bevat hoofdzakelijk de term 'grootschalig DNA-onderzoek'. In de instructie ten slotte die het College van PG's heeft uitgebracht worden de termen 'grootschalig DNA-onderzoek' en 'DNA-bevolkingsonderzoek' naast elkaar gebruikt. De betekenis van deze verschillen is ruimer dan zuiver semantisch aangezien in de uitvoeringspraktijk een 'DNA-bevolkingsonderzoek' meer geassocieerd lijkt te worden met een DNA-onderzoek waarvoor toestemming is vereist dan de term 'grootschalig DNA-onderzoek', waarmee we zijn aanbeland bij een bespreking van onze onderzoeksuitkomsten met betrekking tot de aanvraag van grootschalige DNA-onderzoeken.

De aanvraag van een grootschalig DNA-onderzoek

Op basis van de wet- en regelgeving is er dus geen eenduidige omschrijving te geven van wat onder een grootschalig DNA-onderzoek moet worden verstaan. Ook binnen de uitvoeringspraktijk blijken er uiteenlopende interpretaties te bestaan. Uit de gang van zaken omtrent de aanvraag van grootschalige DNA-onderzoeken, komt namelijk naar voren dat, ten tijde van het WODC-onderzoek, zowel binnen het College van PG's als tussen het College van PG's enerzijds en de opsporingsteams anderzijds de opvattingen hieromtrent verschillen.

In tabel 2 is voor de veertien zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek is uitgevoerd, weergegeven of het grootschalig DNA-onderzoek al dan niet is aangevraagd bij het College van PG's.

Voor *nié* zaak geldt dat het grootschalig DNA-onderzoek geheel niet is aangemeld bij het College van PG's. Hierbij moet worden opgemerkt dat hier het grootschalig DNA-onderzoek deels is uitgevoerd voordat de notitie van de MvJ (januari 2001) en de instructie van het College van PG's (september 2001) zijn uitgekomen; het is gestart in 2000 en heeft doorgelopen tot en met 2005.

In een andere zaak wordt het DNA-onderzoek niet als zodanig *aangevraagd* bij het College van PG's, maar wordt het in eerste instantie, in het

Tabel 2 In Nederland uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken die al dan niet werden aangevraagd bij het College van PG's

	Aantal zaken	Aantal afgenomen monsters
Geheel niet aangemeld bij College van PG's*	1	50
Wel aangemeld, maar geen verzoek tot toestemming	1	1.795
Onderzoeken waarvoor toestemming is gevraagd	12	2.755
Totaal	14	4.600

Bron: opsporingsteams, PaG/bewerking WODC

* In paragraaf 5.1.1 is opgemerkt dat er geen PaG-dossier is van twee van de veertien bestudeerde zaken. Een van deze zaken is in de tabel ingedeeld bij de categorie 'geheel niet aangemeld bij het College van PG's'; de andere zaak is toebedeeld aan de onderzoeken waarvoor wel toestemming is gevraagd. De reden daarvoor is dat volgens het opsporingsteam destijds door de zaaks-OvJ wel toestemming is gevraagd aan het College van PG's en dat men deze toestemming ook heeft gekregen.

kader van een voortgangsrapportage, alleen *gemeld* als zijnde een activiteit die men in dit opsporingsonderzoek onderneemt en waarbij bovendien expliciet wordt gesteld dat het níet om een grootschalig DNA-onderzoek gaat. Hoewel in deze zaak door de OvJ wel informeel overleg is gevoerd met het College van PG's, heeft ook in een later stadium nooit een formele aanvraag plaatsgevonden.

Bij de overige twaalf zaken is op enig moment wel formeel toestemming verleend. Dit wil echter niet zeggen dat voor ieder van deze zaken ook het *gehele* grootschalig DNA-onderzoek formeel is aangevraagd. In een deel van de zaken bestaat het grootschalig DNA-onderzoek uit verschillende, chronologisch van elkaar gescheiden deelonderzoeken. Wanneer in deze zaken een van de deelonderzoeken bij het College van PG's is aangevraagd, is de zaak in tabel 2 ingedeeld in de rij 'zaken waarin toestemming is gevraagd'. Kijken we naar de afzonderlijke deelonderzoeken, dan ontstaat het volgende beeld.

Bij één zaak, een zedenmoord, is voor een deelonderzoek waarin bij 96 niet-verdachten DNA-materiaal is afgenomen pas achteraf, dus nadat het is uitgevoerd, toestemming gevraagd aan het College van PG's. Uit de communicatie tussen het betreffende opsporingsteam en het College van PG's blijkt dat het team van mening was dat het hier geen grootschalig DNA-onderzoek betrof. Het College van PG's classificeerde het onderzoek wel als een grootschalig DNA-onderzoek en gaf geen toestemming. Iets soortgelijks heeft zich afgespeeld in een ander opsporingsonderzoek naar aanleiding van een zedenmoord. Daar is een deelonderzoek pas aan het College van PG's voorgelegd nadat het NFI had geweigerd om zonder toestemming van het College van PG's verder mee te werken aan dit DNA-onderzoek. Op dat moment was door dit opsporingsteam al bij ongeveer 70 niet-verdachten DNA-materiaal afgenomen. Ook hier oordeelde de zaaks-OvJ dat het DNA-onderzoek in kwestie geen grootschalig DNA-onderzoek was.

In weer een andere zaak wordt een deelonderzoek niet formeel *aangevraagd* bij het College van PG's, maar wordt in een voortgangsrapportage over dit opsporingsonderzoek *melding* gemaakt van de *mogelijkheid* van een DNA-onderzoek onder ongeveer 200 niet-verdachten, waaraan wordt toegevoegd dat dit géén grootschalig DNA-onderzoek ('DNA-bevolkingsonderzoek') betreft. Uiteindelijk wordt in dit deelonderzoek bij 360 niet-verdachten DNA afgenomen. In nog een andere zaak ten slotte is eveneens een deelonderzoek feitelijk alleen gemeld en niet aangevraagd. Hier wordt echter in het schrijven aan het College van PG's wel ingegaan op de mogelijkheid dat, ook al is dat het volgens de OvJ niet, het deelonderzoek wordt beschouwd als een grootschalig DNA-onderzoek waarvoor toestemming is vereist.⁶⁸

In totaal geldt dus voor drie van de veertien zaken dat voor ten minste een deel van het in de praktijk uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoek niet of niet tijdig toestemming is gevraagd en dat er ook niet op andere wijze kennis van is gegeven aan het College van PG's. Daarnaast zijn er in totaal nog drie zaken waarbij (een deel van) het grootschalig DNA-onderzoek niet formeel wordt aangevraagd, maar waarin alleen *mededeling* wordt gedaan van, al dan niet reeds lopend, DNA-onderzoek onder grote groepen niet verdachten.

Dat niet alle zaken waarin DNA-onderzoek onder niet-verdachten plaatsvindt worden aangemeld, blijkt ook uit de resultaten van een verzoek van het WODC aan het NFI om zaken aan te leveren die niet als grootschalig DNA-onderzoek zijn aangeduid, maar waarbij wel verschillende monsters van niet-verdachten zijn vergeleken met een daderspoor. Dit leidde tot vijf zaken. Daarvan is in twee zaken bij tien niet-verdachten DNA afgenomen en de andere drie zaken hadden betrekking op respectievelijk 12, 22 en 57 personen. Deze zaken zijn aangeleverd op basis van wat medewerkers van de afdeling Biologie van het NFI zich konden herinneren over zaken die zij hadden behandeld. Aangezien er dus geen stelselmatige inventarisatie heeft plaatsgevonden – dat was overigens ook niet het verzoek aan het NFI – is het dus goed mogelijk dat de vijf zaken niet een uitputtend overzicht betreffen. Over de vijf zaken is door het WODC minder diepgaande informatie verzameld dan over de veertien in tabel 2 weergegeven opsporingsonderzoeken. Over de precieze aard van en gang van zaken in de vijf door het NFI genoemde zaken is dan ook relatief weinig bekend. Van belang is echter op te merken dat ook uit deze informatiebron blijkt dat het in de uitvoeringspraktijk voorkomt dat DNA-onderzoek wordt verricht

68 Behalve voor het in de tabel als eerste genoemde grootschalig DNA-onderzoek, geldt ook voor sommige (delen) van de overige grootschalige DNA-onderzoeken dat ze zijn uitgevoerd voordat de notitie van de MvJ en/of de instructie van het College van PG's zijn verschenen. Dit geldt echter niet voor de zojuist besproken deelonderzoeken die niet tijdig of niet formeel zijn aangevraagd. Het feit dat sommige opsporingsonderzoeken zich (deels) hebben afgespeeld voordat de genoemde documenten uit zijn gekomen, is dus geen verklaring voor het in deze zaken achterwege blijven van een tijdige formele aanvraag van toestemming.

onder tientallen niet-verdachten zonder dat dit wordt aangevraagd bij het College van PG's.

Bij het niet of niet tijdig aanvragen van toestemming speelt een belangrijke rol dat de betreffende opsporingsteams de opvatting hebben dat de afnames van lichaamsmateriaal die zij onder (grote aantallen) niet-verdachten laten verrichten, niet vallen onder de noemer 'grootschalig DNA-onderzoek' waarvoor de goedkeuring van het College van PG's is vereist.

Dat blijkt ten eerste uit de hierboven al aangestipte communicatie tussen opsporingsteams en het College van PG's. Ten tweede komt dit aspect ook heel duidelijk terug in de vragenlijsten en interviews die zijn afgenomen bij (voormalige) leden van de opsporingsteams. We geven daar hieronder voorbeelden van.

Zo zegt een OvJ met betrekking tot een onderzoek waarin uiteindelijk bij meer dan 800 niet-verdachten DNA-materiaal is afgenomen het volgende.

'(...) het DNA-onderzoek in deze zaak geen grootschalig DNA-onderzoek is in de definitie van de nieuwe wetgeving omdat wij aan het selecteren zijn geweest'.

Een politiefunctionaris stelt omtrent dezelfde zaak:

'(...) geen sprake van een DNA-bevolkingsonderzoek want het gaat allemaal om individuele gevallen met dossierinformatie'.

Een andere OvJ over een opsporingsonderzoek waarin eveneens aan honderden (ongeveer 260) niet-verdachten is gevraagd vrijwillig DNA-materiaal af te staan:

'We wisten toen donders goed dat we aan veel mensen die we niet konden uitsluiten DNA wilden gaan vragen. Toen hebben we aan het OM (bedoeld wordt waarschijnlijk de hoofdofficier van justitie, WODC) (...) de vraag voorgelegd of dat nou een DNA-bevolkingsonderzoek was, en het OM (...) kwam toen tot de conclusie dat dat niet zo was. (...) Wat wij gedaan hebben is zonder meer een grootschalig DNA-onderzoek, want als je aan 260 personen DNA vraagt dan vind ik dat best wel grootschalig. Maar is dat nou een bevolkingsonderzoek? Ik vind van niet. Voor ons is een bevolkingsonderzoek dat je onafhankelijk van verdere onderzoeksinformatie op de kaart een stip zet, daar een cirkel omheen trekt en iedereen die in dat gebied woont benadert voor hun DNA eventueel beperkt op basis van een paar hele simpele criteria (zoals geslacht). Waarbij eigenlijk a-selectiviteit een rol speelt, terwijl bij ons iedereen geselecteerd was op basis van goede argumenten'.

Twee politiefunctionarissen met betrekking tot een grootschalig DNA-onderzoek onder (vele) honderden niet-verdachten:

Respondent 1: 'Nee dit is geen grootschalig bevolkingsonderzoek'.

Respondent 2: 'Dat het groot geworden is, is wat anders, maar dat was niet de eerste insteek'.

Ten slotte een politiemedewerker omtrent een geheel niet aangemeld/aangevraagd grootschalig DNA-onderzoek onder, uiteindelijk, 50 niet-verdachten:

'In de zaak (...) zijn alle personen waarbij DNA-materiaal is afgenomen eerst individueel bekeken met de OvJ, het is dus geen DNA-bevolkingsonderzoek'.

Dat de betreffende functionarissen – politiemedewerkers en OvJ's – het verrichte DNA-onderzoek niet beschouwen als een grootschalig DNA-onderzoek, geldt niet alleen voor DNA-onderzoeken die niet expliciet zijn aangevraagd bij het College van PG's, maar het geldt soms ook voor DNA-onderzoeken waarbij zo'n aanvraag wel heeft plaatsgevonden. Zo is ook een lid van een opsporingsteam dat zo'n aanvraag heeft gedaan, de opvatting toegedaan dat het in het betreffende geval eigenlijk geen grootschalig DNA-onderzoek betreft omdat het:

'gaat (...) om mensen die zijn geselecteerd vanuit het dossier'.

De respondenten die in deze citaten zijn aangehaald, hebben dus de overtuiging dat het DNA-onderzoek dat in hun opsporingsonderzoek is uitgevoerd, ondanks het feit dat er grote aantallen niet-verdachten bij betrokken zijn, niet onder de noemer van een grootschalig DNA-onderzoek valt. De politiemedewerker uit het volgende citaat, dat betrekking heeft op een, al eerder aangehaald, DNA-onderzoek onder 50 niet-verdachten dat niet is aangevraagd bij het College van PG's, heeft eveneens deze overtuiging, maar geeft tegelijkertijd aan dat de omvang van een aldus niet aangevraagd DNA-onderzoek problematisch kan worden.

'En zelfs in die zaak (...) zijn er nog wel DNA-vergelijkingen geweest. Enkele tientallen. Dat is mijn eigen zaak geweest. Maar op geen enkele manier in termen van een bevolkingsonderzoek. Dat is een mooi voorbeeld trouwens, dat het echt een glijdende schaal is. Wanneer slaat dat vragen aan bepaalde mensen van ja, die zou ik toch willen uitsluiten om in een grootschalig onderzoek?'

In de beleving van verschillende respondenten bestaan er dus in beginsel twee soorten van DNA-onderzoek onder grote groepen niet-verdachten.

Enerzijds is er een soort, aangeduid als ‘DNA-bevolkingsonderzoek’, dat zich richt op een kring van personen die alleen op basis van heel weinig en bovendien zeer grove kenmerken is geselecteerd. Dit is het type van DNA-onderzoek waarvoor toestemming van het College van PG’s vereist zou zijn. Anderzijds bestaat er volgens deze respondenten een ‘gewoon’ grootschalig DNA-onderzoek, waarbij weliswaar grote aantallen niet-verdachten betrokken kunnen zijn, maar waar de selectie van die personen heeft plaatsgevonden op uit opsporingsinformatie gedestilleerde en dus ‘verfijnde’ kenmerken.⁶⁹ Bij dit laatste type DNA-onderzoek, waarvan volgens een flink deel van de opsporingsteams dus sprake is in hun eigen geval, gaan de respondenten er impliciet of expliciet van uit dat er geen toestemming van het College van PG’s nodig is.

Komt het genoemde onderscheid naar voren in de uitspraken die de respondenten doen over het DNA-onderzoek in het opsporingsonderzoek waar zij zelf bij betrokken zijn of waren, het blijkt ook uit hun antwoorden op de vraag wanneer naar hun inzicht in het algemeen sprake is van een grootschalig DNA-onderzoek waarvoor wel toestemming nodig is. Enkelens noemen daarbij het aantal niet-verdachten als onderscheidend aspect, maar het overheersende element op basis waarvan een grootschalig DNA-onderzoek (‘DNA-bevolkingsonderzoek’) wordt afgebakend ten opzichte van ander, ‘regulier’ DNA-onderzoek onder grote aantallen niet-verdachten, is toch de wijze waarop de kring van te onderzoeken personen wordt geselecteerd. Het volgende citaat van een politiemedewerker is daar een goede illustratie van.

‘De grootschaligheid hangt niet af van het aantal maar meer van de afstand die je op een gegeven moment tactisch hebt tussen diegenen die DNA afstaan. Op het moment dat je DNA afneemt van iemand die door tactisch onderzoek niet te linken valt aan het slachtoffer of de PD ben je bezig met een bevolkingsonderzoek.’

De wijze waarop deze respondenten een onderscheid maken tussen een grootschalig DNA-onderzoek of een ‘DNA-bevolkingsonderzoek’ enerzijds en ‘regulier’ DNA-onderzoek anderzijds, komt overeen met het onderscheid dat op dit punt is gemaakt in de eerder aangehaalde notitie van de MvJ waarin wordt ingegaan op het opsporingsonderzoek in de zaak Vaatstra. Ook daar is immers het verschil benadrukt tussen een ‘DNA-onderzoek (...) gericht (...) en toegespitst op de uitkomsten van het onderzoek tot nu toe’ en ‘zo’n grootschalig bevolkingsonderzoek dat

69 Een dergelijk onderscheid wordt ook gemaakt in Engeland en Wales. Daarin wordt op basis van de termen *mass screenings* en *intelligence-led screenings* verschil gemaakt tussen grootschalige DNA-onderzoeken waarin het opsporingsteam respectievelijk via een grove dan wel juist een verfijnde methode tot de selectie van personen komt. Wij merken hierbij op dat een dergelijk dichotoom onderscheid geen recht doet aan de werkelijkheid waarin het gebruiken van opsporingsinformatie om tot een selectie te komen geen kwestie van wel/niet is maar juist van meer/minder.

uitsluitend gebaseerd is op woonplaats en leeftijd (enkele kenmerken uit het daderprofiel) en dat bovendien de verdere uit het onderzoek tot nu toe naar voren gekomen kennis buiten beschouwing laat' (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400 VI, nr. 11, p. 3)'.

In deze notitie van de MvJ is het onderscheid naar voren gebracht in het kader van een uiteenzetting over de gemaakte keuzen in het betreffende opsporingsonderzoek. Daarbij is het onderscheid tussen beide typen van DNA-onderzoek niet expliciet in verband gebracht met een aan- respectievelijk afwezige verplichting om toestemming te vragen aan het College van PG's. De opsporingsteams die een zelfde soort van onderscheid hanteren, doen dat echter wel. Hiermee is overigens niet gezegd dat deze afbakening van het begrip grootschalig DNA-onderzoek is ingegeven *door* de notitie. Wel geeft het aan dat de interpretatie van de opsporingsteams aansluit bij een blijkbaar in bredere kring levende opvatting, een opvatting die bovendien op bepaalde momenten ook door het College van PG's is uitgedragen.

Naast de wet- en regelgeving en de opsporingsteams speelt vanzelfsprekend het College van PG's een belangrijke rol bij de wijze waarop het begrip 'grootschalig DNA-onderzoek' in de praktijk wordt afgebakend. Wanneer een DNA-onderzoek eenmaal, al dan niet via een expliciet verzoek om toestemming, ter kennis is gekomen van het College van PG's, moet het College van PG's bepalen of hier sprake is van een grootschalig DNA-onderzoek en zo ja of de inzet van dit instrument in het specifieke geval is toegestaan. Uit de bestudeerde dossiers blijkt dat het College van PG's, in de periode waarop de dossiers betrekking hebben, verschillende standpunten heeft ingenomen ten aanzien van de vraag wat nu wel en wat niet onder de reikwijdte van een grootschalig DNA-onderzoek valt. Zo is op sommige momenten ook door het College van PG's de, zojuist uiteengezette, redenering gevolgd dat een DNA-onderzoek onder niet-verdachten geen grootschalig DNA-onderzoek is wanneer deze niet-verdachten 'zeer gericht' zijn geselecteerd of 'uit het dossier' naar voren komen. In een zaak waarin het College van PG's uiteindelijk een dergelijke redenering heeft gevolgd, vinden we een illustratie van het feit dat ook het College van PG's (in de betreffende periode) in een aftastende fase heeft verkeerd wat betreft de afbakening van het begrip grootschalig DNA-onderzoek. Het gaat hier om een moordzaak waarin een verzoek om toestemming voor een grootschalig DNA-onderzoek in eerste instantie wordt gehonoreerd door het College van PG's. Deze toestemming is korte tijd later echter ingetrokken omdat het betreffende DNA-onderzoek bij nader inzien niet werd beschouwd als een 'grootschalig DNA-onderzoek' waarvoor die toestemming is vereist, aangezien tegen alle niet-verdachten 'individuele aanwijzingen' bestonden.

Op andere momenten is echter het standpunt ingenomen dat het bepalende kenmerk van een grootschalig DNA-onderzoek is gelegen in het feit dat een grote groep niet-verdachten wordt gevraagd vrijwillig mee

te werken aan DNA-onderzoek. Daarbij wordt in één geval het door een OvJ gegeven argument dat een specifiek onderzoek geen grootschalig DNA-onderzoek is omdat de deelnemers ‘nauwkeurig’ zijn geselecteerd, juist door het College van PG’s weerlegd, en wel met een verwijzing naar de voorwaarden waaraan grootschalige DNA-onderzoeken moeten voldoen. Een van die vier voorwaarden – zoals ze zijn genoemd in de *Instructie DNA-onderzoek* van het College van PG’s – is immers nu juist dat de kring van te onderzoeken personen uiterst zorgvuldig wordt samengesteld en niet groter is dan in het belang van waarheidsvinding noodzakelijk. Dit sluit een keuze van te benaderen personen op basis van alleen hele grove kenmerken bijna bij voorbaat uit, aldus het College van PG’s.

5.3.2 De toetsing van aangevraagde grootschalige DNA-onderzoeken.

De *Instructie DNA-onderzoek* schrijft voor dat een grootschalig DNA onderzoek alleen kan worden ingezet met goedkeuring van het College van PG’s. Daartoe moet de (hoofd-)OvJ een uitgewerkt verzoek indienen bij het College van PG’s, alwaar vervolgens aan de hand van vier criteria wordt getoetst of de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek in de betreffende zaak geoorloofd is. De vier criteria waaraan een grootschalig DNA-onderzoek moet voldoen, hebben, zoals in paragraaf 3.1.2 is besproken, betrekking op de ernst van het delict, de mogelijkheden om het delict op een andere wijze dan met een grootschalig DNA-onderzoek op te helderen, de mate waarin verwacht kan worden dat een grootschalig DNA-onderzoek in de betreffende zaak tot opsporing van de dader kan leiden en de omvang van de kring van personen waaronder het instrument ingezet gaat worden.

Hieronder gaan we in op de uitkomsten en het proces van de toetsing door het College van PG’s. Vanzelfsprekend vindt dat plaats uitsluitend aan de hand van de (delen van) grootschalige DNA-onderzoeken waarover het College van PG’s zich heeft uitgesproken, dat wil zeggen goedkeuring heeft verleend dan wel onthouden. We beperken ons echter niet tot formele aanvragen om toestemming en nemen dus tevens die (delen van) grootschalige DNA-onderzoeken mee die in eerste instantie niet formeel zijn aangevraagd maar waarover het College van PG’s uiteindelijk wel een oordeel heeft gegeven.

Uitkomsten toetsing

Voor zover bekend bestaan er in Nederland geen opsporingsonderzoeken waarin ieder verzoek dat aan het College van PG’s is gedaan tot toestemming voor een grootschalig DNA-onderzoek is afgewezen; in alle zaken waarin een of verschillende aanvragen zijn ingediend, is ten minste ook één aanvraag gehonoreerd. Het totaal aantal zaken waarin op enig moment een grootschalig DNA-onderzoek is aangevraagd, bedraagt

twalf. Deze twalf zaken zijn logischerwijs dezelfde als die in de categorie 'zaken waarin toestemming is gevraagd' uit tabel 2. Voor al deze twalf zaken geldt dus dat het College van PG's op enig moment toestemming heeft gegeven voor de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek. Voor een van deze zaken is geen dossier aangetroffen en is dus niet na te gaan hoe de toestemmingsprocedure is verlopen. Volgens het betreffende opsporingsteam is echter destijds door het College van PG's toestemming gegeven voor een grootschalig DNA-onderzoek. We richten ons bij de bespreking dus op de elf zaken waarvan wel een dossier is bestudeerd. Zoals eerder al is aangegeven, bestaat een (groot) deel van de bestudeerde grootschalige DNA-onderzoeken uit verschillende, chronologisch van elkaar gescheiden deelonderzoeken. Voor deze deelonderzoeken is vaak afzonderlijk toestemming gevraagd, waardoor in de betreffende zaken dus ook meerdere toestemmingsprocedures zijn doorlopen. We bekijken nu eerst de uitkomsten van de toetsing per zaak.

Van de elf zaken is in één geval het volledige grootschalig DNA-onderzoek zoals dat is aangevraagd in zijn geheel goedgekeurd; in deze zaak is het College van PG's akkoord gegaan met de voorgelegde opzet van het grootschalig DNA-onderzoek en zijn geen aanpassingen verlangd, bijvoorbeeld wat betreft de aantallen niet-verdachten die in het DNA-onderzoek worden betrokken. Dit grootschalig DNA-onderzoek bestond uit één deelonderzoek. In acht zaken is in ieder geval een deel van het aangevraagde grootschalig DNA-onderzoek in eerste instantie niet goedgekeurd, maar heeft het College van PG's na een vernieuwde, aangepaste aanvraag alsnog toestemming verleend. Uiteindelijk – dus soms na opnieuw ingediende verzoeken – wordt in deze zaken voor alle deelonderzoeken toestemming gegeven. Ten slotte wordt in twee zaken een deel van het aangevraagde grootschalig DNA-onderzoek afgekeurd zonder dat er later, na een aangepast verzoek, alsnog toestemming voor wordt gegeven. In één zaak betreft het een deelonderzoek onder ongeveer 100 personen dat op het moment van de aanvraag al grotendeels heeft plaatsgevonden en waarvoor na de eerste negatieve uitspraak van het College van PG's niet opnieuw toestemming wordt gevraagd. In een andere zaak gaat het om twee deelonderzoeken, waarvan er voor één een tweede keer goedkeuring wordt gevraagd, die ook dan niet wordt gegeven. Voor beide van deze zaken geldt dat voor andere aangevraagde deelonderzoeken (uiteindelijk) wel toestemming is gegeven.

Kijken we naar alle afzonderlijke deelonderzoeken in plaats van naar zaken, dan ontstaat het volgende beeld. Bij de elf *zaken* waarin op enig moment een aanvraag is gedaan en waarvan een dossier is ingezien, heeft het College van PG's zich in totaal over zeventien *deelonderzoeken* uitgesproken. Hierbij merken we nogmaals op dat deze deelonderzoeken niet allemaal ook als zodanig zijn aangevraagd door de opsporingsteams maar in sommige gevallen alleen ter sprake zijn gebracht als 'regulier' DNA-onderzoek. Voor vijf van de zeventien deelonderzoeken is al na een

eerste aanvraag toestemming gegeven, negen deelonderzoeken worden goedgekeurd nadat er, vanwege een eerste afwijzing, een aangepaste aanvraag voor is ingediend en drie deelonderzoeken worden (uiteindelijk) definitief geweigerd.

Uiteindelijk zijn de meeste grootschalige DNA-(deel)onderzoeken, voor zover ze bij het College van PG's worden aangevraagd/aangemeld, dus goedgekeurd, maar wel vaak pas nadat een verzoek in eerste instantie is afgewezen. Welke rol spelen de vier genoemde criteria bij de negatieve beslissingen van het College van PG's? De voorwaarde dat het moet gaan om een zeer ernstig delict dat grote maatschappelijke onrust heeft veroorzaakt, is geen enkele keer een aspect op basis waarvan het College van PG's besluit een aangevraagd grootschalig DNA-onderzoek (in eerste instantie) niet goed te keuren. De punten van kritiek die het College van PG's heeft richten zich vooral op de door het opsporingsteam gemaakte selectie van personen die men in het grootschalig DNA-onderzoek wil betrekken. Het gaat daarbij dan om: een te weinig onderbouwde selectie (waarom/op basis van welke informatie zijn mensen geselecteerd?); een te weinig gedefinieerde selectie (wie vallen er allemaal in?); of een selectie die een te grote hoeveelheid personen omvat. In de meeste gevallen is een negatieve reactie van het College van PG's ingegeven door het oordeel dat de selectie van de te onderzoeken personen onvoldoende is onderbouwd – een onvoldoende fundament heeft – en er dus onvoldoende 'sterke, door feiten gestaafde aanwijzingen zijn dat het spoor afkomstig is van iemand binnen de geselecteerde kring van personen' (College van PG's, 2001, p. 7). Bij de toetsing van aanvragen op dit criterium bestaan verschillende interpretatiemogelijkheden, die ook zijn gebruikt. Zo speelt de vraag of deze 'aanwijzingen' gevonden kunnen worden in het voldoen aan een, op basis van algemene kennis opgesteld daderprofiel (bijvoorbeeld dat de dader waarschijnlijk in een bepaalde leeftijdscategorie valt en in een bepaalde straal rondom de plaats delict woonachtig is), of dat veeleer sprake moet zijn van 'concrete feiten' (bijvoorbeeld het in bezit hebben van een zelfde soort pet als de dader). Wanneer de nadruk wordt gelegd op het laatste – dus op de feitelijke aanwijzingen – dan doet zich ogenschijnlijk een tegenstrijdigheid voor met de door de MvJ gegeven omschrijving van een grootschalig opsporingsonderzoek, waarin immers juist het ontbreken van individuele aanwijzingen centraal staat (Kamerstukken II, 2000-2001, 27 400, nr. 49, p. 2; zie paragraaf 5.3.1). In één zaak kwam bij de toetsing van een aangevraagd grootschalig DNA-onderzoek deze 'paradox' heel duidelijk naar voren. Hier wordt een grootschalig DNA-onderzoek afgewezen omdat naar het oordeel van het College van PG's er geen sprake is van sterke door feiten gestaafde aanwijzingen dat de dader zich bevindt in de geselecteerde kring van personen. Deze selectie zou hebben plaatsgevonden op basis van louter de 'mogelijkheid' dat de dader zich in die kring bevindt op grond van een 'voornamelijk op theoretische veronderstellingen gebaseerd daderprofiel', wat als onvoldoende wordt

beoordeeld. Na deze afwijzing dient het opsporingsteam een nieuwe aanvraag in waarin wordt voorgesteld om alleen een kleinere, nader omschreven subselectie van de oorspronkelijke kring van niet-verdachten in het DNA-onderzoek te betrekken. Deze gewijzigde aanvraag roept vervolgens een discussie op of hier nog wel sprake is van een grootschalig DNA-onderzoek omdat het nu om een wel vrij kleine en bovendien selecte groep van niet-verdachten gaat.

Kijken we naar de aanpassingen die het College van PG's in de voorgelegde grootschalige DNA-onderzoeken verlangt, dan zien we dat deze logischerwijs eveneens vaak betrekking hebben op de selecties van personen die de opsporingsteams hebben gemaakt. Concreet gaat het bij deze gewenste wijzigingen om een nadere onderbouwing van de selectie, een selectie van een kleiner aantal personen en/of een fasering van het uit te voeren grootschalig DNA-(deel)onderzoek. Een dergelijk fasering komt erop neer dat de oorspronkelijk benoemde kring van te onderzoeken personen in deelgroepen of zogenoemde tranches wordt opgedeeld en dat vervolgens eerst bij de niet-verdachten in de meest 'interessante' tranche DNA-materiaal wordt afgenomen, waarna, indien er nog geen 'match' is aangetroffen tussen het daderspoor en het DNA-profiel van een van de niet-verdachten, eventueel de volgende deelgroepen aan bod kunnen komen.

Het proces van de toetsing

In het voorafgaande is al gebleken dat niet alle grootschalige DNA-onderzoeken door het opsporingsteam worden aangemeld bij het College van PG's. Voor zover zij wel aan het College van PG's zijn voorgelegd, zijn, wat betreft de wijze waarop de toetsing van grootschalige DNA-onderzoeken procesmatig verloopt, drie bevindingen van belang.

Ten eerste blijkt in een paar zaken het NFI een initiërende rol te hebben gespeeld bij de aanmelding van een grootschalig DNA-onderzoek bij het College van PG's. In deze gevallen is het betreffende (deel van) grootschalige DNA-onderzoek pas aan het College van PG's voorgelegd nadat het NFI heeft geweigerd een door een OvJ ingediend verzoek tot onderzoek aan afgenomen monsters uit te voeren zonder een gebleken goedkeuring door het College van PG's, waarop de betreffende OvJ vervolgens het DNA-onderzoek alsnog aan het College van PG's heeft voorgelegd.

Ten tweede geldt dat een deel van de communicatie, omtrent grootschalige DNA-onderzoeken die op enige wijze aan het College van PG's zijn voorgelegd, tussen het College van PG's/medewerkers PaG enerzijds en opsporingsteams anderzijds, op informele wijze verloopt. Het evidente voordeel hiervan is dat bijvoorbeeld een telefoontje een veel snellere manier is om een procedure te doorlopen dan het opstellen van schriftelijke verzoeken/reacties. Het nadeel hiervan is dat, mocht blijken dat de partijen wat dat betreft een verschil van inzicht hebben, achteraf niet meer eenvoudig is vast te stellen wat nu precies is besloten.

Ten derde is het, waarschijnlijk in samenhang met het informele karakter

Tabel 3 Aantal referentiemonsters van niet-verdachten die al dan niet met medeweten of toestemming van het College van PG's zijn afgenomen in zaken waarin een grootschalig DNA-onderzoek werd uitgevoerd.

	Aantal zaken	Aantal monsters waarvoor toestemming	Aantal afgenomen monsters		Totaal
			Voor verzoek tot toestemming	Na verzoek tot toestemming	
Geheel niet aangemeld bij College van PG's	1	-	-	-	50
Wel aangemeld, maar geen verzoek tot toestemming	1	-	-	-	1.795
Subtotaal zaken waarin geen toestemming is gevraagd	2	-	-	-	1.845
Zaken waarin toestemming is gevraagd	12	1.797 (2.125)*	186	2.569	2.755
Totaal	14				4.600

Bron: opsporingsteams, PaG/bewerking WODC

* In vijf zaken is het aantal niet-verdachten waarbij, na goedkeuring door het College van PG's, DNA-materiaal is afgenomen kleiner dan het aantal waarvoor toestemming is gegeven. In totaal zijn 328 monsters waarvoor wel toestemming is gegeven niet afgenomen. Van deze monsters hebben er 310 betrekking op een zaak waarin het DNA-profiel van een niet-verdachte overeen bleek te komen met het DNA-profiel uit het daderspoor, waarmee verdere afname bij niet-verdachten overbodig werd.

dat de communicatiestroom soms heeft, in twee zaken voorgekomen dat nadat een opsporingsteam (impliciet) melding maakt van een (voorgenomen) grootschalig DNA-onderzoek waarvoor geen toestemming is gevraagd, een reactie van het College van PG's waarin expliciet wordt gesteld dat het betreffende opsporingsteam een aanvraag moet indienen, uitblijft. Hierdoor kan bij het opsporingsteam de veronderstelling blijven bestaan dat het betreffende DNA-onderzoek geen grootschalig DNA-onderzoek is waarvoor goedkeuring van het College van PG's is vereist. Inmiddels wordt binnen het PaG ten aanzien van binnenkomende communicatie omtrent (grootschalig) DNA-onderzoek een procedure gevolgd die een dergelijke gang van zaken moet voorkomen.

5.3.3 De feitelijke uitvoering van grootschalige DNA-onderzoeken in relatie tot de toetsing ervan

Uit het voorafgaande is gebleken dat niet ieder grootschalig DNA-onderzoek wordt aangevraagd en dat zo dus bij relatief grote groepen

niet-verdachten DNA wordt afgenomen zonder dat hiervoor (formeel) toestemming is gevraagd aan het College van PG's. Het WODC-onderzoek toont verder aan dat het voorkomt dat bij de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek waarvoor wel (formeel) toestemming is verkregen, uiteindelijk bij een groter aantal niet-verdachten DNA wordt afgenomen dan waarvoor toestemming is gevraagd. In tabel 3 zijn de grootschalige DNA-onderzoeken ingedeeld naar al dan niet (formeel) aangemeld bij het College van PG's, is per categorie het aantal niet-verdachten waarbij DNA is afgenomen weergegeven en is voor de formeel aangemelde zaken dit aantal vergeleken met het aantal monsters waarvoor toestemming is verleend.

Zoals al eerder is vermeld, zijn zaken ingedeeld bij 'toestemming gevraagd' als ten minste een deelonderzoek dat in die zaak is uitgevoerd, is aangevraagd.

In de tabelnoot is te lezen dat het ook is voorgekomen dat bij een *kleiner* aantal niet-verdachten DNA is afgenomen dan waarvoor toestemming is verkregen. Dit 'restaantal' is in eerste instantie niet meegerekend in het totaal aantal monsters waarvoor toestemming is gegeven vanwege twee redenen. Ten eerste behoort het leeuwendeel ervan tot één zaak waarin er een 'match' was gevonden tussen het DNA-profiel van een niet-verdachte en het daderspoor, waardoor het verder uitvoeren van het betreffende, goedgekeurde grootschalig DNA-onderzoek voorlopig zinloos was geworden en bovendien in strijd met de regelgeving – die immers voorschrijft dat het aantal af te nemen monsters niet groter is dan noodzakelijk. Ten tweede verhindert de opname van dit restaantal in het totaal een helder zicht op de discrepantie tussen het aantal afgenomen monsters enerzijds en het aantal waarvoor toestemming is gegeven anderzijds.

Van de twaalf zaken waarbij (ooit) toestemming is gevraagd voor een grootschalig DNA-onderzoek, is in totaal in zeven zaken bij meer niet-verdachten DNA-materiaal afgenomen dan het aantal waarin de goedkeuring door het College van PG's voorzag. In totaal gaat het in deze zeven zaken om $(2.755 - 1.797 =) 958$ monsters die 'te veel' zijn afgenomen. Van deze 958 afgenomen monsters gaat het in 186 gevallen om afnames bij niet-verdachten die hebben plaatsgevonden vóórdat een grootschalig DNA-onderzoek is aangevraagd dan wel (informeel) aangemeld. Dergelijke 'voortijdige' afnames hebben zich voorgedaan bij vijf zaken, waarbij het aantal voortijdig afgenomen monsters bij niet-verdachten varieert van één tot 96. De overige 772 'niet-goedgekeurde' afnames vonden plaats in een grootschalig DNA-(deel)onderzoek waarvoor weliswaar toestemming is gegeven dan wel dat informeel is aangemeld, maar waarbij het aantal niet-verdachten dat in deze toestemming/aanmelding

is genoemd is overschreden. Hiervan is sprake in vier zaken⁷⁰ en de omvang van de overschrijding varieert van vijf tot 447. Daarbij merken we op dat de kleinste overschrijding, van vijf niet-verdachten, zich heeft afgespeeld in een grootschalig DNA-(deel)onderzoek waarbij toestemming is gegeven voor afname van DNA-materiaal bij 'ongeveer 50' niet-verdachten. Een dergelijke 'overschrijding' kan ook worden beschouwd als vallend onder de toestemming die door het College van PG's is gegeven.

De overschrijding die in één van deze vier zaken plaatsvond lichten we, ter illustratie, kort (en gedeeltelijk) toe. In deze *cold case*-zaak is op een bepaald moment al twee keer een grootschalig DNA-onderzoek aangevraagd en uitgevoerd, zonder dat dit tot aanhouding van een verdachte heeft geleid. Vervolgens vraagt het opsporingsteam toestemming aan het College van PG's om onder een in het onderzoeksdossier resterend honderdtal van 'interessante personen' een grootschalig DNA-onderzoek in te zetten. Deze 'lijst van interessante personen' is afkomstig uit het oorspronkelijke opsporingsonderzoek dat kort na het delict is uitgevoerd, dus voordat de zaak als *cold case* is heropend. Het College van PG's verleent toestemming voor dit derde aangevraagde grootschalig DNA-onderzoek. Bij de uitvoering van het grootschalig DNA-onderzoek wordt de toestemming echter 'ruim geïnterpreteerd' en wordt de lijst van interessante personen met tientallen uitgebreid omdat de oorspronkelijke lijst naar de mening van het opsporingsteam niet compleet is. Hierdoor is het aantal niet-verdachten dat uiteindelijk in dit derde grootschalig DNA-onderzoek wordt benaderd, ongeveer anderhalf keer zo groot als het aantal waarvoor toestemming is gevraagd.

Al met al is bij de twaalf grootschalige DNA-onderzoeken die zijn aangemeld dus bij 2.755 niet-verdachten DNA-materiaal afgenomen, terwijl slechts voor de afname van 1.797 daarvan een aanvraag is ingediend. Betrekken we daarbij tevens de twee grootschalige DNA-onderzoeken die nooit (formeel) zijn aangemeld bij het College van PG's, dan wordt deze discrepantie vanzelfsprekend nog (veel) groter; het aantal van 1.797 goedgekeurde afnames staat dan tot een totaal aantal niet-verdachten dat in grootschalig DNA-onderzoek is betrokken van 4.600.

5.4 De opzet van een grootschalig DNA-onderzoek

5.4.1 Kenmerken van de dader en selectie van te onderzoeken personen

De wijze waarop een grootschalig DNA-onderzoek wordt opgezet is sterk afhankelijk van de kring van personen waarin men de dader denkt te kunnen vinden. In hoofdstuk 2 beschreven we op welke wijze een groep

⁷⁰ In twee zaken is zowel voortijdige afname als overschrijding van het goedgekeurde aantal afnames voorgekomen.

personen waartoe de dader vermoedelijk behoort bij de politie in beeld kan komen. Dit kan misdrijfgeleid aan de hand van concrete sporen- of getuigeninformatie; verdachtegeleid aan de hand van een mogelijk scenario dat men uit de informatie over het misdrijf afleidt; of door een combinatie van concrete informatie en een scenario over het misdrijf. Van de veertien grootschalige DNA-onderzoeken die zijn verricht, zijn er zes waarin men zich bij het selecteren van personen door concrete informatie over het misdrijf kon laten leiden. In twee van deze zaken werd tevens een sociale relatie tussen dader en slachtoffer verondersteld of voor mogelijk gehouden. In de vier andere zaken was men er zeker van dat het slachtoffer en de dader elkaar niet kenden, of ging men hier op grond van opsporingsinformatie van uit.

Bij de acht zaken waarin verdachtegeleid naar de dader werd gezocht, werd in alle gevallen verondersteld dat de dader hetzij in de sociale nabijheid van het slachtoffer, hetzij in de geografische nabijheid van de plaats delict moest worden gezocht. Daarnaast werd de selectie van personen soms geleid door veronderstellingen over de eerdere delicten die de dader had gepleegd of over de leeftijdscategorie waartoe hij behoorde.

Misdrijfgeleid zoeken

Als tijdens het opsporingsonderzoek naar voren komt dat de dader van een ernstig misdrijf een of meer specifieke kenmerken bezit, ligt het selecteren van alle mensen met deze kenmerken voor de hand. Deze kenmerken kunnen de vorm hebben van bepaalde voorwerpen waarover de dader tijdens het misdrijf beschikte, zoals bijvoorbeeld een brommer, een wapen of een pet. Deze kenmerken kunnen ook de vorm hebben van een signalement dat door slachtoffers of getuigen is gegeven of uit beschikbare opsporingsinformatie kan worden afgeleid.

Bij het selecteren van een groep met deze kenmerken speelt eerst de vraag hoe specifiek de informatie is op grond waarvan deze kenmerken zijn vastgesteld en hoe zeldzaam deze kenmerken zijn. Gaat het om een vaag signalement dat op vele personen van toepassing kan zijn, of om duidelijke videobeelden van de dader? Gaat het om een willekeurige brommer of om een brommer van een specifiek type en met een specifieke kleur? Het is dus de vraag uit hoeveel personen de groep zou kunnen bestaan die de genoemde kenmerken met de dader deelt.

Zoals gezegd kon er in zes zaken misdrijfgeleid naar de dader worden gezocht. In drie van deze zaken was sprake van een serie misdrijven, en kon onder meer gebruik worden gemaakt van een signalement, omdat slachtoffers de dader konden beschrijven. In één van deze zaken was dit signalement de enige 'harde' opsporingsinformatie. In de twee andere van deze seriematige zaken hadden de daders tevens bepaalde voorwerpen gedragen of gebruikt. Ook deze informatie kon dus worden gebruikt bij het zoeken naar de dader.

Bij de overige drie zaken waarin misdrijfgeleid naar de dader is gezocht hadden de slachtoffers het misdrijf niet overleefd en waren er geen getuigen die de dader gezien hadden. In één zaak was er desalniettemin een signalement van de dader. Dit kon worden afgeleid uit een voetafdruk die was achtergebleven op de plaats delict en uit (vage) videobeelden van een bewakingscamera. In dit onderzoek was het signalement het enige daderkenmerk waarover men zekerheid had. In de twee andere onderzoeken had men geen informatie over het uiterlijk van de dader, maar kon wel worden vastgesteld dat de dader verschillende voorwerpen had gebruikt. Het gegeven dat de dader over deze voorwerpen kon beschikken werd hier als daderkenmerk gebruikt.

Signalementen en voorwerpen

In theorie zijn daderkenmerken harder als het ‘onveranderlijke’ kenmerken betreft – zoals een signalement of een accent – dan wanneer het gaat om voorwerpen waarover de dader beschikte. Het probleem met een signalement is echter dat het moeilijk is een goede, specifieke en kloppende beschrijving van iemand te geven. Mensen zijn niet zo goed in het inschatten van lengten en in het beschrijven van gezichten (Van Koppen en Lochun, 2002; Meissner e.a., 2006). Bij slachtoffers van een misdrijf kan het vermogen hiertoe nog verminderen door emotionele factoren. Daarnaast weten daders zich soms goed te vermommen, bijvoorbeeld met een helm, bril, pet of snor. Ten slotte zijn ook signalementen veranderlijk. Haarkleur, haardracht en gezichtsbeharing kunnen bijvoorbeeld zeer eenvoudig worden veranderd.

In het algemeen is het veel eenvoudiger om een beschrijving te geven van een voorwerp dat de dader heeft gebruikt of gedragen, dan om de dader zelf te beschrijven. Bovendien blijven voorwerpen soms achter op de plaats delict. Het aantal mensen dat kan beschikken over zo’n voorwerp is echter sterk afhankelijk van de zeldzaamheid ervan. Een schilmesje waarvan er honderdduizenden in omloop zijn, is uiteraard moeilijk te gebruiken als zoekcriterium. Maar zelfs bij een zeldzaam mes kan het ingewikkeld zijn om de groep die over zo’n mes kan beschikken helemaal in kaart te brengen. Er lijken altijd mensen te zijn die niet in de selectie zijn opgenomen en toch kunnen beschikken over zo’n mes. Hoe zeker kun je ervan zijn dat je iedereen die over het specifieke voorwerp zou kunnen beschikken in beeld hebt en wat betekent het als je daar niet zeker van kunt zijn?

Het signalement als selectiecriterium

Het is niet eenvoudig om personen te selecteren op grond van enkel een signalement. In de eerste plaats staan onze signalementen nergens geregistreerd – althans niet zodanig dat aan de hand van een kenmerkenlijst naar personen met dit signalement kan worden gezocht. Een uitzondering hierop vormen de politieregisters. In het Herkenningsdienstsysteem (HKS) van de politie worden allerlei kenmerken opgeslagen van verdach-

ten. Het doel van dit systeem is – net als bij de DNA-databank en het vingerafdrukkenbestand – mensen aan de hand van deze kenmerken op te sporen als ze (opnieuw) betrokken raken bij een misdrijf (zie hierover Stol e.a., 2005). Dit betekent dus dat met een signalement wel systematisch kan worden gezocht naar mensen die eerder met de politie in aanraking kwamen, maar niet naar andere burgers. In de tweede plaats is de groep personen die aan een signalement voldoet vaak groot. Mensen worden namelijk meestal in vage algemene termen beschreven (Meissner e.a., 2006). Alleen een signalement biedt dus weinig mogelijkheden als basis voor een opsporingsonderzoek. Meestal wordt het signalement van de dader gepubliceerd, in de hoop dat dit tips oplevert over personen met deze daderkenmerken. Er is echter meer informatie nodig dan alleen een signalement om tot een groep mogelijke daders te kunnen komen. In de vier onderzoeken waarin men beschikte over een signalement van de dader, gebruikte men dit signalement vooral om een nadere selectie aan te kunnen brengen in een kring van personen die op andere gronden bij de politie in beeld kwam.

In twee zaken was het signalement het enige concrete kenmerk waarmee men misdrijfgeleid naar de dader kon zoeken. In de eerste zaak bakende men het zoekgebied waarin de dader werd gezocht af door uit te gaan van het scenario dat de dader een bekende was van de politie en dat hij actief was in het district waarin het misdrijf was gepleegd. Dit scenario leidde men af uit de kenmerken van het gepleegde misdrijf.⁷¹ Op grond van dit scenario kon men in het HKS van de politie zoeken naar mannen die actief waren in het district waar het misdrijf was gepleegd en die voldeden aan het signalement van de dader. Deze zoekslag leverde 29 personen op. Hiervan vielen er nog een paar af omdat ze ten tijde van het delict gedetineerd waren, niet voldeden aan het signalement, of omdat hun DNA al bekend was bij het NFI en ze daarmee definitief konden worden uitgesloten van verder onderzoek. Het DNA-onderzoek richtte zich uiteindelijk op een kring van 25 mannen.

Het tweede onderzoek betrof een *cold case*. De dader van dit misdrijf had zich schuldig gemaakt aan meerdere zedenmisdrijven en een moord. Uit de aard van de gepleegde misdrijven leidde het opsporingsteam af dat de dader vermoedelijk eerder zedenmisdrijven had gepleegd, dat hij bepaalde gedragskenmerken vertoonde en dat hij na het misdrijf bepaalde gedragsveranderingen had doorgemaakt. Voorts werden zowel de uiterlijke kenmerken van de dader (zoals zijn leeftijd) als de gedragskundige en geografische kenmerken gebruikt bij het selecteren van personen. Hiertoe maakte men gebruik van de media om tips te krijgen over personen met deze kenmerken, en van politiebesteden zoals het HKS en gegevens over TBS-gestelden. Dit leverde een groep op van rond de 1000 mannen.

71 Zie over het afleiden van (gedrags)kenmerken van de dader uit kenmerken van het misdrijf verder Blaauw e.a., 2002).

Vervolgens heeft men deze groep verder ingeperkt, met name aan de hand van detentiegegevens en het opgegeven signalement. Dit leidde tot ruim 50 personen die niet konden worden uitgesloten als mogelijke dader en dus in aanmerking kwamen voor een DNA-onderzoek.

Deze voorbeelden laten zien dat kenmerken die uit de gepleegde misdrijven worden afgeleid, bijvoorbeeld over het vermoedelijke woon- of werkgebied van de dader en over zijn vermoedelijke delictgeschiedenis, beter geschikt zijn om een zoekgebied af te bakenen dan de uiterlijke kenmerken van de dader. Uiterlijke kenmerken zijn vooral nuttig om een selectie aan te brengen in een groep die op grond van andere kenmerken is gedefinieerd.

Gebruikte voorwerpen als selectie criterium

Bij specifieke voorwerpen ligt dit soms anders. Als verondersteld wordt dat slechts een beperkte groep personen over de betreffende voorwerpen kan beschikken, wordt de kring waarin naar de dader wordt gezocht in eerste instantie beperkt tot deze groep. Afhankelijk van de zeldzaamheid van de voorwerpen kan dit zoekgebied verder worden ingeperkt tot bijvoorbeeld een bepaald geografisch gebied. Er zijn vier onderzoeken waarin het beschikken over een of meer specifieke voorwerpen als selectie criterium werd gebruikt om te komen tot een kring van personen die het misdrijf konden hebben gepleegd.

De meest vastomlijnde groep vonden we in een onderzoek naar een serieverkrachter. In deze zaak had de dader tijdens een van zijn misdrijven een pet gedragen met als opdruk de naam van een bepaald bedrijf. Uit het onderzoek naar de herkomst van deze pet bleek dat een bedrijf, dat gevestigd was in de regio waarin de misdrijven waren gepleegd, deze petten had laten vervaardigen en dat er in totaal 118 petten uitgegeven waren. Een vastomlijnd en beperkt aantal dus, dat te traceren moest zijn. Het rechercheteam is op zoek gegaan naar deze 118 petten, zowel via het bedrijf als via de mensen die zo'n pet in hun bezit hadden. Zo werden 113 van de 118 petten getraceerd en in beslag genomen. Deze 113 petten konden door een groep van 403 mannen gedragen zijn. Deze groep kon verder worden ingeperkt, omdat er naast de pet ook nog een signalement van de dader voorhanden was. Een groot deel van de mannen die konden beschikken over zo'n pet voldeed niet aan het juiste signalement. Door de combinatie van pet en signalement en de veronderstelling dat de dader een binding had met de regio waarin de delicten waren gepleegd, is deze groep 'pettenbezitters' ingeperkt tot 50 interessante personen. Geen van deze personen had antecedenten op zedengebied.

Het team zat echter met het probleem dat er ook nog 5 petten waren uitgegeven die men niet had kunnen traceren. Hierdoor kon niet worden uitgesloten dat de dader wel in het bezit was van een pet, maar zich niet in de geselecteerde groep bevond. Bovendien kwamen er in het onderzoek – op grond van onder meer het verspreide signalement – allerlei tips

en verklaringen binnen over personen die voldeden aan enkele daderkenmerken, maar niet tot de pettenbezitters behoorden. Vandaar dat de politie in dit onderzoek een tweede groep mannen selecteerde. Hierbij is ze uitgegaan van een groep van oorspronkelijk 153 personen die bij de politie in beeld was gekomen naar aanleiding van informatie over de gepleegde delicten. Op basis van concrete daderkenmerken zoals huidskleur, leeftijd, postuur, lengte, gezichtsvorm, accent en taalgebruik, en op basis van het scenario dat de dader een geografische binding zou hebben met de regio en dat hij mogelijk antecedenten had op zedengebied, werd deze groep teruggebracht tot 58 personen. Tussen de eerste groep van 50 pettenbezitters en de tweede groep van 58 niet-pettenbezitters zat geen rangorde. Geen van de personen sprong er overduidelijk uit, bijvoorbeeld omdat hij én beschikte over een pet én over een signalement dat in alle opzichten klopte én over zedenantecedenten. Een *best-first search*-strategie was hier dus geen optie. Ook was er geen reden om meer waarde toe te kennen aan een van de genoemde kenmerken. Alle groepsleden deelden een aantal kenmerken met de dader en er kon geen duidelijke fasering aangebracht worden in de groep. Vandaar dat deze groep als geheel gevraagd werd om deel te nemen aan een DNA-onderzoek.

In twee andere onderzoeken wilde men eveneens groepen mensen selecteren die over specifieke voorwerpen konden beschikken, maar in deze gevallen liep dat vrij harde misdrijfgeleide criterium 'als water door de vingers', zoals de OvJ die één van deze onderzoeken leidde opmerkte. De groep personen die over deze voorwerpen kon beschikken kon minder goed worden afgebakend dan men aanvankelijk dacht en de voorwerpen waren minder uniek dan men gedacht had. In beide zaken moest dit zoekcriterium worden aangevuld met andere kenmerken omdat het goed mogelijk was dat de dader gebruik had gemaakt van de voorwerpen terwijl hij zich niet in de geselecteerde groep 'gebruikers van dit voorwerp' bevond.

In één zaak had de dader gebruikgemaakt van tape die alleen bij een bepaald bedrijf werd gebruikt. De zoektocht naar de dader richtte zich daarom eerst op alle werknemers en ex-werknemers van dit bedrijf. Toen men deze personen in kaart probeerde te brengen bleek echter dat er veel meer vestigingen waren van dit bedrijf dan men aanvankelijk had gedacht. Vervolgens bleek dat die rollen tape te pas en te onpas werden meegegeven aan klanten. Het was dus niet goed mogelijk om iedereen die zou kunnen beschikken over die tape in kaart te brengen.

In de andere zaak had de dader gebruikgemaakt van voorwerpen die in een bepaalde combinatie aanwezig waren geweest op een plek waar het slachtoffer geregeld kwam. Alle mensen die een duidelijke binding hadden met deze plek, en dus over deze voorwerpen konden beschikken, werden derhalve voor het onderzoek geselecteerd. Maar het was ook goed mogelijk dat niet een binding met deze plek, maar een binding met het slachtoffer de dader op deze plek had gebracht en dat hij daarmee de beschikking had

gekregen over deze voorwerpen. Bovendien kon niet goed worden beoordeeld hoe uniek de genoemde combinatie van voorwerpen precies was. Daarom werd de groep personen die over deze voorwerpen kon beschikken ook hier aangevuld met groepen mannen die geselecteerd waren op grond van hun sociale band met het slachtoffer.

In een derde zaak werden de voorwerpen waarover de dader had beschikt niet gebruikt om een groep personen af te bakenen, maar enkel om een nadere selectie aan te brengen in een kring van personen die op grond van andere kenmerken was geselecteerd. In deze zaak ging men ervan uit dat de dader in de geografische nabijheid van de delictplaats moest worden gezocht. Daarom werd het zoekgebied eerst beperkt tot mannen die in de omgeving van de plaats delict woonden. Alleen bij de mannen uit die groep werd nagegaan of ze over de betreffende voorwerpen konden beschikken.

Verdachtegeleid zoeken – kenmerken van het misdrijf

Bij zaken waarin geen concrete daderkenmerken voorhanden zijn, komen dadergroepen in beeld op grond van scenario's. De daderkenmerken worden in dat geval indirect afgeleid uit de kenmerken van het misdrijf. De gekozen delictplaats, het tijdstip waarop het delict heeft plaatsgevonden, het gebruikte geweld, de dagelijkse routines van het slachtoffer, de mate waarin het slachtoffer zich heeft verzet, de mate waarin de dader planmatig te werk is gegaan, de wijze waarop het slachtoffer is achtergelaten; al deze kenmerken kunnen gebruikt worden om een beeld te krijgen van de dader. Hierbij wordt onder meer gebruikgemaakt van wat bekend is over de wijze waarop verschillende soorten daders hun misdrijven plegen. In totaal zijn er acht grootschalige DNA-onderzoeken verricht bij groepen personen die enkel in beeld kwamen op grond van een scenario dat uit de kenmerken van het misdrijf werd afgeleid. In twee zaken ging men uit van een sociale relatie tussen het slachtoffer en de dader. In één van deze zaken werd tevens verondersteld dat de dader in het verleden bepaalde delicten had gepleegd. In de overige zes zaken werd verondersteld dat de dader ofwel sociaal gerelateerd was aan het slachtoffer, ofwel geografisch gerelateerd aan de plaats delict. In al deze zes zaken ging men er tevens van uit dat de dader in een bepaalde leeftijdscategorie viel en in vier zaken veronderstelde men ook nog een bepaalde delictgeschiedenis.

Voor een deel worden deze daderkenmerken afgeleid uit empirisch onderzoek naar de relatie tussen daderkenmerken en de kenmerken van hun delicten. Zo is uit empirisch onderzoek bekend dat de meeste daders hun delicten dicht bij huis plegen en dat deze regel in sterke mate geldt voor zedenplegers (Canter en Larkin, 1993; Davies en Dale, 1995; Rossmo, 2000); dat er bij zedenzaken een samenhang is tussen de leeftijd van de dader en de leeftijd van het slachtoffer: 'hoe ouder het slachtoffer, hoe jonger de dader'; dat daders zich vaak schuldig maken aan bepaalde combinaties van delicten en dat ze soms bepaalde gedragsveranderingen te zien geven

na het plegen van een ernstig zedenmisdrijf (Hazelwood, 2001). Om tot dit soort psychologische daderkenmerken te kunnen komen wordt vaak contact gezocht met een gedragsdeskundige (een *profiler*).

De meeste kenmerken zijn echter gebaseerd op specifieke informatie over het misdrijf. We geven een paar voorbeelden van zaken waarin een sociale relatie tussen dader en slachtoffer werd verondersteld:

- in twee zaken werd het slachtoffer in haar woning om het leven gebracht, terwijl er geen sporen van braak werden aangetroffen. Men ging er daarom van uit dat het slachtoffer de dader kende en hem zelf had binnengelaten;
- in twee andere zaken werden er op of rond de plaats delict geen sporen aangetroffen van een worsteling of van ‘hevig verzet’. Aangezien de slachtoffers bekend stonden als sterke of ‘assertieve en getrainde’ vrouwen, leidde men hieruit af dat het eerste contact tussen slachtoffer en dader mogelijk vrijwillig was geweest. Hieruit leidde men weer af dat de dader en het slachtoffer elkaar vermoedelijk kenden;
- in één zaak leidde men uit het feit dat het slachtoffer haar jas had uitgetrokken en daarop was gaan liggen af dat het eerste contact tussen slachtoffer en dader vrijwillig had plaatsgevonden en ook in dit geval veronderstelde men op grond daarvan dat er mogelijk een sociale relatie tussen dader en slachtoffer bestond;
- in weer een andere zaak leidde men uit de dreigbrieven die de dader had geschreven af dat de dader veel over het slachtoffer wist en dus direct of indirect veel contact met het slachtoffer moest hebben en in de sociale kring van het slachtoffer moest worden gezocht;
- ook was er een onderzoek waarin men uit het feit dat ‘de delictplaats niet uitgekozen leek te zijn om een verkrachting te plegen’ afleidde dat er geen sprake was van een planmatige dader die op zoek was gegaan naar een slachtoffer, maar dat een sociaal contact tussen dader en slachtoffer was uitgemond in verkrachting en moord.

Geografische relaties tussen de dader en de delictplaats werden juist verondersteld omdat deze delictplaats ‘goed gekozen’ was, omdat het een plek was die je ‘moet weten te vinden’ en die je niet toevallig passeert, omdat het delict in een ‘afgesloten wijk werd gepleegd waar geen doorgaande wegen langskomen’ of omdat de routines van het slachtoffer zeer opvallend waren. In dit laatste geval was bekend geworden dat het slachtoffer de plaats delict altijd zeer vroeg in de ochtend passeerde, op een tijdstip dat er eigenlijk geen toevallige passanten zijn rond die plek. Omdat ook de moord zeer vroeg in de ochtend gepleegd was, veronderstelde men dat de dader een geografische band had met die plek, dat hij wist dat de vrouw rond die tijd langs zou komen en dat hij het echt op haar had gemunt.

5.4.2 *Het selecteren van personen met bepaalde daderkenmerken*

Onzekerheid over daderkenmerken en dadergroepen

Bij misdrijfgeleid zoeken zijn de selectiecriteria vaak helder, maar is

het moeilijk om alle mensen te vinden die aan deze criteria voldoen. Bij verdachtegeleid zoeken is het juist vaak relatief eenvoudig om een groep mensen af te bakenen die aan de opgestelde criteria voldoet, maar zijn de criteria zelf onzeker. Bij een selectie die plaatsvindt op grond van een scenario is het nooit uit te sluiten dat het scenario niet klopt en dat de dader helemaal niet aan de veronderstelde kenmerken voldoet.

Deze onzekerheid brengt met zich mee dat men in een onderzoek waarin wordt uitgegaan van een sociale relatie tussen het slachtoffer en de dader toch voor de zekerheid ook buurtbewoners en passanten waar het slachtoffer geen relatie mee heeft bij het onderzoek probeert te betrekken. Daarnaast is het bij verdachtegeleid zoeken de vraag hoe specifiek de daderkenmerken zijn die je uit een misdrijf kunt afleiden en hoe ver de groep die je selecteert verwijderd mag raken van dit veronderstelde daderbeeld. Als men een sociale relatie tussen slachtoffer en de dader veronderstelt, wat betekent dat dan voor de kenmerken van de dader? Betekent dit dat dader en slachtoffer elkaar moeten kennen, of is het al voldoende als alleen de dader het slachtoffer kent? En moeten slachtoffer en dader elkaar al lang kennen, of is er ook sprake van een sociale relatie als de dader het slachtoffer die avond heeft ontmoet? Bij geografische relaties, eerdere antecedenten en andere kenmerken speelt uiteraard hetzelfde: betekent een geografische relatie tussen dader en delictplaats dat de dader in de wijk moet wonen waarin het delict is gepleegd, dat hij ook in de wijk mag wonen die grenst aan dit gebied, of geldt zo'n geografische relatie voor iedereen die in een straal van tien kilometer rondom de delictplaats woont? En gaat het in dat geval alleen om de woonplaats van deze dader, of kan het ook zo zijn dat hij in dit gebied werkt, of een andere binding heeft met dit gebied? Met dit soort vragen en onzekerheden kampt elk team.

Als je groepen personen gaat selecteren waar de dader toe kan behoren, moet je grenzen trekken, hoe ruim of smal die grenzen ook zijn. Mensen die je niet bij je selectie betreft, sluit je uit van verder onderzoek en als de dader zich in die groep bevindt, zul je hem nooit vinden. Maar hoe meer mensen je wel bij het onderzoek betreft, hoe arbeidsintensiever het onderzoek wordt. Bij de keuze voor ruime of smallere grenzen spelen kosten-batenafwegingen uiteraard een grote rol. Wanneer is de afstand tussen een groep personen en de prototypische dader zo groot dat er maar een kleine kans is dat de dader zich in deze groep van personen zal bevinden? En op grond van welke criteria kunnen personen definitief worden uitgesloten als mogelijke dader? Een teamleider zei hierover het volgende:

'Ja, dat is heel moeilijk, wanneer je besluit op grond van uiterlijke kenmerken iemand echt uit te sluiten. We hebben daar een hele discussie over gehad op grond van lengte. We vermoeden dat de dader niet langer is dan 1.80 meter, maar als je zo'n norm aanlegt dan betekent dat heel wat. Niemand kan goed schatten of iemand nou 1.80 is of toch 1.85 of

misschien 1.90. Dus uiteindelijk hebben we een heel breed lengtecriterium genomen tussen de 1.60 - 2.00 meter. Dat werkt dan wel weer met plusjes als je meer overeenkomt met het signalement, maar het is geen reden tot uitsluiting tenzij je er echt heel sterk buiten valt. Als je zo'n norm aanlegt ga je namelijk nooit meer kijken naar alle mensen die erbuiten vallen. Dus als er een tip binnenkomt over meneer Janssen, dan moet je zeggen, nee, Janssen kan het niet zijn want die is al uitgesloten. Je waakt dus wel voordat je zo'n criterium echt vastlegt.'

'Leeftijd is tricky. Vaak wordt leeftijd gebruikt om een hele grote groep uit te dunnen, maar je kunt op grond van leeftijd eigenlijk nooit echt mensen uitsluiten, tenzij het heel duidelijk is welke leeftijd de dader heeft.'

Teams verschillen van elkaar in de mate waarin ze in een onderzoek willen, kunnen of mogen investeren. Het aantal personen dat bij een onderzoek betrokken wordt, verschilt hierdoor sterk van zaak tot zaak. In een aantal onderzoeken werden de grenzen van de kenmerken waar men van uitging zeer ruim genomen uit angst mensen onterecht uit te sluiten:

'We onderzochten mensen die de PD waren gepasseerd, maar ook mensen die op of in de nabijheid van de PD waren geweest. Op die manier hebben we de groep passanten zo ruim mogelijk genomen. Ook mensen die aan de andere kant voorbij de PD gekomen waren, dus niet via de hoofdweg hebben we meegenomen in het onderzoek. Die mensen zijn de PD dus niet echt gepasseerd, maar ze zijn wel in de nabijheid van de PD geweest.'

'Het slachtoffer kan wel iemand gekend hebben, of dat ze elkaar hebben gekend, maar het kan natuurlijk ook zo zijn dat iemand het slachtoffer kende, terwijl het slachtoffer die persoon eigenlijk niet kende. Wij hebben alle mensen die het slachtoffer kenden meegenomen in het onderzoek, dus wij hebben dat onderzoek heel breed laten uitwaaien.'

In andere gevallen werd er – soms noodgedwongen – gekozen voor een duidelijke inperking van de groep die bij het onderzoek betrokken wordt:

'Ik was ongeloofelijk bang dat de dader niet in die wijk zou zitten, maar net een straat oversteken in de volgende wijk, want die is eigenlijk ook best dichtbij, zo groot is het daar niet. Dan zouden we hem niet gevonden hebben, want ik denk niet dat we daar toestemming voor zouden krijgen. En heb je dan gelijk gehad met je idee dat de dader daar moet zitten?'

'Gewoon alle mensen uit de omgeving van het slachtoffer meenemen in het onderzoek spreekt me wel aan. Als je het doet, ga dan voor kwaliteit. In dit onderzoek was het een beetje half-half en dan wordt het een beetje Russische roulette.'

Er zijn ook zoekgebieden en kringen van personen die afvallen, sterk worden ingeperkt of op de lange baan worden geschoven vanwege het vele werk dat het onderzoek in zo'n gebied met zich meebrengt. Vooral mensen met zedenantecedenten en TBS-ers lijken een moeilijk te onderzoeken groep:

'De expertisegroep stelde voor alle zedendelicten in een kring van 60 km rondom de plaats delict mee te nemen in het onderzoek. En wij zijn toen erg geschrokken van die aantallen. Dus toen hebben we gezegd geef ons dan maar 200 man om dat te onderzoeken. Die 200 man hebben we niet gekregen en we hebben er verder niets meer van gehoord.'

'Wij hebben ervoor gekozen alleen de zedendelinquenten uit (.. omgeving PD) nader tegen het licht te houden en zedendelinquenten die een delict hadden gepleegd in (.. deze plaats), maar dat is al bijna niet te doen, vooral omdat het systeem zo vervuild is. Het systeem is niet betrouwbaar. Er zitten mensen ten onrechte in dat systeem en een ander aspect is het probleem dat er mensen in het systeem zitten die zich al jarenlang als een brave burger gedragen. En die mensen te ondervragen is een heel vervelend werk. Je moet dan bijvoorbeeld een man ondervragen omdat hij acht of tien jaar geleden schennis heeft gepleegd, maar inmiddels gelukkig getrouwd is en een gezin heeft gesticht. Nu benader je zo'n man en dat brengt dan een hoop ellende met zich mee (...) Daarom hebben wij dat onderzoek naar voormalig zedendelinquenten alleen op kleine schaal gedaan.'

'Zowel de OvJ als de RAIO vonden het heel belangrijk om ook TBS-'ers met zedenantecedenten mee te nemen in het onderzoek. Daar waren ze heel erg op gespitst. Wij wilden dat wel doen, maar niet in eerste instantie. Wij wilden eerst onderzoek verrichten onder mensen uit de buurt, want hoeveel duizenden TBS-sers heb je? Het zijn er ongelooflijk veel. En je moet dan gaan uitzoeken wie er zitten voor zeden en wie verlof hadden en dergelijke. Dat wordt echt een mammoetoperatie en daar waren we nog niet aan toe.'

De rol van de profiler

Het is in dit verband interessant om te wijzen op de rol van de gedragsdeskundige, de *profiler*. In tien van de veertien onderzoeken is contact gezocht met een *profiler* of gedragsdeskundige om daderekenmerken af te leiden uit de informatie over het gepleegde misdrijf. Wanneer we echter kijken naar de waarde die door de teams gehecht wordt aan dit gedragskundige profiel, en naar de wijze waarop dit profiel gebruikt wordt om te komen tot een selectie van personen, dan blijkt dat het gedragskundige profiel vaak te algemeen wordt geacht om hiermee tot een selectie van personen te komen. Als er echter een specifiek profiel wordt opgesteld, acht men de kans dat de dader niet aan dit profiel voldoet te groot om het profiel daadwerkelijk te gebruiken bij het selecteren van personen. In vier onderzoeken werden de

profielen gebruikt om een paar extra personen die aan het profiel voldeden bij het onderzoek te betrekken. In een vijfde onderzoek is het profiel gepubliceerd in de media, en ook dit heeft tips opgeleverd over mensen, die naar aanleiding daarvan aandacht kregen van het opsporingsteam. Het psychologische profiel werd echter nooit gebruikt om mensen die niet in het profiel pasten uit te sluiten. Bij geografische kenmerken ligt dit anders. Zoals gezegd worden geografische kenmerken wel vaak gebruikt om het zoekgebied waarin men de dader hoopt te vinden af te bakenen. Deze geografische kenmerken kunnen door de opsporingsteams zelf worden opgesteld, maar in drie opsporingsonderzoeken is ook een gespecialiseerde geografische *profiler* ingeschakeld. We geven een aantal citaten om te laten zien hoe deze profielen in de praktijk worden gebruikt:

'Het daderprofiel bestond uit een aantal kenmerken, zoals man, in de omgeving woonachtig, heeft gewelds- en zedendelicten op zijn naam, gestoorde persoonlijkheid, vrijgezel, verstoorde relatie en in de leeftijd van ongeveer 18-45 jaar. Hiervan zijn maar twee kenmerken gebruikt bij de selectie, namelijk woongebied en antecedenten.'

'De profiler had dus een profiel opgesteld met als leeftijdsinterval 18-30 jaar. Bij de selectie is dit echter niet gehanteerd maar werd als minimum 14 en maximum 70 gebruikt.'

'Er zijn gedragsdeskundigen van de KLPD ingeschakeld om hun visie te geven op de gepleegde feiten. Men dacht gezien de aangebrachte verwondingen, aan een woedeverkrachter (...) Deze kenmerken zijn niet gebruikt om een selectie van personen aan te geven.'

'Het profiel van de profiler bleef beperkt tot wat algemeenheden. De geografische profiler gaf een geografisch beeld van waar de verdachte zou kunnen wonen, werken, zijn sociale contacten had, en van waaruit de dader zijn slag sloeg. Op grond hiervan is het gebied waarin we de dader zijn gaan zoeken verkleind.'

'We hebben gebruikgemaakt van de gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie. Hierbij hebben we een gebied afgebakend aan de hand van het geografische profiel dat was opgesteld door een Engelse profiler. Ook het belastingbestand hebben we geraadpleegd en afgebakend aan de hand van dit geografische profiel.'

De begrensbareheid van de onderzoeksgroep

Los van de vraag hoe de selectie van de onderzoeksgroep totstandkomt (misdrijf- of verdachtegeleid) en of daarbij al dan niet van bepaalde gegevensbestanden of een profiler gebruik wordt gemaakt, is van belang in welke mate de onderzoeksgroep te begrenzen is, dat wil zeggen helder

af te bakenen. Nu kan een grootschalig DNA-onderzoek alleen worden uitgevoerd als het opsporingsteam een beeld heeft van de kring of kringen van personen waarop het onderzoek zich dient te richten. De mate waarin een team op basis van de beschikbare opsporingsinformatie tot een duidelijk afgebakende onderzoeksgroep kan komen, verschilt echter van zaak tot zaak. Zo zijn er enerzijds zaken waarin de opsporingsinformatie leidt tot één dominante, richtinggevende hypothese omtrent de kring van de te onderzoeken personen en waarbij deze kring bovendien vrij helder afgebakend kan worden. Hiervan is bijvoorbeeld sprake als een delict gepleegd is in een geïsoleerd gebied en verondersteld wordt dat de dader uit dit gebied afkomstig moet zijn. Anderzijds zijn er zaken waarbij het niet mogelijk is om tot een duidelijk afgebakende en in omvang beperkte onderzoeksgroep te komen. Dit is bijvoorbeeld het geval als de daderekenmerken die men veronderstelt nergens geregistreerd staan, en het dus niet duidelijk is welke mensen wel en niet aan deze kenmerken voldoen. Ook komt het voor dat het kenmerk waaraan de dader vermoedelijk voldoet door zeer veel mensen wordt gedeeld. Dit doet zich bijvoorbeeld voor als verondersteld wordt dat de dader afkomstig is uit een bepaald dichtbevolkt woongebied. In dat geval is de doelgroep soms te omvangrijk om deze groep als geheel bij het onderzoek te betrekken. Soms blijven er op basis van de aanwezige opsporingsinformatie veel verschillende mogelijkheden open omtrent de richting waarin de dader moet worden gezocht en dus over de kenmerken waaraan deze dader zou moeten voldoen. Het is dan bijvoorbeeld niet duidelijk of de dader gezocht moet worden in de sociale omgeving van het slachtoffer, in de fysieke omgeving van de plaats delict of dat gezocht moet worden naar een zedenpleger die in de wijdere omtrek van de delictplaats woont.

De variatie die er tussen de grootschalige DNA-onderzoeken bestaat wat betreft de mate waarin een duidelijk afgebakende kring van personen kan worden samengesteld, moet begrepen worden als een continuüm en niet als een dichotomie. Bovendien kan het voorkomen dat in een en hetzelfde opsporingsonderzoek op enig moment, bijvoorbeeld naar aanleiding van bepaalde opsporingsinformatie, de afbakening van de onderzoeksgroep sterk toe- of afneemt. Dát grootschalige DNA-onderzoeken op dit punt van elkaar verschillen is echter evident.

5.4.3 Kringen van personen, prioriteringen en de fasering in het onderzoek

Verschillende kenmerken en verschillende kringen van personen

In de praktijk wordt in veel grootschalige DNA-onderzoeken op meerdere paarden gewed. In onderzoeken waarin misdrijfgeleid naar de dader kan worden gezocht, wordt altijd ook gebruikgemaakt van verdachtegeleide criteria. Hetzij omdat een deel van de mensen die voldoet aan de daderekenmerken zich aan het zicht zou kunnen onttrekken (zoals in het

voorbeeld van de pettenbezitters) en men dus ook nog op grond van andere zoekcriteria bij de dader probeert te komen. Hetzij omdat de groep die aan de daderkenmerken zou kunnen voldoen te groot is en er eerst een selecte groep moet worden afgebakend waarin zinvol naar mensen met deze kenmerken kan worden gezocht. Het afbakenen van zo'n groep vindt dan plaats op grond van een scenario over het misdrijf. Als er alleen verdachtegeleid naar de dader kan worden gezocht, worden er vrijwel altijd meerdere daderkenmerken verondersteld en meegenomen in het selectieproces. Ook hier geldt dat extra kenmerken kunnen worden meegenomen om een selectie verder in te perken, of juist om het zoekgebied uit te breiden. Tabel 4 geeft een overzicht van het soort daderkenmerken dat gebruikt werd bij het selecteren van personen die voor de gepleegde misdrijven als dader in aanmerking zouden kunnen komen.

In de meeste onderzoeken worden dus meerdere groepen of kringen van 'interessante personen' onderscheiden. De betekenis van deze groepen moet overigens niet worden overschat. Van 'groepen' in de zin van duidelijk afgebakende, intern samenhangende clusters is zeker niet altijd sprake. In sommige onderzoeken beschikken verschillende kringen van personen over verschillende kenmerken en zijn ze met verschillende zoekstrategieën geselecteerd, zoals in het hierboven beschreven voorbeeld van de pettenbezitters. In andere zaken voldoen alle personen aan dezelfde algemene kenmerken, maar wordt er onderscheid gemaakt tussen subgroepen die bijvoorbeeld een grotere of kleinere sociale afstand hebben tot de dader, of een grotere of kleinere geografische afstand tot de plaats delict.

In een van de onderzoeken ging men er bijvoorbeeld van uit dat de dader een jongen of man was van minstens veertien jaar die een sociale relatie had met het slachtoffer. Deze groep mannen van minstens veertien jaar die het slachtoffer kende, werd opgedeeld in drie subgroepen, namelijk: 1) familieleden, naaste buren en kennissen van het slachtoffer; 2) buurtbewoners, klusjesmannen, bezorgers en dergelijke; 3) mannen die volgens anderen contact hadden met het slachtoffer, maar dat zelf ontkenden. Personen met een bepaalde sociale relatie tot het slachtoffer werden hier dus in verschillende subgroepen onderverdeeld. In een ander onderzoek werd er eveneens van uitgegaan dat de dader en het slachtoffer een sociale relatie hadden. In dit geval werd de groep mannen die het slachtoffer kende echter als één groep beschouwd. Binnen deze groep werden wel weer prioriteringen aangegeven. De sociale afstand tot het slachtoffer werd hier met een cijfer aangegeven in een matrix waarin ook andere daderkenmerken geregistreerd werden. Hoe kleiner de sociale afstand tussen de persoon en het slachtoffer, hoe hoger deze persoon op 'sociale nabijheid' scoorde. Naarmate de personen in dit onderzoek meer kenmerken met de veronderstelde dader deelden en

Tabel 4 **Overzicht van de selectiecriteria aan de hand waarvan kringen van personen werden geselecteerd, het aantal geselecteerde kringen en het totale aantal deelnemers in de Nederlandse grootschalige DNA-onderzoeken**

Zaak	Misdrijfgeleid	Verdachtegeleid					Aantal groepen	Aantal deelnemers (totaal)
	Signalement of voorwerpen	Sociale kring	Geografische kring	Leeftijd	Antecedenten	Gedragssignalen		
1	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	2	215
2	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja	Nee	3	184
3	Ja	Ja	Ja	Nee	Ja	Nee	3	59
4	Nee	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	4	69
5	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	3	812
6	Ja	<i>Nee*</i>	Ja	<i>Ja*</i>	Ja	Nee	2	368
7	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	1	1.795
8	Ja	Nee	Ja	<i>Ja*</i>	Ja	Nee	1	25
9	Nee	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	3	402
10	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	2	103
11	Nee	Ja	Nee	Nee	Nee	Nee	1	55
12	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	3	362
13	Ja	<i>Nee*</i>	Ja	<i>Ja*</i>	Ja	Nee	2	101
14	Ja	Nee	Ja	<i>Ja*</i>	Ja	Ja	1	50

Bron: dossiers en opsporingsteams / bewerking WODC

* Wanneer een selectiekenmerk cursief wordt gedrukt, betekent dit dat de informatie over dit kenmerk (bijvoorbeeld over de leeftijdscategorie van de dader of over het bestaan van een sociale relatie tussen slachtoffer en dader) niet wordt verondersteld op basis van algemene kenmerken van het misdrijf, maar dat de politie hier concrete opsporingsinformatie over heeft, bijvoorbeeld uit de verklaringen van het slachtoffer of van getuigen, of door beelden van bewakingscamera's. De gebruikte kenmerken zijn in dat geval niet verdachtegeleid, maar misdrijfgeleid.

dus beter pasten bij het beeld dat men zich van de dader had gevormd, kwamen ze hoger op de ranglijst van 'interessante personen' te staan.

Fasering van het onderzoek

In sommige onderzoeken wordt meer waarde gehecht aan het ene kenmerk (bijvoorbeeld aan de sociale relatie tussen slachtoffer en dader) dan aan het andere (bijvoorbeeld zijn delictgeschiedenis); of wordt verondersteld dat de kans groter is dat de dader behoort tot de groep personen die aanwezig was in de uitgaansgelegenheid waar het slachtoffer de laatste uren van haar leven heeft doorgebracht, dan dat hij lid is van haar sportclub. In dat geval is het zinnig om een duidelijke fasering aan te brengen in het onderzoek en eerst de meest voor de hand liggende groep te onderzoeken. Pas als blijkt dat de dader zich daar niet in bevindt, zou onderzoek verricht kunnen worden naar de minder voor de hand liggende groepen. In de concrete uitvoeringspraktijk is de operationele waarde van een fasering van het grootschalig DNA-onderzoek echter minder groot dan op basis van theoretische of beleidsmatige uitgangspunten misschien verwacht zou worden. Dit wil niet zeggen dat opsporingsteams het belang

er niet van inzien om in de uitvoering van het DNA-onderzoek prioriteiten aan te brengen en de meest voor de hand liggende personen als eerste te onderzoeken. Dat zo'n prioritering in beginsel van groot belang kán zijn, komt mooi tot uitdrukking in het volgende citaat:

'Kijk die prioritering is heel belangrijk omdat je snel wil werken en nieuwe feiten wil voorkómen. Stel dat morgen iemand verkracht wordt en dus weer een leven voorgoed wordt verpest en je moet je dan realiseren dat als je een andere prioritering had aangebracht je hem misschien al wel gehad zou kunnen hebben, maar dat de meest voor de hand liggende mensen onder op de stapel zijn gekomen omdat je in een willekeurige volgorde die stapel bent gaan afwerken, dan is dat een situatie die je niet wil. Het voorkómen van nieuwe feiten is de belangrijkste reden om goed te prioriteren.'

Bij de uitvoering van het DNA-onderzoek is het echter lang niet altijd zo dat met minder voor de hand liggende personen wordt gewacht totdat de resultaten van de meest voor de hand liggende personen binnen zijn. Het aanbrengen van *prioriteiten* leidt vaak niet tot een strikte *fasering*; in veel onderzoeken worden wel verschillende kringen van personen onderscheiden, maar in slechts een deel van deze onderzoeken worden deze kringen duidelijk gefaseerd onderzocht.

Slechts in vijf van de veertien onderzoeken werd er een duidelijke fasering aangebracht in het onderzoek. In de andere zaken werden onderscheiden groepen in de praktijk samengevoegd of werden ze wel na elkaar onderzocht, maar werd niet gewacht op de resultaten van personen uit een eerdere kring alvorens een nieuwe groep te benaderen voor het DNA-onderzoek. Hiervoor zijn een aantal redenen te geven.

Er is ten eerste niet altijd een aanleiding om een verschillend gewicht toe te kennen aan mensen uit verschillende groepen. Als alle geselecteerde personen een aantal kenmerken met de dader delen, en het ene kenmerk niet belangrijker wordt geacht dan het andere, dan is er geen reden om deze groepen verschillend te benaderen. Dit was bijvoorbeeld het geval bij het bovengenoemde 'pettenonderzoek'. In deze zaak pasten de mensen die over een pet beschikten niet beter of slechter bij het beeld dat men zich van de dader had gevormd dan de mensen zonder pet. Vandaar dat deze mensen die oorspronkelijk tot twee groepen behoorden als één groep werden benaderd voor het DNA-onderzoek.

In de tweede plaats komt het voor dat de kring van personen die eventueel voor een DNA-onderzoek in aanmerking komt pas in de loop van het onderzoek wordt samengesteld. In dat geval wordt vaak al begonnen met het DNA-onderzoek in de groep die men in beeld heeft, voordat men deze gehele kring heeft geselecteerd en hier prioriteiten in zou kunnen aanbrengen. Dit was bijvoorbeeld het geval in een onderzoek waarin men alle sociale contacten van het slachtoffer met de sneeuwbalmethode probeerde te achterhalen. Aan mensen die het slachtoffer kenden – bijvoorbeeld

omdat ze in dezelfde uitgaansgelegenheid kwamen – werd gevraagd wie er nog meer op die plek kwamen en wie het slachtoffer dus mogelijk zou kennen.

Ten derde beschikt een opsporingsteam soms wel direct over een afgebakende groep personen die bij het onderzoek wordt betrokken, maar neemt het onderzoek naar de precieze kenmerken van deze personen een lange tijd in beslag. Tijdens het onderzoek worden de personen dan gehoord, worden relevante kenmerken vastgesteld, worden de opgegeven alibi's gecontroleerd en wordt beoordeeld of deze personen al of niet in aanmerking komen voor een DNA-afname. Het nader onderzoeken van personen en het benaderen van personen voor een DNA-onderzoek kunnen dan processen zijn die parallel aan elkaar worden verricht. Bij personen die al tegen het licht zijn gehouden kan DNA worden afgenomen, terwijl andere personen eerst nog op andere aspecten moeten worden onderzocht.

Ten vierde wordt het strikt doorvoeren van een fasering belemmerd door praktische omstandigheden als de tijdelijke afwezigheid van geselecteerde personen, bijvoorbeeld vanwege vakantie.

Hieronder volgen drie citaten met betrekking tot de uitvoeringspraktijk wat betreft het faseren van het DNA-onderzoek.

'Het idee dat je wil wachten met het afnemen van DNA totdat eerdere setjes gecontroleerd zijn heb je in het begin wel, maar in de praktijk blijkt dat gewoon niet haalbaar te zijn (...) Je zou dan echt beduidend langer bezig zijn, want je hebt ook niet altijd de zekerheid dat je setje binnen een paar weken verwerkt is op het lab. Fasering aanbrengen in het onderzoek heeft praktisch gezien dus niet zoveel zin, omdat het met deze aantallen toch in elkaar gaat overlopen.'

'We gingen gewoon door met de volgende kring totdat er een batch van 30 monsters vol was. Die stuurden we naar het NFI en ondertussen gingen we verder met de afnamen van de volgende groep (...) Er was dus geen sprake van een fasering, maar de groepen werden wel in een bepaalde volgorde onderzocht.'

'Het kwam wel voor dat er nog mensen uit een eerdere kring onderzocht moesten worden, terwijl we al bezig waren met de volgende groep. In de praktijk liepen die groepen dus door elkaar.'

Stoppen of doorgaan

In de vijf zaken waarin het DNA-onderzoek wel duidelijk werd gefaseerd, was er sprake van meer en minder voor de hand liggende groepen. In deze onderzoeken boog men zich over de vraag of het onderzoek moest worden stopgezet, of dat men aan de selectiecriteria moest schroeven en zich op een iets minder voor de hand liggende groep moest richten toen bleek dat het onderzoek in de geselecteerde kring van personen geen succes

had. In deze zaken moest opnieuw toestemming worden gevraagd aan het College van PG's voor het onderzoeken van zo'n nieuwe groep. Het College van PG's werd dus betrokken bij de besluitvorming over voort- of stopzetten van het DNA-onderzoek. In deze vijf zaken stond het College van PG's toe dat er verder werd gezocht naar de dader in andere kringen van personen. In een zesde onderzoek stemde het College van PG's niet in met het verdere onderzoek, omdat ze de kans dat de dader zich onder de geselecteerde personen zou bevinden te gering achtte. Deze zaak werd dus na de eerste fase stopgezet.

Doorgaan met een nieuwe kring is problematisch als er in de eerdere kringen weigeraars zijn. In dat geval kan het niet helemaal worden uitgesloten dat de dader toch deel uitmaakt van deze eerdere kring; dus dat hij wel al is geselecteerd, maar niet als dader wordt herkend omdat hij zijn medewerking weigert. In de veertien onderzoeken die we bestudeerden heeft dit fenomeen zich zeker twee keer voorgedaan. In beide zaken bevond de dader zich in de eerste selectie en in beide gevallen was hij de enige weigeraar in deze kring. De teamleider van een van deze onderzoeken zei hierover, dat als men deze weigeraar destijds had kunnen dwingen aan het onderzoek deel te nemen, het onderzoek dan anderhalf jaar korter had geduurd en dat men dan zo'n 300 niet-verdachten minder bij het onderzoek had hoeven te betrekken.

Twee onderzoeken werden stopgezet toen de dader niet werd gevonden in de eerste kring. In deze onderzoeken waren er geen duidelijke redenen om aan de criteria te sleutelen. In een van deze zaken veronderstelde men dat de dader eerdere delicten had gepleegd in de wijk waarin het misdrijf had plaatsgevonden. Toen de dader daar niet werd gevonden, had men zich bijvoorbeeld kunnen richten op bekende daders uit omliggende wijken, of op personen uit de wijk zonder eerdere antecedenten. Het team koos echter bewust niet voor deze mogelijkheden. In de eerste plaats omdat het gebied waarin naar de dader was gezocht al tamelijk groot was. Als men aan alle kanten over deze grenzen heen zou kijken, zou men al snel terechtgekomen zijn bij een grote groep personen die logisch gezien niet meer aan het gepleegde delict kon worden gekoppeld. De tweede mogelijkheid – het selecteren van wijkbewoners met daderekenmerken, maar zonder antecedenten – bleek praktisch niet uitvoerbaar te zijn. In de wijk waarin het misdrijf was gepleegd is weinig of geen sociale controle. Er vindt veel onderhuur en illegale bewoning plaats, er wonen veel mensen die zich met illegale dingen bezighouden en er wonen ook veel personen zonder geldige verblijfsstatus. Lang niet iedere bewoner is dus geregistreerd. Bovendien verwachtte het team dat het moeilijk zou worden om via buurtgenoten informatie over de bewoners te krijgen. Deze zouden ofwel niet weten wie er allemaal in hun buurt woonden, ofwel niet geneigd zijn om hierover eerlijk te verklaren. Men achtte het dus niet mogelijk om een waterdicht grootschalig DNA-onderzoek te realiseren, en vond het daarom beter om er maar niet aan te beginnen.

Beide onderzoeken waren uiteindelijk slechts op een zeer kleine selectie van personen gericht.

Bij onderzoeken waarin sprake is van een minder helder afgebakende onderzoeksgroep bestaat het gevaar dat deze onderzoeksgroep zich gedurende het onderzoek steeds verder uitbreidt. Bij een helder afgebakende groep is het stopmoment in principe vastgelegd. Als de vastgestelde kring van personen is onderzocht, kan het team zich buigen over de vraag of men zich al of niet zal richten op een andere onderzoeksgroep. Bij een minder vastomlijnde groep bestaat er echter geen stopmoment, waardoor zo'n onderzoek zeer lang kan voortduren.

5.4.4 *De praktijk van het selecteren*

Het gebied waarin het misdrijf is gepleegd

Het selecteren van personen die in aanmerking komen voor een grootschalig DNA-onderzoek is een veel omvangrijker proces dan de DNA-afnamen zelf. De keuze voor een bepaalde selectie wordt niet alleen ingegeven door de daderkenmerken die men op grond van opsporingsinformatie veronderstelt. Ook het geografische gebied waarin men de dader denkt te kunnen vinden brengt mogelijkheden en beperkingen met zich mee. We noemden net al de moeilijkheden waar een team tegenaan kan lopen bij het in kaart brengen en selecteren van alle bewoners van een wijk. In deze zaak was het onder meer door gebrek aan sociale controle en door illegale bewoning onmogelijk goed zicht te krijgen op de mensen die ten tijde van het delict in het betreffende gebied woonden of er verbleven. Bij aanvang van dit onderzoek heeft men geprobeerd hier enig zicht op te krijgen door zelf observaties te verrichten in de wijk. Voordat men besloot met daderkenmerken op basis van de politiebestanden mensen te selecteren, heeft men twee weken geobserveerd in de wijk in de hoop de dader zelf in deze buurt te kunnen traceren. Men had immers een aardig signalement. Deze observaties hebben een aantal 'interessante personen' opgeleverd die later zijn meegenomen in het DNA-onderzoek.

Kennisgestuurd selecteren – het stofkamonderzoek

In de praktijk brengen ook selecties die worden uitgevoerd in geografische gebieden die zich relatief gemakkelijk laten onderzoeken soms enorme hoeveelheden werk met zich mee. Dit is vooral te wijten aan de precisie waarmee men mensen die aan de daderkenmerken voldoen probeert te prioriteren. Bij misdrijfgeleide selecties, die gestuurd worden door exacte kenmerken van de dader, komt het voor dat mensen uitgebreid onderzocht worden over bepaalde bezittingen of kenmerken, en eventueel ook over bezittingen van buurtgenoten. In een van de onderzoeken waren er een aantal daderkenmerken die men wilde achterhalen, zoals de bekendheid met het gebied, eerdere antecedenten, het bezitten van een zwarte kat (op het lichaam van het slachtoffer waren kattenharen aangetroffen), een

rode boerenzakdoek, een schep en bepaald soort touw. Aan de hand van een uitgebreide vragenlijst heeft men van zo'n 600 mannelijke bewoners uit dit gebied die in een bepaalde leeftijdscategorie vielen al deze kenmerken, inclusief hun alibi voor de ochtend van de moord, geregistreerd. In de wijk waar dit zogenoemde *stofkamonderzoek* is gehouden wonen 1.200 – 1.400 mensen van twaalf jaar of ouder, die allemaal ondervraagd zijn om zicht te krijgen op de mate waarin de bewoners voldeden aan de daderkenmerken en om te inventariseren. Voor dit onderzoek zijn eerst zeven mensen vrijgemaakt om twee weken lang dit stofkamonderzoek voor te bereiden. In deze voorbereidingsfase werden bij het GBA (de Gemeentelijke Basisadministratie) de gegevens van deze bewoners opgevraagd. Vervolgens werd van ieder huishouden een dossier gemaakt, met daarin bijzonderheden, zoals hun antecedenten. Vervolgens hebben deze mensen afspraken gemaakt met iedere bewoner van twaalf jaar of ouder om – liefst in de eigen omgeving van deze persoon – een verhoor af te nemen van een uur en een kwartier. Aan de hand van een vragenlijst werden onder andere vragen gesteld over huisdieren, voertuigen, logé's van de persoon zelf en van de burens, over het bezitten van touw of een rode boerenzakdoek. Ook werd gevraagd naar hun verblijfplaats op het moment van de moord.

Deze verhoren leverden een grote hoeveelheid gegevens op die vervolgens weer aan de hand van een puntensysteem in een matrix moest worden ingevoerd. De kenmerken die tijdens het stofkamonderzoek over de betreffende personen werden geregistreerd, kregen ieder een bepaald gewicht toegekend zodat uiteindelijk alle personen in een rangorde konden worden geplaatst. Op grond van het totale puntenaantal werd beslist of een niet-verdachte al dan niet in de uiteindelijke selectie voor het DNA-onderzoek zou worden opgenomen. Een dergelijke nauwgezette selectie brengt een gigantische organisatie en enorme kosten met zich mee voor het team. Daarnaast dient het 'exacte' karakter van het prioriteringssysteem zelf te worden genuanceerd. Hoewel zo'n systeem zeker zinvol kan zijn, dient ervoor te worden gewaakt dat door het toekennen van numerieke gewichten niet een zekere schijnexactheid ontstaat. Er bestaat immers doorgaans geen zuiver wetenschappelijke onderbouwing voor de keuze om bijvoorbeeld aan het kenmerk 'heeft een brommer' twee punten toe te kennen en aan 'heeft een kat' vijf. Dat de puntentoekenning altijd in bepaalde mate een arbitrair karakter heeft, komt terug in het volgende citaat. De betreffende teamleider vertelt over een puntentoekenning waarin voor het in huis hebben van een zwarte kat in eerste instantie drie punten werd gegeven, maar waarbij dit bij nader inzien niet adequaat werd geacht.

'Mensen die een zwarte kat hadden en verder niets bijzonders, geen antecedenten, geen iemand die er op tipte (die zouden oorspronkelijk niet worden geselecteerd, WODC). De punten van die kat hebben we toen verhoogd van 3 naar 10 punten. Want direct nadat we die afspraak hadden

gemaakt (de oorspronkelijke puntentoekenning, WODC) (...) kwam een collega bij ons die zei "weet je wel dat iemand die alleen een zwarte kat heeft nooit boven komt drijven? Dat kan niet. We moeten die zwarte kat ..." dus die gooien we onmiddellijk op 10 punten.'

De sociale kring van het slachtoffer

De sociale kring van het slachtoffer lijkt het gemakkelijkst te onderzoeken, mits deze kring niet wordt uitgebreid tot iedereen die het slachtoffer wel eens heeft gezien. In enkele zaken beperkte men de kring van mogelijke daders tot de mensen die het slachtoffer op de laatste avond van haar leven had gezien, mensen uit de werkkring van het slachtoffer, of mensen die echt behoorden tot een groep waar het slachtoffer veel mee omging. Deze groepen zijn relatief eenvoudig te selecteren en te onderzoeken, omdat de sociale afstand tot het slachtoffer – eventueel in combinatie met de geografische nabijheid op de avond van de moord – in dat geval de enige criteria zijn op grond waarvan de mensen worden geselecteerd. Als je op grond van een scenario veronderstelt dat je dader zich in deze groep bevindt, is het uitsluiten van deze mensen door middel van DNA relatief efficiënt; veel efficiënter althans dan wanneer deze mensen allemaal uitgebreid zouden moeten worden gehoord.

Dossiers en gegevensbestanden

Voor het selecteren op basis van dossiers of bestanden geldt feitelijk hetzelfde verhaal: naarmate er meer daderkenmerken voorhanden zijn, worden selecties minder efficiënt, tenzij het kenmerk op grond waarvan men selecteert is opgeslagen in een gegevensbestand en gemakkelijk kan worden 'gescoord' zonder dat de kring van personen waaruit men een selectie trekt hierover hoeft te worden ondervraagd. Als de relevante daderkenmerken zijn opgeslagen in een dossier of bestand, is het relatief eenvoudig om mensen aan de hand van deze kenmerken te selecteren. Als het bestand alleen gebruikt kan worden om tot een grove selectie te komen van personen die later met een stofkamonderzoek moeten worden geprioriteerd om tot een zinvolle subselectie te komen, dan wordt zo'n selectiemethode zeer arbeidsintensief. Het volgende citaat laat zien hoe arbeidsintensief dit proces kan zijn:

'Na selectie van het subject is eerst een persoonsdossier aangelegd aan de hand van een voor dit onderzoek ontwikkelde checklist. In eerste aanleg is op basis van dit dossier een beeld gevormd van de relevantie van het subject. Op basis van dit persoonsdossier is steeds beschouwd of direct voldoende valide informatie aanwezig was om gefundeerd te beoordelen of het subject blijvend relevant was. In sommige gevallen was het subject direct op basis van de dan aanwezige informatie terzijde te leggen, bijvoorbeeld als het DNA reeds aanwezig was in de DNA-databank van het NFI, of als hij een alibi had op basis van gebleken en gecontroleerde detentie op

de feitdata (...). Indien dit niet het geval was, zijn nagenoeg alle subjecten persoonlijk bezocht en bevraagd aan de hand van een checklist. (...) Van het bezoek is steeds schriftelijk verslag gedaan. Daarnaast is steeds op vrijwillige basis een polaroidfoto van het subject gemaakt en is hem gevraagd of hij eventueel bereid was vrijwillig mee te werken aan afname van DNA. Dit verslag diende als basis voor verdere besluitvorming ten aanzien van dit individuele subject (...). De OvJ nam hierin het besluit.'

In deze zaak verzucht de OvJ dat het allemaal veel efficiënter had kunnen verlopen als alle geselecteerde mensen direct onderworpen hadden kunnen worden aan een DNA-onderzoek, dus als men uit deze groep niet eerst aan de hand van vragenlijsten een subgroep had hoeven te selecteren:

'Wat voor ons heel open gezegd een enorme frustratie is, is dat je je op duizenden mensen moet richten met heel veel recherche-inspanningen op recherchetactisch gebied.'

Zuiverheid versus efficiëntie – de 'belastingsparadox'

In de meeste onderzoeken is het zeer kostbaar om tot een zo zuiver mogelijke selectie van personen te komen en de kring niet groter te maken dan noodzakelijk is. Om geen mensen onnodig met een DNA-onderzoek te belasten moet soms veel arbeid worden verricht en moeten soms veel mensen worden belast: niet met een DNA-onderzoek, maar met verhoren. Er zijn onderzoeken waarin mensen die aan een aantal daderkenmerken voldeden meerdere keren zijn benaderd om uit te sluiten dat ze tot de kring behoorden die voor DNA-onderzoek in aanmerking kwam. Er zijn onderzoeken waarin eerst alibi's gecontroleerd (moeten) worden en alleen DNA wordt afgenomen bij mensen zonder alibi. Ook hier heeft deze selectie weer tot doel zo min mogelijk mensen met een DNA-onderzoek te belasten. Het is echter de vraag wat door de mensen die tot zo'n grove selectie behoren als een grotere belasting wordt ervaren: diverse uitgebreide verhoren bij henzelf en soms ook bij hun relaties, of het afstaan van DNA-materiaal. Een teamleider van zo'n onderzoek zei hierover:

'Er zijn mensen uit zichzelf naar ons toegekomen met de vraag of ze alsjeblijft DNA mochten afstaan. Want met sommige mensen kom je niet verder, en dan ga je hun werkgever, hun partner, of intimi om hen heen benaderen en dat is natuurlijk heel belastend (...) die mensen kwamen echt naar ons toe met de vraag "Wanneer mag ik alsjeblijft mijn DNA een keertje komen afstaan". Afstaan van DNA wordt ervaren als een minder grote inbreuk op de privacy dan dat je hele doopceel wordt gelicht.'

Het is dus de vraag hoe strikt je aan dat criterium van 'niet groter dan noodzakelijk' vast zou moeten houden. Opsporingsteams moeten zoeken naar een evenwicht tussen efficiëntie (uitsluiten met behulp van DNA

is doorgaans efficiënter dan uitsluiten op basis van bijvoorbeeld alibi-onderzoek) en zorgvuldigheid (dat wil zeggen niet bij te veel mensen DNA-materiaal afnemen). Wanneer is sprake van een onderzoek dat aan de ene kant efficiënt is en waarin aan de andere kant geen te grote afstand ontstaat tussen de geselecteerde onderzoeksgroep en de prototypische dader waardoor een te grote groep personen onnodig wordt belast?

5.5 Het verloop van een grootschalig DNA-onderzoek

5.5.1 *Het benaderen van personen en de bereidheid om deel te nemen aan het onderzoek*

De benadering van personen

Er zijn grote verschillen in de wijze waarop de personen die voor DNA-onderzoek in aanmerking komen, worden benaderd. Dit hangt onder meer samen met de wijze waarop ze worden geselecteerd. Als mensen geselecteerd worden op grond van informatie die al voorhanden is in het politiedossier (bij een *cold case*) of die gevonden wordt in informatiebestanden, kunnen ze per brief over het onderzoek worden geïnformeerd of hiervoor persoonlijk worden benaderd. Voor mensen waar de politie in het kader van een buurt-, passanten- of stofkamonderzoek bij terecht komt, of waar ze via een sneeuwbalmethode op stuit, geldt meestal een andere procedure. In dat geval voert de politie eerst een uitgebreid gesprek met deze personen. Tijdens dit gesprek wordt nagegaan aan welke kenmerken deze persoon voldoet en of hij al of niet in aanmerking zou kunnen komen voor een DNA-onderzoek. Tijdens dit gesprek wordt men tevens op de hoogte gesteld van het feit dat er mogelijk een DNA-onderzoek zal plaatsvinden en wordt gepolst hoe men hier tegenover staat. De feitelijke selectie vindt echter pas na dit gesprek plaats.

Nadat er een selectie is gemaakt, krijgt ook deze groep vaak een brief waarin ze op de hoogte worden gesteld van het feit dat ze geselecteerd zijn om deel te nemen aan een vrijwillig DNA-onderzoek, en waarin ze informatie krijgen over de verdere procedure. In de meeste onderzoeken worden vervolgens telefonisch afspraken gemaakt voor de afname. Maar er zijn ook zaken waarin de geselecteerden niet per brief, maar in persoon of telefonisch op de hoogte worden gesteld van het feit dat ze geselecteerd zijn voor het DNA-onderzoek.

In één zaak kregen alle geselecteerden een aangetekende brief en een brief met de reguliere post, waarin hen werd medegedeeld dat ze geselecteerd waren voor een DNA-onderzoek en waarin ze werden uitgenodigd om hiervoor op een bepaalde dag en op een bepaald tijdstip te verschijnen op een bepaalde afnamelocatie. In de meeste gevallen worden deze afspraken echter telefonisch gemaakt.

Soms wordt het verzoek om vrijwillig DNA af te staan voorafgegaan door een mediabericht, een informatiebijeenkomst in een wijk- of sportvereniging, of door een brief van de burgemeester. In een van de zaken kreeg men eerst een brief van de burgemeester, vervolgens een gezamenlijke brief van de politie en het Openbaar Ministerie (OM), daarna ging de politie bij de geselecteerden langs om hen te informeren over het onderzoek en te vragen of ze bereid waren aan het onderzoek mee te werken en pas daarna werd contact met hen opgenomen om een afspraak te plannen. In een andere zaak werden meteen tijdens het eerste gesprek al concrete afspraken gemaakt over de afname.

De bereidheid om mee te werken

De bereidheid om aan het DNA-onderzoek mee te werken lijkt niet beïnvloed te worden door de wijze waarop de personen zijn benaderd. In het algemeen is de bereidheid om aan een DNA-onderzoek mee te werken zeer groot. Van de 4.660 personen die in Nederland benaderd zijn voor een grootschalig DNA-onderzoek hebben 60 personen geweigerd, hetgeen neerkomt op een weigeringspercentage van 1,3%.⁷² Exemplarisch voor de grote bereidheid om aan het onderzoek deel te nemen, is de wijze waarop in een specifiek geval mensen reageerden op de brief waarin ze werden uitgenodigd om op een bepaalde dag en een bepaald tijdstip op een bepaalde afnamelocatie te verschijnen voor een DNA-afname. In dit onderzoek verscheen grofweg 90% van de mensen op het voorgestelde tijdstip, zonder een andere datum of een ander tijdstip te willen en zonder enige terughoudendheid.

Hoewel het merendeel van de bevolking graag bereid is om mee te werken aan een grootschalig DNA-onderzoek, willen sommige mensen extra informatie over de procedure of willen ze precies weten waarom zij geselecteerd zijn voor het onderzoek. Ook zijn er mensen die zich er nogmaals van willen verzekeren dat hun DNA niet wordt opgenomen in de databank en alleen gebruikt wordt voor een vergelijking met het aange troffen daderspoor. Mensen die terughoudend tegenover het onderzoek staan, kunnen soms over de streep worden getrokken door de ernst van het gepleegde feit te benadrukken en duidelijk te maken hoe belangrijk hun medewerking is voor het onderzoek.

'Een groot deel van de mensen, ik denk wel 90% heeft meteen spontaan meegedaan, dan zijn er nog mensen die niet meegedaan hebben omdat ze dat zelf nou echt wilden, maar meer om ons een plezier te doen. Het is zelfs zo dat een groot deel van de mensen die spontaan meewerkten

72 Het getal van 4.660 is totstandgekomen door de 60 weigeraars op te tellen bij de 4.600 personen bij wie (getracht is) DNA-materiaal (af te nemen) is afgenomen. Van een aantal zaken is echter onbekend of het opgegeven aantal personen bij wie (getracht is) DNA-materiaal (af te nemen) is afgenomen (4.600), alleen de daadwerkelijke deelnemers bevat of ook de weigeraars.

– zeker driekwart – zegt: “Hoezo gaan jullie dat materiaal weer vernietigen. Sla mij maar gewoon op. Ik heb niets te verbergen, en als ik een keer de fout inga sta je meteen de dag erna bij mij aan de deur”. Het merendeel van de mensen staat er echt zo tegenover.’

De weigeraars

Het grootste percentage weigeraars bevindt zich in groepen die geselecteerd zijn op grond van (zeden)antecedenten. In een van deze groepen betrof het percentage weigeraars zelfs 12%. Overigens is achteraf komen vast te staan dat de dader van het misdrijf zich niet in deze groep bevond. De minste weigeraars lijken zich te bevinden in groepen die op grond van hun sociale contacten met het slachtoffer worden geselecteerd. In twee onderzoeken is overigens komen vast te staan dat de dader een weigeraar was uit deze groep. In beide zaken was deze dader de enige weigeraar uit die kring. De grote bereidheid tot medewerking onder deze categorie kan waarschijnlijk worden verklaard vanuit hun betrokkenheid bij het slachtoffer; de geselecteerden kennen, al is het soms indirect, het slachtoffer en willen vanuit die positie graag meewerken aan opheldering van het misdrijf. Personen die daarentegen zijn geselecteerd vanwege hun antecedenten, zijn doorgaans onbekend met het slachtoffer en worden in hun ogen wellicht ‘lastiggevallen’ op grond van gebeurtenissen uit het verleden waarvoor zij al een straf hebben ondergaan.

In paragraaf 5.4 beschreven we al dat weigeraars een probleem vormen in een grootschalig DNA-onderzoek. Als mensen niet bereid zijn hun DNA af te staan, kan de geselecteerde groep niet met zekerheid worden uitgesloten en is het de vraag of je nog verder moet zoeken naar de dader of dat je hem al gepasseerd bent zonder dat je hem hebt kunnen ontmaskeren. In de meeste onderzoeken worden weigeraars twee of drie keer benaderd, en proberen politiefunctionarissen de twijfels die weigeraars hebben over het onderzoek en over het afstaan van hun DNA weg te nemen door hen extra informatie te geven over het onderzoek en over de procedures die hierbij worden gevolgd. Voor sommige mensen is het heel belangrijk dat hun anonimiteit wordt gegarandeerd, dus dat ze weten dat het NFI alleen beschikt over de nummers, en niet over de namen van de vrijwillige deelnemers, en dat alleen het politieteam weet welke persoon bij welk nummer hoort. Ook vindt men het heel belangrijk om te weten dat dit materiaal alleen wordt vergeleken met de sporen uit deze zaak. Sommige mensen die aanvankelijk weigeren kunnen met dit soort informatie nog wel worden overgehaald. Veel meer kan men echter niet doen, omdat de vrijwilligheid anders twijfelachtig wordt.

In sommige zaken wordt de weigeraars duidelijk gemaakt dat ze onderwerp blijven van het onderzoek, omdat men hen nog niet kan uitsluiten als dader. Verder kan men echter niet gaan. Een teamleider zei hierover ‘Het blijven niet-verdachten die je niet kunt dwingen tot iets waar ze geen zin in hebben, omdat anders het karakter van vrijwilligheid geheel verdwijnt’.

De meningen over de wijze waarop met weigeraars moet of mag worden omgegaan verschillen van team tot team. In sommige zaken laat men de weigeraars om bovengenoemde reden voor wat ze zijn. In andere zaken probeert men 'verdachte weigeraars' toch uit te sluiten via het DNA van familieleden. Een mogelijke redenering hierachter is dat als je deze weigeraars mag proberen uit te sluiten door familieleden, vrienden of werkgevers uitgebreid te ondervragen over het alibi van deze weigeraar, en als je dit alibi mag controleren aan de hand van werkbriefjes, kloktijden en treinkaartjes die deze familieleden of werkgevers in hun bezit hebben en vrijwillig af willen staan, waarom zou je dat dan niet mogen doen aan de hand van DNA dat men vrijwillig af wil staan met dit doel.

Familieleden en verwantschapsonderzoek

Het komt in een klein aantal gevallen voor dat mensen wel bereid zijn hun medewerking aan het onderzoek te verlenen, maar dat het afstaan van DNA praktisch gezien moeilijk ligt, bijvoorbeeld omdat ze geëmigreerd zijn. Ook komt het voor dat men in een onderzoek het DNA wil vergelijken van personen die inmiddels overleden zijn. Dit komt vaker voor, omdat men soms op grond van een psychologisch profiel mensen bij het onderzoek probeert te betrekken die kort na het delict zelfmoord hebben gepleegd. In deze gevallen wordt vaak contact opgenomen met de familie van zo'n persoon. In het eerste geval (onbereikbaarheid in verband met bijvoorbeeld emigratie) kan de geselecteerde persoon er zelf in toestemmen dat een familielid namens hem deelneemt aan het onderzoek. Bij overledenen wordt aan de familie gevraagd of men bereid is namens de overledene deel te nemen aan het onderzoek. In één zaak heeft men DNA-onderzoek verricht bij vijftien overleden personen. Van deze personen werd een stamboom gemaakt van de eerste- en tweedelijns bloedverwanten. Daarna werd aan familieleden gevraagd of ze bereid waren namens hun overleden bloedverwant deel te nemen aan het DNA-onderzoek. In eerste instantie vroeg men dit aan de ouders van de geselecteerde persoon. Als die niet meer leefden of niet bereid waren hun DNA af te staan, benaderde men de kinderen en in laatste instantie vroeg men medewerking aan een broer of zus.⁷³ In één geval heeft men de overleden moeder van een gecremeerde zoon moeten opgraven om te kunnen onderzoeken of deze zoon de donor zou kunnen zijn van het aangetroffen spoor. Zoals gezegd komt het ook voor dat men probeert weigeraars via familieleden uit te sluiten. Hierbij moeten we opmerken dat alle bestudeerde zaken plaatsvonden voordat het College van PG's een brief heeft doen uitgaan over verwantschapsonderzoek (zie paragraaf 4.1.1). In één zaak benaderde men de moeder van een weigeraar na hiervoor toestemming van het College van PG's te hebben gekregen. De OvJ zei hierover het volgende:

⁷³ Bij verwantschapsonderzoek dat zich richt op broer/zus-verwanten, bestaat een niet te verwaarlozen kans op een vals negatieve uitkomst, wat wil zeggen dat het onderzoek er niet in slaagt een in werkelijkheid bestaande broer(/zus)-broer(/zus)-relatie op te sporen.

'Dit wilde ik aan het College van PG's voorleggen omdat ik daar niet alleen een beslissing over wilde nemen, maar ik vond en vind dat het volkomen gerechtvaardigd is om dat te doen (...) Waar het om gaat is dat je informatie over een persoon vastlegt en daar mag die persoon iets van vinden. Die persoon. Op het moment dat ik naar de moeder ga van iemand waarvan ik graag zou willen weten of die iets met het feit te maken heeft, vraag ik die privacygevoelige informatie van en aan de moeder en niet aan de mogelijk voor mij interessante persoon (...). Ik pleeg geen inbreuk op zijn privacy. Wel op die van moeder en moeder stemt daarin toe. Daarom zou ik nooit koffiekopjes analyseren, omdat ik met dat koffiekopje bij het DNA van die persoon kom, zijn profiel samenstel en dus een inbreuk pleeg op zijn privacy. Maar de moeder is een andere persoon en bij haar pleeg ik inbreuk op haar privacy en it happens to be dat er een link moet zijn tussen moeder en spoor als de persoon waarin ik geïnteresseerd ben de dader is. Dat is nou eenmaal inherent aan DNA.'

Er zijn zaken waarin meerdere familieleden tot de kring van geselecteerde personen behoren. In die gevallen is soms gebruikgemaakt van de verwantschapsinformatie die uit aangeleverde monsters kan worden afgeleid. In andere gevallen wijst men het gebruik van dit soort informatie af omdat men het niet kan rijmen met vrijwillige deelname. In sommige zaken wordt aan mensen die aan het DNA-onderzoek deelnemen, gevraagd of hun DNA ook mag worden gebruikt om een familielid dat zijn medewerking weigert of een overleden familielid uit te sluiten. In andere gevallen gaat men ervan uit dat het NFI hen sowieso zal inlichten als zij zien dat een van de deelnemers verwant is aan de donor van het spoor.⁷⁴ De meeste teams zijn zich ervan bewust dat het NFI bij een grootschalig DNA-onderzoek de sporen handmatig vergelijkt en dat het NFI het vaak zal kunnen constateren als een vrijwillige deelnemer verwant is aan de donor van het spoor. We geven hier een aantal citaten om te laten zien hoe verschillend de teams over dit thema denken en hoe verschillend hun ideeën zijn over wat ze in dit opzicht mogen verwachten van het NFI en over wat is toegestaan, waarbij zij aangetekend dat deze verwachtingen niet altijd conform de werkelijkheid zijn.

'Deze geselecteerde man bleef weigeren, ook nadat hij enkele malen door leden van het team in persoon was benaderd. Zowel zijn vader als zijn oom waren echter eveneens geselecteerd voor het afstaan van DNA-celmateriaal. Zijn oom, een broer van zijn vader, bleek te zijn overleden. De vader van de weigeraar, die dus eveneens was geselecteerd, verleende wel vrijwillig zijn medewerking voor het afstaan van DNA-celmateriaal. Deze persoon ondertekende een verklaring dat zijn afgenomen DNA-

⁷⁴ In werkelijkheid bestaat er bij het NFI geen standaardprocedure krachtens welke spontaan ontdekte mogelijke verwantschapsrelaties altijd worden gemeld.

celmateriaal eveneens mocht worden gebruikt voor zijn broer én zoon ter vergelijking van het aangetroffen daderspoor. Hij deed daarbij schriftelijk afstand van zijn verschoningsrecht. Dit is gedaan in overleg met het OM want er waren toen nog geen regels voor, er was nog geen jurisprudentie.'

'Deze weigeraar is zeer interessant, maar het is niet zo dat ik er innerlijk zeker van ben dat zij de dader is. De zus van de weigeraar zat ook in de selectie, maar er is niet gekeken of het spoor afkomstig zou kunnen zijn van een familielid van deze vrijwillige deelnemster. Dit is wel overwogen en ter sprake gekomen, evenals het "halen van het DNA" van de weigeraar, maar voor de OvJ waren beide opties uitgesloten.'

'Nee, we hebben geen familie gebruikt. We hebben er verder niet meer op geïnvesteerd, omdat anders het karakter van vrijwilligheid geheel zou zijn verdwenen.'

'Nou in de tussentijd heb je van die weigeraars er weer een aantal kunnen uitsluiten, via familie of eh bloedverwanten, en daarmee bedoel ik dan niet dat we daar via de achterdeur naartoe gaan, maar dat je in het onderzoek toevallig een vader of broer of zo in beeld krijgt die ook aan de criteria voldoet. En daarmee kun je dan soms ook weer mensen uitsluiten (...)

We hebben alleen mensen benaderd die aan die criteria voldeden, dus als Jan weigerde hebben we wel gekeken of er familie van hem bij de selectie zat, maar we zijn niet gaan kijken of hij een broer had die we zouden kunnen benaderen. Daarmee zou je allerlei problemen over jezelf kunnen uitstorten. Straks is hij het wel en dan – dan krijg je toch de vragen – "hoe komen jullie aan mijn DNA" – dan heb je heel wat uit te leggen. Je stort je zo in allerlei problemen als je daarmee begint, dus wij hebben ons gewoon aan onze eigen criteria gehouden, die waren heel duidelijk en daarmee kun je altijd alles uitleggen.'

*'Nee er zat geen familielid van de dader in onze selectie, want dan meldt het NFI dat. (...) Als ze dat zien dan zeggen ze van "jongens jullie hebben de dader niet, maar wel een familielid". (...) Hierover hebben we van tevoren geen afspraken gemaakt met het NFI en dat is ook niet nodig.'*⁷⁵

'Ja, in dit onderzoek is ook nagegaan of de dader een familielid zou kunnen zijn van een van de deelnemers. (...) Dat moet gevraagd worden aan het NFI. Richting het NFI moet alles heel concreet zijn. Het NFI denkt niet mee, niet omdat ze dat niet kunnen, dat kunnen ze wel, maar omdat ze het te druk hebben.'

*'Van de zijde van het NFI is bekend dat men eerst geautomatiseerd een controle uitvoert. Daarna wordt alles nogmaals handmatig gecontroleerd. Dit had tot gevolg, dat wij bij een van de inzendingen van het NFI het bericht ontvingen, dat in één DNA-profiel enkele overeenkomende merkers voorkwamen, die erop zouden kunnen duiden dat de dader een familielid was van deze deelnemer (...) Dit is onderzocht, maar bleek niet het geval te zijn.'*⁷⁶

Er werd nog één zaak genoemd waarin de broer van een psychotische schizofreen naar de politie kwam met de mededeling dat zijn broer rond het tijdstip van het misdrijf in de omgeving van de plaats delict was geweest. Hij vond het niet nodig om zijn broer te belasten met een verdenking of met een onderzoek, maar hij zou wel graag willen uitsluiten dat zijn broer iets met het feit te maken had. In dit geval heeft de politie in overleg met het College van PG's het DNA van deze broer gebruikt om deze persoon, die voordat zijn broer op hem tipte nog niet bij de politie in beeld was gekomen, uit te kunnen sluiten als dader.

5.5.2 De afname van het DNA-materiaal

In alle onderzoeken wordt de identiteit van degene die zich meldt voor DNA-afname gecontroleerd; in de meeste gevallen gebeurt dit aan de hand van een paspoort. Slechts in één onderzoek werd geen paspoort gecontroleerd, omdat alle mensen die geselecteerd waren voor deze DNA-afname bekenden waren van de politie. Men had daarom alle gegevens over deze personen, inclusief foto, bij de hand. In een ander onderzoek had men ook een foto van de geselecteerde persoon bij het persoonsdossier gevoegd. Deze foto kon als extra controle worden gebruikt. In een van de zaken heeft men niet alleen een kopie van het paspoort, maar ook een vingerafdruk van de vrijwillige deelnemer gekoppeld aan het afgenomen DNA-monster.

De afnameruimte

De DNA-afnamen vinden plaats op een politiebureau, of op andere locaties die apart voor dit doel gereserveerd zijn. In de meeste onderzoeken wordt zo flexibel mogelijk omgegaan met de wensen van de geselecteerden. Als men liever niet naar het bureau wil komen, vindt de afname thuis of op het werk plaats. In die gevallen heeft de politie burgerkleding en komt ze in onopvallende voertuigen naar de afgesproken plaats. Geselecteerden die ver weg wonen worden meestal geclusterd naar woongebied. Vervolgens

⁷⁶ In werkelijkheid worden binnen grootschalige DNA-onderzoeken vergelijkingen van referentiemonsters (afgenomen bij personen) met sporen (aangetroffen op een plaats delict) uitsluitend handmatig uitgevoerd. Waarschijnlijk bestaat er bij de respondent in dit geval een verwarring met het vergelijken van een referentiemonster met de in de databank aanwezige profielen, die namelijk wél automatisch verloopt. Overigens wordt de aanwezigheid van een verwantschap niet in alle gevallen opgemerkt, bij bijvoorbeeld een broer-broerrelatie is de mate van overeenkomst niet altijd opvallend.

probeert men de afnamen van mensen die bij elkaar in de buurt wonen zoveel mogelijk op één dag te plannen om het een beetje efficiënt te laten verlopen. In sommige onderzoeken zijn en blijven de afnameruimten geheim, maar dit is niet altijd het geval. Dit blijkt ook niet altijd nodig te zijn. In een aantal zaken werd er door de geselecteerden volop gekletst over de zaak en ging men gewoon gezamenlijk naar de DNA-afname toe.

‘Voor ons was dat in het begin ook een beetje aftasten en nagaan hoe vinden mensen dat. Mensen kunnen elkaar toch tegenkomen. Je kunt wel tijden afspreken, maar als de ene vijf minuten later komt en de ander vijf minuten eerder, dan kom je elkaar toch tegen en wij wisten niet hoe mensen daarop zouden reageren. Maar dat bleken gewoon halve reïnies te worden daar. Allerlei mensen die elkaar in geen vijf of tien jaar gezien hadden, dus dat was af en toe gewoon heel gezellig.’

De procedure

De afname zelf is gestandaardiseerd omschreven in een procedure. Deze procedure schrijft het volgende voor. De DNA-afname wordt verricht door een gecertificeerde opsporingsambtenaar, die vaak afkomstig is van de technische recherche. Deze persoon is opgeleid om op gestandaardiseerde wijze celmateriaal (wangslijmvlies of haren) bij de donor af te nemen. Voorts is er een tactische rechercheur bij de afname aanwezig die erop toeziet dat alles volgens de officiële procedure verloopt. Voordat de DNA-afname plaatsvindt moet de deelnemer schriftelijk toestemming geven voor het DNA-onderzoek en voor het feit dat deze afname wordt verricht door een gecertificeerde opsporingsambtenaar en niet door een arts of verpleegkundige. Voordat de opsporingsambtenaar aan het werk gaat, trekt hij eerst beschermende kleding aan: een labjas, mondmasker, papieren haarkapje, wegwerpmouwen en twee paar handschoenen – waarvan het buitenste paar tussen twee afnames wordt vervangen. De tafel wordt schoongemaakt en afgedekt met papier en vervolgens mag de donor daar plaatsnemen. Vervolgens maakt de opsporingsambtenaar de afnameset klaar. Deze set bevat een kartonnen houder waarin de wattenstaafjes naar het NFI worden getransporteerd, vier steriel verpakte wattenstaafjes (twee voor elke wang), vier steriele *cupjes* om de wattenstaafjes te beschermen en acht identiteitszegels waarop de streepjescode en het nummer van het setje afgedrukt staan.

De ambtenaar moet allereerst de vervaldatum van de afnameset controleren. Vervolgens vouwt hij de kartonnen houder open en legt hij de wattenstaafjes klaar. Daarna plakt hij vier van de acht identiteitszegels op de cupjes. De andere identiteitszegels hebben een extra strook waarop de naam van de deelnemer en de datum van de afname worden genoteerd. Deze zegels moeten op de officiële formulieren en documenten worden geplakt, onder andere op het ‘formulier t.b.v. DNA-onderzoek’ dat bedoeld is voor het NFI en op het proces-verbaal ‘Aanwezigheid

opsporingsambtenaar bij afname celmateriaal ter bepaling DNA profiel'. In een aantal zaken werd dit formulier in combinatie met de identiteitspapieren van de donor gefotografeerd om vergissingen uit te sluiten. Vervolgens wordt het wangslimvlies afgenomen. Het setje wordt onmiddellijk verzegeld. De afgenomen monsters worden per *batch* met een opdracht van de OvJ naar het NFI verstuurd. Van de afname wordt verslag gelegd in een proces-verbaal. Deze hele procedure neemt een klein kwartiertje in beslag.

Administratie

De DNA-afnamen zelf zijn relatief eenvoudig en nemen niet veel tijd in beslag. Bij grootschalige DNA-afnamen gaat veel tijd en energie op aan administratieve processen. Alles moet zeer nauwkeurig worden gedocumenteerd, er zijn veel verschillende formulieren die voorzien moeten worden van nummers en handtekeningen en er moet een goed systeem zijn waarin de afspraken worden bijgehouden, waarin wordt bijgehouden wie al DNA heeft afgestaan en onder welk nummer die persoon bekend is bij het NFI. Een goede projectorganisatie, heldere administratieve procedures en nauwgezette mensen zijn hierbij van het grootste belang.

5.5.3 Contacten met het NFI en het College van Procureurs-Generaal

Over de samenwerking met het NFI zijn de opsporingsteams goed te spreken. Bij een grootschalig DNA-onderzoek bestaat er altijd een vaste contactpersoon bij het NFI die het team op de hoogte houdt van de stand van zaken. Met deze persoon worden afspraken gemaakt over aantallen monsters die worden aangeleverd en over de termijn waarop de uitslag daarvan mag worden verwacht. Deze afspraken worden in het algemeen volgens de opsporingsteams ook nagekomen. Het nakomen van deze afspraken is mede van belang in verband met het jegens de deelnemers aan een grootschalig DNA-onderzoek noemen van een termijn waarbinnen zij een uitslag kunnen verwachten. Dat is belangrijk, want dan kun je ook aan de vrijwilligers duidelijk maken wanneer de uitslagen kunnen worden verwacht. Volgens een aantal teamleden heeft de goede samenwerking tussen de teamleiding en het NFI een belangrijke rol gespeeld bij het verloop van het onderzoek. In een van de onderzoeken is het NFI al direct bij aanvang bij het onderzoek betrokken. Een NFI-medewerker is direct naar de plaats delict gekomen en heeft advies gegeven over de aangetroffen sporen, en over de informatie die uit het aangetroffen sporenbeeld kon worden afgeleid. Volgens de teamleider van dit onderzoek heeft het NFI 'op zo'n grandioze manier meegewerkt omdat ze zeer goed op de hoogte waren van alle ins en outs van het onderzoek en omdat ze er echt bij betrokken waren'. Een andere teamleider gaf aan het als zeer positief te hebben ervaren dat over alle bijzondere onderzoeken afspraken werden gemaakt en dat iedereen zich daaraan hield.

Zelfs in een onderzoek waarin contaminatie van sporen heeft plaatsgevonden door een menselijke fout bij het NFI, is men zeer te spreken over de samenwerking met het NFI. In deze zaak zijn de monsters van de vrijwillige deelnemers vergeleken met een DNA-profiel waarvan achteraf bleek dat het niet afkomstig was van de dader, maar van een medewerker van het NFI.

Sommige opsporingsteams hebben wel kritiek op de schriftelijke administratieve afhandeling, die te traag verloopt. Hoewel de schriftelijke rapportage dus op zich kan laten wachten, worden de uitkomsten van onderzoek door het NFI doorgaans wel direct mondeling doorgegeven. Een ander probleem dat door de opsporingsteams wordt genoemd is dat de verwerkingscapaciteit van het NFI niet parallel loopt met de snelheid waarmee DNA-monsters kunnen worden afgenomen. Vooral in de oudere onderzoeken zijn de mogelijkheden van het NFI om snel te werken beperkt.

‘We wilden en konden wel sneller, maar we hadden een capaciteitsprobleem bij het NFI. Die konden toen nog maar één batch van 30 personen per periode van vier weken aan. Dus dan moest je zelf ook een aantal stappen terug doen. Later konden ze batches van 85 personen aan, maar was die periode weer langer. Omgerekend kwam dat op hetzelfde neer (...) Er waren dus mensen die in dit onderzoek gehoord werden en die dan pas maanden later werden opgeroepen voor DNA-afname omdat die vergelijkingen gewoon niet sneller gemaakt konden worden.’

In de recentere onderzoeken ziet wel men een grote vooruitgang in de snelheid waarmee het NFI kan werken.

Voor die grootschalige DNA-onderzoeken die zijn aangemeld bij het College van PG's, geldt dat na de aanmelding een terugkoppeling van het opsporingsteam aan het College van PG's omtrent het verloop en de resultaten van het onderzoek vaak achterwege blijft. Zo wordt het College van PG's dus vaak niet op de hoogte gesteld van de feitelijke uitvoering van het grootschalig DNA-onderzoek en de resultaten ervan. Vindt een dergelijke terugkoppeling wel plaats, dan gebeurt dat doorgaans in verband met een nieuwe aanvraag voor toestemming. Het opsporingsteam wil dan een volgende fase van het grootschalig DNA-onderzoek gaan uitvoeren en deelt in dat kader mee dat het reeds uitgevoerde onderzoek zonder resultaat is gebleven.

5.6 De opbrengsten van grootschalig DNA-onderzoek

5.6.1 Het vinden van de dader

Van de veertien onderzoeken die in Nederland zijn verricht, zijn er zes waarin de donor van het aangetroffen spoor uiteindelijk is geïdentificeerd.

In twee zaken had het ingezette DNA-onderzoek geen enkele invloed op het feit dat deze donor werd geïdentificeerd. In de eerste zaak bleek de dader zich niet te bevinden in de grove selectie van personen die men op grond van databestanden en een geografisch daderprofiel had geselecteerd. Uiteraard bevond deze dader zich dus evenmin in de fijne selectie die overbleef na een stofkamonderzoek in deze groep. In de andere zaak bleek de donor van het aangetroffen spoor wel geselecteerd te zijn voor het grootschalige DNA-onderzoek, maar weigerde hij hieraan mee te werken. Hij was de enige weigeraar uit de eerste kring van personen die men voor het grootschalig DNA-onderzoek had geselecteerd. Het onderzoek naar dit misdrijf is vervolgens nog anderhalf jaar voortgezet, waarin nog zo'n 300 mensen vrijwillig hun DNA hebben afgestaan. Dat de weigeraar het delict mogelijk op zijn geweten had, kwam pas aan het licht toen er, niet lang na een uitzending van het programma van misdaadverslaggever Peter R. de Vries, een tip over deze man bij de politie binnenkwam. Voor zover bekend staat deze tip niet in verband met het ingezette grootschalig DNA-onderzoek, dat op dat moment overigens ook al geruime tijd was afgerond. In de vier andere zaken is de opheldering (waarschijnlijk) wel een direct of indirect gevolg van het uitgevoerde grootschalig DNA-onderzoek. In twee zaken nam de dader vrijwillig deel aan het grootschalig DNA-onderzoek en was het opsporen van de dader dus een directe opbrengst van het gebruik van dit middel. In een derde zaak weigerde de persoon die de dader bleek te zijn zijn medewerking. Ook hier bevond de dader zich in de eerste kring van geselecteerde personen en ook hier was hij de enige weigeraar uit deze kring. In deze zaak bracht nader onderzoek naar deze weigeraar belastende informatie over hem aan het licht op grond waarvan hij als verdachte kon worden aangemerkt en gedwongen kon worden DNA-materiaal af te staan. Met dit onderzoek kon zijn daderschap worden bewezen. In de vierde zaak ontving de politie tijdens de voorbereiding van het grootschalig DNA-onderzoek een tip over een persoon die uiteindelijk als dader kon worden aangemerkt. In eerste instantie had het opsporingsteam de betreffende man op grond van die tip geselecteerd voor het grootschalig DNA-onderzoek onder niet-verdachten. Verder onderzoek naar hem leverde echter zoveel belastende informatie op, dat hij niet langer als een niet-verdachte kon worden beschouwd. Ook in dit geval is deze persoon als verdachte aangemerkt en bood DNA-onderzoek vervolgens het benodigde aanvullende bewijs. Aangezien de tip binnenkwam tijdens de voorbereiding van het grootschalig DNA-onderzoek en aan dat DNA-onderzoek aandacht was besteed in de pers en het delict zelf bovendien op dat moment al enige jaren oud was, is het heel goed mogelijk (maar niet zeker) dat de media-aandacht voor de inzet van dit opsporingsinstrument in deze zaak de tipgever heeft gestimuleerd naar voren te treden. Opvallend in deze zaak is overigens dat de dader, naar later bleek, geregistreerd stond in de historische woongegevens die het opsporingsteam had opgevraagd bij de betreffende gemeente om ook

vroegere buren en buurtgenoten van het slachtoffer in de selectie op te kunnen nemen. Deze gegevens waren niet geautomatiseerd te raadplegen en het doorzoeken van de woongegevens had dus handmatig moeten plaatsvinden, wat op het moment dat de dader door de tip al in beeld was gekomen nog niet was gebeurd. Mogelijkerwijs had het uitfilteren van de gemeentelijke informatie, in het geval de tip achterwege was gebleven, eveneens tot het selecteren van de dader kunnen leiden.

5.6.2 Andere opbrengsten van het grootschalige DNA-onderzoek

Hoewel de overige acht zaken niet zijn opgehelderd, en het doel van deze opsporingsonderzoeken dus niet is bereikt, kan niet worden beweerd dat de grootschalige DNA-onderzoeken niets hebben opgeleverd. In een zaak waar er sprake was van een serie delicten, is, nadat men met het grootschalige DNA-onderzoek is begonnen, de dader gestopt met het plegen van misdrijven en is de rust in het dorp wedergekeerd.

In een onderzoek naar een serieverkrachter is niet alleen DNA-onderzoek verricht bij niet-verdachten, maar werd in eerste instantie ook nagegaan of er nog andere zedenzaken waren die aan deze zelfde dader konden worden gekoppeld. Hiertoe heeft men oude en nog niet geanalyseerde sporen die in het kader van een zedenzaak waren veiliggesteld op de aanwezigheid van DNA-materiaal laten onderzoeken. Als gevolg van dit onderzoek, dat voorafgaand aan het grootschalige DNA-onderzoek werd verricht, konden vele andere delicten aan elkaar worden gekoppeld. De teamleiding zelf noemt dit een belangrijke *spin-off* van dit onderzoek:

'In 1999 is in het kader van het onderzoek naar de serieverkrachter een project gestart waarin duizenden sporen, die in zedenonderzoeken in beslag waren genomen en bij het NFI waren opgeslagen, opnieuw zijn onderzocht op DNA. De profielen die in het kader van dit project konden worden vastgesteld zijn alsnog allemaal in de DNA-databank ingevoerd. Dit heeft geen match met het DNA van de serieverkrachter opgeleverd, maar wel een reeks van zaken die aan elkaar te koppelen bleken. Er was sprake van reeksen van 2, 3 en 4 zedenmisdrijven die middels deze exercitie door dezelfde dader gepleegd bleken te zijn.'

Ook leiden de verhoren waarmee DNA-onderzoeken gepaard gaan soms tot nieuwe informatie over de betreffende zaak of over andere zaken:

'Iedere persoon die we hoorden kreeg zo'n 13, 14 vragen. Een van de vragen was of men nog suggesties had over welke kant het onderzoek uitmoest. Daar komen leuke suggesties uit. Die hebben tot op heden nog niet tot de dader geleid, maar soms wel nieuwe onderzoeksmogelijkheden gegeven. En door al die vragen is ons veel meer duidelijk geworden over het leven van het slachtoffer (...).'

'Er komen in zo'n onderzoek ook suggesties over een andere zaak, bijvoorbeeld over de verdwijning van (...), nou in dat geval geven we aan een ander onderzoeksteam door dat er iemand is die wel wat kwijt wil over de zaak.'

'Het DNA-onderzoek in het "milieu" heeft tot enige tips geleid, c.q. personen onder de aandacht van het rechteam gebracht, dit heeft echter geen positief resultaat opgeleverd.'

Daarnaast noemen teams het feit dat mensen uitgesloten kunnen worden van verder onderzoek soms als resultaat. Het wordt dan als een belangrijk resultaat ervaren als een hele groep personen van verder onderzoek kan worden uitgesloten en als daarmee definitief een zoekweg of een scenario kan worden afgesloten. Sommigen zijn van mening dat dat ook de insteek moet zijn van je onderzoek, dat je een heel scenario kan uitsluiten. Een van de onderzoeksteams geeft het advies aan anderen die ook een grootschalig DNA-onderzoek in willen zetten dat ze zo'n onderzoek alleen moeten inzetten als ze ook echt de hele groep die ze op het oog hebben bij het onderzoek mogen betrekken. Als je maar een gedeelte van die groep kunt onderzoeken heeft het geen zin, omdat je dan afhankelijk bent van het geluk dat je dader net in dat deel van je groep zit dat je hebt onderzocht. Je kunt daarmee dan geen definitieve zoekwegen afsluiten. Als een scenario of zoekweg echt kan worden afgesloten, brengt dit je onderzoek zeker verder. Daar is men het over eens. Maar sommige teams vinden het ook mooi als bepaalde individuen uitgesloten kunnen worden van verder onderzoek. Aan het begin van een opsporingsonderzoek naar een ernstig misdrijf komen er vaak mensen in beeld die door de omgeving worden verdacht omdat ze zich 'vreemd' gedragen. Zowel voor de mensen die verdacht worden, als voor de mensen die hen verdenken alsook voor de politie, kan het prettig zijn als deze personen kunnen worden uitgesloten.

'(...) "die gedraagt zich vreemd", "die komt daar alle dagen langs", noem maar op. En zo kwam er bij een paar mensen wat druk te liggen (...) als je een beetje zonderling bent en je komt daar in de buurt dan word je er onmiddellijk door iedereen op aangekeken. (...) we hebben toen gezegd laten we alsjeblieft de druk bij die mensen weghalen. Zelf geloofden we er niet in dat ze verdachte zijn. Maar om er helemaal op te gaan rechercheren (...) Laten we ze uitsluiten. Vandaar dat er toen voor DNA-afname gekozen is. We hadden de indruk dat ze er graag aan mee wilden werken want dan is voor hen ook de druk weg (...) Nou wat is er mooier dan dat de politie uitsluit dat ze de dader zouden zijn. Dat is ook een motivatie geweest.'

'We hebben toch wel een aantal gasten gehad waarvan we dachten nou, als die in (...jaartal) in beeld was geweest zou die met de manier van denken binnen een RBT achter de dikke deur hebben gezeten. Maar nu

kun je bij dit soort verdachten gewoon wangslim afnemen, even wachten en definitief bepalen – hij is het niet. DNA is heel belangrijk voor het uitsluiten van verdachten.'

5.6.3 De opbrengsten van grootschalige DNA-onderzoeken in het buitenland

Wat is er bekend over de bijdrage die grootschalige DNA-onderzoeken in het buitenland aan de opsporing leveren? In hoofdstuk 4 is de wetgeving en uitvoeringspraktijk in drie landen aan de orde gekomen, te weten België, Engeland en Wales en Duitsland. In België heeft een van de twee uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken tot opheldering van het misdrijf geleid.

In Engeland en Wales is het instrument, volgens in januari 2006 door de Britse *Forensic Science Service* (FSS, het Britse equivalent van het NFI) toegezonden cijfers, in 328 opsporingsonderzoeken gebruikt. Engeland en Wales worden regelmatig aangehaald als landen waar het gebruik en de effectiviteit van DNA-onderzoek in de opsporing op een hoog niveau staat. In discussies of betogen omtrent DNA-onderzoek vervult de Britse situatie dan ook vaak een voorbeeldfunctie. De cijfers die op verschillende plaatsen worden genoemd wat betreft de opbrengsten van grootschalig DNA-onderzoek in (de betreffende delen van) het Verenigd Koninkrijk, behoeven echter de nodige nuancerings. Zo staat op de website www.dnasporen.nl (van het NFI) onder het thema 'grootschalig DNA-onderzoek' te lezen dat in Engeland, tot en met augustus 2005, dit opsporingsinstrument 323 maal is ingezet en dat in '294 gevallen (...) door het onderzoek een verdachte naar voren' kwam. Dit zou neerkomen op een succespercentage van $(294/323)$ 91%. Een soortgelijk hoge succesratio is eind april 2006 gepresenteerd op een aan DNA gewijd congres van het *European Network of Forensic Science Institutes* (ENFSI, het Europese netwerk van forensische instituten). Het beeld dat op dit congres van de Britse situatie werd geschetst, was nog spectaculairder: volgens opgave van februari 2005 zouden van de 291 dan uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken er 282 succesvol zijn geweest, wat neerkomt op een succespercentage van 97%. Navraag bij de FSS leert echter dat 'succes' of een 'match' in de Britse situatie veel meer omvat dan een overeenkomst tussen een duidelijk daderspoor en een bij een geselecteerde persoon afgenomen monster. Van de 328 grootschalige DNA-onderzoeken die volgens onze contactpersoon, werkzaam bij het *Intelligence led screens team* (grootschalige DNA-onderzoeken-team), tot dan (januari 2006) zijn uitgevoerd in Engeland en Wales, is er in 295 gevallen (90%) sprake van een match. In deze grootschalige DNA-onderzoeken worden echter, ten eerste, niet alleen 'harde' dadersporen gebruikt om de DNA-profielen van de geselecteerde niet-verdachten mee te vergelijken – wat in Nederland dus wel het geval is. De betreffende functionaris van de FSS legt uit dat er

in een grootschalig DNA-onderzoek soms wel zeven verschillende *crime stains*, dat wil zeggen sporen afkomstig van zeven verschillende personen, worden gebruikt. Het gaat dan logischerwijs niet per se om dadersporen. Het in een grootschalig DNA-onderzoek zoeken naar donoren van niet-dadersporen wordt zinvol geacht omdat ook deze personen informatie kunnen bieden die een bijdrage kan leveren aan de opheldering van het misdrijf. Een tweede kanttekening betreft het feit dat in Engeland en Wales in grootschalige DNA-onderzoeken ook gebruik wordt gemaakt van sporen die slechts een gedeeltelijk DNA-profiel opleveren. Soms worden profielen gebruikt die uit heel weinig merkers bestaan, in een enkel geval zelfs een profiel met maar één merker. De ‘insluitingskracht’ van DNA-onderzoeken waarin met (zeer) gedeeltelijke profielen wordt gewerkt, is beperkt (zie hoofdstuk 2). Dergelijke onderzoeken richten zich dan ook niet zozeer op het vinden van de dader, maar hebben hoofdzakelijk het uitsluiten van personen tot doel. Juist in deze grootschalige DNA-onderzoeken zullen echter ook overeenkomsten worden aangetroffen tussen een of meerdere deelnemers en het betreffende spoor – hoe minder volledig een profiel, des te groter immers de kans dat het profiel van een willekeurig persoon op de aanwezige merkers overeenkomt. De ‘matches’ in deze onderzoeken betekenen, afhankelijk van de mate van (on)volledigheid van het profiel, weinig tot niets meer dan ‘kan niet uitgesloten worden’. De medewerker van de FSS stelt om de genoemde redenen dan ook dat de kans op het vinden van een match niet moet worden geïnterpreteerd als de kans op succes, oftewel de kans op het vinden van een dader. De door hem genoemde cijfers (328 uitgevoerde onderzoeken en 295 keer een match) geven een kans op een match van 90%. Onbekend is in welk deel van de uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken een dader is gevonden, maar de contactpersoon denkt dat het globaal om 30% van de gevallen zal gaan. De overige grootschalige DNA-onderzoeken die een match of ‘succes’ opleverden, betreffen dan dus onderzoeken waarin er een overeenkomst is gevonden tussen het profiel van een deelnemer enerzijds en een niet-daderspoor of een (zeer) gedeeltelijk profiel anderzijds.

Voor wat betreft de opbrengsten van grootschalig DNA-onderzoek in Duitsland, putten we uit het onderzoek van Sauter (2003), dat al in hoofdstuk 4 aan de orde is gekomen. De auteur heeft informatie verzameld over 69 uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken. De opsporingsonderzoeken waarin dit instrument is ingezet, hebben in 45 gevallen tot opheldering van het betreffende delict geleid, 21 zaken bleven onopgelost en drie keer is de afloop onbekend. Van de 45 zaken die zijn opgelost, is volgens Sauter de opheldering van het misdrijf in 31 gevallen te danken aan het grootschalig DNA-onderzoek. Twaalf opsporingsonderzoeken zijn via een andere weg tot een goed einde gebracht en van twee zaken is onbekend hoe het opsporingsteam het misdrijf heeft opgehelderd. Kijken we alleen naar de zaken waarvan de afloop én de bijdrage van het

grootschalig DNA-onderzoek aan die afloop bekend zijn, dan resulteert een succespercentage van (31/64) 48%. We merken hierbij op dat de inventarisatie van uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken die Sauter heeft gehouden waarschijnlijk niet in een compleet beeld heeft geresulteerd (zie paragraaf 4.2.2). De uitkomsten van zijn onderzoek moeten dus met het nodige voorbehoud worden geïnterpreteerd. Daarnaast willen we hierbij nogmaals benadrukken dat in de periode waarin deze onderzoeken plaatsvonden ook weigeraars werden gedwongen hun DNA af te staan. De nieuwe Duitse wetgeving staat dat nu niet meer toe.

5.7 Succesfactoren

De kwaliteit van de eerste opsporingsactiviteiten

Tijdens de gesprekken die we voerden over de grootschalige DNA-onderzoeken hebben de respondenten zelf factoren genoemd die volgens hen van invloed waren op de succeskans van een grootschalig DNA-onderzoek. Een aantal respondenten noemt de kwaliteit van de eerste fase van het opsporingsonderzoek – het onderzoek op de plaats delict, het buurtonderzoek en het tactische onderzoek rondom het slachtoffer – als belangrijkste factor. In deze fase van de opsporing wordt de opsporingsinformatie verzameld die later wordt gebruikt om hypothesen over de dader te formuleren. Als er aan de basis fouten worden gemaakt, kan belangrijke opsporingsinformatie die bepalend is om tot gegronde en heldere hypothesen over de dader te komen worden gemist. Daarnaast is ook een goede analyse van deze opsporingsinformatie en de interpretatie ervan van groot belang om tot gegronde hypothesen over de dader te komen.

‘Goede onderzoeksgegevens spelen een grote rol (...) Het opsporingsonderzoek moet goed gedaan worden (...) De plaats van aantreffen, dat dat niet op een doorgaande route is, het onderzoek rond het slachtoffer, het sporenonderzoek op de plaats delict (...) Door deze onderzoeksbevindingen ontstond al vrij snel de gedachte dat het iemand uit de wijk moet zijn.’

‘Ken je zaak en doe goed onderzoek. Dat geldt voor opsporingsonderzoeken in het algemeen.’

Oude en ‘nieuwe’ zaken

Een aantal respondenten veronderstelt dat grootschalige DNA-onderzoeken een grotere kans op succes hebben als ze ingezet worden in een nieuwe zaak, dan wanneer ze in een oude zaak (*cold case* of herzieningszaak) worden verricht. In de eerste plaats omdat het team in een nieuwe zaak beter weet welke opsporingsstappen er zijn gezet en men de kwaliteit van de onderzoeksbevindingen beter kan beoordelen. In oude zaken zijn

de onderzoeksstappen die in het eerste onderzoek verricht zijn vaak slecht gedocumenteerd.⁷⁷ Mede daardoor is het moeilijker om in oude zaken een goed beeld te krijgen van de personen die destijds in de sociale nabijheid van het slachtoffer of in de fysieke nabijheid van de plaats delict hebben verkeerd.

'Dit proces was niet goed gedocumenteerd. Veel bleek later niet meer terug te vinden te zijn.'

Op grond van de resultaten van de veertien door ons bestudeerde onderzoeken kunnen we deze hypothese niet staven. Er zijn niet voldoende onderzoeken verricht om iets over de succeschansen van oude en nieuwe zaken te kunnen zeggen. Van de vijf *cold cases* bleven drie zaken onopgelost, leidde één zaak onafhankelijk van het grootschalige DNA-onderzoek tot een dader en werd één zaak opgehelderd doordat een weigeraar in het grootschalig DNA-onderzoek na aanvullende opsporingshandelingen als verdachte kon worden aangemerkt. Van de negen nieuwe zaken bleven er vijf onopgelost. Een zaak kwam onafhankelijk van het DNA-onderzoek tot een oplossing, bij de drie andere opgehelderde zaken was de opheldering (waarschijnlijk) een direct of indirect gevolg van het grootschalig DNA-onderzoek (twee keer bleek een deelnemer de dader te zijn en een keer is de dader aangehouden naar aanleiding van een tip die de politie ontving tijdens de voorbereiding van een grootschalig DNA-onderzoek; zie paragraaf 5.6.1).

In eerste instantie lijken in oude zaken iets meer niet-verdachten aan een DNA-onderzoek te worden onderworpen dan in de nieuwe zaken (zie tabel 5). Dit effect is echter toe te schrijven aan één zaak waarin bijna 1.800 mensen aan een DNA-onderzoek werden onderworpen. Als we deze zaak buiten beschouwing laten, blijkt het gemiddelde aantal deelnemers in oude zaken juist lager te liggen.

Ook wat betreft het aantal weigeraars zien we geen duidelijke verschillen. In eerste instantie lijken in de oude zaken meer mensen hun medewerking te weigeren dan in de nieuwe onderzoeken. Uit nadere analyses menen we echter af te mogen leiden dat dit weigeringspercentage eerder samenhangt met de kenmerken op grond waarvan men is geselecteerd, dan met het feit dat het een oude zaak betreft. Als het gaat om mensen uit de sociale nabijheid van het slachtoffer is ook in oude zaken de bereidheid aan het onderzoek mee te werken zeer groot. Bij mensen die geselecteerd zijn op basis van hun antecedenten is deze bereidheid echter in het algemeen beduidend minder. Het grootste percentage weigeraars vonden we in een oude zaak waarin deelnemers geselecteerd waren op grond van eerdere antecedenten.

77 Zie hierover ook Van Leuken (2001).

Tabel 5 Overzicht van onderzoeksresultaten, uitgesplitst naar nieuwe en oude zaken

	Aantal zaken	Aantal deelnemers	Aantal weigeraars	Resultaat
Nieuwe zaak	9	2.150	25	2 keer opgehelderd, direct gevolg grootschalig DNA-onderzoek 1 keer opgehelderd, (waarschijnlijk) indirect gevolg grootschalig DNA-onderzoek 1 keer opgehelderd, onafhankelijk van grootschalig DNA-onderzoek 5 keer niet opgehelderd
Oude zaak	5	2.450	35	1 keer opgehelderd, indirect gevolg grootschalig DNA-onderzoek 1 keer opgehelderd, onafhankelijk van grootschalig DNA-onderzoek 3 keer niet opgehelderd

Bron: dossiers en opsporingsteams / bewerking WODC

De kwaliteit van informatiebestanden

Een ander aspect dat wel genoemd wordt, en wellicht ook weer een grotere rol speelt in oude dan in nieuwe zaken, is de mate waarin men kan vertrouwen op de systemen die men gebruikt om personen te selecteren, en het gemak waarmee in deze systemen kan worden gezocht. In twee zaken liep het opsporingsteam aan tegen het probleem dat de historische woongegevens niet konden worden geraadpleegd. In het eerste geval 'stuitte dit bij het gemeentehuis op te veel problemen'. In de andere zaak waren deze gegevens alleen op microfiches voorhanden en kon er derhalve niet goed in worden gezocht.

In een van deze zaken liep men tevens aan tegen een 'vervuild politie-systeem', waar mensen ten onrechte in zouden zijn opgenomen. In een andere zaak werd juist het opschonen van het bedrijfsprocessensysteem als een probleem ervaren omdat het hierdoor moeilijk was historische delictgegevens te vinden.

De aard van het delict en van de omgeving waarin dit delict werd gepleegd

Ook wordt verondersteld dat de aard van het delict en de kenmerken van het geografische gebied waarin dit delict is gepleegd van invloed is op de succeskans van het grootschalige onderzoek. De respondenten achtten de kans op succes het grootst wanneer er een sociale relatie bestaat tussen het slachtoffer en de dader.

'Bij een liquidatie bijvoorbeeld zou een DNA-bevolkingsonderzoek veel minder kans van slagen hebben. Bij een moord in de relationele sfeer daarentegen is de dader in 90% van de gevallen binnen drie maanden in het dossier en is die succeskans dus groter.'

Voorts wordt verondersteld dat grootschalige onderzoeken in kleine dorpsgemeenschappen en gebieden die fysiek geïsoleerd liggen een grotere slagingskans hebben dan onderzoeken die in een stad worden verricht. In kleine dorpsgemeenschappen en gebieden die fysiek geïsoleerd liggen, komen minder mensen die er 'niets te zoeken hebben'. Bovendien zijn deze gebieden veel gemakkelijker af te bakenen en te onderzoeken dan een stadswijk. Daarnaast is ook de grootte van het betreffende gebied van belang. Als een gebied niet goed af te bakenen is, kom je al snel bij hele grote groepen personen terecht die logischerwijs een relatie hebben met de plaats delict.

'Het ging wel om een afgebakende wijk maar de wijk was wat inwoners betreft wel groot; in het buurtonderzoek zijn zo'n 3.000 verklaringen opgenomen.'

'Een DNA-bevolkingsonderzoek zoals hier is toegepast zou moeilijk uitvoerbaar zijn in Amsterdam, wegens gebrek aan sociale controle en illegale bewoning.'

Er bestaat wel een theoretisch fundament voor de hypothese dat grootschalige DNA-onderzoeken een grotere succeskans hebben in een kleine dorpsgemeenschap dan in een grote stad. Op grond van theorieën over de wisselwerking tussen het gedrag van mensen en de omgeving waarin ze opereren, is zowel iets te zeggen over het gedrag van daders, als over (het gedrag van) de mensen die in een bepaalde omgeving wonen of verkeren en om die reden benaderd worden voor een grootschalig DNA-onderzoek. Uit empirisch onderzoek naar het gedrag van daders is bekend dat de meeste daders hun delicten plegen op plekken waar de routine van hun leven hen brengt: op weg naar hun werk, de stad, de kroeg, hun huis of de drugsdealer en rond andere plaatsen die ze frequenteren (Cornish en Clarke, 1986; Clarke & Felson, 1993; Rengert, 1996). Vermoedelijk is dit enerzijds een gevolg van het feit dat de meeste delicten niet heel zorgvuldig en weloverwogen worden gepland (Elffers, 2004; Rengert, 2004). Veel daders vertrekken niet van huis met het vooropgezette doel om een delict te plegen, maar er doen zich tijdens hun dagelijkse routines gelegenheden voor die ze te baat nemen, of situaties waarop ze reageren. Anderzijds blijkt dat ook daders die wel van huis vertrekken met het vooropgezette doel een delict te plegen graag op bekend terrein blijven. De eigen omgeving biedt hen een gevoel van veiligheid. Hier kunnen ze de risico's die verbonden zijn aan het plegen van misdrijven beperken. Bovendien

hebben ze een beter inzicht in de mogelijkheden die zich op bekend terrein voordoen. Van de gelegenheden die elders voorhanden zijn is men veel minder goed op de hoogte (Brantingham en Brantingham, 1981).⁷⁸ De routine van het leven brengt mensen veel vaker in het stadscentrum en op grote doorgaande wegen dan in afgelegen stadswijken en dorpen. Omdat er in een dorp relatief weinig mensen verkeren die er niet wonen, zal er – als daar een misdrijf plaatsvindt – een relatief grote kans zijn dat de dader afkomstig is uit de omgeving van die plaats. In een grote stad is die kans kleiner, omdat daar juist relatief veel mensen (en dus ook daders) verkeren die er niet wonen.⁷⁹ De kans dat de dader uit de omgeving van de delictplaats afkomstig is, is dus groter in een dorp dan in een grote stad.

Het gebied waarin een grootschalig DNA-onderzoek wordt georganiseerd heeft daarnaast invloed op de succeskans van het onderzoek, door de mensen die er wonen. In de eerste plaats speelt het gemak waarmee de bewoners op basis van de gemeentelijke administratie in kaart kunnen worden gebracht hierbij een rol. In grote steden kan illegale bewoning dit bemoeilijken. In dorpen speelt dit probleem minder. In de tweede plaats kunnen bewoners een belangrijke rol spelen bij het in kaart brengen van de medebewoners en bezoekers van hun woonomgeving. De mate waarin mensen in staat zijn informatie te verstrekken over anderen die in hun leefgebied hebben vertoefd, is afhankelijk van de sociale cohesie in dit gebied. Sociale cohesie zegt iets over de mate waarin mensen in de samenleving met elkaar verbonden zijn en zich met elkaar verbonden voelen (Kearns en Forrest, 2000). Als de mobiliteit in een gemeenschap tamelijk gering is en het geografische gebied overzichtelijk, zoals in een dorp of stadswijk het geval kan zijn, kennen mensen elkaar in het algemeen goed, treft men elkaar regelmatig, gaat men ‘gezellig’ met elkaar om, is men in het algemeen solidair met elkaar en er is een zekere mate van sociale controle (Forrest en Kearns, 2001). Dat brengt met zich mee dat mensen een redelijk zicht hebben op wie er in hun leefgebied wonen en verblijven. Een zekere sociale cohesie kan het in kaart brengen van de mensen die rond het tijdstip van het misdrijf in een bepaald gebied woonden of vertoefden dus zeker vergemakkelijken. In grote steden is er in het algemeen een veel grotere mobiliteit en zijn mensen veel anoniemer dan in dorpsgemeenschappen. Mensen hebben daardoor veel minder

78 Zie over het reisgedrag van daders ook Van der Kemp e.a., 2002; Van Koppen e.a., 2001; De Poot e.a., 2005.

79 Uiteraard is de kans dat de dader in de omgeving van de delictplaats woont daarnaast afhankelijk van de functie die het gebied vervult. In stedelijke woonkernen verkeren in het algemeen relatief weinig mensen die er niet wonen, terwijl er in winkel- en uitgaansgebieden juist wel veel mensen komen die er niet woonachtig zijn. Dorpen die als toeristische trekpleister fungeren of waar festiviteiten georganiseerd zijn, trekken juist weer veel ‘mensen van buiten’ aan. Daarnaast zijn ook de gebieden zonder bewoning – zoals natuurgebieden, weilanden en landwegen – het noemen waard. Hoewel in deze gebieden slechts een beperkt aantal mensen verkeren, zijn er ook maar weinig mensen die zicht hebben op het verkeer in deze gebieden, waardoor ze moeilijk te onderzoeken zijn.

zicht op de handel en wandel van hun buurtgenoten. Daarom zullen de bewoners van een stad minder behulpzaam kunnen zijn bij het in kaart brengen van de medebewoners en bezoekers van het gebied dan de bewoners van een dorp.

In de derde plaats speelt de bereidheid van de bevolking om informatie te verschaffen aan de politie, bijvoorbeeld over medebewoners, en om deel te nemen aan het grootschalige DNA-onderzoek hierbij een rol. In theorie hangt ook deze bereidheid van mensen om medewerking te verlenen aan een opsporingsonderzoek samen met de sociale cohesie in het gebied waarin het misdrijf is gepleegd. Enerzijds vanwege de mate waarin de bewoners zich verbonden zullen voelen aan het slachtoffer van het misdrijf. De kans dat bewoners het slachtoffer persoonlijk kennen en uit compassie met het slachtoffer bereid zijn de politie te helpen en mee te werken aan het onderzoek, zal in een kleine hechte gemeenschap groter zijn dan in een grote stad. Daarnaast voorspelt de theorie dat er in een kleine gemeenschap ook een grotere druk van deze gemeenschap uit zal gaan op de individuele bewoners om mee te werken aan een grootschalig DNA-onderzoek. Een grotere sociale cohesie brengt namelijk meer gelijke waarden en normen met zich mee. Daarom zal het idee dat het belangrijk is om mee te doen aan een grootschalig DNA-onderzoek in een dorp gemakkelijker door de gemeenschap worden uitgedragen en worden overgedragen op haar individuele leden dan in een gemeenschap waar de waarden en normen van mensen veel sterker uiteenlopen en waarin men elkaar nauwelijks kent.

De genoemde theorieën voorspellen dus dat er in een dorp ten opzichte van de stad 1) een grotere kans is dat de dader een sterke relatie heeft met de omgeving, 2) een grotere kans is dat de mensen die in de omgeving van de delictplaats hebben vertoefd in kaart kunnen worden gebracht en geselecteerd kunnen worden voor het onderzoek en 3) een grotere kans is dat de mensen die worden benaderd voor een DNA-onderzoek ook daadwerkelijk aan het onderzoek deelnemen. Op grond hiervan is het dus te verwachten dat grootschalige DNA-onderzoeken een grotere succeskans hebben in een dorp dan in een grote stad.

De zekerheid van de hypothesen

De mate waarin een opsporingsteam overtuigd is van de opgestelde hypothesen en daarmee dus van de kans dat de dader in een bepaalde kring moet worden gezocht wordt ook als succesfactor genoemd.

'Er moet een zekere mate van zekerheid zijn dat binnen de doelgroep de dader aangetroffen kan worden. Verder moeten de doelgroepen of categorieën vooraf goed omschreven zijn.'

De zekerheid waarmee hypothesen uit de beschikbare opsporingsinformatie worden afgeleid, en de mate waarin het grootschalig DNA-onderzoek

door gegronde en heldere hypothesen wordt gestuurd kan verschillen van zaak tot zaak. In sommige onderzoeken leidt het opsporingsonderzoek naar een duidelijk afgebakende kring van personen waarvan men veronderstelt dat de dader er deel van uitmaakt. In andere gevallen wordt een grootschalig onderzoek soms ingezet om personen die om uiteenlopende redenen in beeld komen tijdens het opsporingsonderzoek uit te sluiten. In dat geval wordt het instrument niet ingezet om een helder afgebakende groep met een *breadth-first search* uit te kunnen sluiten, maar juist om bij individuen die op grond van verschillende hypothesen en zoekstrategieën, als het ware *best-first* in beeld gekomen zijn uit te sluiten. De zee waarin naar deze individuen wordt gevist wordt in dat geval niet afgebakend, hetgeen het gevaar met zich meebrengt dat er geen duidelijk 'stopmoment' kan worden afgesproken – de zee is immers oneindig groot en er zijn altijd plekjes te vinden waar men nog niet heeft gevist. Dit brengt met zich mee dat op voorhand niet te overzien is hoeveel mensen er bij het onderzoek betrokken zullen worden. Het hebben van een dominante hypothese waarmee de zee kan worden ingedamd, en het 'uitputtend leegvissen' van zo'n afgebakend stuk wordt door verschillende opsporingsteams als een belangrijke succesfactor van het grootschalige DNA-onderzoek beschouwd.

'Als je een project begint (...) op een bepaalde groep, dan moet je 100% zeker zijn dat je de groep volledig kan pakken. Dus als je een project begint, weet dan ook van tevoren dat je hem 100% – bijna 100% – kunt uitvoeren.'

'Je moet alleen een DNA-bevolkingsonderzoek doen als je ook echt de gehele groep die je op het oog had in dat onderzoek mag betrekken; als je dus maar 60% van die groep mag doen heeft het geen zin. Want dan ben je afhankelijk van het geluk dat de dader net in die groep zit en krijg je achteraf altijd de vraag "zijn we wel lang genoeg doorgegaan?"

Projectorganisatie

Een aantal respondenten benadrukt dat een grootschalig DNA-onderzoek een enorme hoeveelheid werk met zich meebrengt. Het is een methode die je niet zomaar in kunt zetten bij elke willekeurige moordzaak omdat het zeer arbeidsintensief is, zeker als (de voorbereiding van) een grootschalig DNA-onderzoek gepaard gaat met veel tactisch onderzoek, zoals het horen van mensen. Het horen van grote groepen mensen, het documenteren van hun kenmerken en het prioriteren en uitsluiten van mensen voordat hun medewerking voor een DNA-onderzoek wordt gevraagd, vereist een goede projectorganisatie, 'nauwkeurige mensen', 'rechercheurs van superkwaliteit', 'een heldere taakverdeling' en 'een goede administratie'. Voorts wordt genoemd dat er heldere afspraken gemaakt moeten worden met het NFI en dat het van belang is de identiteit van de geselecteerde personen goed te controleren.

'Dit is een hele grote stap. Het is een hele grote stap om op zo'n schaal DNA-onderzoek in te gaan zetten. Dat doe je niet zomaar bij een gewone moord.'

'Een duidelijk taakverdeling en administratieve verwerking zijn tevens noodzaak.'

'Van belang is dat bij de uitvoering van een groot DNA-onderzoek er een goede projectorganisatie is, goede administratieve procedures en nauwgezette mensen. Verder is van belang dat voor de start van een DNA-onderzoek er goede afspraken worden gemaakt met het NFI over de afwerking en doorlooptijden en dergelijke.'

Communicatie met de deelnemers

Ten slotte wordt de communicatie met de deelnemers genoemd als een factor die de kans op succes kan beïnvloeden. Als je als team kiest voor een grootschalig DNA-onderzoek, moet je ervoor zorgen dat zo veel mogelijk van de geselecteerde mensen ook aan het onderzoek deelnemen. Dit kan men bereiken door de mensen zeer goed te informeren over de aard van het misdrijf, de reden waarom ze zijn geselecteerd, de onderzoeksprocedures en het feit dat hun monsters anoniem worden verwerkt. Om medewerking te krijgen moeten mensen van de juiste informatie worden voorzien en moet het team 'de juiste toon weten te treffen'.

'Naar de bevolking toe moet zoveel als mogelijk duidelijkheid worden gegeven.'

'De groepen waar het om gaat goed voorlichten. (...) De tijd nemen om de mensen het een en ander uit te leggen als zij vragen of bedenkingen hebben. Uitleggen, dat het hoofddoel natuurlijk het vinden van de dader is, maar dat het ook positief bekeken kan worden, dat meewerken ook uitschakeling van een bepaalde groep kan betekenen. In ons onderzoek is het uitleggen met een bepaalde "luchtigheid" heel erg goed bevallen. Maar ook al is alles nog zo goed overwogen of doordacht, door een weigering of meerdere weigeringen kan de hele zaak toch vastlopen.'

'Het gaat om de bereidheid van mensen om mee te werken aan het DNA-onderzoek. Je moet daarom goed uitleggen dat het DNA-materiaal alleen voor de betreffende zaak wordt gebruikt, dat het daarna wordt vernietigd en dat het niet in de databank terechtkomt. Er is dan ook veel aandacht besteed aan de uitleg. Dan krijg je wel medewerking van mensen. (...) Je kunt natuurlijk geen boeren naar de mensen sturen. Je moet dus ook goed kijken naar de koppels die je gebruikt.'

6 Conclusies

6.1 Inhoud van het wettelijk kader

Afbakening begrip 'grootschalig DNA-onderzoek'

De grondslag voor DNA-onderzoek onder niet-verdachten wordt gegeven door artikel 151a van het Wetboek van Strafvordering (Sv). Dit wetsartikel perkt deze mogelijkheid niet in wat betreft het aantal niet-verdachten waarbij DNA-onderzoek kan worden verricht; ook *grootschalig* DNA-onderzoek is in beginsel dus mogelijk op basis van 151a Sv. Vanwege het feit dat dit opsporingsinstrument grote groepen niet-verdachten onderwerp maakt van strafrechtelijk onderzoek en vanwege het beslag dat ermee wordt gelegd op de capaciteit van het Nederlands Forensisch Instituut (NFI), bestaan voor het grootschalig DNA-onderzoek echter aparte richtlijnen, te weten een notitie van de Minister van Justitie (MvJ) en een instructie van het College van Procureurs-Generaal (College van PG's). In deze richtlijnen zijn voorwaarden geformuleerd waaraan voldaan moet zijn wil een opsporingsteam dit instrument in mogen zetten.

De instructie van het College van PG's bepaalt bovendien dat voor de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek toestemming gevraagd moet worden aan het College van PG's. Aangezien voor een grootschalig DNA-onderzoek dus aparte voorwaarden gelden, is het van belang dat dit opsporingsinstrument helder is afgebakend van 'regulier', dat wil zeggen niet grootschalig, DNA-onderzoek onder niet-verdachten; wanneer is een DNA-onderzoek 'grootschalig'?

Een eenduidige afbakening ontbreekt echter. In feite wordt nergens een echte, omvattende omschrijving gegeven en de weinige definiërende teksten die er wel zijn in de parlementaire documenten en regelgeving, lijken bovendien in strijd met elkaar. Vanzelfsprekend komt dit de handhaving niet ten goede. Daarop komen we later terug.

Als de 'aparte status' van dit opsporingsinstrument gehandhaafd blijft, dan moet er een duidelijke definitie komen. Óf dit opsporingsinstrument een aparte status blijft behouden, is vanzelfsprekend afhankelijk van een politieke afweging, die betrekking heeft op zowel principiële als ook meer praktische aspecten. Een principiële vraag die bij deze afweging een rol speelt, is in welke mate en met welke normatieve waardering een grootschalig DNA-onderzoek wordt gezien als een instrument dat grote groepen niet-verdachte personen in een strafrechtelijk onderzoek betreft en een inbreuk maakt op hun persoonlijke levenssfeer. Het antwoord op deze vraag dient vervolgens te worden afgezet tegen het belang dat men hecht aan de bijdrage van grootschalige DNA-onderzoeken aan een adequate opsporing van ernstige misdrijven. Een praktische afweging heeft betrekking op de mate waarin grootschalige DNA-onderzoeken beslag leggen op schaarse capaciteit van het NFI en om die reden al dan niet terughoudend en onder gezag van een centrale autoriteit dienen te worden ingezet.

Een duidelijke afbakening ten opzichte van 'regulier' DNA-onderzoek is alleen mogelijk op basis van de aantallen niet-verdachten die bij het

onderzoek worden betrokken. Een onderscheid op basis van de status van de betreffende niet-verdachten, dat wil zeggen de informatie waarop de niet-verdachten naar voren zijn gekomen, is niet werkbaar. Door verschillende actoren is geopperd dat een specifiek DNA-onderzoek geen grootschalig DNA-onderzoek is omdat de betreffende niet-verdachten op basis van bepaalde informatie zijn geselecteerd, bijvoorbeeld op basis van 'individuele kenmerken' of op basis van 'dossierinformatie'. Echter de niet-verdachten die bij een grootschalig DNA-onderzoek zijn betrokken, worden per definitie geselecteerd op basis van *informatie* omtrent hun mogelijke betrokkenheid bij het delict in kwestie – indien dergelijke informatie zou ontbreken of slechts zeer beperkt aanwezig zou zijn, is het selecteren van personen immers uitgesloten. Daar komt bij dat ook het maken van een onderscheid tussen DNA-onderzoeken op basis van de *soort* en *hoeveelheid* van deze informatie, conceptueel niet goed mogelijk is. Het onderscheiden van niet-verdachten enerzijds en niet-verdachte 'getuigen' anderzijds, is evenmin goed werkbaar. Naast verdachten en niet-verdachten wordt in de uitvoeringspraktijk soms de categorie van 'getuigen' of 'overigen' onderscheiden. Het gaat dan om personen die zijn uitgesloten van daderschap en waarbij DNA-materiaal 'alleen' wordt afgenomen om tot interpretatie van het aangetroffen sporenmateriaal te komen. Hierbij kan gedacht worden aan politiemedewerkers en andere hulpverleners die tijdens hun werkzaamheden op de plaats delict mogelijk lichaamsmateriaal hebben achtergelaten. Voor zover een DNA-onderzoek betrekking heeft op dergelijke personen en zuiver is gericht op de interpretatie van sporenmateriaal, zou het niet onder de noemer van een 'grootschalig DNA-onderzoek' hoeven te vallen. Het probleem is echter dat slechts in een zeer beperkt aantal gevallen iemand wiens DNA-profiel is gevonden op een plaats delict bij voorbaat met 100% zekerheid kan worden uitgesloten van daderschap. Hiermee vormen 'getuigen' of 'overigen' in de praktijk een onbruikbare categorie. Het maken van een eenduidig onderscheid is dus alleen mogelijk op basis van het aantal niet-verdachten dat in het DNA-onderzoek wordt betrokken. Dit komt erop neer dat een DNA-onderzoek dat zich op meer dan een bepaald aantal niet-verdachten richt als een grootschalig DNA-onderzoek wordt aangemerkt terwijl beneden dat aantal het onderzoek niet als zodanig wordt bestempeld en dus ook niet onder de specifieke criteria valt. Vanzelfsprekend is het trekken van een numerieke grens tot op zekere hoogte altijd arbitrair. Het evidente voordeel van het hanteren van een numerieke grens daarentegen is, los van het inzicht dat het toepassen van een ander criterium niet goed mogelijk is, de ondubbelzinnigheid ervan. Bij het bepalen van een concreet aantal moet er enerzijds voor gewaakt worden dat de grens niet zo laag wordt gesteld dat opsporingsonderzoeken onevenredig in hun voortgang worden belemmerd en het College van PG's zich 'onnodig' over een groot aantal zaken moet buigen. Zo lijkt het ongewenst om DNA-afnamen die plaatsvinden in het kader van

een moordonderzoek bij bijvoorbeeld enkele niet-verdachten die op het moment van de moord in de omgeving van de plaats delict waren, als grootschalig DNA-onderzoek aan te duiden. Hetzelfde geldt voor een onderzoek waarin bijvoorbeeld van ambulancemedewerkers DNA-materiaal wordt afgenomen om eventueel door hen achtergelaten sporen te kunnen scheiden van dadersporen. Anderzijds moet voorkomen worden dat dergelijke onderzoeken zich ongemerkt – want niet vallend onder de noemer ‘grootschalig’ – kunnen uitbreiden tot tientallen of honderden niet-verdachten. Vooralsnog lijkt, ervan uitgaande dat grootschalig DNA-onderzoek onder een apart regime geplaatst blijft, een aantal van tien of vijftien niet-verdachten als grens het meest reëel. Om een inschatting te maken van het aantal DNA-onderzoeken dat door een dergelijke afbakening als grootschalig zou worden aangemerkt, is door het NFI een inventarisatie gemaakt van het DNA-onderzoek dat aldaar vanaf 1 januari 2000 tot en met medio 2006 is verricht. Uit deze inventarisatie blijkt dat indien een grens bij tien zou zijn getrokken, in de afgelopen zeseneenhalf jaar gemiddeld maximaal negen zaken per jaar als grootschalig DNA-onderzoek zouden zijn aangemerkt – waarvoor dan dus toestemming zou moeten zijn gevraagd bij het College van PG's. Bij een drempel van vijftien referentiemonsters zou het zijn gegaan om gemiddeld maximaal vier zaken per jaar.⁸⁰

Onderzoek naar verwantschapsrelaties

DNA-onderzoek biedt meer onderzoeksmogelijkheden dan het uitsluitend vaststellen of een aangetroffen spoor afkomstig is van een specifiek persoon waarbij DNA-materiaal is afgenomen. Zo kunnen op basis van het vastgestelde DNA-profiel van die ene persoon tevens uitspraken worden gedaan over de mogelijkheid dat niet hijzelf maar een bloedverwante

80 Bij deze inventarisatie is voor de genoemde periode nagegaan in hoeveel zaken ten minste één referentiemonster (een monster afgenomen bij een persoon) aan het NFI is aangeboden. Daarbij zijn ook de opdrachten meegenomen die in deze periode bij het NFI zijn binnengekomen van zaken die zijn gestart vóór de betreffende periode. Zaken waarin geen referentiemonsters zijn opgestuurd, maar waarbij bijvoorbeeld alleen een aangetroffen spoor is onderzocht, vallen buiten de inventarisatie. Verder zijn onderzoeksoopdrachten uit het zogenoemde *High Volume Crime*-traject (onder andere inbraken) en zaken in het kader van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden niet meegenomen. Enkele grote identificatieonderzoeken (zoals voor het Joegoslavië-tribunaal en naar aanleiding van de Tsunami-ramp in Azië) zijn wel meegenomen. De bij het NFI aangeboden referentiemonsters ten slotte hebben zowel betrekking op verdachten als op niet-verdachten (waaronder ook slachtoffers).

Van de duizenden dergelijke zaken die bij het NFI zijn aangeleverd, zijn er:

- 23 waarin 20 of meer referentiemonster zijn ingestuurd;
- 28 met 15 of meer referenties;
- 59 met 10 of meer referenties;
- 306 met 5 of meer referenties.

59 zaken in 6,5 jaar betekent gemiddeld maximaal 9 zaken per jaar; 28 zaken in 6,5 jaar betekent gemiddeld maximaal 4 zaken per jaar. Zoals gezegd bevatten de aantallen ook de afgenomen monsters bij verdachten. Het aantal zaken op basis van alleen het aantal niet-verdachten, ligt dus wat lager (vandaar ‘maximaal’). We merken op dat de genoemde aantallen betrekking hebben op het verleden en dat het hanteren van de genoemde grenzen in de toekomst in andere aantallen kan resulteren.

derde, zoals zijn vader of zoon, de donor is van het spoor in kwestie. De mogelijkheid om, met een gegeven mate van zekerheid, uitspraken te doen over verwantschapsrelaties roept de vraag op in hoeverre het geoorloofd is dat DNA-onderzoek dat wordt verricht op lichaamsmateriaal van een bepaald persoon, gevolgen heeft voor andere, aan hem verwante maar in eerste instantie niet bij het DNA-onderzoek betrokken personen. Eerder in deze publicatie hebben we dit omschreven als het *dilemma van aanwezige informatie in DNA-materiaal*. Het gaat hier om een dilemma onder andere omdat wet- en regelgeving voorschrijft in welke situaties bij personen, al dan niet op vrijwillige basis, DNA-onderzoek mag worden uitgevoerd en verwantschapsonderzoek in theorie de mogelijkheid zou bieden om deze voorschriften te omzeilen. In de letter van de algemene wetgeving omtrent het gebruik van DNA bij de opsporing van misdrijven, is niets opgenomen met betrekking tot verwantschapsonderzoek. Waarschijnlijk is bij de totstandkoming van deze wet niet of niet uitgebreid stilgestaan bij de (consequenties die de) mogelijkheid van onderzoek naar verwantschapsrelaties (kan hebben). Hoewel de betreffende wetsteksten niet op de kwestie ingaan, kan *mogelijk* wel een verband worden gelegd met andere wetgeving. Zo wordt in de Wet bescherming persoonsgegevens (WBP) in algemene termen gesteld dat persoonsgegevens niet mogen worden verwerkt op een manier die onverenigbaar is met de doeleinden waarvoor ze zijn verkregen (WBP artikel 9). Daarnaast zou een verband kunnen worden gelegd met het in de strafvordering geldende verschoningsrecht, hetgeen inhoudt dat personen in het algemeen en leden van bepaalde beroepsgroepen in het bijzonder het recht hebben geen getuigenis af te leggen jegens respectievelijk familieleden en cliënten. Verder bestaan er op lager regelgevend niveau wel specifieke voorschriften omtrent dit onderwerp. In september 2005 heeft het College van PG's namelijk een brief doen uitgaan waarin wordt benadrukt dat het doen van onderzoek naar verwantschapsrelaties niet is toegestaan (behalve wanneer het tot doel heeft de identiteit vast te stellen van een ongeïdentificeerd stoffelijk overschot). Verder dienen gevallen waarin een mogelijke verwantschapsrelatie 'spontaan' is ontdekt, uitsluitend te worden voorgelegd aan het College van PG's, waarna dit College van PG's beslist of in het concrete geval het opsporingsteam ingelicht zal worden. Van een spontane ontdekking is bijvoorbeeld sprake wanneer een NFI-medewerker tijdens het vergelijken van het DNA-profiel van afgenomen monsters met het DNA-profiel uit een daderspoor, en zonder dat bewust naar verwantschap is gezocht, simpelweg constateert dat er opvallende, op een mogelijke familierelatie wijzende overeenkomsten zijn tussen het DNA-profiel van een persoon en het daderspoor.

Uit ons onderzoek, dat echter is uitgevoerd voordat de genoemde brief van het College van PG's is uitgekomen, is gebleken dat in de uitvoeringspraktijk geen homogeen en helder beeld bestaat van de wettelijke (on)toelaatbaarheid van verwantschapsonderzoek. Omdat de kwestie

juridische en praktische vragen oproept die tot op heden onbeantwoord zijn gebleven, lijkt het gewenst dat er een verdere gedachtevorming en standpuntbepaling, al dan niet uitmondend in regelgeving, plaatsvindt. Een standpuntbepaling zal in deze publicatie achterwege blijven. Wel willen we hier enkele belangrijke vragen articuleren. De *kernvraag* is natuurlijk wanneer onderzoek naar verwantschapsrelaties is toegestaan en wanneer niet. Daarbij moet ten eerste onderscheid worden gemaakt tussen juridische categorieën van personen, te weten verdachten en niet-verdachten. Een tweede essentieel onderscheid, vooral in het geval van niet-verdachten, is dat tussen verwantschapsonderzoek gericht op het doen van uitspraken over enerzijds personen die zelf niet mee willen werken dan wel waarbij het vragen om medewerking op bezwaren stuit en anderzijds personen die mee niet kunnen werken.

Op dit moment is het in bepaalde situaties toegestaan om het DNA-profiel van *verdachten* vast te stellen met behulp van niet-afgenomen materiaal, bijvoorbeeld wanneer de verdachte al is aangehouden en deze zich (naar verwachting) sterk verzet tegen DNA-onderzoek of wanneer een niet-aangehouden verdachte deelneemt aan een criminele organisatie en de andere leden van deze groep in het ongewisse dienen te blijven omtrent het opsporingsonderzoek. Bij dit 'niet-afgenomen materiaal' wordt doorgaans onder andere gedacht aan lichaamsmateriaal dat zich bevindt op in beslag genomen of aangetroffen ('afgevangen') voorwerpen, zoals bijvoorbeeld een haar in een muts of speeksel op een sigarettenpeuk. In een situatie waarin afname van celmateriaal bij de verdachte zelf bezwaarlijk is, lijkt er echter geen fundamenteel verschil te bestaan tussen het buiten de verdachte om verkrijgen van diens eigen celmateriaal en het benaderen van bijvoorbeeld de vader van een verdachte om bij hem op vrijwillige basis materiaal af te nemen. Geheel anders ligt dit bij *niet-verdachten*. Bij niet-verdachten mag DNA-onderzoek uitsluitend plaatsvinden op grond van vrijwilligheid, die schriftelijk vastgelegd moet worden, en, om iedere twijfel over het vrijwillige karakter te voorkomen, alleen op basis van afgenomen lichaamsmateriaal. Er zijn echter situaties denkbaar waarbij een niet-verdachte wel mee wil werken maar afname van lichaamsmateriaal bij hem niet of slechts met grote moeite mogelijk is, bijvoorbeeld als een geselecteerde persoon in een grootschalig DNA-onderzoek geïmigreerd blijkt te zijn. Is het geoorloofd om in die situatie, waarin niet-verdachten dus *niet mee kunnen werken*, lichaamsmateriaal af te nemen bij een familielid, vanzelfsprekend met medeweten en goedkeuring van zowel de niet-verdachte waar het om gaat als ook het familielid? Wanneer men hier bevestigend op antwoordt, blijft het fundamentele uitgangspunt van vrijwilligheid in tact. Dit ligt anders in het geval lichaamsmateriaal wordt afgenomen bij een bloedverwant van niet-verdachten die *niet mee willen werken*. Het aldus verkrijgen van informatie over het DNA-profiel van een weigerende niet-verdachte is uitsluitend te rechtvaardigen vanuit het standpunt dat de vereiste

vrijwillige medewerking alleen betrekking heeft op de persoon bij wie het onderzoek fysiek plaatsvindt (het familielid) en niet op de niet-verdachte in wiens profiel het opsporingsteam feitelijk is geïnteresseerd. Dit standpunt zou, los van de door het College van PG's uitgebrachte brief die stelt dat verwantschapsonderzoek niet is toegestaan, echter hoogstens vanuit een strikt geïnterpreteerde letter van de wet verdedigd kunnen worden; met de geest van de bestaande wetgeving lijkt het moeilijk te verenigen. In de gegeven voorbeelden van respectievelijk de geëmigreerde en de weigerende niet-verdachte, bestaat over de (on)vrijwilligheid van de (niet-)medewerking van de niet-verdachten zelf geen enkele onduidelijkheid; beiden hebben zich daar immers expliciet over uitgesproken. Het is echter ook mogelijk – en dit komt in de praktijk ook voor – dat niet-verdachten zich hierover niet hebben uitgesproken, simpelweg omdat hen niets is gevraagd. Dit doet zich voor wanneer bijvoorbeeld geselecteerde mensen voor een grootschalig DNA-onderzoek overleden blijken te zijn, of wanneer een persoon zich spontaan meldt bij de politie met de mededeling dat hij DNA-materiaal wil afstaan omdat zijn vader zo'n 'rare vogel' is en eventueel iets te maken heeft met het delict. Aangezien de wetgeving ervan uitgaat dat over het vrijwillige karakter van medewerking door niet-verdachten geen enkele twijfel mag bestaan, lijkt ook hier, zeker in het geval van de zoon die zijn DNA-materiaal wil afstaan, het verrichten van verwantschapsonderzoek te wringen met het wettelijk kader.

Een derde onderscheid dat bij het beantwoorden van de kernvraag van belang is, is het onderscheid tussen *doelbewust verwantschapsonderzoek*, zoals bij het benaderen van een familielid van een emigrant of van een verdachte, en een *spontane ontdekking*. Zolang profielvergelijkingen niet volledig geautomatiseerd verlopen, zullen spontane vondsten voorkomen. Wat te doen met de kennis, die in eerste instantie alleen nog in het hoofd zit van de betreffende NFI-medewerker, dat bijvoorbeeld een vermoedelijke moordenaar niet een deelnemer aan een grootschalig DNA-onderzoek betreft maar wel de zoon of vader zou kunnen zijn van een van die deelnemers? Zoals gezegd schrijft het College van PG's voor dat toevallige ontdekkingen door het NFI aan het College van PG's worden voorgelegd, waarna het College van PG's beslist of de informatie doorgegeven kan worden aan het betreffende opsporingsteam. Wanneer het doorgeven van spontaan ontdekte verwantschapsrelaties aldus wordt toegestaan, dienen zich twee vragen aan die in verdere standpuntbepaling de aandacht verdienen. De eerste vraag heeft een raakvlak met het *dilemma van de vrijwilligheid*. Deelnemers aan grootschalige DNA-onderzoeken doen dat op basis van vrijwilligheid en dienen krachtens de wetgeving gewezen te worden op de consequenties van hun deelname. Deze consequenties worden tot dusver uitsluitend benoemd in relatie tot de deelnemende persoon zelf. Gezien de mogelijkheid dat er verwantschapsrelaties worden ontdekt, is het de vraag wáár deze deelnemers nu eigenlijk vrijwillig aan meewerken en toestemming voor

verlenen. Doen ze mee aan DNA-onderzoek dat alleen tot kennis leidt omtrent hun eigen mogelijke betrokkenheid bij het betreffende delict of heeft hun toestemming tevens betrekking op andere inzichten die aan hun DNA-profiel ontleend kunnen worden, en wanneer dit laatste het geval is, moeten deelnemers aan DNA-onderzoek in de toekomst dan niet gewezen worden op de mogelijke consequenties van medewerking voor henzelf én voor hun familieleden? De tweede vraag die wordt opgeroepen door de mogelijkheid dat spontaan ontdekte verwantschapsrelaties gebruikt worden in de opsporing is van geheel andere orde. Deze heeft betrekking op wat, gezien vanuit de positie van de niet-verdachte, nu eigenlijk het fundamentele verschil is tussen enerzijds een toevallige ontdekking van het NFI en anderzijds een persoon die zich spontaan meldt om via zijn eigen DNA-materiaal uitsluitel te geven over de mogelijke betrokkenheid bij een delict van een familielid. Als het gebruik van kennis van verwantschapsrelaties in het ene geval wel en in het andere geval niet is toegestaan, moet dit verschil uiteengezet worden. Ten slotte willen we hier nog wijzen op een specifieke categorie van spontane ontdekkingen door het NFI, te weten de ontdekking van mogelijke overeenkomsten tussen het DNA-profiel van het slachtoffer enerzijds en het DNA-profiel van de aangetroffen dadersporen anderzijds. Het is de vraag of het vinden van een dergelijke overeenkomst, die erop wijst dat de onbekende dader een bloedverwant zou kunnen zijn van het slachtoffer, ook valt onder de spontane ontdekkingen die in eerste instantie niet aan het opsporingsteam gemeld mogen worden.

Het afleiden van persoonkenmerken

Op basis van DNA-materiaal kunnen niet alleen verwantschapsrelaties worden opgespoord. DNA-onderzoek biedt ook de mogelijkheid om bepaalde persoonskenmerken uit dit materiaal af te leiden, zoals het geslacht en met een bepaalde mate van zekerheid ook etnisch-geografische herkomst, roodharigheid en erfelijke ziekten en aandoeningen. Dit betreft het tweede aspect van het besproken *dilemma van aanwezige informatie in DNA-materiaal*. De wetgeving laat op dit moment alleen onderzoek toe naar geslacht en etnisch-geografische herkomst en naar eventueel in de toekomst nader in een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) aan te wijzen andere kenmerken, waarbij aandoeningen en ziekten niet per definitie worden uitgesloten. Bij een mogelijke uitbreiding van de twee genoemde kenmerken met aandoeningen of ziekten, zal het in ieder geval moeten gaan om een aandoening of ziekte waarvan, op basis van de uiterlijke zichtbaarheid ervan, kan worden aangenomen dat de betrokken persoon daarvan op de hoogte is. Opmerkelijk daarbij is dat het kabinet bij de parlementaire behandeling van de betreffende wetgeving stelde dat het Downsyndroom niet tot deze kenmerken zal gaan behoren. Het uitsluiten van het Downsyndroom is opmerkelijk omdat dit bij uitstek een aandoening is die vanaf de geboorte zichtbaar

is. Bovendien zal tijdens een regulier onderzoek aan een DNA-spoor de aanwezigheid van het chromosoom dat de genetische basis vormt voor het Downsyndroom, vaak naar voren komen. Het is namelijk een van de weinige aandoeningen die vaak ook zichtbaar is in het niet-coderende deel van het DNA dat wordt gebruikt om een DNA-profiel op te maken. Hiermee geldt: ook al is een NFI-onderzoeker er niet naar op zoek, hij zal de aanwezigheid van het Downsyndroom in veel gevallen opmerken. Het argument dat tijdens de parlementaire behandeling werd gegeven voor de uitsluiting van dit kenmerk, was dat het naar verwachting geen relevante bijdrage zou kunnen leveren aan de opsporing van misdrijven (Kamerstukken II, 2001-2002, 28 072, nr. 5, p. 10). Daarmee lijkt er dus van uit te zijn gegaan dat mensen die het Downsyndroom hebben niet bij misdrijven betrokken raken. Tijdens het schrijven van onderhavige rapportage speelde er echter bij het NFI een concrete casus waarin in DNA-materiaal dat werd onderzocht in verband met een ernstig misdrijf, dit kenmerk werd aangetroffen. In dit specifieke geval bevond dit DNA-materiaal zich op een kledingstuk dat mogelijk door de dader was gedragen tijdens het betreffende misdrijf. De NFI-onderzoeker heeft aldus kennis verkregen die hij krachtens de geldende wetgeving niet met het opsporingsteam mag delen.

Omdat, nog los van de wettelijke beperkingen, het aantal persoonskenmerken dat op dit moment op basis van DNA met voldoende zekerheid kan worden vastgesteld beperkt is, doet dit aspect van het *dilemma van aanwezige informatie in DNA-materiaal* zich in het algemeen nog weinig voor. Het gegeven voorbeeld toont echter aan dat het voorkomt en het is goed mogelijk dat door de wetenschappelijke ontwikkeling op het terrein van DNA-onderzoek de prevalentie van dergelijke problemen zal toeneemen.

6.2 Handhaving van het wettelijk kader

Het aanvragen van grootschalige DNA-onderzoeken in relatie tot de feitelijke uitvoering ervan

Een belangrijk deel van het in de praktijk uitgevoerde grootschalig DNA-onderzoek heeft zich buiten het oordeel van het College van PG's om voltrokken. De handhaving van het wettelijk kader is daarmee onvoldoende. Voor drie van de veertien bestudeerde zaken geldt dat voor ten minste een deel van het uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoek niet dan wel niet tijdig toestemming is gevraagd en dat er ook niet op andere wijze kennis van is gegeven aan het College van PG's. Verder zijn er nog drie zaken waarbij (een deel van) het grootschalig DNA-onderzoek niet formeel is aangevraagd maar waarin alleen 'mededeling' is gedaan van, al dan niet reeds lopend, DNA-onderzoek onder grote groepen niet-verdachten. Deze constatering betreft alleen de zaken die in het WODC-onder-

zoek vrij intensief zijn bestudeerd. Uit een korte inventarisatie bij het NFI is echter gebleken dat het ook in andere opsporingsonderzoeken, die dus niet zijn meegenomen in het WODC-onderzoek, voorkomt dat bij tientallen niet-verdachten DNA wordt afgenomen zonder dat daarvoor toestemming is aangevraagd bij het College van PG's.

Bij het niet (tijdig) aanvragen van toestemming voor een grootschalig DNA-onderzoek speelt een belangrijke rol dat opsporingsteams vaak de opvatting hebben dat het DNA-onderzoek dat zij onder (grote aantallen) niet-verdachten verrichten, niet valt onder de noemer 'grootschalig DNA-onderzoek' en dat voor dit onderzoek dus ook geen goedkeuring van het College van PG's is vereist. Dit wordt voor een belangrijk deel weer veroorzaakt door het, reeds genoemde, ontbreken van een eenduidige omschrijving van wat onder een 'grootschalig DNA-onderzoek' dient te worden verstaan.

Daarnaast komt het voor dat in zaken waarbij wel (ooit) toestemming is gevraagd voor een grootschalig DNA-onderzoek, uiteindelijk bij (veel) meer niet-verdachten DNA wordt afgenomen dan waarin de goedkeuring door het College van PG's voorzag. In de grootschalige DNA-onderzoeken die op enig moment zijn aangemeld, is bij 2.755 niet-verdachten DNA-materiaal afgenomen, terwijl slechts voor de afname van 1.797 daarvan een aanvraag is ingediend. In de betreffende zaken zijn dus 958 monsters te veel afgenomen (186 daarvan betreffen afnames bij niet-verdachten die plaatsvonden vóórdat een grootschalig DNA-onderzoek was aangevraagd of aangemeld; 772 afnames hebben betrekking op een overschrijding van het aantal dat in het verzoek om toestemming/de aanmelding was genoemd). Wanneer we daarbij tevens de grootschalige DNA-onderzoeken in ogenschouw nemen die nooit (formeel) zijn aangemeld bij het College van PG's, dan wordt deze discrepantie vanzelfsprekend nog groter: 1.797 goedgekeurde afnames op een totaal van 4.600 afnames bij niet-verdachten die in het kader van een grootschalig DNA-onderzoek zijn verricht.

De toetsing door het College van PG's van aangevraagde grootschalige DNA-onderzoeken

Voor zover grootschalige DNA-onderzoeken worden aangevraagd, worden ze in de meeste gevallen goedgekeurd door het College van PG's. Deze goedkeuring wordt echter vaak pas gegeven nadat in eerste instantie een verzoek is afgewezen. Deze afwijzingen hebben vooral betrekking op de door de opsporingsteams gemaakte selectie van personen die in het grootschalig DNA-onderzoek worden betrokken. De aanpassingen die het College van PG's in de voorgelegde grootschalige DNA-onderzoeken verlangt, betreffen dan ook vaak een nadere, meer precieze onderbouwing van de selectie, een selectie van een kleiner aantal personen en/of een fasering van het uit te voeren grootschalig DNA-onderzoek. Deze soorten van aanpassingen hebben veelal met elkaar gemeen dat het College van

PG's er een groot belang aan hecht dat de in eerste instantie geselecteerde kring van personen wordt onderverdeeld in verschillende deelgroepen die, op basis van een aantal kenmerken, ten opzichte van elkaar in een rangorde kunnen worden geplaatst wat betreft de waarschijnlijkheid dat de dader zich erin bevindt. Hoewel het streven naar het minimaliseren van het aantal niet-verdachten dat bij een DNA-onderzoek wordt betrokken begrijpelijk is, heeft deze nadruk op het onderverdelen en inperken van de geselecteerde kring van personen in de uitvoeringspraktijk enkele belangrijke nadelen. Op deze nadelen komen we terug bij het bespreken van de conclusies met betrekking tot het uitvoeren van grootschalige DNA-onderzoeken door opsporingsteams. Vanwege deze nadelen verdient het aanbeveling om bij de toetsing van voorgelegde plannen voor grootschalig DNA-onderzoeken minder nadruk te leggen op een onderverdeling van de geselecteerde kring van personen in subgroepen. Meer aandacht zou bij deze toetsing juist geschonken kunnen worden aan de 'kwaliteit' van deze in eerste instantie geselecteerde kring van personen zelf; heeft het opsporingsteam op basis van de beschikbare opsporingsinformatie een beeld kunnen schetsen van een duidelijk afgebakende kring van personen? Indien de kring van personen niet scherp genoeg is afgebakend, is de kans op succes waarschijnlijk klein en bestaat het gevaar dat deze kring sluipenderwijs wordt uitgebreid. Een grootschalig DNA-onderzoek moet dan achterwege blijven. Presenteert het opsporingsteam daarentegen wel een goed afgebakende kring van personen, dan is het wellicht verstandiger om deze gehele kring in het onderzoek te betrekken dan om een ver doorgevoerde uitdunning van die kring te bevorderen op basis van een onderverdeling in allerlei subcategorieën.

Wat betreft het proces waarmee de toetsing van aangevraagde grootschalige DNA-onderzoeken plaatsvindt, blijkt dat een deel van de communicatie tussen het College van PG's enerzijds en opsporingsteams anderzijds op informele wijze verloopt. Hoewel de snelheid waarmee dergelijke communicatie kan verlopen een groot voordeel is, heeft het als belangrijk nadeel dat op een later moment niet meer eenvoudig is vast te stellen wat exact is besloten. Verder blijkt het te zijn voorgekomen dat nadat een opsporingsteam melding maakt van een grootschalig DNA-onderzoek waarvoor geen toestemming is gevraagd, een reactie van het College van PG's – waarin expliciet wordt gesteld dat het betreffende opsporingsteam een aanvraag moet indienen – uitblijft. Door een dergelijke gang van zaken, die waarschijnlijk samenhangt met het informele karakter dat een deel van de communicatiestroom heeft, kan het opsporingsteam in de veronderstelling blijven dat het betreffende DNA-onderzoek geen grootschalig DNA-onderzoek is waarvoor goedkeuring van het College van PG's nodig is. Inmiddels wordt binnen het PaG ten aanzien van binnenkomende communicatie omtrent (grootschalig) DNA-onderzoek een procedure gevolgd die een dergelijke gang van zaken moet voorkomen.

Een andere relevante constatering wat betreft de communicatie tussen het College van PG's enerzijds en de opsporingsteams anderzijds, heeft betrekking op de terugkoppeling van de resultaten en uitvoering van grootschalige DNA-onderzoeken. Wat betreft de grootschalige DNA-onderzoeken die zijn aangemeld bij het College van PG's, blijkt dat na deze aanmelding een terugkoppeling van het opsporingsteam aan het College van PG's omtrent het verloop en de resultaten van het onderzoek vaak achterwege blijft. Zo wordt het College van PG's dus vaak niet op de hoogte gesteld van de feitelijke uitvoering van het grootschalig DNA-onderzoek en de resultaten ervan. Het achterwege blijven van terugkoppeling komt niet ten goede aan de taakuitoefening van het College van PG's. Inzicht in het verloop en de uitkomsten van uitgevoerde grootschalige DNA-onderzoeken is ten eerste van belang omdat de verwachte effectiviteit van het opsporingsinstrument een rol speelt bij de toetsing door het College van PG's van de voorgelegde aanvragen voor toestemming. Ten tweede zou aangeleverde informatie over de feitelijke uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek het College van PG's in staat stellen zich een beeld te vormen van de mate waarin een aangekondigde werkwijze, bijvoorbeeld wat betreft de aantallen niet-verdachten die bij een onderzoek worden betrokken, ook daadwerkelijk wordt nageleefd. Ten derde is terugkoppeling meer in het algemeen van belang voor het lerend en sturend vermogen van het College van PG's wat betreft de uitvoering van het opsporingsbeleid.

6.3 Het gebruik van grootschalige DNA-onderzoeken door opsporingsteams

De keuze voor de inzet van een grootschalig DNA-onderzoek

In Nederland zijn tot nu toe veertien grootschalige DNA-onderzoeken uitgevoerd. Elf keer gebeurde dat in verband met de opsporing van een moordenaar, tweemaal werd het instrument ingezet om de dader van een serie verkrachtingen op te sporen en één opsporingsonderzoek was gericht op de opheldering van een reeks brandstichtingen en bedreigingen. Van de elf moordzaken behoren er tien tot de zogenoemde zedenmoorden.

Voor alle onderzoeken geldt dat het DNA-onderzoek wordt ingezet nadat er al enige tijd met andere opsporingsmethoden naar de dader is gezocht. De hoeveelheid opsporingsactiviteiten die worden verricht en de tijd die verstrijkt alvorens dit instrument wordt ingezet, verschilt echter tussen zaken. Voor de vier *cold case*-zaken en de herzieningszaak geldt dat er al een vrij lange opsporingsgeschiedenis achter de rug is als het grootschalig DNA-onderzoek wordt ingezet. In de hernieuwde fase van deze opsporingsonderzoeken, dus vanaf het moment dat de zaken heropend worden, zijn deze opsporingsteams wel direct gericht op het doen van grootschalig

DNA-onderzoek. Voor de *cold case*-zaken geldt dan ook dat het DNA-spoor een belangrijk nieuw handvat was, aangezien het ten tijde van de eerdere fase van het opsporingsonderzoek niet of alleen in minder bruikbare vorm aanwezig was. In de andere negen zaken varieert het moment van inzet van minder dan twee maanden tot drie jaar na het delict. Hierbij dient aangetekend te worden dat een grootschalig DNA-onderzoek al ruim voor de feitelijke uitvoering ervan het oogmerk kan zijn van waaruit een opsporingsteam werkt. Dit geldt bijvoorbeeld voor zaken waarin eerst veel tijd geïnvesteerd moet worden in het in beeld brengen van de onderzoeksgroep. Deze onderzoeksgroep wordt dan in beeld gebracht met het doel deze mensen later aan een DNA-onderzoek te onderwerpen, maar het feitelijke onderzoek vindt pas plaats lang nadat men met deze voorbereidende opsporingshandelingen is gestart. Het moment waarop een grootschalig DNA-onderzoek wordt gestart is afhankelijk van de mate waarin er nog klassieke opsporingsmogelijkheden voorhanden zijn om tot een dader te komen. De interpretatie van het moment waarop men verwacht niet meer tot een oplossing te kunnen komen met een redelijke inzet van middelen is echter niet goed objectief vast te stellen en verschilt tussen teams. Sommige teams vinden langdurige observaties en het plaatsen van camera's in de omgeving van het plaats delict nog redelijk en andere niet. De interpretatie van het subsidiariteitscriterium verschilt dus van team tot team.

Een andere relevante bevinding is dat, zo leert navraag bij rechters en opsporingsteams, er waarschijnlijk zeer weinig opsporingsonderzoeken bestaan waarin een grootschalig DNA-onderzoek tot de mogelijkheden behoort, maar waarin dit instrument uiteindelijk niet is ingezet. Er zijn vrijwel geen voorbeelden gevonden van onderzoeken naar een zeer ernstig delict (zoals moord of (seriematige) verkrachting), waarin een bruikbaar DNA-spoor van de dader werd aangetroffen en waarin klassieke opsporingsmethoden niet tot een verdachte hebben geleid, maar waarin uiteindelijk géén grootschalig DNA-onderzoek is uitgevoerd. Blijkbaar is het aantal zaken dat aan deze criteria voldoet schaars. We merken hierbij op dat er in ons onderzoek geen uitputtende inventarisatie heeft plaatsgevonden op dit punt.

Regelmatig aangehaalde cijfers over het gebruik van dit opsporingsinstrument in Engeland en Wales laten zien dat daar veel vaker een grootschalig DNA-onderzoek wordt uitgevoerd. De situatie in Engeland en Wales is echter niet goed vergelijkbaar met die in Nederland, omdat daar andere criteria gehanteerd worden. Grootschalige DNA-onderzoeken worden in deze delen van het Verenigd Koninkrijk ook ingezet in zaken waarbij het niet duidelijk is of de aangetroffen DNA-sporen al of niet afkomstig kunnen zijn van de dader en in zaken waarin de aangetroffen sporen slechts weinig onderscheidende kenmerken hebben. Bovendien wordt het opsporingsinstrument in Engeland en Wales ook ingezet bij minder ernstige delicten, zoals overvallen.

Selectie van personen

Een grootschalig DNA-onderzoek kan alleen worden uitgevoerd als het opsporingsteam een beeld heeft van de kring of kringen van personen waarop het onderzoek zich dient te richten. De mate waarin een team op basis van de beschikbare opsporingsinformatie tot een duidelijk afgebakende kring van personen kan komen, verschilt van zaak tot zaak. Aan de ene kant van het continuüm bevinden zich zaken waarin de opsporingsinformatie leidt tot één dominante, richtinggevende hypothese omtrent de kring van de te onderzoeken personen en waarbij deze kring bovendien vrij helder afgebakend kan worden. Dit geldt bijvoorbeeld als een delict gepleegd is in een geïsoleerd gebied en verondersteld wordt dat de dader uit dit gebied afkomstig moet zijn. Aan de andere kant van het continuüm bevinden zich zaken waarbij het niet mogelijk is om tot een duidelijk afgebakende of in omvang beperkte onderzoeksgroep te komen. Dit is bijvoorbeeld het geval als de daderkenmerken die men veronderstelt nergens geregistreerd staan, en het dus niet duidelijk is welke mensen wel en niet aan deze kenmerken voldoen. Ook komt het voor dat het kenmerk waaraan de dader vermoedelijk voldoet door zeer veel mensen wordt gedeeld. Hiervan is bijvoorbeeld sprake als verondersteld wordt dat de dader afkomstig is uit een bepaald dichtbevolkt woongebied. In dat geval is de doelgroep soms te omvangrijk om deze groep als geheel bij het onderzoek te betrekken. Soms blijven er op basis van de aanwezige opsporingsinformatie veel verschillende mogelijkheden open omtrent de richting waarin de dader moet worden gezocht en dus over de kenmerken waaraan deze dader zou moeten voldoen. Het is dan bijvoorbeeld niet duidelijk of de dader gezocht moet worden in de sociale omgeving van het slachtoffer, in de fysieke omgeving van de plaats delict of dat gezocht moet worden naar een zedenpleger die in de wijdere omtrek van de delictplaats woont. We benadrukken dat de variatie die er tussen de grootschalige DNA-onderzoeken bestaat wat betreft de mate waarin een duidelijk afgebakende kring van personen kan worden samengesteld, begrepen moet worden als een continuüm en niet als een dichotomie. Het kan bovendien voorkomen dat in een en hetzelfde opsporingsonderzoek op enig moment, bijvoorbeeld naar aanleiding van bepaalde opsporingsinformatie, de afbakening van de onderzoeksgroep sterk toe of afneemt. Dát grootschalige DNA-onderzoeken op dit punt van elkaar verschillen is echter evident.

Op basis van ons onderzoek concluderen we dat een grootschalig DNA-onderzoek eigenlijk alleen verantwoord is als de beschikbare opsporingsinformatie het mogelijk maakt om tot een eenduidige en vrij scherp afgebakende kring van personen te komen, zoals bijvoorbeeld alle inwoners van de wijken I en II van dorp X, of alle mannelijke leden van een bowlingvereniging. Wanneer dergelijke opsporingsinformatie ontbreekt en er alleen zicht is op een sterk heterogene en vrij diffuse onderzoeksgroep, is de kans op succes van het grootschalig

DNA-onderzoek waarschijnlijk minder groot. Bovendien bestaat bij het ontbreken van een goed afgebakende kring van personen het gevaar dat de onderzoeksgroep zich gedurende het onderzoek steeds verder uitbreidt; het aantal 'interessante personen' dat in een onderzoek naar voren kan komen, is immers in beginsel oneindig of in ieder geval veel minder eindig dan het aantal inwoners van de wijken I en II van dorp X. Daarmee is overigens niet gezegd dat een helder begrensde kring van personen noodzakelijkerwijs *kleiner* is dan een weinig afgebakende, diffuus samengestelde groep.

De mate waarin een opsporingsteam tot een vastomlijnde kring van personen kan komen, is ten eerste afhankelijk van de aard van het delict. Bij een professionele roofoverval zal de dader bijvoorbeeld minder snel in de directe fysieke of sociale omgeving van het slachtoffer gezocht moeten worden dan bij een zedenmoord. In de tweede plaats is de fysieke omgeving waar het delict zich heeft afgespeeld hierbij van belang. Zo zijn de bevolkingsomvang, de bevolkingsdichtheid, de afstanden tot andere woonkernen en de sociale cohesie (of juist anonimiteit) van die omgeving van invloed op de mate waarin men in dat fysieke gebied tot een begrensde en wat omvang betreft werkbare onderzoeksgroep kan komen. In de derde plaats kan dit afhangen van de aanwezigheid en de kwaliteit van de geautomatiseerde gegevenssystemen, zoals de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA), het Herkenningsdienstsysteem (HKS) en de bestanden met daarin de gegevens van terbeschikkinggestelden (TBS'ers). Aan de hand van deze bestanden kan gezocht worden naar een kring van personen met een bepaald daderkenmerk. De kwaliteit van deze bestanden is bepalend voor de mate waarin men de kring van personen met dat daderkenmerk volledig in beeld krijgt. Volgens respondenten is in dergelijke bestanden nogal eens sprake van ontbrekende, verouderde of onjuiste gegevens. Dit kan tot gevolg hebben dat mensen geselecteerd worden die feitelijk niet in de selectie thuishoren, en dat mensen die wel in de selectie thuishoren worden gemist. In de vierde plaats is de kwaliteit van het researchewerk van belang bij het samenstellen van de juiste kring van personen. Wordt alle relevante opsporingsinformatie verzameld en wordt deze informatie zodanig geanalyseerd dat er op grond van deze informatie werkbare hypothesen kunnen worden opgesteld over de kenmerken waaraan de dader moet voldoen?

Een vijfde factor die van invloed is op de mogelijkheid om tot een afgebakende kring van personen te komen, is de ouderdom van het delict. Bij oudere zaken heeft men niet altijd de beschikking over alle relevante onderzoeksgegevens die nodig zijn om tot een accurate kring van personen te komen. Voorts is het bij oudere zaken vaak moeilijker om de relevante kring van personen volledig vast te stellen, omdat de gegevens die daarvoor nodig zijn niet meer geraadpleegd kunnen worden of onvolledig of onjuist zijn. Bovendien is het moeilijker om voor bijvoorbeeld tien jaar geleden dan voor één jaar geleden na te gaan welke mensen in

een bepaalde uitgaansgelegenheid kwamen, lid waren van een bepaalde vereniging of in het bezit waren van een bepaald soort auto.

In veel grootschalige DNA-onderzoeken wordt de in eerste instantie in beeld gebrachte kring van personen waarin de dader zich met enige waarschijnlijkheid zou kunnen bevinden, onderverdeeld in verschillende deelgroepen. Dit gebeurt dan vaak door bijvoorbeeld op basis van een aantal kenmerken binnen de oorspronkelijke onderzoeksgroep een rangordening aan te brengen en zodoende deelgroepen te vormen die in meerdere of mindere mate overeenkomen met de vermoedelijke dader. De feitelijke afname van DNA-materiaal kan dan gefaseerd plaatsvinden en aanvangen bij de meest 'interessante' deelgroep. Een dergelijke gefaseerde werkwijze wordt ook gestimuleerd dan wel vereist in de oordelen die het College van PG's uitspreekt over voorgelegde plannen voor grootschalige DNA-onderzoeken. De aanpassingen die het College van PG's vraagt, hebben vaak betrekking op het inkrimpen en/of onderverdelen van de onderzoeksgroep en op het faseren van de uitvoering van het DNA-onderzoek. Dit onderverdelen en faseren heeft in beginsel als voordeel dat het aantal personen waarbij DNA-materiaal wordt afgenomen beperkt kan worden. Een van de dilemma's die kleven aan het grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument is het dilemma van het *bereik van het strafrechtelijk onderzoek*. Omdat aan de hand van DNA grote groepen mensen kunnen worden uitgesloten als mogelijke donor van het aange troffen DNA-spoor, worden er groepen personen bij het strafrechtelijk onderzoek betrokken die, zowel wat betreft de omvang (te groot) als de aard van de groep (geen direct verband met het delict), zonder het bestaan van DNA als opsporingsinstrument nooit onderwerp van onderzoek zouden zijn geworden. In dit perspectief bezien is het goed te verdedigen dat er alles aan wordt gedaan om de onderzoeksgroep te beperken door deze in verschillende stukken op te delen. Er kleven echter vier belangrijke nadelen aan deze manier van werken.

Ten eerste kan het onderverdelen van deze kring van personen vaak alleen plaatsvinden met behulp van 'klassieke rechtermethoden' zoals het horen van getuigen en het controleren van alibi's. Zo kan de (voorbereiding van de) uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek zeer tijdrovend en arbeidsintensief worden. Daarmee gaat de efficiëntie van een grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument deels verloren. Ten tweede brengt een zo sterk mogelijk doorgevoerde inperking van de kring van niet-verdachten op basis van een grote hoeveelheid kenmerken het gevaar van schijnexactheid met zich mee. Zo worden in onderzoeken soms numerieke gewichten aan verschillende persoonskenmerken toegekend, om uiteindelijk op basis van de samengestelde som een rangorde aan te brengen onder honderden personen. Dit veronderstelt een mate van kwantificeerbaarheid die vaak niet reëel is. Deze schijnexactheid miskent ook het feit dat een grootschalig DNA-onderzoek in beginsel een vrij 'lomp' instrument is. Over de betrokkenheid van de

kring van personen bij het delict bestaat immers per definitie alleen vrij algemene informatie. Het ontkennen van dit kenmerk van een grootschalig DNA-onderzoek kan tot inefficiëntie leiden, zowel wat betreft de bestede capaciteit als wat betreft de kans om de dader op te sporen. Ten derde blijkt de praktische uitvoerbaarheid van een gefaseerde afname van DNA-materiaal soms gering te zijn. Wanneer de DNA-afnames en de analyses van het afgenomen materiaal binnen één cluster volledig afgerond moeten zijn voordat aan het volgende cluster begonnen mag worden, kan de afwezigheid of onbereikbaarheid van enkele personen uit deze eerste onderzoeksgroep, bijvoorbeeld vanwege vakantie, een grote vertraging van het onderzoek opleveren. Een vierde nadeel is dat de middelen die ingezet worden om de onderzoeksgroep in te kunnen perken – om zodoende zo min mogelijk mensen met een DNA-onderzoek te belasten – als belastender kunnen worden ervaren dan een DNA-onderzoek zelf. Het – soms verschillende keren – bezoeken van niet-verdachten en hun familie, het afnemen van uitgebreide vragenlijsten en het controleren van alibi's – bijvoorbeeld bij een werkgever – wordt door een deel van de mensen als een veel grotere inbreuk op hun persoonlijke leven ervaren dan het afstaan van wangslimvlies.

Ook op grond van deze onderzoeksbevinding moeten we concluderen dat de beslissing om een grootschalig DNA-onderzoek in te zetten vooral moet worden genomen op basis van de mate waarin aanwezige opsporingsinformatie overtuigend in de richting wijst van een goed afgebakende kring van personen. Is deze kring van personen er, dan zal het vaak efficiënter zijn om deze gehele kring in het grootschalig DNA-onderzoek te betrekken dan om een ver doorgevoerde onderverdeling aan te brengen. Daders die met klassiek rechercheren niet gevonden worden, zijn vaak 'grijze muizen' die niet beschikken over kenmerken die hen onderscheiden van de rest van de groep. Dat is de reden dat ze met de *best-search first*-strategieën die in het klassieke onderzoek veelvuldig worden gehanteerd niet boven komen drijven. Juist deze grijze muizen kunnen gevonden worden als deze onderzoeksgroep met een *breadth-search*-strategie wordt benaderd. Dus als er juist niet selectief wordt gezocht in de groep, maar als de groep als geheel bij het onderzoek wordt betrokken.

Omgang met weigeraars

Ons onderzoek laat zien dat de bereidheid tot medewerking aan een grootschalig DNA-onderzoek onder niet-verdachten bijzonder groot is. Het gemiddelde percentage weigeraars ligt in de bestudeerde grootschalige DNA-onderzoeken op grofweg één procent. Niet-verdachten die zich bevinden in de fysieke of sociale omgeving van het slachtoffer weigeren minder vaak dan personen die zijn geselecteerd op grond van bepaalde antecedenten. De verklaring voor dit fenomeen moet vermoedelijk gezocht worden in het feit dat de eerstgenoemden het slachtoffer

vaak direct of indirect kenden, en daarom graag willen bijdragen aan de opheldering van het misdrijf, terwijl dat voor de laatstgenoemde categorie niet geldt en bij hen het gevoel kan overheersen dat ze benaderd – of ‘belast’ – worden op grond van een al afgehandeld verleden.

Het palet van mogelijkheden waarmee opsporingsteams kunnen reageren op niet-verdachten die weigeren mee te werken aan een grootschalig DNA-onderzoek is vrij beperkt. Het bestaat voornamelijk uit het nogmaals benaderen van de weigeraars in kwestie en het via andere wegen de persoon van mogelijk daderschap proberen uit te sluiten. Een aantal weigeraars is uitgesloten op basis van afgenomen DNA-materiaal bij bloedverwanten. Vanzelfsprekend is voor een opsporingsteam iedere weigeraar er een te veel. Weigeraars vormen echter een ‘probleem’ dat inherent is aan het grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument. Het is immers noodzakelijkerwijs verbonden aan de *vrijwilligheid* waarop de medewerking van de niet-verdachten is gebaseerd. Wanneer het weigeren op zichzelf een reden wordt om de status van verdachte toebedeeld te krijgen, heeft de vrijwilligheid logischerwijs weinig betekenis.

6.4 Resultaten van grootschalige DNA-onderzoeken

Van de veertien grootschalige DNA-onderzoeken behoorde in twee gevallen de dader tot de deelnemende niet-verdachten. De directe opbrengsten van de inzet van dit opsporingsinstrument in de betreffende zaken zijn echter breder. Zo is in een derde zaak nader onderzoek verricht naar een weigeraar. Deze persoon kon op grond van nieuw verzamelde opsporingsinformatie als verdachte worden aangemerkt en is uiteindelijk veroordeeld. In een vierde zaak kwam, vermoedelijk naar aanleiding van de aandacht die het grootschalig DNA-onderzoek kreeg in de lokale media, tijdens de voorbereiding van het grootschalig DNA-onderzoek een tip binnen over een persoon die uiteindelijk de dader bleek te zijn. In een vijfde zaak ten slotte is de mogelijke opbrengst van het grootschalig DNA-onderzoek veel speculatiever maar toch het noemen waard. Het betreft hier een serie brandstichtingen en bedreigingen die zijn beëindigd sinds de uitvoering van een grootschalig DNA-onderzoek. Het is mogelijk dat de dader door de inzet van dit instrument bevreesd is geworden tegen de lamp te lopen. Naast de vier zaken waarin het grootschalig DNA-onderzoek zeker of misschien een bijdrage heeft geleverd aan de opheldering van een misdrijf en de vijfde zaak waarin dit onderzoek mogelijk heeft bijgedragen aan de beëindiging van een serie misdrijven, zijn er nog twee zaken waarin – onafhankelijk van het grootschalige DNA-onderzoek – uiteindelijk een dader is geïdentificeerd. In de eerste zaak bleek deze persoon wel geselecteerd te zijn voor het grootschalige DNA-onderzoek, maar had hij zijn medewerking aan dit onderzoek geweigerd. Ten tijde van zijn weigering kon men geen belastende informatie over deze

persoon verkrijgen. Geruime tijd nadat dit onderzoek had plaatsgevonden kwam er echter een tip over deze persoon binnen, en naar aanleiding hiervan heeft men nader onderzoek naar hem kunnen verrichten, hetgeen (dankzij het DNA-bewijs) tot zijn veroordeling heeft geleid. In de tweede zaak bleek de dader niet geselecteerd te zijn voor het grootschalige DNA-onderzoek.

Een effectief opsporingsinstrument?

Vanwege het kleine aantal zaken en de grote complexiteit van deze zaken is het niet mogelijk om uitspraken te doen over *de* effectiviteit van grootschalige DNA-onderzoeken als opsporingsinstrument. De complexiteit van de zaken heeft er betrekking op dat bij de opsporing van ernstige misdrijven veel factoren van invloed zijn op de kans om de dader te vinden, en omdat ons onderzoeksmateriaal bestaat uit slechts een gering aantal beschikbare zaken is het niet mogelijk de relatie tussen de aanwezigheid van specifieke factoren en het uiteindelijke onderzoeksresultaat vast te stellen.

Wat we op deze plaats wel kunnen zeggen is dat het, ten behoeve van een effectieve inzet van grootschalige DNA-onderzoeken, is vereist dat het opsporingsteam in staat is om op basis van opsporingsinformatie een, met betrekking tot de samenstelling en afbakening, duidelijke, en, wat omvang betreft, werkbare kring van personen in beeld te brengen. Of zo'n kring ook totstandkomt, hangt zoals gezegd af van verschillende aspecten. Waarschijnlijk is de kans om tot een dergelijke onderzoeksgroep te komen, het grootst in een dorpsomgeving. In dorpen is de bevolkingsomvang immers kleiner en de mate van geïsoleerdheid doorgaans groter dan in stedelijke woongebieden. Bovendien is de anonimiteit van de leefgemeenschap in dorpen doorgaans kleiner, oftewel de sociale controle groter (vergelijk Forrest en Kearns, 2001), waardoor het achterhalen van de samenstelling van het dorp op een specifiek moment – inclusief bezoekers en logé's en dergelijke – eenvoudiger zal zijn. Daar komt bovendien bij dat vanwege deze geringere anonimiteit, of grotere sociale controle, de sociale druk om mee te doen aan het grootschalig DNA-onderzoek groter zou kunnen zijn. Ten slotte is niet alleen het selecteren van een duidelijk afgebakende kring van personen beter mogelijk in een dorps- dan in een stadsomgeving, maar is waarschijnlijk ook de kans dat de dader zich in die kring bevindt in een dorp groter dan in een stad. Bekend is dat daders hun delicten vaak plegen op locaties waar de routine van het dagelijks leven hen brengt, zoals op weg naar hun werk of de kroeg (Cornish en Clarke, 1986; Clarke & Felson, 1993; Rengert, 1996). Omdat er in een dorp relatief weinig mensen verkeren die er niet wonen, zal er, als daar een misdrijf plaatsvindt, een relatief grote kans zijn, groter dan wanneer het delict in de stad wordt gepleegd, dat de dader afkomstig is uit de omgeving van die plaats.

Naast het opsporingsteam, de beschikbare opsporingsinformatie en de omgeving waar het delict plaatsvond, vormen de geselecteerde niet-verdachten een belangrijke, en in een bepaald opzicht de belangrijkste, (f)actor bij het welslagen van een grootschalig DNA-onderzoek. Ondanks de hoeveelheid en de kwaliteit van de inspanningen die een opsporingsteam verricht, is de afloop van een grootschalig DNA-onderzoek immers voor een belangrijk deel afhankelijk van het gedrag van deze niet-verdachten. Nu kunnen niet-verdachten, en dus ook de dader, altijd hun medewerking weigeren. Zolang echter de algemene bereidheid tot medewerking groot is en het aantal weigeraars dus klein, kan ook in het geval dat de dader in de selectie zit maar deze weigert deel te nemen, het grootschalig DNA-onderzoek een belangrijke bijdrage leveren aan zijn opsporing. Mede vanwege deze grote afhankelijkheid van de vrijwillige medewerking is het van belang dat, ongeacht de inhoudelijke keuzen die daarbij worden gemaakt, er beleidsmatig aandacht wordt besteed aan de geconstateerde vraag- en probleempunten bij de vormgeving en handhaving van het wettelijk kader.

Summary

Circling the perpetrator – Intelligence-led DNA screening as an investigative tool

The study: Background, research questions and data collection

Background

When, during an investigation into a serious crime, the police are not able to identify a concrete suspect, but do assume the perpetrator can be found in a defined circle of people, they can ask these persons to voluntarily provide a DNA sample with the objective of comparing this to biological traces left by the perpetrator during the crime. In such a case we speak of an *intelligence-led DNA screening* or *DNA mass screen*. According to our sources, the first intelligence-led DNA screening was carried out in 1999, in order to try and find a serial rapist who had been active in and around the city of Utrecht since 1995. Between 1999 and December 2004 screening was used in a further thirteen criminal investigations in The Netherlands. In 2001, the Dutch Minister of Justice and the Board of Procurators General gave specific instructions as to how intelligence-led screening as an investigative tool should be applied. Conclusively, both the intelligence-led DNA screening exercise and its legal framework are relatively new. Until now, hardly any empirical research has been carried out into the application of this investigative tool and its results, there is however a great need for this kind of information. On the one hand because the tool and the legal framework are relatively new; on the other hand because the practicality in the field has signalled a lack of clarity as to this legal framework. The Dutch Ministry of Justice and the Board of Procurators General therefore asked the Scientific Research and Documentation Centre (WODC) to study the application of intelligence-led DNA screening in practice. This report renders an account of that study.

Research questions

The central research question of this study reads:

Which considerations play a role in the application of an intelligence-led DNA screen, how is this investigative tool used, what are the results thereof and what are the factors that influence these results?

This research question can be divided into four sub-questions, which relate to the decision to carry out an intelligence-led DNA screening, the setup and execution thereof, the results and the factors that influence these results.

Data collection

Within the framework of this study, information concerning 22 criminal investigations was collected. In fourteen cases an intelligence-led DNA screening was carried out. The other eight cases consist of two groups. Firstly cases which, in principle, qualified for an intelligence-led DNA screening, but for which this investigative tool was (ultimately) discarded. Secondly, cases whereby DNA samples were taken from volunteers, but where it is not clear whether this should be considered as an intelligence-led DNA screening.

The fourteen cases where an intelligence-led DNA screening was carried out, were studied intensely using the files compiled for these cases by the Dutch National Office of the Public Prosecution Service and the Netherlands Forensic Institute (NFI), and using both written questionnaires and face-to-face or telephone interviews with investigation team members. Strictly general information was collected from members of the investigation team and the NFI with respect to the other eight cases, using telephone conversations and face-to-face interviews.

Intelligence-led DNA screening and the investigation process: practical en legal dilemmas

Although the application of an intelligence-led DNA screening is relatively new, the use of intelligence-led screenings among considerable numbers of non-suspects to solve a crime, dates back a couple of decades. In 1974 for instance, the male residents of Blijham in the Dutch province of Groningen were asked to cooperate in a writing test in order to find the perpetrator of a series of arson attacks. A year later, 589 men in Rotterdam were asked for a sample of their fingerprints within the framework of a murder case. So intelligence-led screenings among non-suspects as such are not new. However, the possibilities of large scale screenings have been considerably enlarged by certain characteristics of DNA material and by the developments in the field of DNA analysis.

First, physical activities are often accompanied by the offender leaving DNA material. Partly for that reason, biological traces are found more often at the crime scene than hand-written notes or fingerprints for instance. Secondly, compared to other traces, DNA material has high discriminative powers. Persons can be categorically ruled out as a suspect by means of their DNA. Thirdly, it is easier to compare DNA profiles than it is to eliminate persons by means of other traces, such as their handwriting or their fingerprints, or by checking their alibis.

An intelligence-led DNA screening thus offers possibilities during an investigation which other tools can only offer to a limited extent. These possibilities and the fact that intelligence-led DNA screenings are aimed at non-suspects do however also generate some dilemmas.

The first dilemma concerns the *information DNA material contains*. Although DNA material is used in the same way as a fingerprint or handwriting during an investigation, DNA is more than just a code that can be used to identify people. To create a DNA profile, *non-coded* DNA material is used, which means that no information about personal features can be derived from it by virtue of the latest scientific and technical knowledge. However, other parts of the DNA do contain information about hereditary traits, and a DNA analysis could in principle yield hereditary traits and disorders. Knowledge of the fact that the donor of a crime stain which is attributed to the offender has certain external features or suffers from a certain disorder can be of importance to the investigation. However, it may also mean that, when it concerns a disorder which will manifest itself at a later age, a person who enters the picture during a criminal investigation is faced with a future fate which he previously knew nothing about, thus violating his 'right not to know'. Furthermore, people also inherit the non-coded part of their DNA, half of it from their father and half of it from their mother. DNA profiles of blood relatives therefore are similar to a certain extent. Based on the comparison made between the DNA profile of a known person and the profile of the crime stain, conclusions can be drawn concerning the probability that a blood relative of that person is the donor of this stain, without that relative himself being approached for a DNA test. A family relationship test can be of practical value to the investigation. However, the notion of family relationships also begs the *fundamental* question whether it is lawful for a DNA test carried out on the bodily materials of a certain person should have consequences for others.

A second dilemma relates to expanding *the scope of a criminal investigation* which goes with an intelligence-led DNA screening. An oft-mentioned advantage of the DNA investigation is that persons who are for some reason 'interesting' or suspected can clear themselves of any suspicion or 'interest' by the police by voluntarily submitting a DNA sample, while it would often be impossible or more difficult to eliminate them without this tool. The advantage of a person being *able* to prove his innocence is countered by the assertion that some of the persons selected for an intelligence-led DNA screening probably would never have had to prove their innocence if it were not for the existence of this tool. After all, there are no strong, concrete individual clues as to the involvement in a crime of persons who are selected within the framework of an intelligence-led DNA screening. This challenges the classic basic principle that a criminal investigation targets persons for whom there are clues that can be traced back, indicating their possible involvement in the relevant crime.

The application of the *subsidiarity principle* is the third dilemma. The subsidiarity principle stipulates that an investigative tool is not to be used if the same result can be achieved with a different, less invasive tool. Applying this basic principle in practice can be interpreted in

several ways. On the one hand, emphasis could be put on the exhaustive investigation of all possible leads with the use of all kinds of different investigative tools. In that case, an intelligence-led DNA screening is truly a last resort. On the other hand when the efficiency aspect is underlined, a less invasive investigative tool must be used if it yields the same results using a reasonable amount of capacity. So, the dilemma of the subsidiarity principle relates to the question whether intelligence-led DNA screening should be a *last resort* (an *ultimum remedium*), or that it should also be allowed as a *more efficient* tool.

The fourth dilemma has to do with the fact that an intelligence-led DNA screening is aimed at non-suspects, who participate on a voluntary basis. In the context of an investigation, *voluntariness* is a problematic notion. The basic principle of voluntariness means that the persons who are approached for a DNA test can refuse to comply. The investigation team has to decide how to handle these non-compliers. Often it is not possible to eliminate them by 'classic' means, such as an alibi check. Using coercive means to obtain information about the DNA profile of someone who refuses to cooperate, or doing this in a roundabout way, would not be in accordance with the voluntary nature of an intelligence-led screening and would be in conflict with the law. Of course it is possible to persuade people to cooperate, but approaching them too often or putting too much pressure on them would be detrimental to the concept of voluntariness. Furthermore, we must realise that, although people participate of their own free will, the social environment in which the screening is carried out can put implicit or explicit pressure on the selected subjects. Apart from that, the possibility of detecting family relationships on the basis of partial matches between DNA profiles, evokes the question what the participants to a DNA screening have actually let themselves in for. Does their consent only relate to a comparison between their DNA profile and the DNA profile of the crime stain which can result in either a full-match or in a non-match, or does their consent also stretch to obtaining knowledge about the possible involvement of their family members, in case the comparison leads to a partial match?

Legislation with regard to intelligence-led DNA screening

The legislator made a decision taking some of the aforementioned dilemmas into consideration. An intelligence-led DNA screening involves an *unidentified DNA profile* from a crime stain which is attributed to the offender, and which contains information about the offender, and a defined circle of *non-suspects* whose DNA is to be compared with the DNA-profile of the stain.

As to the analysis of unidentified crime stains, the law allows for both coded and non-coded DNA material to be used in order to establish the

gender, ethnic-geographical origin or other visible external features of the unknown donor, to be designated by order of a counsel. These features should be of no surprise to the donor himself as they are visible. The legislator did not explicitly comment on kinship information which can sometimes be derived from a comparison between an unidentified DNA profile from a crime stain and the DNA profile of the victim, a suspect or a participant in an intelligence-led DNA screening. This subject has never been under discussion in legal history either. When the laws were formulated and discussed, the possibility and especially the consequences of kinship investigation were probably never taken into account. The Dutch Board of Procurators General did send a letter to the various Public Prosecutor's Offices at the end of 2005. This letter states that targeted kinship investigation is not permitted and that spontaneous discoveries of possible kinship by the NFI may only be announced to the Board of Procurators General. In such cases, the Board of Procurators General will decide whether the investigation team is also permitted to receive the relevant information.

The legal possibility of carrying out a DNA investigation among *non-suspects* is provided for by article 151a of the Code of Criminal Procedure. A DNA investigation among non-suspects can only be carried out on a voluntary basis, following written approval, and use of donated material only is permitted. DNA profiles of non-suspects may only be compared to specific crime stains and may not be added to or compared with the DNA database (unless the DNA profile of the non-suspect matches with the DNA profile of the crime stain and the non-suspect can, as a result of this match, be regarded as a suspect). This section of the law also forms the basis for intelligence-led DNA screening among non-suspects. However, a more specific legal framework is also in place for this investigative tool. In January 2001, a memorandum from the Dutch Ministry of Justice was published, detailing a number of terms under which intelligence-led DNA screenings are permitted:

- It involves an extremely serious crime which causes major social unrest.
- There is no suspect and the number of clues available offer little chance of the crime being solved, using reasonable means.
- The tool can logically contribute to the crime being solved, i.e. there must be a useful crime stain, that yields an adequate DNA profile, and there must be strong indications – substantiated by facts – that this stain comes from a person within the defined circle of people.
- The defined circle of people who will be approached for a DNA-test is no larger than is required in the interest of establishing the truth.

In response to this memorandum from the Dutch Ministry of Justice, the Board of Procurators General formulated an instruction, outlining rules on how to carry out, among other things, an intelligence-led DNA screening. This instruction is in accordance with the conditions from the

Ministry of Justice memorandum, and additionally requires investigation teams to ask the Board of Procurators General for permission before starting an intelligence-led DNA screening.

The practical application of intelligence-led DNA screening

In this study we investigated how intelligence-led DNA screening is used in practice, how the aforementioned dilemmas are dealt with and to what extent the legal framework offers a sufficient amount of support for the investigation teams.

When is an intelligence-led DNA screening used?

As previously mentioned, fourteen intelligence-led DNA screenings have taken place in the Netherlands pre-December 2004. During these screenings the investigation teams collected DNA material from 4.600 non-suspects in total.

In all cases, the intelligence-led screening is started following a reasonably long period of investigative activity. However, the investigative efforts and the time that goes by before this tool is used differ from case to case. Four cold cases and a retrial were aimed at carrying out an intelligence-led DNA screening from the moment they were re-opened. In the other nine cases, the start of the screening varied from less than two months to three years after the offence had taken place. The moment at which an intelligence-led screening is started depends on the amount of other possible investigative means which may lead to the offender. However, it is difficult to objectively pinpoint a moment at which investigators feel that reasonable deployment of means will not lead to a solution. The interpretation of this moment differs per team.

On making inquiries among detectives and investigation teams, another important finding reveals that there are probably very few criminal investigations during which intelligence-led DNA screening was not applied, even though the case was qualified for it and met all the required criteria. There are hardly any examples of investigations of extremely serious crimes during which useful DNA traces of the perpetrator were found and where classic methods of investigation did not lead to a suspect, but during which an intelligence-led screening was not carried out. Apparently, the numbers of cases that meet these criteria are few and far between.

Investigative findings regarding the legal framework

Content of the legal framework: definition of 'intelligence-led DNA screening'

The basis for carrying out a DNA investigation among non-suspects is provided for by article 151a of the Code of Criminal Procedure. However,

there are separate guidelines for intelligence-led DNA screenings, and the investigative tool may only be used following the approval of the Board of Procurators General. Since an intelligence-led DNA screening is subject to separate conditions, it is important to explicitly distinguish this investigative tool from 'regular' (i.e. less large-scale) DNA investigations among non-suspects. When are DNA tests among non-suspects defined as an intelligence-led screening? There is no unambiguous dividing line. In fact, it is not possible to come up with a clear and comprehensive definition, and the few defining texts available in parliamentary documents and legislation seem to contradict each other.

Based on investigative findings we recommend providing a clear definition if the separate regime this investigative tool is subject to is to be maintained. Whether intelligence-led DNA screening remains part of this separate regime is of course subject to political consideration which relates to both fundamental and practical aspects. A 'regular' DNA investigation can only be explicitly distinguished on the basis of the number of non-suspects who are involved in the investigation. The status of the relevant non-suspects, i.e. the information that led to the non-suspects coming into the picture during the criminal investigation, is not a feasible distinction. Since an unambiguous distinction can only be made on the basis of a numerical limit, the NFI made an inventory of the cases during which samples from non-suspects were compared to perpetrator evidence found at the crime scene. Based on this inventory, a limit of ten to fifteen non-suspects seems to be the most realistic.

Content of the legal framework: deducing personal features

Earlier in this document we discussed the dilemma of the *information DNA material contains*, referring to the possibility of deducing personal features from DNA material. Currently, legislation only allows investigations into gender and ethnic-geographical origin and any other features to be pinpointed in the future, not explicitly excluding disorders and illnesses. If the two aforementioned features – disorders and illnesses – are added, it should at least involve a disorder or illness of which it can be assumed that the person involved is aware, based on its external visibility. A remarkable fact in this respect is that, during the debate surrounding the relevant legislation, the Dutch government argued that Down's syndrome will not be included in these features. Excluding Down's syndrome is remarkable in that it concerns an outstanding example of a disorder that is visible from birth. Also, it is one of the few disorders also visible in the non-coded part of the DNA used to create a DNA profile. Thus: even if an NFI investigator is not looking for it, he will in many cases notice Down's syndrome. The argument given during the debate for exclude this feature was that it was not expected to make a relevant contribution to the search for the perpetrator. When this report was written however, the NFI was dealing with a specific case during

which DNA material that was being investigated in relation to a crime yielded this feature. The NFI investigator thus gathered knowledge he should not reveal to the investigation team by virtue of current legislation. Due to the limited number of features that can currently be established to a sufficient extent on the basis of DNA, apart from legal restrictions, this aspect of the dilemma of information in DNA material only accounts in a few cases. The example given however, shows that it does happen and it is quite possible for the prevalence of such problems to increase due to the scientific developments in the field of DNA investigations.

Content of the legal framework: investigating kinships

The second aspect of the dilemma of *information DNA material contains* concerns the possibility of investigating kinships. It is a dilemma as investigating kinships could in theory offer the possibility of circumventing regulations prescribed in the law and legislation. Our study, which was carried out prior to the above-mentioned Dutch Board of Procurators General memorandum issue, demonstrated that in practical operations there is no homogeneous and clear picture of the statutory (in)admissibility of kinship investigation. Since the matter raises legal and practical questions which have remained unanswered until the present day, it appears to be desirable for further ideas to be formed and positions to be defined, whether or not formulated in legislation. The defining of a position is not included in this publication. We *do* formulate a number of important questions. The *key question* is of course: when is investigating kinships allowed and when is it not? First, a distinction should be made between the legal categories of persons, viz., suspects and non-suspects. A second vital distinction, especially in the case of non-suspects, is the one between investigating kinships aimed at making statements on consenting and non-consenting persons, with provision made for deceased or absent parties. A third distinction which is important when answering the key question, is the distinction between goal-oriented kinship investigation, such as when approaching a family member of an emigrant or a suspect, and a spontaneous discovery of possible kinship by the NFI. In the final chapter of this publication we discuss the matter of investigating kinships in greater detail.

Enforcement of the legal framework: the requests for intelligence-led DNA screenings in relation to the actual execution

An important part of the intelligence-led screenings has in practice been carried out without the Board of Procurators General issuing their opinion. As such, the enforcement of the legal framework is insufficient. With regard to three of the fourteen cases studied, permission for at least part of the screening carried out was not requested or was requested late, and the Board of Procurators General was not informed of these activities in any way. Furthermore, in three cases (part of) the

intelligence-led DNA screening was not formally requested. In these cases a mere 'announcement' of a DNA investigation among large groups of non-suspects, whether or not in progress, was made. This observation is limited to the cases which have been thoroughly examined in the WODC study. However, a brief inventory at the NFI demonstrated that DNA is collected from dozens of non-suspects without prior approval having been obtained from the Board of Procurators General in alternative criminal investigations too. An important issue in requests for approval not being made or made late is that investigation teams are often under the impression that the DNA investigation carried out by them among (large numbers of) non-suspects does not fall under the definition of an 'intelligence-led DNA screening' and therefore does not require an approval of the Board of Procurators General. This in turn is largely explained by the, previously mentioned, lack of a univocal definition of an intelligence-led DNA screening.

Moreover, in cases in which approval has been requested for an intelligence-led DNA screening, ultimately DNA was collected from (many) more non-suspects than provided for by the approval of the Board of Procurators General. In intelligence-led DNA screenings which have been announced at any one time, DNA material was collected from 2,755 non-suspects, whereas applications had been submitted for DNA samples to be taken from only 1,797 persons. Therefore, in the cases concerned, an excess of 958 samples have been taken (186 thereof concerning samples from non-suspects which were taken prior to a large-scale DNA investigation having been requested or announced; 772 are in excess of the number stated in the application or announcement). If, in addition, we take into consideration the screenings which were never (formally) reported to the Board of Procurators General, this discrepancy is of course even larger still: 1,797 approved samples compared to a total of 4,600 samples taken within the framework of an intelligence-led DNA screening.

Enforcement of the legal framework: examination of applications for intelligence-led DNA screening by the Board of Procurators General

Once a DNA investigation has been reported to the Board of Procurators General, the Board of Procurators General must determine whether this concerns an intelligence-led DNA screening and whether the use of this tool is permitted in this specific case. The files that have been examined demonstrate that the Board of Procurators General, in the period the files relate to, has taken up different positions with regard to the question as to what is and what is not included within the scope of an intelligence-led DNA screening.

Furthermore, intelligence-led DNA screenings, insofar as they are applied for, are in most cases approved by the Board of Procurators General. However, this approval is often granted after a request has been denied in the first instance. These rejections mostly relate to the group to be

subjected to the screening, selected by the investigation teams. The adjustments which the Board of Procurators General require in the presented investigations, often concern a more detailed and precise substantiation of the selection, fewer people being selected and/or a phased execution of the screening. These types of adjustments often share a common ground in that the Board of Procurators General attaches great importance to the fact that the circle of people selected in the first instance is subdivided into different subgroups which, on the basis of a number of features, can be classified in terms of the likelihood of the perpetrator being among them. Although the aim to keep the number of non-suspects in a DNA investigation to a minimum is understandable, in practice this emphasis on subdividing and reducing the selected circle of people produces some important disadvantages, which we will discuss later in this summary. In view of these disadvantages it is advisable to reduce the emphasis on a subdivision of the selected circle of people into subgroups when testing the plans that have been presented. As part of this test, more attention could be paid to the 'quality' of the defined circle of people selected in the first instance; did the investigation team, on the basis of the available intelligence, outline a clearly defined circle of people? If the circle of people has not been strictly defined the chances of success are likely to be limited, and there is chance that this circle is insidiously increased. In that case an intelligence-led DNA screening must not be effected. However, if the investigation team *does* produce a well-defined circle of people, it may be advisable to involve the entire circle in the investigation, rather than stimulating a rigorous reduction of that circle on the basis of a sub-division in all types of subcategories. As far as the process is concerned with which the requested intelligence-led DNA screenings are tested, part of the communication between on the one hand the Board of Procurators General and the investigation team on the other appears to be informal. Although the speed with which such communications can be conducted is a considerable advantage, an important disadvantage is that it is hard to establish what exactly has been agreed later on.

Another relevant observation regarding the communication between the Board of Procurators General on the one hand and the investigation team on the other, relates to the feedback of the results and the implementation of intelligence-led DNA screening. With regard to the intelligence-led DNA screenings which have been reported to the Board of Procurators General, it appears that, after having been reported, feedback from the investigation team to the Board of Procurators General regarding the course and the results of the investigation is often not given. Therefore, the Board of Procurators General is often not informed of the actual execution and results of intelligence-led DNA screenings. The omission of feedback is detrimental to the performance of duties by the Board of Procurators General.

Set-up and course of intelligence-led DNA screening

Selection of persons

An intelligence-led DNA screening can only be carried out if the investigation team has an idea of the circle of persons the investigation must focus on. The extent to which a team can clearly define a circle of persons on the basis of available intelligence, differs from case to case. On the one side of the continuum, there are intelligence factors which lead to a single, dominant and directive hypothesis regarding the group of people to be investigated, while this group can be clearly defined at the same time. This is the case for example, when an offence has been committed in an isolated area and it is assumed that the offender must be sought within this area. On the other side of the continuum, there are factors which prevent reaching a clearly defined subject group or which lead to a group which is impractical in terms of scope.

On the basis of our study we conclude that an intelligence-led DNA screening is in fact only advisable if the available intelligence makes it possible to reach a univocal and more or less strictly defined circle of people, such as all residents of sectors I and II in village X or all male members of a bowling association. When such intelligence is lacking and there is a mere focus on a strongly heterogeneous and rather diffuse subject group, the chances of success in an intelligence-led DNA screening are likely to be smaller. Furthermore, in the event a clearly defined circle of people is lacking, there is the danger that the subject group continues to expand during the investigation.

In many intelligence-led DNA screenings the circle of people mapped out initially, and in which the offender could reasonably be present, is subdivided into different subgroups. This, for example, is often done by classifying the initial subject group on the basis of a number of features and thus forming subgroups which show features pertaining similarities to a greater or lesser degree to the expected offender. It is possible to preliminarily phase collection of actual DNA samples, commencing with the most 'interesting' group. Such a phased working method is also encouraged and/or required in the opinions expressed by the Board of Procurators General regarding the plans that have been presented for an intelligence-led DNA screening. On the one hand, there are some well-founded arguments for reducing the subject group by deviding it up into different sections. On the other hand, this working method includes four important disadvantages.

First of all, subdividing this group of people can often only take place by means of 'classic investigative methods' such as hearing witnesses and checking alibis, partly diminishing the efficiency of large-scale DNA investigations. Second, reducing the network of non-suspects to an absolute minimum on the basis of a large number of features brings the danger of false accuracy. During investigations, for example, numerical

values are sometimes attributed to different personal features, in order to ultimately introduce a classification among hundreds of people on the basis of the compiled sum. This assumes a degree of quantifiability which is often not realistic. Thirdly, the extent to which a phased collection of DNA materials can be carried out in practice sometimes proves to be limited. A fourth disadvantage is that the means which are deployed to reduce the subject group – in order to minimize the number of people involved in a DNA investigation – can be deemed as more aggravating than the DNA investigation itself. Some people regard visiting non-suspects and their family, sometimes repeatedly, completing extensive questionnaires and checking alibis a greater violation of their privacy than a buccal swab. On the grounds of these study results too, we conclude that the decision to carry out an intelligence-led DNA screening must be made particularly on the basis of the extent to which the available intelligence is convincing in terms of a well-defined group of people. If there is such a circle of people, it will often prove more efficient to involve the entire circle in the screening rather than introducing a rigorously reduced subdivision. Finally, a comment on the tools the police can use during the selection of persons in an intelligence-led screening. One of the instruments is a behavioural expert or profiler. However, in practice the investigation teams hardly use offender profiles for the selection of persons. The profiles are either deemed too general to make a group selection or in the event of a more specific profile, the investigation team deems the risk of the offender not meeting the profile criteria too high and therefore decides not to use it when selecting persons.

Contacts with the NFI

The investigation teams are positive about cooperation with the NFI. During an intelligence-led DNA screening there is always a fixed contact person at the NFI who informs the team on the state of affairs. Agreements are made with this person regarding the number of samples which will be submitted as well as the term within which the results may be expected. According to the investigation teams these agreements are generally honoured.

Dealing with people who refuse to cooperate

Our study demonstrates that the willingness to cooperate in an intelligence-led DNA screening is extremely high. In accordance with the intelligence-led DNA screenings that have been examined, the average percentage of people refusing to comply is roughly one per cent. Non-suspects located within the physical or social surroundings of the victim are more willing to cooperate than persons selected on the basis of certain antecedents.

The range of options investigation teams have with respect to subjects who refuse to cooperate in an intelligence-led DNA screening is rather

limited. It generally boils down to approaching these persons once more and eliminating them from the investigation through alternative methods. A number of people who refuse to cooperate are eliminated on the basis of DNA sample-taking among close relatives.

Each person who refuses to cooperate is of course one too many for the investigation team. However, people who refuse to comply represent a 'problem' which is inevitable. After all, non-suspects participating of their own free will is a characteristic of this investigative tool.

The results of intelligence-led DNA screening

In two of the fourteen intelligence-led DNA screenings, the perpetrator was among the participating non-suspects. However, the direct positive results of using this investigative tool are wider. For example, in a third case, a person who refused cooperation was subjected to closer investigation. On the basis of newly collected intelligence, this person was ultimately made a suspect and subsequently convicted. In a fourth case, probably as a result of the attention the large-scale DNA investigation received in the local media, a tip was received on a person during the preparation of the intelligence-led DNA screening. This person ultimately proved to be the offender. In a fifth and final case, the potential positive results of the intelligence-led DNA screening is much more speculative, yet worth mentioning. Here it concerns a series of arson attacks and threats which have stopped after an intelligence-led DNA screening was carried out. It is possible that the offender became scared of being detected, as a result of this tool being used. In addition to the four cases in which the intelligence-led DNA screening made a definite or possible contribution to a crime being solved and the fifth case in which this investigation possibly contributed to ending a series of crimes, there are a further two cases in which the offender was ultimately identified entirely independent from the intelligence-led screening.

An effective investigative tool?

Due to the small number of cases and the high complexity of these cases it is impossible to comment on the *effectiveness* of intelligence-led DNA screening as an investigative tool. What we can state here is that an effective deployment of intelligence-led DNA screening requires the investigation team to map out a clear and practical, in terms of composition, definition and scope, circle of persons, on the basis of the intelligence they acquired during the investigation. Whether such a circle can be created depends on various aspects. The chance of creating such a group is probably highest in a village environment. After all, the population figure is often smaller and the degree of isolation generally higher compared to urban residential areas. Furthermore, within village

communities anonymity is often more difficult. There is a higher social control as a result of which it will be easier to find out who was present in the village at a particular moment in time, including visitors and guests. In addition, as a result of this decreased anonymity, or higher social control, the social pressure to participate in an intelligence-led DNA screening will probably be higher. Finally, it is not only easier to select a clearly defined circle of people in a village rather than in an urban surrounding, the probability of the perpetrator being part of this circle is also higher in a village than in an urban environment. Offenders are known to commit their offences often in locations where the routine of their everyday lives takes them, such as on their way to work or to the pub. Since a relatively low number of people move within a village without actually living there, the chance that the perpetrator resides in the surroundings of that location is relatively high in the event of an offence being committed, higher compared to the offence being committed in the city. In addition to the quality of the investigation team, the available intelligence and the surroundings where the offence has taken place, the selected non-suspects group itself forms an important, and from a certain perspective the main (f)actor, in the success of an intelligence-led DNA screening. Despite the scope and quality of the investigative efforts, the results of an intelligence-led DNA screening depend for an important part on the conduct of these non-suspects. Non-suspects, including the offender, can refuse to comply at all times. However, as long as the general willingness to cooperate is high, and thus the number of people refusing to cooperate low, an intelligence-led DNA screening can make an important contribution to the investigation, even when the offender has been selected but refuses to comply. Because the cooperation of non-suspects is so essential to the functioning and the results of intelligence-led DNA screenings, it is important that, regardless of the substantive choices made in this process, attention is paid to the detected questions and problem areas in relation to the organisation and enforcement of the legal framework.

Literatuur

Allemeersch, H.

De Molecule versus de Massa. Grootschalig DNA-onderzoek

Scriptie in het kader van de Post-academische Opleiding Multidisciplinair Forensisch onderzoek, 2005

Babbie, E.

The Practice of Social Research, vijfde druk

Belmont, Californië, Wadsworth Publishing Company, 1989

Bieber, F.R., C.H. Brenner, D. Lazer

Finding criminals through DNA of their relatives

Science, jrg. 312, nr. 5778, 2006, pp. 1315-1316

Blaauw, J.A.

Laatste rit van een taxichauffeur en andere moordzaken

Baarn, Fontein, 1992

Blaauw, J.A.

De moord op Marietje van Os en andere geruchtmakende moordzaken

Baarn, Fontein, 1997

Blaauw, J.A.

De Puttense moordzaak. Een reconstructie van een dubieus moordonderzoek

Baarn: Fontein, 2002, derde aangevulde ed.

Blaauw, E., K. Ferenschild, P.J. van Koppen, L.P. Sheridan

Gedragskundige daderprofilering. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*

Deventer, Kluwer, 2002

Bletterman, A.G.N.

Grootschalig DNA-onderzoek. Een rechtsvergelijkende studie. Nederland; Engeland & Wales

Utrecht, Scriptie, 2004

Brantingham, P.L., P.J. Brantingham

Notes on the geometry of crime. In: P.J. Brantingham en P.L. Brantingham (red.), *Environmental Criminology*

Beverly Hills, Sage, 1981

Broeders, A.P.A.

Op zoek naar de bron. Over de grondslagen van de criminalistiek en de waardering van het forensische bewijs

Deventer, Kluwer, 2003

Broeders, A.P.A.

Ontwikkelingen in de criminalistiek. Van vingerspoor tot DNA-profiel – van zekerheid naar waarschijnlijkheid

Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2005

Canter, D., P. Larkin

The environmental range of serial rapists

Journal of environmental Psychology, jrg. 13, 1993, pp. 63-69

Clarke, R.V., M. Felson

Routine activity and rational choice

New Brunswick, NJ, Transaction, 1993

Cornish, D.B., R.V. Clarke (red.)

The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending

New York, Springer, 1986

Crombag, H.F.M., P.J. van Koppen, W.A. Wagenaar

Dubieuze zaken. De psychologie van strafrechtelijk bewijs

Amsterdam, Contact, 1992

Davies, A., A. Dale

Locating the stranger rapist

London, Home Office, Police Research Group, 1995, Paper 3, Special Interest Series

Dettlaff-Kakol, A., R. Pawlowski

First Polish DNA 'manhunt' – an application of Y-chromosome STRs

International journal of legal medicine, jrg. 116, nr. 5, 2002, pp. 289-291

Doeschot, R.G.P., J.G. Fiseler, R.J. Houwen, E.W. Kruisbergen,

J.M.M. Raadschelder, J. Vijgen

Straffen met beleid. Uitvoering van de wet boeten, maatregelen en terug-en invordering sociale zekerheid

Zoetermeer, College van toezicht sociale verzekeringen, 1999

Elffers, H.

Decision models underlying the journey to crime. In: G.J.N. Bruinsma, H. Elffers en J.W. de Keijser (eds.) *Punishment, Places and Perpetrators: Developments in criminology and criminal justice research*
Cullompton, Willan Publishing, 2004

Forrest, R., A. Kearns

Social cohesion, social capital and the neighbourhood

Urban Studies, jrg. 38, nr. 12, 2001, pp. 2125-2144

Foundation for Information Policy Research

Technology development and its effect on privacy and law enforcement

London, Foundation for Information Policy Research, 2004

Grimes, E.A., P.L. Noake, L. Dixon, A. Urquhart

Sequence polymorphism in the human melanocortin 1 receptor gene as an indicator of the red hair phenotype

Forensic Science International nr. 122, 2001, pp. 124-129

Hazelwood, R.R.

Analyzing the rape and profiling the offender. In: R.R. Hazelwood, en A.W. Burgess (red.), *Practical aspects of rape investigation: A multi-disciplinary approach (3rd ed.)*

Boca Raton, FL, CRC, 2001, pp. 133-164

Hessing, , D.J., A.G. Donker

Biologische factoren bij antisociaal gedrag. In: : P.J. van Koppen, D.J.

Hessing, H.L.G.J. Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*

Deventer, Kluwer, 2002

Heitborn, H., F. Steinbild

Ein (fast) unlösbarer Sexualmord – Täteridentifizierung durch DNA-analysen in Reihenuntersuchung

Kriminalistik, 1990, pp.185-188

Heuvel, C. van den, J.F. Nijboer, A.M. van Rijswijk, T.A. de Roos

Forensisch DNA-onderzoek: een rechtsvergelijkende verkenning. Rapportage van een rechtsvergelijkend onderzoek naar de regelgeving en de praktijk van forensisch DNA-onderzoek in Nederland, België, Duitsland, Engeland & Wales en Frankrijk

Leiden, Seminarium voor Bewijsrecht, 2005

Hoekstra, W.P.M.

De blauwdruk. Feiten en ficties over DNA

Amsterdam, Amsterdam University Press, 2004

House of Commonce, Science and Technology Committee

Forensic science on trial. Seventh report of session 2004-05

London: The Stationery Office, 2005

Jong, T. de

DNA: Van Watson & Crick naar Watson & Holmes

Helix, nr. 14, 2000, pp. 4-5.

Kayser, M.

Of genes and crime.

Oratie Erasmus Universiteit Rotterdam

Rotterdam, 27 januari 2006

Kearns, A., R. Forrest

Social cohesion and multilevel urban governance

Urban Studies, jrg. 37, nr. 5-6, 2000, pp. 995-1017

Kloosterman, A.D.

DNA als gerechtelijk bewijsmateriaal

Den Haag, Nederlands Forensisch Instituut, 2001

Knijff, P. de

Bewijsvoering op basis van DNA-profielen en -databases

Justitiële verkenningen, jrg. 30, nr. 1, 2004, pp. 39-49

Knijff, P. de

Nieuwe DNA identificatie technieken. Reconstructie geografische origine.

Lezing gehouden op het congres 'DNA sporen naar de toekomst III'

Rotterdam, 10 november 2005

Koops, B.J., M. Prinsen

Gezocht: blonde man uit Friesland. Verwonderpunten bij de wet DNA-onderzoek uiterlijk waarneembare persoonskenmerken

Delikt & Delinkwent, jrg. 35, nr. 6, 2005, pp. 610-626

Koppen, P.J. van

De schiedammer Parkmoord. Een rechtspsychologische reconstructie

Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2003

Koppen, P.J. van, H. Elffers

De beperkte waarde van DNA-bewijs

Advocatenblad, (in druk), 2006

Koppen, P.J. van, D.J. Hessing

De schuld krijgen. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht* Deventer, Kluwer, 2002

Koppen, P.J. van, S.K. Lochun

Signalementen. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht* Deventer, Kluwer, 2002

Koppen, P.J. van, J.J. van der Kemp, C.J. de Poot

Geografische daderprofilering. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht* Deventer, Kluwer, 2002

Koppen, P.J. van, C.J. de Poot, M.V. van Koppen

Domicilies van delinquenten duiden. In: C.J. de Poot en M. Malsch (red.), *Bivakmuts, politiepet en toga. Wisselwerking tussen criminaliteit en rechts-handhaving* Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2001

Korvinus, C.

Het DNA-onderzoek in strafzaken.
Crimineel Jaarboek 87/88
Coornhert Liga, Uitgeverij Papieren Tijger, 1989

Kruissink, M., A.M. van Hoorn, J.L.M. Boek

Infiltratie in het recht en in de praktijk
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1999

Leuken, M. van

De organisatorische aanpak van cold case onderzoek
Lezing gehouden op themadag 'Cold Cases'
Zutphen, 8 mei 2001

Lerner, M.J.

The belief in a just world: a fundamental delusion
New York, Plenum, 1980

Major Crime Department of Hampshire Constabulary

A practitioners guide to intelligence-led mass DNA screening
Hampshire, Major Crime Department of Hampshire Constabulary, 2006

Mascini, P.

De Wisselvalligheid van de twijfel. Ongelijkheid in de uitvoering van het asielbeleid verklaard
Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, jrg. 31, nr. 1, 2004, pp. 113-146

Maso, I.

Kwalitatief onderzoek
Meppel, Boom, 1987

Meissner, C.A., S.L. Sporer, J.W. Schooler

Person descriptions as Eyewitness evidence. In: R. Lindsey, M. Toglia, D. Ross en J.D. Read (red.), *The handbook of eyewitness psychology, Vol. 1* Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates, 2006

Meissner, C.N. von Wurmb, M. Oehmichen

Detection of the age-dependent 4977 bp deletion of mitochondrial DNA.
A pilot study
International Journal of Legal Medicine, jrg. 110, nr. 5. 1997, pp.288-291

Nickerson, R.S.

Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises
Review of general psychology, jrg. 2, 1998, pp. 157-220

Paoletti, D.R., E.E. Doom, M.L. Raymer, D.E. Krane

Assessing the implications for close relatives in the event of similar but nonmatching DNA profiles
Jurimetrics: The Journal of Law, Science and Technology, jrg. 46, 2006, pp. 161-175

Poelert, B.

De (on)rechtmatigheid van de grootschalige opsporingsmethode. Deel 1
Tijdschrift voor de Politie, jrg. 50, nr. 5, 1988, pp. 217-221

Poot, C.J. de

Cold cases vanuit wetenschappelijk oogpunt
Lezing gehouden op themadag 'Cold Cases'
Zutphen, 8 mei 2001

Poot, C.J. de, R.J. Bokhorst, P.J. van Koppen, E.R. Muller

Rechercheportret. Over dilemma's in de opsporing
Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2004

Poot, C.J. de, F. Luykx, H. Elffers, C. Dudink

Hier wonen en daar plegen? Sociale grenzen en locatiekeuze
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 47, nr. 3, 2005, pp. 255-268

Poot, C.J. de, P. J. van Koppen

Het opsporingsonderzoek. In P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J. Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*
Deventer, Kluwer, 2002

Posthumus, F.

Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord. Rapportage in opdracht van het College van procureurs-generaal
Den Haag: Openbaar Ministerie, 2005

Projectgroep Recherche Basiscursus

Recherche(le)ren. Handboek voor de recherche basiscursus. Deel 1 (3e herziene editie)
Zutphen, Rechercheschool Zutphen, Opleidingsinstituut voor Criminaliteitsbeheersing, 1990

Rengert, G.F.

The geography of illegal drugs
Boulder, Westview Press, 1996

Rengert, G.F.

The journey to crime. In: G.J.N. Bruinsma, H. Elffers en J.W. de Keijser (eds.) *Punishment, Places and Perpetrators: Developments in criminology and criminal justice research*

Cullompton, Willan Publishing, 2004

Ridder, B.F.

Grootschalig DNA-onderzoek: conform nemo tenetur?

Groningen, afstudeerscriptie Nederlands recht, sectie strafrecht, 2004

Rossmo, D.K.

Geographic profiling.

Boc Raton, FL, CRC, 2000

Sauter, M.

DNA-Massentests im Strafverfahren. Rechtliche und rechtstatsächliche Aspekte genetischer Reihenuntersuchungen zur Aufklärung von Straftaten

Frankfurt, Verlag für Polizeiwissenschaft, 2003

Schuller, W., L. Fereday, R. Scheithauer

Interpol handbook on DNA data exchange and practice. Recommendations from the interpol DNA monitoring expert group

Lyon, ICPO, 2001

Stol, W.Ph., N. Kop, P.A. Koppenol, F.C.M. Evers (medew.), R. Binnekamp (medew.)

Eén spoor is geen spoor: naar een landelijke sporendatabank voor informatiegestuurde opsporing

Den Haag, WODC, Ministerie van Justitie, 2005

Szibor, R., I. Plate, H. Schmitter, H. Wittig, D. Krause

Forensic mass screening using mtDNA

International Journal of Legal Medicine, jrg. 120, (in druk), 2006

Tak, P.J.P.

DNA en strafproces. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de grenzen van het onderzoek aan en in het lichaam

Arnhem, Gouda Quint, 1990

Veen, R.J. van der

De sociale grenzen van beleid. Een onderzoek naar de uitvoering en effecten van het stelsel van sociale zekerheid

Leiden, Stenfert Kroese, 1990

Vries, M.S. de

Evaluatie landelijke sporendatabank

Nijmegen, Radboud Universiteit, 2005

Walker, C.P., R. Stockdale

Forensic Evidence. In: C.P. Walker en K. Starmer (red.), *Miscarriages of Justice: A review of justice in error*

London, Blackstone Press, 1999, pp. 119-150

Williams, R.

Making do with partial matches: DNA intelligence and criminal investigations in the United Kingdom

Lezing gehouden op congres 'DNA Fingerprinting and civil liberties'

Cambridge, MA, 2004, 17 september

Williams, R., P. Johnson, P. Martin

Genetic information and crime investigation. Social, ethical and public policy aspects of the establishment, expansion and police use of the National DNA Database

The Wellcome Trust, UK, 2004

Wolters, G.

Herinneren door getuigen. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H.L.G.J.

Merckelbach en H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*

Deventer, Kluwer, 2002

Wet- en regelgeving

College van procureurs-generaal

Instructie DNA-onderzoek

2001, registratienummer 2001I002

Kamerstukken II

Aanhangsel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, p. 2151, Kamervragen met antwoord met betrekking tot het afleggen van een schrijfproef

Vergaderjaar 1973-1974

Kamerstukken II

Aanhangsel van de handelingen, p. 1079-1080, Kamervragen met antwoord met betrekking tot vingerafdrukkenproef te Rotterdam

Vergaderjaar 1974-1975

Kamerstukken II

Wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken

Vergaderjaar 1998/1999, 26 271, nr. 3, 6 en 9

Kamerstukken II

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Justitie (VI) voor het jaar 2001

Vergaderjaar 2000/2001, 27 400 VI, nr. 11

Kamerstukken II

Wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken in verband met het vaststellen van uiterlijk waarneembare persoonskenmerken uit celmateriaal

Vergaderjaar 2001/2002, 28 072, nr. 3 en 5

Kamerstukken II

Regeling van DNA-onderzoek bij veroordeelden (Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden)

Vergaderjaar 2004/2005, 28 685, nr. 3 en 13

Kamerstukken II

Wijziging van het Besluit DNA-onderzoek in strafzaken

Vergaderjaar 2005/2006, 26 271, nr. 35, bijlage

Minister van Justitie

Besluit DNA-onderzoek in strafzaken

Algemene Maatregel van bestuur, 2001

Wet van 8 november 1993 tot aanvulling van het Wetboek van Strafvordering met voorzieningen ten behoeve van DNA-onderzoek in strafzaken

Staatsblad, nr. 596, 1993

Wet van 5 juli 2001 tot wijziging van de regeling van het DNA-onderzoek in strafzaken

Staatsblad, nr. 335, 2001

Jurisprudentie

Hoge Raad, NJ 2000, 10

Rechtbank Alkmaar, 12 maart 1985, NJ 1985, 677

Rechtbank Maastricht, 4 oktober 1989, NJ 1989, 914

Rechtbank Maastricht, NJ 1990, 227

Websites

www.dnasporen.nl

www.om.nl

www.peterrdevries.nl/dossiers/christelambrosius/vrijspraakarrest.htm.

Stellungnahme des ULD zur Novellierung der DNA-Analyse im Strafverfahren (2005)

Verkregen juni 2005 van www.datenschutzzentrum.de

Positionspapier des ULD zur Durchführung molekulargenetischer Reihenuntersuchungen (2003) Verkregen november 2005 van www.datenschutzzentrum.de

The National DNA Database Annual Report 2004/5.

Verkregen juni 2005 van: www.acpo.police.uk/asp/policies/Data/NDNAD_AR_04_05.pdf

Bijlage 1

Samenstelling van de klankbordgroep

Mr. M. Adriaanse	Beleidsmedewerker, Directie Opsporingsbeleid, Directoraat-Generaal Rechtshandhaving Directie Opsporingsbeleid, Ministerie van Justitie
Mr. G. Grootsholten	Senior-beleidsmedewerker, Directie Opsporingsbeleid, Directoraat-Generaal Rechtshandhaving Directie Opsporingsbeleid, Ministerie van Justitie (gedurende het onderzoek vervangen door mr. M. Adriaanse)
Mr. M. ten Hagen	Senior beleidsmedewerker, Afdeling bestuurlijke en juridische zaken, Parket-Generaal, Openbaar Ministerie
Dr. A. Kal	Wetenschappelijk onderzoeker en vast gerechtelijk deskundige, afdeling Biologie, Nederlands Forensisch Instituut
Dr. A. Kloosterman	Wetenschappelijk onderzoeker en vast gerechtelijk deskundige, afdeling Biologie, Nederlands Forensisch Instituut
H. Prudon	Unitchef Technische Recherche, Politie Haaglanden
Drs. A. Slotboom	Senior-beleidsadviseur, Afdeling onderzoek, Parket-Generaal, Openbaar Ministerie

Schriftelijke vragenlijst afgenomen bij opsporingsteams

- [illegible]

[illegible]

De volgende vragen gaan over DNA-onderzoek dat in deze zaak is verricht onder een grotere groep of groepen niet-verdachte personen?

- 1 Wanneer is in deze zaak voor het eerst besloten om DNA-onderzoek te verrichten onder een grotere groep of groepen niet-verdachte personen?
Datum:

- 2 Wie nam het initiatief daartoe (bijvoorbeeld de teamleider, tactisch coördinator, of de officier van justitie of iemand van het Nederlands Forensisch Instituut)?
.....
.....

- 3 Waarom werd besloten om DNA-onderzoek te verrichten onder een grotere groep of groepen niet-verdachte personen?
.....
.....
.....

- 4 Was er sprake van één geselecteerde groep niet-verdachten of zijn er verschillende subgroepen niet-verdachten geselecteerd?
.....
.....
.....

- 5 Hoe groot was (waren) de geselecteerde groep(en) niet-verdachten?
.....
.....
.....

- 6 De volgende drie vragen betreffen de wijze waarop de deze groep(en) niet-verdachten in beeld kwamen (indien er meerdere groepen waren, dan graag in het antwoord een onderscheid maken tussen deze groepen).

- a Welke opsporingsinformatie (bijvoorbeeld de kenmerken van de plaats delict, het gebruikte wapen (indien aanwezig), het gedrag van de dader of een vermoedelijke relatie tussen het slachtoffer en de dader) is gebruikt om de personen te selecteren?
.....
.....
.....

- b Zijn er hulpmiddelen (bijvoorbeeld een zogenoemde *profiler* of een zogenoemd *stofkamonderzoek*) gebruikt om tot een specifieke selectie van personen te kunnen komen en zo ja welke?

.....

.....

- c Op grond van welke feitelijke kenmerken (bijvoorbeeld uiterlijke kenmerken, woonplaats, leeftijd, geslacht, eerdere antecedenten) zijn de personen uiteindelijk geselecteerd?

.....

.....

- 7 Zat er een fasering in de feitelijke benadering van de betreffende personen en zo ja welke (zat er een op inhoudelijke en/of tactische gronden gebaseerde volgorde in de benadering van de (groepen) niet-verdachten)?

.....

.....

.....

- 8 Hoe zijn de geselecteerde niet-verdachten benaderd (bijvoorbeeld per brief of huisbezoek)?

.....

.....

.....

- 9 Waren er daarbij, buiten eventuele weigeraars, personen die in eerste instantie niet getraceerd konden worden, en zo ja hoeveel en hoe is daar mee omgegaan?

.....

.....

.....

- 10 Hoe is vastgesteld of de personen bij wie het DNA-materiaal is afgenomen ook degenen waren die hiervoor waren geselecteerd, m.a.w. welke procedure werd gehanteerd om de identiteit van de geselecteerde personen te controleren?

.....

.....

.....

- 11 Welke maatregelen zijn genomen om ervoor te zorgen dat het afgenomen en aan het NFI opgestuurde DNA-materiaal steeds gekoppeld blijft aan de juiste persoon (en dat identiteiten bijvoorbeeld niet verwisseld worden)?

- 12 Waren er in dit onderzoek mensen die weigerden hun DNA-materiaal af te staan ten behoeve van dit onderzoek?

- a Zo ja, hoeveel mensen weigerden in eerste instantie aan het onderzoek deel te nemen, en welke redenen gaven ze hiervoor aan?

- b Is geprobeerd de oorspronkelijke weigeraars alsnog over te halen mee te werken aan het onderzoek en zo ja hoe (bijvoorbeeld nogmaals benaderen) en met welk resultaat (hoeveel van de mensen die in eerste instantie weigerden deel te nemen hebben uiteindelijk toch meegewerkt)?

- c Hoeveel mensen hebben definitief hun deelname aan het onderzoek geweigerd?

- d Is geprobeerd om van de definitieve weigeraars alsnog het DNA-profiel vast te stellen en zo ja hoe, bijvoorbeeld met behulp van materiaal dat vrijwillig is afgenomen bij een familielid?

- e Zijn er weigeraars geweest waarvan alsnog DNA-materiaal is afgenomen omdat ze als verdachte zijn aangemerkt? Zo ja, bij hoeveel personen was dit het geval en wat was het resultaat van deze DNA-vergelijkingen?

- 13 Wat waren de resultaten van het DNA-onderzoek onder de groep(en) niet-verdachten in termen van:
- a een match tussen het DNA-profiel van het daderspoor en het DNA-profiel van een van de niet-verdachten?
.....
.....
.....
 - b een match tussen het DNA-profiel van het daderspoor en het DNA-profiel van een verdachte die door dit DNA-onderzoek in beeld is gekomen?
.....
.....
.....
 - c andere resultaten (bijvoorbeeld zinvolle tips of informatie)?
.....
.....
.....
- 14 Is bij dit DNA-onderzoek onder niet-verdachten ook nagegaan of de dader een familielid zou kunnen zijn van een van deze niet-verdachten?
.....
.....
.....
- 15 Wat was de doorlooptijd van het DNA-onderzoek onder de groep(en) niet-verdachten – vanaf het opzetten van het onderzoeksplan tot en met het afnemen van de laatste monsters en het verkrijgen van de resultaten daarvan?
.....
.....
.....
- 16 Hoe verliepen de contacten/samenwerking met het NFI?
.....
.....
.....

- 17 Heeft u nog opmerkingen of relevante informatie die u in het voorafgaande niet kwijt kon?
-
-
-

Bedankt voor uw medewerking!

Bijlage 3

Checklijst gebruikt bij mondelinge uitdieping schriftelijke vragenlijst

Completering schriftelijke vragenlijst

- Zijn alle vragen duidelijk beantwoord?
- Komen aantallen/periodes van DNA-onderzoek overeen met gegevens van NFI/College van PG's?

Aanvullende vragen aan teams

- Wanneer is DNA-onderzoek een DNA-bevolkingsonderzoek of grootschalig DNA-onderzoek?
- Hoe verliep aanvraag om toestemming?
- Overwegingen om grootschalig DNA-onderzoek in te zetten / fase in opsporingsonderzoek waarin men dat doet?
 - Waarom op het moment dat het is gedaan?
 - Waren er nog andere mogelijkheden voor opsporingsonderzoek?
- Hoe is men tot selectie gekomen?
 - Gebruikt tactisch onderzoek bij selectie (verhoren om ruimere selectie in te krimpen tot kleinere selectie)?
 - Specifieke informatie over selectie (welke opsporingsinformatie gebruikt en hoe; gebruikgemaakt van profiler)?
- Indien (niet zaakspecifieke) antecedenten als selectie criterium zijn gebruikt: waarom?
- Bereidheid tot medewerking van geselecteerden
 - Bereidheid in het algemeen?
 - Bereidheid van mensen antecedenten?
- Weigeraars
 - Extra aandacht voor weigeraars – uitgerechercheerd?; uitgesloten van ouderschap?
 - Opgegeven redenen?
- Overige resultaten grootschalig DNA-onderzoek (zoals tips en dergelijke)
- Stel dat er geen DNA-onderzoek bestond, hoe had het opsporingsonderzoek zich dan ontwikkeld denkt u (wat zou er gedaan zijn en met welk resultaat)?

- Loopt het opsporingsonderzoek nog?
- Faal- en succesfactoren?
- Zaken waarin er sprake was van ernstig delict, er een daderspoor was maar waarbij er geen grootschalig DNA-onderzoek is ingezet? Is er wel DNA-onderzoek verricht in deze zaak en zo ja bij hoeveel personen?

WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. De rapporten in de reeks Onderzoek en beleid (O&B) worden uitgegeven door Boom Juridische uitgevers en zijn voor belangstellenden die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Boom distributiecentrum, postbus 400, 7940 AK Meppel, tel.: 0522-23 75 55, via e-mail: bdc@bdc.boom.nl.

Een complete lijst van de WODC-rapporten is te vinden op de WODC-site (www.wodc.nl). Daar zijn ook de uitgebreide samenvattingen te vinden van alle vanaf 1997 verschenen WODC-rapporten. Volledige teksten van de rapporten (vanaf 1999) zullen met terugwerkende kracht op de WODC-site beschikbaar komen. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 2002, 2003, 2004 en 2005 verschenen rapporten.

Kamphorst, P.A., G.J. Terlouw

Van vast naar mobiel; een evaluatie van het experiment met elektronisch huisarrest voor minderjarigen als modaliteit voor de voorlopige hechtenis
2002, O&B 195

Moolenaar, D.E.G., F.P. van Tulder, G.L.A.M. Huijbregts, W. van der Heide

Prognose van de sanctiecapaciteit tot en met 2006
2002, O&B 196

Bokhorst, R.J., C.H. de Kogel, C.F.M. van der Meij

Evaluatie van de Wet BOB; fase 1: de eerste praktijkervaringen met de Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden
2002, O&B 197

Kleemans, E.R., M.E.I. Brienens, H.G. van de Bunt m.m.v.

R.F. Kouwenberg, G. Paulides, J. Barendsen

Georganiseerde criminaliteit in Nederland; tweede rapportage op basis van de WODC-monitor
2002, O&B 198

Voert, M. ter, J. Kuppens

Schijn van partijdigheid rechters
2002, O&B 199

Daalder, A.L.

Het bordeelverbod opgeheven; prostitutie in 2000-2001
2002, O&B 200

Klijn, A.

Naamrecht
2002, O&B 201

Kruissink, M., C. Verwers

Jeugdreclassering in de praktijk
2002, O&B 202

Eshuis, R.J.J.

Van rechtbank naar kanton; evaluatie van de competentiegrensverhoging voor civiele handelszaken in 1999

2002, O&B 203

Meijer, R.F., M. Grapendaal, M.M.J. van Ooyen, B.S.J. Wartna, M. Brouwers, A.A.M. Essers

Geregistreeerde drugcriminaliteit in cijfers; achtergrondstudie bij het Justitieonderdeel van de Nationale Drugmonitor: Jaarbericht 2002

2003, O&B 204

Tak, P.J.J.

The Dutch criminal justice system; organization and operation – second revised edition

2003, O&B 205

Kromhout, M., M. van San

Schimmige werelden; nieuwe etnische groepen en jeugdcriminaliteit

2003, O&B 206

Kogel, C.H. de, C. Verwers

De longstay afdeling van Veldzicht; een evaluatie

2003, O&B 207

Moolenaar, D.E.G., G.L.A.M. Huijbregts

Sanctiecapaciteit 2007; een beleidsneutrale prognose

2003, O&B 208

Eshuis, R.J.J.

Claims bij de rechtbank

2003, O&B 209

Combrink-Kuiters, L., E. Niemeyer, M. ter Voert m.m.v. N. Dijkhoff, M. van Gammeren-Zoetewij, J. Kuppens

Ruimte voor Mediation

2003, O&B 210

Heide, W. van der, A.Th.J. Eggen (red.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2001; Ontwikkelingen en samenhangen

2003, O&B 211

European Sourcebook

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2003

2003, O&B 212

Smit, P.R., F.P. van Tulder, R.F. Meijer, P.P.J. Groen

Het ophelderingspercentage nader beschouwd

2003, O&B 213

Dijksterhuis, B.M., M.J.G. Jacobs, W.M. de Jongste

De competentiegrens van enkelvoudige kamers in strafzaken

2003, O&B 214

Bunt, H.G. van de, C.R.A. van der Schroot

Prevention of Organised Crime

2003, O&B 215

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar

Bekenden van Justitie

2004, O&B 216

Moolenaar, D.E.G., P.P.J. Groen, A.G. Mein, B.S.J. Wartna, M. Blom

Wegenverkeerswet 1994

2004, O&B 217

Faber, W., A.A.A. van Nunen

Uit onverdachte bron

2004, O&B 218

Velthoven, B.C.J. van, M.J. ter Voert m.m.v. M. van Gammeren-Zoetewij

Geschilbeslechtsdeltat 2003; Over verloof en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers

2004, O&B 219

Leuw E., R.V. Bijl, A. Daalder

Pedoseksuele delinquentie; Een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies

2004, O&B 220

Leertouwer, E.C., G.L.A.M. Huijbregts

Sanctiecapaciteit 2008

2004, O&B 221

Beijer, A., R.J. Bokhorst, M. Boone, C.H. Brants, J.M.W. Lindeman

De wet bijzondere opsporingsbevoegdheden – eindevaluatie

2004, O&B 222

Moors, J.A., M.Y.W. Von Bergh, S. Bogaerts, J.W.M.W. van Poppel,

A.M. van Kalmthout

Kiezen voor delen?

2004, O&B 223

Adriaanse, J.A.A., N.J.H. Huls, J.G. Kuijl, P. Vos

Informeel reorganisatie in het perspectief van surseance van betaling, WSNP en faillissement

2004, O&B 224

Jong, P.O. de, M. Herweijer

Alle regels tellen

2004, O&B 225

Kogel, C.H. de, C. Verwers, V.E. den Hartogh

'Blijvend delictgevaarlijk' – empirische schattingen en conceptuele verheldering

2004, O&B 226

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar, M. Blom

Recidive 1997; Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van volwassen en jeugdige daders

2005, O&B 227

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar, A.A.M. Essers

Door na de gevangenis; Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke

recidive onder ex-gedetineerden

2005, O&B 228

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi, A.M. van der Laan

Jong vast; Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen

2005, O&B 229

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi, L.M. van der Knaap

Buiten behandeling; Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-terbeschikkinggestelden

2005, O&B 230

Lünnemann, K.D., M.Y. Bruinsma

Geweld binnen en buiten; Aard, omvang en daders van huiselijk en publiek geweld in Nederland

2005, O&B 231

Erp, J.G. van, M.D. van Ewijk

Werklast bestuurlijke boete; Determinanten van de werkbelasting in de bestuursrechtspleging

2005, O&B 232

Broeksteeg, J.L.W., E.M.J. Hardy, S. Klosse, M.G.W.M. Peeters, L.F.M. Verhey

Zicht op wetgevingskwaliteit; Onderzoek naar de wetgevingsadvisering van de Raad van State

2005, O&B 233

Gritter, E., G. Knigge, N.J.M. Kwakman

De WED op de helling; Een onderzoek naar de wenselijkheid de Wet op de economische delicten te herzien

2005, O&B 234

Rovers, G.B., E. de Vries Robbé

Interne criminaliteit in de logistieke sector

2005, O&B 235

Kogel, G.H. de, V.E. den Hartogh

Contraire beëindiging van de TBS-maatregel; Aantal, aard en verband met recidive

2005, O&B 236

Eggen, A.Th.J., W. van der Heide

Criminaliteit en rechtshandhaving 2004; Ontwikkelingen en samenhangen

2006, O&B 237

Bruin, D.E. de, C.J.M. Meijerman, F.R.J. Leenders, R.V. Braam

Verslingerd aan meer dan een spel; Een onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblematiek in Nederland

2006, O&B 238

Knaap, L.M. van der, L.T.J. Nijssen, S. Bogaerts

Geweld verslagen? Een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein

2006, O&B 239 (239a, *Violence Defied?*)

Kogel, C.H. de, M.H. Nagtegaal, E. Neven, G. Vervaeke

Gewelddadige delinquenten met een psychische stoornis

2006, O&B 240

Martin Killias, Marcelo Fernando Aebi, Kauko Aromaa, Bruno Aubusson de Cavarlay, Gordon Barclay, Beata Gruszczyńska, Hanns von Hofer, Vasilika Hysi, Jörg - Martin Jehle, Paul Smit, Cynthia Tavares

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics

2006, O&B 241

Faure, M.M.G., C.A.R. Moerland

Griffierechten. Een vergelijkende beschrijving van griffierechten- en vergelijkbare stelsels in een aantal landen van de Europese Unie

2006, O&B 242

Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden, G. van Gils

Methoden voor het schatten van de omvang van verborgen populaties, in het bijzonder illegale vreemdelingen

2006, O&B 243

Ferwerda, H.B., I.M.G.G. van Leiden, N.A.M. Arts, A.R. Hauber

Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven

2006, O&B 244

Laan, A.M. van der, M. Blom, G. van Gils

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005

2006, O&B 245

Poot, C.J. de, E.W. Kruisbergen

Kringen rond de dader. Grootschalig DNA-onderzoek als instrument in de opsporing

2006, O&B 246

